

Українська
гімназія
в Чехії

1925 - 1945

Альманах
Української гімназії
в Празі-Ржевніцях-Модржанах

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКА
ГІМНАЗІЯ
В ЧЕХІЇ

1925-1945

АЛЬМАНАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ
В ПРАЗІ-РЖЕВНИЦЯХ-МОДРЖАНАХ

Редакція: д-р В. Маруняк

ВИДАННЯ КОЛ. УЧНІВ УРРГ-УРГ
МЮНХЕН 1975

*Дар Канадського Товариства
Приятели України
Осередок в Оттаві, 2006 р.*

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У МЮНХЕНІ
Осередок студій українських поселень у вільному світі
I-ий том серії:
UCRAINICA DIASPORIANA
Накладом кол. учнів УРРГ-УРГ в Празі-Ржевніцях-Модржанах

У 50-річчя заснування й 30-ліття припинення діяльності — даємо до рук колишніх професорів й учнів Української Реальної Реформованої Гімназії (від 1937-го р. — Української Реальної Гімназії) в Празі, Ржевницях, Модржанах і широкого громадянства історію існування та огляд праці цієї небуденної школи. Плянуючи в 1972-му році наш альманах, ми мали на увазі дати до рук читача суцільний образ життя й діяльності УРРГ-УРГ протягом двадцятиріччя її існування з портретами педагогічного складу та учнів. Однак в перебігу підготовчої праці виявилось, що далеко не всі передбачені автори були в стані вкласти свою долю до ширше запланованої книги.

Віriamo, що і в такому стані, в якому передаємо наш альманах читачеві, він сповнить своє основне завдання: насвітлить одну з ділянок культурної праці української еміграції 1920—1945 років, — ділянку еміграційного середнього шкільництва. Ця тема очікує свого широкого опрацювання, бо крім нашої гімназії та гімназії ім. Шевченка у польському Каліші, цих двох типово еміграційних українських гімназій, українська еміграція вклала немало праці у розвиток українського шкільництва Волині, Галичини, Закарпаття, завдяки абсолювентам українських високих шкіл у Чехо-Словаччині.

Складаємо щире подяку Шановним Авторам і Жертводавцям, пожертвами яких появляється наш альманах. Він побачив світ, дякуючи частині колишніх учнів гімназії. Наприкінці альманаху поміщено список жертводавців, яким вдячні не лише ми, але — віriamo — буде також вдячний майбутній дослідник життя української еміграції в Чехо-Словаччині.

Присвячуємо цю книгу тим неживим вже і живим ще нашим Директорам, Професорам, інтернатським Виховникам й тим нашим Колеґам шкільної лавки, які вже відійшли у засвіти, та усім тим, для яких рожеві роки їхнього юнацтва були нерозривно пов'язані з УРРГ-УРГ.

Ініціативна група:

д-р В. Маруняк, Г. Ткаченко, д-р І. Жеґуц

Мюнхен, травень 1975

Шляхтиченко Лідія

Професор УРРГ та інструктор-виховниця інтернату гімназії.

УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Даю цій визначній нашій емігрантській культурній установі таку загальну назву з багатьох і різних причин. Ця гімназія протягом свого існування пережила: а) різних формальних власників, б) існувала і розвивалася в різних місцях, в) мала різні завдання, г) існувала за часів незалежності Чехо-Словацької Республіки і в період німецької окупації (т. зв. Протекторату Чехії та Моравії), ґ) проіснувала найдовше і досить організовано евакуювалась з Чехії до Західньої Німеччини, успішно там працювала, закінчуючи там своє існування.

І. Причини зродження гімназії

Причини повстання гімназії на еміграції в Чехії виходили з самого факту існування нашої еміграції. Де тільки появлялися осередки української еміграції, там завжди була молодь, були діти шкільного віку. Не бракувало там наших професорів, учителів, виховників та інших культурних діячів.

У процесі збройної визвольної боротьби в рр. 1917—1921, вже в 1919 р. першими емігрантами стали деякі частини Української Галицької Армії, які в боротьбі з Польщею були примушені перейти Карпати на територію щойно новозаснованої Чехо-Словацької Республіки. Вони з'єднались в окремі бригади, яка була інтернована в таборі в містечку Німецькому Яблонному. Влітку 1920 р. бригада 5-ої дивізії Армії УНР, яка складалася переважно з галичан, вийшла зі складу Армії УНР і добровільно перейшла до Чехо-Словаччини. Її інтернували в таборі Йозефов.

Ці табори інтернованих, спочатку кожний окремо, а згодом спільно в Йозефові, розвивали широку культурно-освітню діяльність. Там були організовані різні наукові заклади, школи, матуральні курси. Про культурно-освітню працю цих галицьких таборів (в яких було немало й наддніпрянців) існує досить докладна література.

Найчисленніша українська еміграція повстала в наслідок закінчення української збройної боротьби на українських центральних землях, коли в Польщі інтерновано Армію Української Народної Республіки. 21 листопада 1920 р. під тиском переважаючих сил большевицьких армій, Армія УНР перейшла Збруч і, згідно з попередньою угодою, склала зброю, коні й все інше майно та запаси постачання. Для характеристики кількісного стану української еміграції в Польщі кілька орієнтовних чисел:

В жовтні 1920 р. Армія УНР складалася з 3.456 старшин, 19.764 козаків, 6.500 коней.* Сюди включені обози, шпиталі й члени родин старшин, які не могли свою родину залишити на ласку ворога. Від жовтня до листопада 1920 загальна кількість людей в армії багато збільшилась, бо під захист армії прийшло багато осіб військових і членів їх родин. Коли додати до тих цифр цивільних урядовців, членів партій, персональний склад центральних установ уряду УНР, між якими особливо багато було жінок і дітей, то не трудно уявити, яка була поважна кількість молоді і малих дітей, які потребували початкової, середньої та закінчення перерваної високої освіти.

Цивільну владу уряду УНР поляки оселили в м. Тарнові, а цивільну еміграцію в м. Ченстохові. Про ті жахливі умови, в яких нашим емігрантам доводилось там жити, чомусь немає ніяких документальних даних.

Армія УНР довгий час була розташована по селах над правим берегом Збруча і окремими частинами вивозилась у глибину Польщі як тільки були готові для них бараки. Ці бараки в більшості — це відремонтовані німецькі бараки, в яких колись перебували російські полонені з першої світової війни. Про умови життя інтернованих вояків Армії УНР також мало опублікованих матеріалів.**

Про культурно-освітню діяльність у різних таборах є деякі матеріали в книжці Симона Наріжного («Українська еміграція», Прага, 1942), але подані там інформації обмежені й незавжди точні. Штаб армії УНР був інтернований у м. Пйотркові. Там, крім молодших урядовців штабу Армії УНР і конвою командуючого армією, інтерновано рештки 5-ої Дивізії. Для родин у таборі приміщень зовсім не було і вони мусіли наймати собі кімнатки у місцевих поляків.

* Ген. Г. В. Сальський, Українсько-московська війна 1920 року в документах, Варшава, 1933, стор. 298.

** За винятком хіба книжки сотн. Г. Рогозного «Базар», в якій пластично змальовано трагічне перебування армії УНР за дротами в польських таборах інтернованих.

Штаб Армії УНР десь у серпні 1921 р. декретом вищої влади УНР був зліквідований, табор був також зліквідований, а його персонал розподілено між таборами Каліш і Щалково. Тому й на розвиток культурної праці було мало часу.

У таборі Каліш, в якому я опинилася після Пйотркова, культурна праця була на дуже поважному рівні. Там були курси для здібніших старшин, на яких викладали генерали Генерального Штабу, лектори з високою освітою. Крім спеціальної військової освіти, курсанти здобували і загальну освіту з ділянок мови, історії, літератури. Тут протопресвітер Армії УНР, протоіерей Павло Пащевський zorganizував також Богословські курси. На цих курсах немала група курсантів дістала чи доповнила богословську освіту і архієпископ крем'янецький Діонісій висвятив їх у священники.

Голова культурно-освітнього віділу Штабу 2-ої Дивізії, пор. Дунічевський, організував в цьому таборі гімназію для дорослих і був її першим директором. Ця гімназія проіснувала ще довго після ліквідації таборів інтернованих.

«Бритіш Реліф Коміті» відкрив у таборі дитячий садок для дітей молодшого віку. Я провадила педагогічну роботу в цьому садку. Представниця цього комітету, Miss Wilami, на прощання написала мені в листі: «Ви студіювали добре дітей і у свою працю вклали всю свою душу».

Думаю, що всі культурно-освітні робітники по всіх таборах інтернованих вкладали у свою працю всю свою душу, бо ж працювали вони для своїх людей, які в українську ідею вкладали себе всеціло.

II. Початки гімназії

Підходячи до справи початків нашої гімназії, мені далеко не треба віддалятися. Поруч Калішського табору був табор Щепйорно. Отож у цьому таборі була «Школа Українських Пластунів». Школу підтримувала матеріально ІМКА, в якій працював інж. П. Вуків. Директором школи був сотн. І. Гончаренко. Ця школа має хіба чи не найбільші заслуги в справі опіки, виховання і навчання дітей, головно сиріт, українських емігрантів. Вона стягнула до себе в табор Щепйорно дітей із інших таборів в кількості приблизно 150 душ і розподілила їх, відповідно до віку, в перші п'ять клас. Дітей навчали не тільки загально-освітніх предметів, але й усяких ремесел: шевства, кравецтва, столярства, оправи книжок, тощо.

Але тому, що життя в таборах інтернованих було непевне і плівке, становище шкіл та різних культурних осередків було постійно zagrożене. Поляки привозили до таборів большевицькі репатріаційні комісії, та заставляли таборян вступати з ними у переговори та частинно вивозили до Сопітів. Дітей із Школи Укра-

Школа Українських Пластунів у Щепйорно (1924)

їнських Пластунів польська влада почала відсилати до польських притулків з метою полонізації. Учителі і учні почали рятуватись шляхом індивідуальним і роз'їздилися хто куди.

В найкритичнішу хвилину прийшов рятунок з Чехії. Український Громадський Комітет у Празі, головою якого був незабутній Микита Шаповал, здобув для українських дітей-сиріт, що ще залишилися у Школі в Щепйорно, допомогу і в'їзні візи до Чехо-Словаччини. 18 грудня 1923 року 29 дітей, рештки Щепйорнської Школи Українських Пластунів під проводом учителів Марка Хлюра та Івана Кобизького, виїхали до Праги.

III. На переходовій станиці Українського Громадського Комітету

У Празі їх приміщено в бараках т. зв. Переходової Станиці Українського Громадського Комітету на вулиці Шефлего поблизу площі Погожелец.

Український Громадський Комітет у Празі, крім двох високих українських шкіл, заснував для української молоді кілька груп матуральних курсів з програмою реальних шкіл. Цій молоді

небагато бракувало до закінчення середньої школи, щоб набути свідоцтва зрілості для вступу на українські чи чеські високі школи, двері до яких для української молоді чехи широко відкрили і дали достатні засоби для завершення студій.

Перші матуральні курси відбувались у Подебрадах при Українській Господарській Академії. Директором цих курсів був видатний математик і автор багатьох математичних підручників, проф. Євген Іваненко.

Протягом 1923 року в Празі було чотири групи українських матуральних курсів Українського Громадського Комітету. Директором цих курсів був проф. Є. Іваненко. Курси проходили в Празі, у приміщенні Будовцової Школи на Кармелітській вулиці. Під

*Учні УПРРГ в Празі (1925) зі своїми виховниками:
проф. Кобизьким, Хлюром та Гордієнком*

управу цих курсів і була передана Школа Українських Пластунів, а коли остання група матуральних курсів в березні 1924 року склала іспити зрілості і курси розв'язались, Школа Українських Пластунів чисельно розрослась рахунком дітей місцевої еміграції. Тоді Український Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова перебрав цю школу під свою опіку і і перетворив її в Українську Реальну Реформовану Гімназію, як взірцеву школу для практичних вправ своїх студентів. Першим директором гімназії був професор педагогічної психології Педагогічного Інституту д-р Яким Ярема.

IV. Переїзд до містечка Ржевниць

Швидко наша гімназія розрослась, прибувало більше учнів і розширювались її завдання. Гімназія перенеслась до м. Ржевниць біля Праги, розташувалась в гарних вілях з окремими інтернатами для хлопців і дівчат. Новий директор гімназії, якого зі складу своїх професорів призначив Педагогічний Інститут, проф. д-р Агенор Артимович був надзвичайно досвідченим педагогом і адміністратором, і рідкісно благородною людиною. Посередництвом директора Педагогічний Інститут переводив догляд за шкільними справами своїх студентів і за їх пробними лекціями в різних класах гімназії, необхідних для того, щоб набути диплом про закінчення Інституту.

Закінчуючи своє існування в рр. 1932—33 — Педагогічний Інститут передав гімназію як правному власникові, Чесько-Українському Товариству Прихильників Українських Шкіл в ЧСР, головою Кураторії якого був директор чеської реальної гімназії в Празі, Г. Вінклер. Під керуванням Кураторії згаданого Товариства та її голови дир. Вінклера гімназія з різними змінами в її житті проіснувала аж до кінця німецької окупації Чехії. В шк. році 1936/37 гімназію перенесено з Ржевниць до Модржан біля Праги, де вона залишилася до кінця другої світової війни.

Перед німецькою окупацією Праги я працю в гімназії залишила і навчала в Українській Державній Учительській Семінарії в Севлюші на Карпатській Україні. За німецької окупації я від праці в гімназії відмовилась.

V. Підсумки, враження, помічення

Гімназія була під зверхністю чеського міністерства шкільництва і контрольована представниками цього міністерства протягом цілого шкільного року. На матуральних іспитах завжди був присутній представник міністерства, який і підписував матуральні свідоцтва. Це давало право абітурієнтам гімназії вступати без перешкод до всіх високих шкіл на терені Чехо-Словаччини. Таким представником міністерства спочатку був проф. Лакомий, потім радник міністерства Й. Урбан.

Щоб піднести успішність в навчанні, в 1927 р. Ректорат Педагогічного Інституту призначив до гімназії інструкторів-виховників. Цими людьми були абсолювенти Педагогічного Інституту.

До дівочого інтернату призначено проф. Лідію Шляхтиченко і проф. Євгенію Сочинську; до хлоп'ячого — проф. Івана Шленди-

ка і проф. Володимира Зарицького. Обидва інтернати підлягали директорів гімназії. У дівочому інтернаті працювала також дружина відомого поета О. Олесья й мати поета Ольжича, який потім трагічно загинув в німецькому концентраційному таборі, — Віра Кандиба. Тут вперше я зустрілася з панею Олесь. Висока, струнка з гарними блакитними очима, людина лагідної вдачі. Вона закінчила Бестужевські курси в Петрограді на відділі французької мови з золотою медаллю. Хоч росіянка з походження, добре володіла українською мовою, любила дітей, а діти її.

Інструктори-виховники мали багато обов'язків. Підготовка лекцій відбувалася під доглядом інструкторів (вони перевіряли, чи учні підготували матеріал); допомагали відсталим учням; пояснювали те, чого учень не зрозумів в школі; привчали до систематичної праці. Як хтось з учнів не успівав і попадав до т. зв. «чорної книжки», то клопіт мав не лише учень, але й інструктор.

Частина учениць гімназії (1930) з проф. Лідією Шляхтиченко

Крім навчальних обов'язків на інструкторів падало завдання привчати, зокрема молодших, до чистоти, порядку, дати дитині основи доброї поведінки в школі і поза школою, доглянути хворого. Діти були відірвані від родин, були і сироти. Виховники мусли хоч частково заступити родичів, знати і здобути душу та довір'я дитини, щоб вона бачила у виховникові не тільки наставника-інструктора, але й старшого досвідченого приятеля. Особисто вважаю, що мені пощастило досягти цього. Малим дітям, як вони були вже в ліжках, я часто оповідала казки, а з більшими,

починаючи з учениць шостої класи, провадила розмови на різні теми. Старші дівчата приносили мені навіть свої «листи» від хлопців. Інколи — наївні і смішні, але треба було уважно вислуховувати турбот та намагатися розуміти чистоту почувань. У своїй праці я дуже цінила цю отвертість і довір'я до моєї особи, намагалась їм давати розумні поради. Цією отвертістю і здоровим ставленням з обох сторін я і пояснюю те, що протягом 18-ох років моєї педагогічно-інструкторської праці в гімназії та в інтернаті не було ніодного прикрого випадку.

Доказом такої здорової атмосфери, яка панувала в інтернаті, хай буде те, що вже в Німеччині, в таборі Берхтесгаден, мої бувші вихованки привозили до мене своїх кавалерів і радились зі мною. Зв'язку з моїми вихованками і ученицями я не переривала ніколи і втримую його досі. Діти їх кличуть мене зараз «бабцею» і це на схилі літ дає мені сатисфакцію за пройдену працю.

Віра Антоновна Олесь була завідуючою дівочим інтернатом й рівночасно інструкторкою французької мови. Приблизно в 1933 році вона залишила працю в інтернаті і разом з родиною переїхала до Праги.

Я працювала в гімназії з 1927 року до грудня 1938 року як інструкторка математики і фізики та вихователька в дівочому інтернаті, а від 1927 до 1934 року як професор математики і фізики в гімназії.

Від самого початку заснування гімназії діти одержували повне утримання в інтернаті (одяг, харч, помешкання, навчання, книжки, шкільне приладдя і навіть поштові марки). Фінансувало гімназію та інтернат Міністерство закордонних справ ЧСР, а педагогічний нагляд і контролю була в руках міністерства шкільництва.

В 1934 р. дотація була значно зменшена наслідком господарської кризи в цілій країні. Але діти прибували все нові і необхідно було знайти засоби для їх удержання. При гімназії створився Допомоговий Комітет з метою допомагати тим учням, які були поза рямками міністерської допомоги. Педагогічний склад гімназії та весь персонал гімназії та інтернату обложив себе добровільним податком у розмірі 10% платні. Прийшло з допомогою також українське громадянство з Праги, околиць і цілої Чехії. До скарбниці Комітету доходили також гроші з імпрез і концертів, що їх давали учні гімназії не лише в Ржевницях, але і в Празі.

Хочеться закінчити цей жмут коротких споминів про гімназію про тих, які уможливили її існування. Чехо-Словакчина, оця невелика країна, дала можливість врятуватися багатьом старшинам і воякам Армії УНР та Галицьких армій від певної смерти в польських таборих інтернованих. Уряд Чехо-Словакчини на чолі з

президентом Т. Г. Масариком дав субвенції для створення цілого ряду українських шкіл, дав можливість сотням українських дітей закінчити рідну середню школу і завершити високу школу. Чехи не вимагали чехізації гімназії. Єдиними предметами, які викладались чеською мовою, була сама мова, література, історія та географія Чехо-Словаччини. Всі інші предмети викладалися українською мовою. Двері всіх чеських високих шкіл були відкриті для наших абітурієнтів.

Зараз ця країна переживає тяжкий час поневолення і нам залишається побажати чехам швидко здобути назад заслужену волю і свободу.

Багато колишніх професорів, виховників і учнів гімназії відійшли в інші світи. Хай цей короткий спогад про спільну працю в Українській Гімназії буде китицею квітів на їхні могили і заохотою для тих, які ще живуть і працюють над вихованням української молоді.

Маруняк Володимир:

У КУЗНІ СОБОРНИЦЬКИХ ХАРАКТЕРІВ

(Спроба нарису історії УРРГ та аналізу її праці)

Писати про гімназію — справа нелегка. Діло в тому, що тяжко виключити з пам'яті момент сантименту і не легше з'єднати хо-

Карлів міст

лодний аналіз (як сказав би покійний професор Майстренко) з «доволі підозрілою амальгамою» спогадів, молодечих бажань і поривів, «трагічних» перших розчарувань з ніжними пелюстками першої гімназійної любові. Нерівні змагання з Цезарем, алгебраїчними гієрогліфами, з триклятим виведенням хемічних формул та усвідомленням ще й досі незрозумілого раціонального й ірраціонального у філософській пропедевтиці.

Важкі, ох і важкі (для деякого), але незрівняно солодкі й привабливі (для всіх) були ці блакитні роки росту і формування,

коли в розпалі молодечої самопевности (зокрема після матури) ніхто з нас не мав труднощів з рішенням найважчих соціологічних проблем чи інших житейських суєт, — абстрагуючи, очевидно, від «сухої схоластики» завчання «*passé composé*» і «*Gegenwart*», що немов казкові страхіття не пускали гімназійну душу навіть в снах, чи «нікому непотрібних» розшифровувань «*ablativus absolutus*». А перше знайомство з Madame de Staël, побратимство з Ярославом Мудрим та Богданом Хмельницьким, неодноразові переживання чорноморських походів наших чубатих предків і захоплення «Кобзарем», бориславськими нафтокопами та «тими, що греблю рвуть», — все, очевидно, нарівні з футбольним м'ячем і першими кроками танго — мережали наше життя від «Переходової станиці на бече п'ять», через привабливу атмосферу невели-

кого містечка Ржевниць над замріяною річкою Бероункою аж до «хмародерного» (на той час) гімназійно-інтернатського будинку у підпразьких Модржанах.

Між «куванням» лекцій, спортовою гарячкою, щоденними походами між інтернатом і будинком гімназії (віддаль між ними постійно зменшувалась аж до «нульового» стану в Модржанах), в тому безперебійному, але невинному змаганні між «поганими» професорами і «жертвами»-учнями за збереження власного «скальпу», з меншими чи більшими гумористичними а то й серйозними подіями, що урізноманітнювали мінорно-одноманітний, хоч ніколи не нудний ритм келійно-інтернатського життя — проходила епоха. Наближалася — за Ольжичем — «доба жорстока як вовчиця», — друга світова війна, яка і поставила крапку над 20-тирічним існуванням цього унікального явища, на ім'я якому — Українська Реальна Реформована Гімназія.

Чи справді «епоха»?

Сумнівний для декого, але — гадаємо — правдивий термін, якщо йдеться про своєрідну стадію в розвитку українського національного буття. А вже без сумніву, коли ходить про небуденне явище першої української еміграції. Поняття «епохи» може дещо сумнівне стосовно цього бурхливого навколишнього центрально-європейського клімату, в якому довелось рости (а з нею і нам) нашій гімназії.

Якийсь із віршописців вжив якось риторичного питання: «Школа була як роман: чи не всі школи як добрий роман?»

Одної відповіді — без обмежень — нема. Але у нашому випадку воістину таки так. Був це роман. Роман, складніший мабуть як «Les Miserables» Гюґо, рвучка частина історії, роман постійного зростання української культури, завузлений психологічний роман, але ніколи не побутовий. Повість, яку писало саме життя, а ми читали захопленими зіницями і повним, без залишків, серцем. Роман, в який автори його, оця саме перша українська еміграція — вклали велику частину свого розуму, любови відчуття духа часу; роман, який залишив у кожного з нас незатертий слід прочитаного. Врешті — роман, який варто було пережити! Бо між кулеметними чергами Базару і відгуками «товстої Берти» у першій війні, що подразненими джмелями гуділи ще в повітрі, родилась фактично наша гімназія. Під вибухи бомб американської авіації, під гадюче шипіння «Фав один і два» і під шарудіння гусениць советських «Т-54», під якими в конвульсіях відмирала наша надія на поворот на Землю Обітовану, в суцільних руїнах другої війни конав «Тисячолітній Райх». Тоді ж в евакуаційній задусі закінчувалась і наша гімназія. Оце ж і були ці

міжвоєнні і воєнні роки, що творили епоху, що доосновно міняли структуру Європи і обличчя світу. Водночас — для нас молодих непомітно, а для старших не завжди зрозуміло, міняли вони і тип українця. І в цьому процесі зламів опинилася й наша гімназія. Тому і вживаємо термін «епоха».

Бо ж дійсно, була це яскрава епоха, яку варто було пережити. У ній пересікались бо неповторний етап у розвитку української національної думки, коли відроджувались і цементувались давні риси нашого національного характеру, забуті і притуплені століттями, з новими ідеями європейської культури, завершенням індустріального суспільства. У висліді кристалізаційного процесу новітньої української духовності, хоч і в далеко недосконалих, а місцями і трагічних формах, у ритмі з довіллям свого європейського запілля, виходив цей новий тип на форум свого часу. Хай дехто і важає, як колись Пантелеймон Куліш стосовно козаків, що «це п'ятно в нашій історії», хай для інших буде це «пройдений трагічний етап», але факту заперечити не можна. Він був, він задокументував своє існування, він діяв, а не пасивно сприймав події, що нависли над європейським Сходом, і активно — з успіхом чи без нього — включився у біг подій — український націоналізм. Націоналізм, не як струнка ідеологічно-світоглядова система, яку дехто, фальшиво її зрозумівши, zdeформував як виключну практику застосування волі і сили, а як ідеалістичний підхід до національних процесів, як неминуча самопожертва для майбутніх поколінь, як спроба консеквентного витягнення історичної науки з попередніх помилок.

Не можемо оминати і цього явища, бо воно — зокрема в передвоєнних і воєнних роках існування гімназії мусіло мати і мало свій вплив на нашу гімназію. Більше того, гімназія родилася в тих самих роках і з тих самих коренів, коли почали, хоча ще й обережно, розвиватися перші бруньки цього нового в організаційних формах, але старовинного у своїй суті, політичного руху — в таборіх інтернованих українських армій.

Щодо «епохи», на тлі якої родилась, росла і вивершувалась у різних стадіях свого існування наша гімназія, вона (ця епоха) мала для нас — вихованців гімназії — два полюси: рідний український і той чужонаціонально-зовнішній, в якому опинився «великий ісход» з України, а серед нього — й майбутні учні гімназії. Хоч без короткого з'ясування обох полюсів картина гімназії була б далеко неповною і незрозумілими були б деякі явища, про які мова далі. Без в'яснення цього тла, без узгляднення його культурних, господарських і політичних феноменів тяжко було б зрозуміти завдання і призначення УРРГ, а тим більше — її дух

і ті психологічні компоненти, які мали вплив на формування її учнів. Бо життя найбільш струнко збудованої виховної інституції (а наша гімназія була в першу чергу такою) не визначають лише бажання і плянування їх організаторів, але — у значній мірі — той навколiшній дух часу і вплив середовища, яких — як ми особливо переконаємось тепер — перебороти важко, а оминути — неможливо.

Політичні й культурні обставини в тогочасній Європі

Для нас роки 1920—1930 були роками переломовими; для Європи а, головню для Центральної, де опинилася найбільша частина української еміграції, було це десятиріччя як не переломове, то в усякому разі знаменне. Не лише тому, що Версальський договір зафіксував політичні підсумки першої світової війни новими міждержавними кордонами на руїнах чотирьох імперій (Російської, Османської, Австро-Угорської та Німецької), а й тому, що політична мапа Середньої, Північно- і Південно-Східньої Європи основню змінилася: на місце 20 довоєнних держав повстало в Європі 29 повоєнних, з того 11 нових. Політичні зміни принесли зі собою нові проблеми й ускладнення в усіх ділянках життя. Абстрагуючи від докорінної перебудови європейського сходу, у політичній царині повоєнної Європи під тиском політичних і господарських перемін доходило до такої як і у нас переоцінки вартостей і фундаментальних змін. Пересовуються наголоси, заходять великі коректи в рівновазі політичних сил. Наслідком цього все більше міняється і внутрішня структура європейського суспільства, відумирають одні складники, народжуються інші. Після псвоєнних криз у переможених країнах з їх виявом та спробах політичних переворотів, інфляції та девальвації, в безробітті та економічних потрясеннях, що вилилися вкінці в загальну господарську кризу 1930—1933 років — політичний світ робить невдалу спробу впорядкування відносин та політичної стабілізації у формі або Ліги Націй, або дво- і більшсторонніх договорів. Господарський процес в наслідок посиленого розвитку індустрії та торгівлі породжує нові безкровні конфлікти та зумовлює ряд льокальних господарських криз, хвилю робітничих страйків та урядових змін. Намагання стабілізувати валютно-фінансову систему, як одну з передумов врегулювання економічного розвитку, а тим і опанування соціальних вибухів й затримання нових суспільно-політичних потрясень в лоні індустріального суспільства — викликає все нові завогнення. Європа переживає багату в на-

слідки і цікаву фазу свого існування, упродовж якої переносять-ся наприкінці акценти з соціально-господарського на національно-політичне й доходить до загострення конфлікту в континентальних масштабах між прихильниками соціалістичної системи й консервативно-правими колами, а в зовнішньо-політичній сфері — в намаганнях воєнних переможців втримати існуючий повоєнний стан. В економічній царині ця загальна конфліктність виявляється в боротьбі великих підприємців та індустрійних концернів з новими формами соціально-політичних течій у їх двох крайностях — комуністично-колективній і право-фашистівській, що обидві опиралися на концепцію регульованого згори плянового господарства, або пізніше — в пляні великопростірною господарства. Повстають нові, або удосконалені старші понаднаціональні інституції та зовнішньо-політичні договори і пакти. Зударяються різні політичні концепції, щоб кінець-кінців на переломі 1930-их років остаточно викристалізуватися у двох таборах: ліберально-демократичного табору воєнних переможців з головним завданням втримати існуючі позиції (з тихим союзництвом, зокрема після 1933 року, з комуністичним ССРСР) й табор переможених ревізіоністичних держав, в яких зродилась нова форма володіння — тоталітарна система італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму. В 1930-их роках, коли на 15-му з'їзді КПСС Сталін став необмеженим володарем в ССРСР і коли на Україні в розгарі акції ліквідування проявив всякої українізації як одного з виявів державно-уніфікаційного походу всесоюдної компартії з насильною колективізацією і голодом 1933-го року — на Заході розпочали будувати лінію Мажіно, Мусоліні плянував похід в Абесінію, Гітлер започаткував тотальне зброєння Німеччини а Гімлер — будувати кацети. Над Європою зависали хмари другої світової війни . . .

Доля так захотіла, що новоповсталі європейські країни, в яких опинилася головна маса української еміграції (Польща, Чехо-Словаччина, а в меншій мірі — Франція та Югославія) були по боці ліберально-демократичного бльоку, а менша частина — по другому боці барикади.

В ділянці духового життя, що для нашої теми має особливе значення, європейські міжвоєнні десятиріччя мали не менш своєрідний характер.

У культурній атмосфері повоєнної Західної та Центральної Європи (Європейський Схід ми тут виключаємо з поняття «європейської культури» з огляду на герметичну ізольованість советської імперії від решти Європи, головню під культурним оглядом) панували в початках відгуки «Fin de siecle» з його боніванством

з одного та багатими французькими літературними й мистецькими традиціями 19-го століття, з другого, які зокрема поглибили свої впливи в наслідок домінуючої політичної ролі Франції у повоєнних роках. Залежність т. зв. Малої Антанти (Чехословаччина, Румунія, Югославія) і Польщі від Парижу віддзеркалилися мабуть найчіткіше в царині культури. Культурне життя і тенденції розвитку цих держав достосовувались в основному до французької літератури, мистецтва, театру, науки. І треба визнати правду, що на переломі століть і в перших трьох десятиріччях нашого століття творчий геній французького народу виявлявся особливо сильно. Париж вважався не лише столицею Франції, але під багатьома оглядами й усього культурного світу. Звідти, хіба за винятком філософії і техніки, приходили нові ідеї, стимули, думки. Щодо цього впливу, то у повоєнних роках важко було конкурувати з Парижем навіть англomовному культурному колу, не зважаючи на постаті як Бертрам Расель, Жойс, Еліот, Шов, Ятс, скандинавському (Лягерлоу, Ундсет, Кнут Гамсун), а тим більше німецькомовному з його відступом з досі сильних культурницьких позицій у наслідок воєнної поразки (хоч тоді творили Рільке, Томас і Гайнріх Манн, Деблін). Америка у той час ще всякала європейські культурні традиції і ставила перші енергійні кроки в ділянці літератури. Усі вони мали тяжке становище проти бурхливого розвитку французької культури, з такими постаттями як де Шарден, Ромен Ролянд, Андре Мальро, Жюль Ромен, Андре Жід, Верлен, Малярме, Манет, Ренуар, Шагал, Поль Кльодель, Кокто, Жіранду, Ануїй та десятки й десятки інших. Не дивно тому, що навіть потенціально сильні в культурній ділянці народи орієнтувалися на Париж, а слабші й молоді — стали культурним епігонами Франції.

Але й повоенна Франція не була імунною проти нових течій та ідей, викликаних не в останню чергу щойно минулою війною. Сильна поляризація Європи доводить до цілковитої переміни суспільства, що виявляється зокрема помітно в культурі. Втомлений війною світ бажав розваги й легких літературно-мистецьких форм замість важких форм реалізму й натуралізму в прозі, складності символізму в поезії та символізму й імпресіонізму в малярстві. Єдино в театрі панує незмінно клясична опера в її італійських, німецьких та російських варіантах. Її невід'ємну частину — клясичний балет — переносять живцем з царської сцени в Петербурзі на Захід такі вихідці, як Ніжінський, Баланшін, Дягілев.

Вторує опері оперета, яка ще довший час по війні продовжує

багату колись віденську традицію. Легар, Кальман, Фрімл і Лінке захоплюють публіку.

По війні розпочинає свій переможний похід типовий американський вияв широкої розваги — фільм. У т. зв. «золотих двадцятих роках» поруч Каруза, Шальяпіна, наших Менцінського та Республіканської капели Кошиця, з'являються нові улюбленці мас: Рудольфо Валентіно, Чарлі Чаплін, Еміль Яннінг, Даглес Фербанк, Грета Гарбо, Моріс Шевальє, Містінгет; поруч них — Демсей, Нурмі й Андреадіс як синоніми німого (а незабаром і озвученого) фільму, пишних ревуальних вистав та другого тогочасного епідемічного захоплення — спорту. З єдиного тоді експортного товару американського континенту — голівудського фільму — залунала пісня «Сонні бой», з якої і почався новий і легкий співочий жанр — шлягр, а з ним танці «шімі», фокстрот, танго.

Противоєнні тенденції виявляються у пацифізмі Ремарка («На заході без змін») та інших модних письменників, твори яких появилися в небувалих тиражах. Творить Голсфорті, П'єр Лоті, Гарція Льорка, Піттігріллі й д'Анунціо; Ортега і Гассет пише своє «Повстання мас»; популярності набирають песимістичні роздумування Шопенгауера, Альфред Розенберг опрацьовує «Міт двадцятого століття», а у нас Дмитро Донцов публікує «Націоналізм». В авангардній поезії під відгуки дадаїзму приходить футуризм, неосимволізм, білий вірш. В образотворчому мистецтві імпресіонізм переходить в абстракціонізм й сурреалізм, а наш Архипенко перегукується з Грі, Кандінським і Пікассо.

Рідне тло зродження гімназії

З переходом армії УНР через Збруч в листопаді 1920 року розпочався довгий похід першої української еміграції. Обличчя цього «великого ісходу» визначав її людський склад: були це в основному військовики, урядовці державних установ УНР і ЗУНР з невеликим додатком родин армійських старшин. Абстрагуючи від явища чеської та польської еміграції з Австрії перед першою війною, які складалися з вибраних політичних кіл, українська еміграція під оглядом національної свідомості та інтелектуального стану стояла безумовно високо. Бо на еміграцію після большевицької окупації українських центральних земель та польської й румунської окупацій західних областей — вийшла інтелектуальна і політична верхівка українського народу. Вона переходила Збруч з твердою вірою, що незабаром повернеться. Про причини

цього «ісходу» писати не доводиться, бо вони загально відомі. Але неминуче хоч телеграфічними штрихами згадати наслідки подій 1917—1920 років над Дніпром і Дністром, які визначили політичний клімат життя і праці еміграції та її культурницьку атмосферу. Характерною рисою стилю тогочасного еміграційного життя було підведення підсумків під щойно минуле та аналіз минулих подій. Попавши у польські та чехословацькі табори інтернованих, тобто у вимушене обставинами національне гетто, українська еміграція розпочала процес переоцінки своїх культурних й політичних вартостей. Було це потрібне тим більше, що Наддніпрянщина перед остаточним закоріненням большевицького режиму опинялася в авангарді того процесу, який поширювався й на інші терени б. царської Росії, а згодом й поза кордони Східньої Європи, палала повстаннями. Змагалися не лише дві ідеології, але й зударялися інтернаціональне і національне в початках багатосторонньої революції, що докорінно міняла соціально-економічну перебудову Східньої Європи. Новий політичний фермент і чуже по своїй суті для психіки українського народу насильне насаджування інтернаціонального марксизму обрали тереном свого першого експериментування з'єданого з великодержавною російською думкою, українські землі. Це, очевидно, му сіло відбитися в першу чергу на політичних міркуваннях еміграції.

Тем для критичного аналізу було доволі: від шукання причин воєнної невдачі визвольних змагань, через критику політичної структури українського суспільства, всіх «за» і «проти» партійно-політичного його складу аж до культурних дискусій та плянувань. Від першої дискусійної стадії, через спомини й огляди минулого до пізнішої появи документальних і мемуарних книжок. Друкована література тих років дає широкий діяпазон тодішніх стимулів еміграційного життя. До них і до неопублікованих досі архівних матеріалів відсилаємо глибше зацікавленого у студіях цих пропам'ятних років читача.

Ми ставимо перед собою скромніше завдання: хоч коротко нашкіцувати це тло, на якому розгорталась культурна праця першої еміграції.

Культурна атмосфера

Буйність, а то й пересиченість політичного життя української еміграції надавало йому зовнішню форму, але справжню суть його творили фундаментальні питання розвитку української культури та її нових прямувань. Політична невдача визвольних зма-

гань з їх основними причинами у несформованій ще повністю національній свідомості широких мас, надмірному партійно-політичному розбитті та розпорошенні загалу по різних полюсах та — чи не основна причина — в невисокому ще рівні культури й освіти українського суспільства і у викривленні культурного дозрівання народу, зумовленому століттями поневолення і закорінюванням російської імперіяльної думки — мусіли викликати на еміграції свою природну реакцію. Тому в духово-культурній сфері (не можна забувати вирішального факту, що на еміграції опинилася культурна і політична верхівка тогочасного українського суспільства, а головне ще й тому, що інша частина її була згодом знищена советським режимом в процесі плянового обезголовлювання поневолених Москвою народів) виявились в першу чергу нові думки і нові розв'язувальні тенденції, діаметрально протилежні до тих чужих і по своїй суті ворожих українському народові тенденцій, які послідовно проводив в життя з перших днів закорінення своєї влади в Україні большевицький режим. На цій протилежності і взаємній виключеності духових вихідних еміграції та уярмленої України нічого не міняли й проблески відносної волі культурних прямувань підсоветських кіл зокрема в добі українізації і те, що інколи — зокрема в літературі — не бракувало взаємних наближень. Тому культурний процес, що проходив на еміграції, виходив з фундаментальної основи: у духово-культурній площині українська еміграція мусить видвигати і викристалізувати переконливу альтернативу до того чужого і накиненого згори культурного процесу, який панував на Україні. Ця альтернатива базувалася на, хоч і не чітко ще з'ясованих столітніх рідних традиціях. І то в усіх ділянках культурного життя: в науці, шкільництві, в літературі і мистецтві. Виходячи з принципово оправданої позиції, що там над Дніпром культурний процес не впливає з істотних потреб українського народу і він керується потребами чужої імперіяльної думки, а на українських землях під Польщею він хоч і вільніший, але вбганий в рямці культурної політики молоді Польщі з її надмірними національними амбіціями і помилками усіх молодих геніїв, на Буковині його визначав явний стимул до румунізації усіх нерумунських меншин, а на Карпатській Україні він керувався моментами дещо іншої натури, але й тут це була птиця з підрізаними крилами — українська еміграція силою факту була змушена стати єдиним вільним речником українських культурних цінностей. Оцим і треба пояснювати оці, місцями може й незрозумілі, а інколи і не цілковито оправдані, культурні амбіції еміграції. Але вони були, зрівнswажучи їх із становищем на всіх українських землях, в суті речі оправда-

ними. Треба додати, що у відношенні до галицьких культурних кіл були вони згармонізовані з культурними прямуваннями Львова, хоч інколи, коли йшлося про легальність їх впливів і — викликали деякі суперечності.

Тому найсуттєвіша основа еміграційного життя виявлялася в першу чергу у двох напрямках: в широкій культурній ініціативі та в новому ідейному підґрунті цілого культурного процесу.

Щодо другого — то воно виявилось головно в літературі й мистецтві, а в меншій мірі в інших ділянках культурного процесу. Тут дійшло до переорієнтації філософічних основ літературно-мистецької творчості. Вона позначилась перш за все відходом від побутових форм і сльозотворчих тенденцій довоєнної літератури, відкиненням філософії універсалізму, як моментів, що суперечать давнім державнотворчим традиціям Княжої й Козацької України, позвільним відходом від селянських жанрів та широкофронтним підходом до літературно-мистецької форми і до ідейного змісту.

Цей процес літературного ренесансу у сторону художньої досконалості, тематичного звороту (зокрема в поезії) до героїчної давнини з підкресленням героїчного і сильного літературного тпажу, який йшов в ногу з новими вже повоевними формами революційно-визвольної боротьби, розпочався вже в таборах інтернованих (Євген Маланок, згодом Юрій Липа, Олена Теліга), щоб на переломі 1930-их років скристалізуватися у т. зв. «вістниківцях» з її профільованим висловом у т. зв. празькій групі (О. Ольжич, О. Стефанович, О. Лятуринська, Леонід Мосендз). Під цим оглядом ця група перегукувалась, зокрема в поезії — із Львовом, а в галузі прози, хоч з іншими ідеологічним підложжям, але з аналогічними тенденціями — з українськими підсоветськими прозаїками (М. Хвильовий, Ю. Яновський, Микола Куліш, Підмогильний, в поезії — М. Зеров, Драй-Хмара, О. Влизько).

У малярстві, графіці, скульптурі появляється плеяда творців, які йдуть слідами Юрія Нарбути, Кричевських, Масютина і підносять розвиток українського повоевного мистецтва. Багато з них, один більшою, інші — меншою мірою, доходять до тих позицій, якими прямувала поезія (Масютин, Лятуринська, Андрусів, Е. Козак, В. Цимбал, О. Новаківський, Ф. Ємець).

Усе це не виключаючи природньої літературно-мистецької поляризації по формі, школах, напрямках — знайшло свій вияв і в організаційному вияві культурної ініціативи еміграції.

Засівши твердіше на теренах нового, умовно постійного вже, поселення в Чехо-Словаччині, Польщі, Німеччині, Австрії, Франції — українська еміграція розгорнула небувалу як для еміграцій-

них обставин організаційну діяльність. Виходячи з погляду, що вільний вияв української думки у різних її формах можливий тільки на еміграції — вона вже в таборах російських військово-полонених в Німеччині та Австрії в роках першої війни заініціює цілий ряд цікавих починів, які по першій світовій війні розгортаються у низці шкіл, наукових інституцій та організацій.

Прага — культурний центр української еміграції

Йшлося про дві речі: дати чисельним науковим і культурним колам еміграції кваліфікований форум для їхньої наукової діяльності, а тисячам української молоді, яка опинилася на еміграції, а перед тим була змушена перервати навчання, або наслідком воєнної хуртовини не мала взагалі можливості навчатися — створити умови досягти середньошкільної, фахової чи високошкільної освіти. Починаючи з того, в чому відчувалася найбільша потреба в перших роках еміграції, а саме: з оформлювання середньошкільної освіти з метою уможливити кол. молодим військовикам та іншій молоді, яка опинилася на еміграції, шлях на високі школи.

Так зроджуються вже у воєнних роках, а головню по війні, хоч і не на довгий час, гімназії у Відні (1915) та Гмінді, еміграційна гімназія у чеському Йозефові, торговельні курси для абітурієнтів в Ліберці, матуральні курси Української Господарської Академії в Подебрадах, гімназійно-реальний курс в Німецькому Яблонному (все — в Чехо-Словаччині), гімназія ім. Т. Шевченка в станиці біля Каліша (1921—1937) та низка фахових курсів.*

Після ліквідації таборів інтернованих в Чехо-Словаччині і Польщі з бігом років шкільна сітка остаточно стабілізувалася у шкільних і наукових установах та організаціях, головню на території Чехо-Словаччини.

У науковій ділянці культурна енергія виявилась в існуванні низки таких наукових інституцій, як Соціологічний Український Інститут у Відні (1920—1922), Інститут Громадянознавства в Празі (1924—1945), Український Науковий Інститут у Берліні (1926—1945), Український Науковий Інститут у Варшаві (1930—1939), Український Академічний Комітет у Празі, Українське Товариство Прихильників Книжки в Празі, Українська Наукова Асоціація в Празі, Українське Правниче Т-во в Празі, Спілка Українських Лікарів в Чехо-Словаччині, Українське Педагогічне Т-во в

* С. Наріжний, «Українська еміграція», Прага 1942

Празі, Т-во Українських Інженерів у Празі, Український Громадський Видавничий Фонд, тощо.

Згодом, в рр. 1930—1945, українська Прага стала одним із центрів українського друкованого слова. Тут знайшли свій осідок такі видавництва (крім видавничої діяльності існуючих досі інституцій) як «Пробоем», «Колос», вид. Юрія Тищенка.

Український Вільний Університет у Празі (1921—1945). На першому місці і найвищим досягненням культурних зусиль української еміграції між двома війнами став заснований 1921 року у Відні і 1922 р. перенесений до Праги Український Вільний Університет, як здійснення давніх мрій довгих генерацій мати свою українську високу школу університетського типу, як осередок вільного розвитку української науки. УВУ був визнаний міністерством шкільництва і освіти ЧСР з правом надавання академічних титулів. Про високу якість цього неповторного протягом довгого існування всяких еміграцій явища (за винятком короткотривалих спроб російського університету в Празі, університету УНРРА у Мюнхені та Балтійського університету в Гамбурзі по другій війні) засвідчують не тільки імена ректорів УВУ пражського періоду (Олександр Колесса, Станислав Дністрянский, Іван Горбачевський, Теодор Щербина, Дмитро Антонович, Андрій Яковлів, Сергій Шелухін, Олександр Мицюк, Іван Борковський, Августин Волошин, Вадим Щербаківський), сильний професорський склад, в якому були заступлені всі видатні прізвища української науки, які опинилися поза межами батьківщини, але й признання з боку чужих чинників. За свого існування в самостійній Чехо-Словаччині обидва факультети УВУ (філософічний та права і суспільних наук) до німецької окупації Праги випустили 109 докторів (за 50 років його існування вийшло з УВУ 115 магістрів й 372 докторів, видано 89 томів «Наукових записок», наукових збірників, монографій та підручників).

У пражському періоді на УВУ відбувалося регулярне аудиторне навчання. Під час німецької окупації ЧСР УВУ пережив нелегкі роки свого існування й був змушений значною мірою обмежити свою діяльність. У 1945 р. переніс свій осідок до Мюнхена в Західній Німеччині.

Основу студентства УВУ творили українські студенти, в тому числі й абітурієнти УРРГ, з яких чимало закінчили УВУ. Усі ми, студіюючи на чеських високих школах вважали своїм обов'язком рівночасно навчатися й в УВУ. Відвідування цих «понадпрограмних» викладів ніхто з нас не пожалував, бо лекції професора

Степана Смаль-Стоцького (Шевченко й інтерпретація його творів), Опанаса Андрієвського (римське право), Дмитра Антоновича (українська культура) чи тоді ще доцента І. Мірчука, Щербаківського, Шелухіна та усіх інших, ім'я яким десятки, не лише поглибили наші знання й обрії, але й нерідко зміцнювали національні хребти. Таке паралельне відвідування викладів на УВУ було неписаним законом майже для всіх українських студентів в Празі, включно навіть з тими, як напр. донедавній голова київської Спілки художників України Касіян, які не погоджувалися з ідеологічними позиціями української еміграції.

Безумовною заслугою УВУ було й те, що в роках війни до професорського складу УВУ влилися такі представники підсоветського українського наукового життя, як Олександр Оглоблин, Наталія Полонська-Василенко, Юрій Шевельов, Володимир Міяковський, Петро Курінний та інші.

Пересічна семестрова кількість студентів УВУ досягала кругло 200 осіб. Устійнення точної кількості на жаль неможливе, бо архіви УВУ разом з бібліотекою й канцелярією попали 1945 р. в большевицькі руки і сьогодні перебувають за недоступними замками мабуть не Києва, а Москви.

Українська Господарська Академія в Подебрадах (1922—1935), українська висока школа з трьома факультетами, заснована ініціативи Українського Громадського Комітету в Празі, як приватна висока школа, затверджена чехо-словацьким міністерством хліборобства. Викладало на Академії 130 осіб, з того 26 професорів чеських високих шкіл, між якими й чеський учений світової слави, проф. Їржі Стокласа. Навчалось в УГА кругло 1000 студентів, у великій більшості колишні старшини і вояки українських армій. Не бракувало й чужинців, головно білорусів та кавказців. Закінчило УГА 559 осіб. Абсольвенти УГА були зрівняні в правах з абсольвентами високих чеських шкіл. Упродовж 13-тирічного існування УГА видала 229 назв фахової літератури. При школі існувала спеціальна термінологічна комісія на чолі з Євгеном Чикаленком, до складу якої входили такі знавці української мови, як Модест Левицький, В. Королів-Старий, В. О. Коннор-Вілінська та інші.

Працю УГА продовжував методом заочного навчання Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ), який по другій світовій війні переїхав до Мюнхену, де діє досі.

Українська Студія Пластичного Мистецтва в Празі (1923—1939), фактично приватна мистецька академія — (директор проф. Д. Антонович). заснована для потреб української молоді з ми-

стецьким зацікавленням, з чотирирічним курсом навчання в класах графіки і прикладного мистецтва, скульптури й архітектури. У її стінах на одній із центральних празьких вулиць недалеко від Національного театру, навчали такі відомі мистці як Сергій Мако, Іван Мозалевський, Іван Кулець, Кость Стаховський, Роберт Лісовський, архітект Сергій Тимошенко. Про мистецьку вартість цієї студії свідчать імена тих, які навчалися в Студії: Василь Касіян, Володимир Цимбал, Галина Мазепа, Оксана Лятуринська, Петро Холодний мол., Катерина Антонович та десятки інших. Між учителями і студентами Студії не бракувало й чехів та членів інших національностей. Щорічно Студія влаштовувала вистави робіт своїх учнів.

Музей Визвольної Боротьби України в Празі (1925—1945) — центральна архівно-музейна установа української еміграції в міжвоєнному періоді, в якій зібрано було близько мільйона експонатів про визвольну боротьбу і повоєнний період, архіви (місій УНР, СВУ, таборів полонених, капели О. Кошиця), українська періодика, нумізматика, матеріяли до історії української еміграції та здобутки її праці. Опікувалося Музеєм Т-во МВБУ під головуванням таких видатних постатей культурного життя, як професори І. Горбачевський, Степан Смаль-Стоцький, Андрій Яковлів, Дмитро Дорошенко. Незмінним директором Музею був проф. Дмитро Антонович, а його найближчим співробітником д-р Симон Наріжний. Після приходу большевиків до Праги в 1945 р. архіви Музею вивезли до Москви, все інше передали до Слов'янської бібліотеки в Празі. Основу матеріальної бази Музею творили збірки серед українського громадянства, завдяки яким в 1938 р. Музей міг перенестися до власного будинку в Празі-Віноградах.

Нас зокрема цікавить *Український Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова в Празі (1923—1933)* як інституція, з якою до її ліквідації була пов'язана Українська Реальна Реформована Гімназія. Була це педагогічна академія з трьох-згл. чотирьохрічним курсом навчання на трьох відділах: літературно-історичному, математично-природничому і музико-педагогічному. В рр. 1923—1933, коли вивершувалась поетапна ліквідація Інституту, закінчило Педагогічний Інститут 178 дійсних слухачів, між ними низка цікавих осіб, які увійшли потім в українське, головню — літературне й політичне життя (Олесь Бабій, Юрій Дараган, Борис Гомзин, Олекса Стефанович, Павло Теняно, Юра Шкрумеляк). До 1928 р. Інститутом опікувалося міністерство закордонних справ ЧСР, потім — міністерство шкільництва й освіти, гарантуючи школі фінансову базу для існування (напр. в 1926 р. річна субсидія становила понад 805.000 корон). Більшість студен-

тів Інституту отримували місячні стипендії у розмірі кругло 500 корон (в р. 1925/26 отримувало нормальні чеські стипендії 150 студентів Інституту).

Наукове життя української еміграції проходило не тільки в рямках високих шкіл, але і в наукових інституціях й організаціях. Свого завершення досягло воно у двох українських наукових з'їздах у Празі (1926, 1932). Немалу ролю в цьому житті відіграло *Українське Історично-Філологічне Т-во в Празі*, що в роках свого існування (1923—1943) нараховувало кругло сім десятків членів та відбуло понад чотириста наукових засідань. Це Т-во видало (крім публікацій праць своїх членів в органах інших наукових інституцій) 4 томи «Праць Укр. Історично-Філологічного Т-ва». До успіхів Т-ва належала також участь його членів в європейських наукових з'їздах та конференціях в Берліні, Празі, Варшаві, Софії, Женеві, Парижі, Лондоні, Оксфорді. Очолював Т-во проф. Дмитро Антонович.

Такий — у порівнанні з можливостями для праці української еміграції в інших європейських країнах — ідеальний український культурний клімат столичної Праги сам прямо диктував необхідність створення української середньої школи. Цього вимагало не тільки саме життя, але й існування матуральних курсів у Празі. У книзі С. Наріжного «Українська еміграція»^{*} читаємо:

Українські Матуральні Курси були зорганізовані Громадським Комітетом в 1922 р. й провадили свою працю спочатку в Подебрадах, а 9 вересня 1923 р. були переведені до Праги. Директором їх тут був Є. Іваненко. На цих курсах викладало 10 професорів та лекторів Інституту. В 1924 р. Громадський Комітет передав Курси під керівництво Педагогічного Інституту. Учні на матуральних курсах було 141, поділених на 4 групи. Учні ці покінчили свою науку й склали матуральні іспити в 1924 і 1925 р.р., після чого й самі курси були ліквідовані.

При цих курсах у вересні 1924 р. були відкриті два підготовчі класи, до яких вступили і діти-сироти в Щипіорнського табору, що прибули до Праги при кінці 1923 р. й були приміщені в окремому інтернаті, який разом з матуральними курсами й був переданий під заряд Педагогічного Інституту.

Після ліквідації матуральних курсів, з їх підготовчих класів та школи для дітей-сиріт була сформована українська реальна гімназія. Заснована вона була з *початком 1925—26 р.*, як школа вправ Інституту, під керівництвом директора, призначеного Сенатом Інституту. Педагогічний персонал гімназії та інтернату при

^{*} Прага 1942, стор. 181—183.

ньому складався переважно з абсолювентів Інституту. Під педагогічним і господарським проводом Інституту гімназія перебувала аж до 1932 р. За цей час науку в ній закінчило 72 учні.

В матеріальному відношенні учнів, як і утримання гімназії, забезпечувало своєю підмогою Міністерство Закордонних Справ, від якого гімназія вже в 1926—27 р. одержала 150.000 корон. В інспекційному відношенні гімназія підлягала Міністерству Освіти, яке здійснювало свій нагляд за нею за посередністю спеціально призначеного інспектора, яким спочатку був проф. Ф. Лакомий, а потім проф. Й. Урбан. Крім того контролю над гімназією виконували й інші міністерські відпоручники. Але в педагогічно-господарському відношенні гімназія під початку її заснування підлягала Українському Педагогічному Інституту, частиною якого вона властиво була. Сенат Інституту призначав директора, обраного з професорів Інституту; виключно через Інститут провадилися зносини

Частина першої гімназійної «гвардії» в 1925 р. Зліва: Янківський, Олійник, Деркач, Мусієвич, Савицький, Литвиненко. Сидять: Марущак, Клевчуцький, Шморгун, Левицький, Жикул, Хоменко

гімназії з міністерством; Інститут мав спеціального референта для справ гімназії. Таке становище і відносини були аж до 1932 р., коли з ініціативи Міністерства Освіти було засноване окреме Товариство для допомоги українським школам в Чехії, що складалося з українських і чеських чинників. Під опіку цього Товариства й перейшла гімназія 31 березня 1932 р., з огляду на заповіджену ліквідацію Педагогічного Інституту».

Як бачимо, основа українського культурного життя була зосереджена в Празі. Для того, очевидно, мусіли існувати якісь об'єктивні причини, які примусили українську еміграцію зосередити свої інституції якраз у Празі та поблизу Праги.

Справжнім щастям для української еміграції після першої світової війни слід вважати ту обставину, що в жовтні 1918 року повсталася Чехо-Словацька республіка як мрія двох західних слов'янських народів — чехів та словаків — як вислів прихильного укладу європейських політичних сил і вияв широко розгорненої зовнішньо-політичної акції чеської еміграції. На території цієї молодого держави українська еміграція — і не тільки вона — зустріла дійсне братнє зрозуміння. Треба ствердити правду, що серед європейських держав, в яких довелося перебувати повоєнній українській еміграції, в Чехо-Словаччині вона знайшла не тільки щире прийняття, але й основу фінансового забезпечення для своїх культурних інституцій. Ця обставина заслуговує на те, щоб її дещо ширше з'ясувати.

Якщо йдеться про наświetлення моментів, які могли зумовити таке щире прийняття еміграції в Чехо-Словаччині, то на першому місці мабуть треба назвати невід'ємну частину чеської душі, — слов'янофільство чистого зерна. Гадаємо, що не будемо далеко від правди, коли скажемо, що за винятком Кирило-методіївських братчиків та російської ліберальної інтелігенції 19-го сторіччя з їхнім ідеальним розумінням слов'янської спільноти, включно до теоретично-політичних міркувань — важко знайти серед слов'ян таких завзятих прихильників всеслов'янства як чехи та словаки. Це явище має (може краще сьогодні сказати — мало) свої коріння в історичній долі обох невеликих народів, які, опинившись протягом історії перед загрозою германізації (чехи), чи мадяризації (словаки), шукали охорони у своєму слов'янському матеріку.

І цікаво, що це відчуття слов'янської спільноти не обмежувалось виключно в шуканні політичного опертя у ближчих чи дальших слов'янських сусідів (що згодом оправдалося тільки частково і то в дуже нещасливій формі) та в заякоренні культурної бази свого розвитку в слов'янському світі — але в конкретній допомозі тим східноєвропейським еміграціям, які опинилися на території ЧСР.

Таке ж щире прийняття як українці, знайшли в Чехо-Словаччині і росіяни (які мали також у Празі свою гімназію та інші культурні установи), білоруси та інші. Типове для чеських ши-

роких мас слов'янофільство ототожнювалось політично-культурним поняттям «великої і святої Росії», а в практичному застосуванні політичних і культурних кіл — виявлялося в русофільстві, яке знаходило найяскравішу форму у не зовсім зрозумілій внутрішній політиці Праги стосовно Закарпаття і Пряшівщини, де пражський уряд підтримував русофільські тенденції місцевих русотяпів.

Іншим моментом підтримки української еміграції в ЧСР були старі зв'язки ще з часів Празького Слов'янського З'їзду між представниками культурних кіл обох народів. Досить згадати як їх прямий наслідок творчі взаємини напр. Івана Франка та В. Павлика з видатними постаттями чеського культурного світу, зокрема Т. Г. Масариком.

Третьою причиною була спільність долі Чехії, Моравії, Словаччини, Галичини, Закарпаття і Буковини в рамках Австро-Угорської монархії з її культурним центром у Відні, де в парламенті та в кулуарах культурних установ, зокрема університету, поглиблювалося між іншими також чесько-українське зближення. Не без впливу було також спільне професорування на чеському празькому університеті Т. Г. Масарика та проф. І. Горбачевського.

Але вирішною мабуть причиною чеських симпатій до українців був факт перебування на Україні, тобто на території їх формування, чеських легіонерів (1917—1918), перебування у Києві Т. Г. Масарика, та ці симпатії, якими зустрічали чеських військовиків не лише політичні українські кола, але й широке українське громадянство. До речі, уряд УНР запевнював чеському легіонові його матеріальну базу. Сюди ж треба зарахувати важливий факт, а саме: після створення УНР Т. Г. Масарик як голова Чехо-Словацької Національної Ради (політичного репрезентанта чеського та словацького народів) мав зв'язки з українським урядом; а українсько-чеські стосунки продовжувались в 1918 р. на базі заснованого Масариком в Америці Демократичного Союзу Середньої Європи.

З цим усім була пов'язана також ідеологічна спорідненість чеських і українських соціалістичних кіл в роках першої світової війни. Вирішальними для чеської політики повоєнних років, були не тільки такі видатні особи, як світової слави філософ та перший президент ЧСР, Масарик, який користувався рідкісним в політиці моральним авторитетом й любов'ю широких мас («наш татічек» — наш батько), його наступник Едвард Бенеш, голова празького Сенату Ф. Соукуп, Немец та ряд інших, але й чехо-словацькі партії народних соціалістів та соціал-демократів, чолові діячі яких були

пов'язані не лише особистими контактами з соціалістичними колами тодішнього українського політичного світу, ідеологічними стремліннями, але також членством в міжнародних соціалістичних організаціях. Тому не випадково на чолі Українського Громадського Комітету, який — як треба безпристрасно визнати — відіграв чи не вирішальну роль в першому періоді історії української еміграції в Чехо-Словаччині та в ставленні основ для українського культурного життя, — стояли такі постаті українського соціалістичного табору, як Микита Шаповал, Григоріїв-Наш, Олександр Мицюк, Борис Мартос, С. Гольдельман, а з інших — Микола Галаган.

Не останню роль відіграли тут чеські колонії на Волині й це добросусідське співжиття між обома національностями, про що було добре відомо празькому урядові та культурним колам столичної Праги, які опікувалися не лише своїми земляками поза кордонами Чехо-Словаччини, але (як ще один вияв чеського розуміння слов'янофільства), напр., лужицькими сербами.

Меншу — на нашу думку — роль відіграло почуття фінансового зобов'язання до східньо-європейських еміграцій, яке залюбки наголошували деякі автори, які писали причинки до історії української еміграції в Чехо-Словаччині. Маю на увазі момент перебування чеських легіонерів на українській території та зокрема інший момент, який вповні не з'ясований. А саме: до рук чеських легіонерів в Іркутську в 1920 році попав російський золотий фонд вартістю 650 млн., який мав адм. Колчак. За наказом французького генерала Жанена, Колчака заарештували і передали більшовикам, а частина цього «золотого фонду» було вивезено до Праги. Завдяки цьому, чеський уряд — за припущенням декого — і міг надавати фінансову допомогу шкільним українським та російським установам і довгий час виплачував тисячам студентів стипендії у місячній висоті приблизно 500 корон, що в господарських обставинах першого десятиріччя існування вільної Чехо-Словаччини забезпечувало непогане екзистенційне мінімум.

Які причини не керували б тодішніми чехо-словацькими лідерами, — неоспоримим фактом залишиться, що українська еміграція знайшла в Чехо-Словаччині дуже прихильні умови для розвитку свого культурного життя; а студентська частина еміграції (в 1923/24 році перебувало в чеських високошкільних осередках Прага, Брно, Подебради, Мельнік, Пршібрам до 1200 українських студентів) в стипендіях та у зразкових бібліотеках зустріла незвичайно сприятливі умови для навчання. Вже підсумок українських абсолювентів чеських, німецьких та українських високих шкіл, які в рр. 1923—1939 закінчили високі школи, (кругло

2000 осіб), мусить задокументувати ту вдячність, яку мусіла зберегти в собі українська еміграція в цілому для гостинності і зрозуміння свого чеського і словацького довілля.

Матеріальні умови життя в таборах інтернованих у Польщі

Але повернімося ще до умов життя української еміграції, в яких ставились початки нашої гімназії.

Матеріальний бік життя української військової еміграції у першому періоді до 1921 року змальовує сотн. Гриць Rogozний у книзі «Базар»:

«Люди чекають. Вчаться. Лупають напівбосими ногами в землю, вивчаючи муштру. Готуються на Україну. Вірять у швидкий поворот. Та й як не вірити? Чим же тоді існувати, дихати, жити? Віра ця помагає переживати худобяче животіння й знуцання таборової охорони.

А режим у таборах усе гіршає. Все частіші стають випадки побиття козаків польськими постерунками й постійні арешти до «паки». Старшинам теж не легше. Команданти таборів трактують їх ледви чи краще за «білих невільників». Настає черга й на українське жіноцтво, що прийшло до таборів з армією: дружини старшин, сестри-жалібниці і т. д. Польські «пани поручнікі» звикають до трактування цього жіноцтва як свого роду власний «запасовий гарем», серед якого вільно всякими способами заволодіти «об'єкт», що сподобається, для розривки. Фізичні терпіння, моральна задуха й почування безвихідности. В душі ростуть стихії бунту, що скермовані в один центр: пімститися, зрванжуватися . . .

В таких умовинах ішло життя української армії в польських таборах. Дивним дивом, із положення союзника обернулася вона . . . у в'язня. Польські таборів команданти навіть часом не годилися називати нас «інтернованими», лише «jeńcy» (полонені). На протести й заяви, що ніхто нас у полон не брав і що наш уряд перебуває у спілці з Польщею, часто доводилося нам чути заяви: «Jaki tam do cholery jasnej wspólnik! Ja tu daję rozporządzenia ! . . .»

Час-від-часу до табору приїздили представники уряду. Тоді табор оживав, хвилювався й гудів, як бджоляний рій. У більшості з таких приїздів вояцтво було розчароване. Це тому, що висилані представники від різних політичних груп та фракцій уряду мало імпонували. Може вони й добре розбиралися в різних марксівських питаннях і парламентарних правилах, але шляхів до душі й довір'я козака найти не вміли.

Опинившись серед маси цих обідраних, чубатих, суворих людей, що горіли знати правду про Україну й призвичаєні були до простих, але зрозумілих слів команди — вони розгублювалися й утрачали ґрунт під ногами. А це не могло переходити непомітно в свідомості й відчужаньх козаків. Маю враження, що в певних політичних колах армію нелюбили й споглядали на неї з підозрілістю. То спеціально стосується до різних, «соціалістів» і «паціфістів», яких в урядовому оточенні було, хоч «став гати» . . .

Цілком інакше ставилися вояки при приїзді представників військової команди: ген. Омелянович-Павленка, ген. Петрова й т. д. Ляйт-мотивом усіх цих представників було: «нас чекають».

Часами до табору приїздили представники з України. Їх інформації все було захоплюючі . . . «Україна горить у вогні повстань. Увесь нарід з дня на день чекає повороту уряду. Все вже готово» . . .

Минало й літо в марних очікуваннях війни та походу на Україну. Прийшла осінь. Вітер ганяв занесене ~~листя~~ та обривки брудних паперів по таборі, нагадуючи про наближення нової зими, що страхала своєю примарою. Лляв дощ, плакало небо, ніби в акомпаньямент плачу душі. Та надії ще жили! . . Сотки різних чуток, все радісних, що відповідали прагненням людей — кружляли по таборах . . .

— «Краще там на Україні згинути, ніж тут примирати добровільною смертю в ляхів» — чулися вигуки. Щоночі різали дроти завязяті задротянці і тікали, пробуючи дістатися до Львова. Та майже всіх назад приводила польська жандармерія. Та й не диво! Таких обдертих, якими були українські інтерновані вояки — важко було найти в цілій Польщі, навіть між жебраками.

Табори хвилювалися.»

Пізніший період (роки 1922—1930 і далі, коли табори інтернованих зліквідовано, а тих, що не встигли виїхати з таборів, скупчено в Каліші, де вони пробули до німецької окупації Польщі) — суттєво не відрізнялися від опису Гриця Рогозного. Дерев'яні діраві бараки, постійне недоїдання, скрайньо негігієнічні побутові умови. У зимі українські жінки родили дітей й нагрівали їх теплом власного тіла, нероз з примерзлимими косами до льодової стіни, охороняючи немовлят перед щурами. В умовах тодішньої Польщі — за невеликими виїмками особливо проворних осіб — отримати працю було дуже тяжко. Це, під кожним оглядом справжнє гетто, хоч й не позбавлено було своєрідної романтики, мусімо мати свій особливий від'ємний вплив зокрема на дітей та молодь, що виростали у суцільних матеріяльних злиднях і в задушливій атмосфері табору, який все ще очікував чогось

неможливого. Моральний момент таборового життя упродовж цих довгих років визначався продовженням внутрішньо-політичних проблем, пожвавленою — як завжди в таких випадках — політичною діяльністю, ідеологічними сутичками, повільним відумиранням одних політичних позицій та зродженням нових рухів і організацій. Не слід забувати, що на еміграцію живцем винесено з України майже всі політичні партії і що тут опинилися не тільки лідери всіх партій, але й багато членів урядів, комплектний склад Директорії УНР, та більшість державних установ й інституцій. Зрозуміло, що такі поняття, як «ес-еф», «соц-дем», «ес-ер», «боротьбіст», які або мало, або зовсім нічого не говорять сьогоднішньому молодшому поколінню, тоді були ще свіжою матерією, а теоретичні змагання між «гетьманцями» й «уенерівцями», «галичанами» й «наддніпрянцями» й навіть ще «федералістами» й «самостійниками» суцільно виповнювали рамки таборового життя.

На шляху Щепйорно—Прага

Про початки УРРГ у формі Школи Українських Пластунів найширше (поза рідкісною брошурою — «Школа Вкраїнських Пластунів», Варшава, 1923), писав Симон Наріжний у своїй праці «Українська еміграція» (Прага, 1942, стор. 182):

«В травні 1921 р. в Ланцуті відбувся зїзд представників культурно-освітніх відділів Армії УНР, на якому було ухвалено відокремити дітей зовсім і заснувати для них школи з бурсами. Це й почали здійснювати в Ланцуті, Каліші, Олександрові й Вадовицях. Американська Спілка Християнської Молоді (YMCA) та Британський Рятунковий Комітет (B. C. R.) допомагали одягом, постачали дітям снідання, давали білизну, шкільне приладдя й т. п. Але ця праця, що провадилася в окремих таборах, не була об'єднана. До цього об'єднання дійшло згодом в той спосіб, що при кінці 1921 р. в таборі Щепйорно (4 км. від Каліша) відремонтували для школи два шпитальні бараки й почали звозити туди дітей з різних таборів, а на початку 1922 р. там функціонувала вже школа українських пластунів в складі перших пяти класів по програмі української єдиної школи. До цієї школи випадково приділили й 38 білоруських дітей репатріантів, а пізніше ще й 15 дітей москалів та 5 поляків.

Праця в школі провадилася в дуже тяжких умовах — справжнього холоду й голоду, — але все ж не без успіхів. Крім загально-освітніх предметів у ній було заведено також навчання різних ремесел: шевства, кравецтва, столярства та палятурництва. Шко-

ла була зорганізована як пластунська сотня, в якій українці скла-дали дві чоти, білоруси були виділені в окрему соту, а москалі творили рій.

З початком другого шкільного року до школи записалося й кілька приходячих учнів, а в третьому шк. році (1923) в школі українських пластунів училося всього 123 учні (в них 78 українців). Для білорусів, москалів і поляків були заведені окремі класи.

Та життя школи не було довговічним. В тому ж 1923 р. в звязку з ліквідацією табору інтернованих мала бути ліквідована й щепіорнська школа. Частину учнів примістили в польських при-тулках, частину почали перевозити до Франції на працю».

У таких обставинах безперспективності відповідальні за Шко-лу Українських Пластунів у Щепіорно люди почали розгляда-тися за новими можливостями приміщення для підлітків й учнів Школи. Очевидно, що існування УГА й Високого Педагогічного Інституту імени Драгоманова в Празі та прихильне ставлення чеського уряду до української еміграції було відоме в Каліші та у Варшаві, де зосередилися керівні чинники Української На-родньої Республіки. Старанням Українського Громадського Ко-мітету в Празі пражський уряд дав дозвіл перевезти Школу Пла-стунів до Праги й в грудні 1923 року «Залізна 29-ка» Школи Укра-їнських Пластунів вирушила до Праги. Були це:

Зарицький Митрофан
Косаківський Микита
Хоменко Гриць
Литвиненко Михайло
Чернявський Олександр
Деркач Кость
Савицький Василь
Розторгуїв Петро
Фіран Олександр
Клевчуцький Юхим
Конюшевський Панько
Каплинський Ростислав
Каплинський Юрко
Кошук Степан

Кошук Євген
Кошук Петро
Жикул Самійло
Олійник Антін
Шморгун Володимир
Химич Василь
Змієнко Всеволод
Бугаїв Михайло
Стецюренко Кость
Гудзій Микола
Маруцак Арсен
Лісовий
Бартко Євген
Пінчук Федір
?

Але даймо слово одному із гімназійних «ветеранів» цього «ка-м'яного» періоду гімназії, Грицьові Хоменкові, живому свідкові перебування в польських таборах інтернованих й кол. учнів Школи Пластунів та УРРГ:

ПЕРШІ КАДРИ

«Героїчна визвольна боротьба підсилює вогонь національного горіння і впливає на душі й серця ще майже несвідомих дітей-підлітків. Ці молоді паростки нашого народу відчули небезпеку, яка загрожує українському народові й батьківщині. Зі святою вірою в правду приєднуються вони до рідного війська, щоб віддати свій молодечий запал на користь визволення. З почуттям гордості виконують завдання, наражаючись на найвищу жертву.

Але не судилося. Нерівний змаг примушує наше військо залишити рідну землю й перейти на чужину, часто за ґрати польських таборів. В таборах, у військових частинах було понад сотня підлітків, які в армії виконували службу розвідки й зв'язку, а також часто приймали участь в бойових операціях, за що чимало з них нагороджені пізніше орденами Залізного хреста за Зимовий похід 1919—1920.

В тяжких таборових умовах у наших провідників зродилася блискуча ідея заснування школи для цих підлітків. На початку по окремих таборах, а згодом, при кінці 1921 року в таборі Щепйорно (біля Каліша) оснований одну спільну школу, до якої було перевезено всіх і школу названо «Школа Українських Пластунів». Керівником школи був сл. п. сот. Іван Гончаренко, а вчителями були Іван Кобизький, Мартіянів, Янівський, Семенів, Савієнко, Панас Гордієнко, Шлендик, Гуда, Лутць, Герліт, Білодуб, Оріхів, Романченко, Пустовар, Христина Сушко. В господарському відділі працювали: Головка, Олійник, Пономар.

Польська таборова влада приділила для школи два бараки зі шпитального бльоку. Завдяки щедрій допомозі американської харитативної організації YMCA та британського комітету допомоги біженцям, школа була забезпечена паливом, взуттям, шкільними знаряддями та частково харчами. Такий стан тривав до половини 1923 року. В цей час табори уже стояли перед кінцевим етапом ліквідації. Постала проблема збереження школи. Звернення керівників на чолі з міністром УНР В. Прокоповичем до Українського Громадського Комітету в Празі увінчалось успіхом. Комітетові

пощастило дістати від чеської влади дозвіл на переїзд школи до Чехословаччини.

Радошам не було міри, коли 11 грудня 1923 року школа в маршевому порядку на чолі з виховниками Іваном Кобизьким та Марком Хлором залишила таборову територію й остогидлі колючі драти. Залунала улюблена пісня «Вже бубон грає треба вставати» й останні відгуки рефрену «не час журитись, не час ридати, прийшла вже хвиля в бій наступати», під бадьорий крок лунко про-

Група учнів гімназії в 1925-му р.

Стоять зліва: Назаркевич, Левчук, Машовець, Хіміч, невідомий, Розторгів, Гуршецький, Фіран, Клевчуцький, Селянський, невідомий, Джуфер, невідомий. Сидять — 1-ий ряд згори: Змієнко, Гудзій, Деркач, Шморгун, Р. Каплинський, Михайлів, Вяч. Трутенко. Другий ряд: Кафка, Якубовський, Вс. Трутенко, Заклинський, Звонок, Б. Богун

різали зимове повітря. На двірці Каліша прийшлося чекати цілу ніч на потяг, але цей час пробіг якимось непомітно. Ранком всідаємо в неопалені вагони й рушаємо в дорогу. Над вечір доїзджаємо до кордону Чехо-Словаччини й затримуємось для контролю.

Вже коли добре смеркало їдемо по чеській землі і зупиняємось в м. Богуміні, де переходимо лікарський огляд і п'ятиденну карантену. Ранком 18 грудня їдемо до Праги й прибуваємо вже вечером, при сяєві великоміських світел. Зустрічають нас бувші виховники в таборі Гордієнко і Савенко, які раніш покинули табір і на «зелені візи» знайшли притулок в гостинній Празі, а згодом і можливість продовжувати освіту в Українській Господарській Академії в Подебрадах.

Виходимо з Вільсонової станції та групами вихаємо до трамваю ч. 1, що довозить нас на площу Погожелец. Висідаємо перед військовою школою, проходимо двісті метрів і розташовуємося в бараці ч. 5 на вул. Шефлего, який складався з двох переділених кімнат та маленької кімнатки для двох учителів. Дістаємо

на вечерю добру порцію хліба, теплі м'ясні сіканці і гарячий чай. Як і в таборі о 9 год. після відспівання молитви і національного гімну лягаємо в чисті ліжка й засипляємо сном «праведників».

Наступало свято Різдва Христового, треба було на ялинці, що її влаштувала жіноча секція Громадського Комітету проспівати кілька колядок, а тому на другий день нашого приїзду 19 грудня відбулася репетиція колядок. Саме тоді відвідав нас голова Громадського Комітету Микита Шаповал і прислухуючись до нашого співу по закінченню сказав: «Добре діти, я бачу, що українська земля родить басів».

Після свят розпочалася в бараці наука. Згодом отримано дозвіл на організацію Української Реальної Реформованої Гімназії, в якій почалася наука на Кармелітській вулиці, недалеко Тиршового дому в народній школі. Старших учнів приділено до двох матуральних груп гімназії, молодшу «шпану» до нормальних клас. В цьому приміщенні відбувалися лекції Українського Педагогічного Інституту та Матуральних курсів при цьому Інституті. Навчання відбувалось завжди від 2-ої по обіді. Кожний четвер навчання відбувалось на Кшеменцовій вулиці в приміщенні чеської гімназії. Ось так Шкова Українських Пластунів в таборі перейняла назву Української Реальної Реформованої Гімназії в Празі.

На цьому закінчую свої короткі спогади, бо в другій половині липня 1926 року мені прийшлося виїхати до Франції Такі були початки української гімназії в Празі».

Маруняк Володимир

У КУЗНІ СОБОРНИЦЬКИХ ХАРАКТЕРІВ

(Продовження)

Скерування гімназії...

Про початки УРРГ в Празі у «Звідомленні» за шк. р. 1926/27 пише чи не найкомпетентніша людина, учитель школи Українських Пластунів, професор гімназії й директор УРРГ, Іван Кобизький ось як:

21 листопаду 1921 армія Української Народньої Республіки перейшла за Збруч, де була обезброєна й інтернована поляками в декількох таборах. В рядах цієї армії опинилось більше сотні українських дітей — переважно, сиріт, що під час військових подій на Україні втратили своїх батьків і знайшли собі притулок серед війська. Положення цих дітей у таборах було жахливе. Жили вони в загальних бараках серед козаків, не мали ні одягу, ні взуття й чим далі, тим більше деморалізувалось. виникла думка зібрати всіх дітей до одного табору й утворити для них школу. Завдяки моральній і матеріальній допомозі з боку Американської спілки християнської молоді (YMCA) цю думку вдалося зреалізувати, і 3 січня 1922 року в таборі Щепйорні (біля Калішу)

Тзв. Замкові сходи в Празі

повсталала Школа Українських Пластунів, в якій було зібрано до 150 дітей. У школі були відкриті перші 5 клас із програмою єдиної української школи. Школа ця мала великі позитивні наслідки, але над нею вже в 1923 року повисла загроза припинення її існування, бо в той час польська влада почала ліквідувати табори інтернованих, а разом з таборами мусіла ліквідуватися й школа. Перед педагогічною радою школи повстало питання: як зберегти

школу, як заховати дітей від денационалізації? Педагогічна рада зверталась на всі боки з проською про допомогу для школи, губила вже надію одержати цю поміч від кого б то не було, коли раптом у листопаді 1923 р. завідуючий школою одержав повідомлення від голови Українського Громадського Комітету ЧСР, п. М. Шаповала, що чеський нарід в особі п. міністра д-ра Гірси й Чеського Червоного Хреста приходять на допомогу українським дітям-сиротам, що залишилися в школі, і для них уже вислані до Варшави візи. Тяжко собі уявити ту радість і почуття вдячності до чеського народу, які запанували в Школі Українських Пластунів після прочитання цього повідомлення! Скоро були покінчені всі потрібні формальности і 18 грудня 1923 року 29 українських дітей зі Школи Українських Пластунів під проводом своїх двох учителів і одного лікаря, який був висланий Чеським Червоним Хрестом назустріч дітям до Богуміна, прибули до Праги.

В Празі діти були приміщені в бараці ч. 5 на вулиці Шефлего, де вже була українська переходова станиця Українського Громадського Комітету. Тут же діти продовжували свою науку при допомозі тих двох учителів, що приїхали з ними з Польщі. Нормальної середньої української школи в той час у Празі не було, а були лише *Українські Матуральні Курси, тому вирішено для дітей старшого віку при цих курсах відкрити ще два курси, що відповідали би приблизно III—IV і V—VI класам реальної школи.* 15 березня 1924 року почалося навчання на цих нововідкритих молодших реальних курсах. Але на ці курси могли ходити не всі діти, що приїхали з Польщі, а тільки старші; молодші ж і надалі залишалися без правильної науки. Крім того виявилось, що в Празі, її околицях та в загалі в ЧСР є значна кількість українських емігрантських родин, що мають дітей шкільного віку, але позбавлені можливости вчити їх у рідній школі. Все це наводило на думку про необхідність клопотати перед чеською владою про дозвіл на відкриття в Празі української середньої школи. Ініціативу взяв на себе Український Педагогічний Інституту ім. Драгоманова в Празі, для якого така середня школа була конче потрібною, бо в такій би школі студенти інституту могли практично ознайомитись зі шкільною працею.

1 травня 1925 року Сенат Педагогічного Інституту призначив професора д-ра Я. Ярему директором гімназії. На його долю випала тяжка справа організації й упорядкування життя гімназії. Проф. Ярема застав у гімназії лише 3 курси: один курс, що відповідав IV—V класам реальної школи й третій курс — підготовчий до I класи гімназії.

З початку 1925—26 шкільного року з комбінованих курсів були

утворені дві курсові групи, що відповідали *висшим класам реальної школи*, а із учнів, що були молодші віком і мали більш-менш правильну попередню освіту, *III і V класи реформованої реальної гімназії*, а також і *I класу*, до якої вступили діти, що були перед тим на підготовчому курсі.

29 травня 1926 року декретом Міністерства Шкільництва і Народної Освіти гімназія була затверджена, як приватна Українська Реформована Реальна Гімназія в Празі в складі I, III і V клас реформованої реальної гімназії і двох тимчасових комбінованих груп вищої реальної школи.

Після затвердження гімназія перейшла вже на нормальний стан».

Коли ініціатори переїзду залишків Школи Українських Пластунів з Щипйорна до Праги плянували свій щасливий крок, то їм безумовно присвічувала ідея створити регулярну українську гімназію. Це тим більше, що при Українському Високому Педагогічному Інституті ім. Драгоманова (УВПІД) в Празі існували вже в той час постійні матуральні курси. При цих курсах 24 березня 1924 року було відкрито дві підготовчі класи типу реальної гімназії, до яких і вписано старших учнів Школи Пластунів. Молодші — залишалися на станиці й навчалися під керівництвом згаданих вже професорів Кобизького і Хлюра.

Дату «березень 1924» і приймаємо за фактичний початок існування УРРГ, хоч формальний дозвіл на відкриття української гімназії в Празі прийшов від чехо-словацького міністерства шкільництва й освіти аж в травні 1926 року. Це й не диво, бо підготовчий процес створення гімназії вимагає часу, докладного обміркування та врахування того, що «божі й урядові млини мелють повільно». Коли виявилось, що в Празі та в ближчих і дальших околицях столиці є чимало українських дітей і молоді, для яких необхідна рідна середня школа, УВПІД, ініціатор цієї благородної думки, розпочав з 1924 р. заходи перед міністерством шкільництва у справі створення української гімназії. У травні 1925 року підготовчий процес пішов уже так далеко, що розпочато навчання, і того самого місяця, першим директором гімназії Інститут призначив д-р Якіма Ярему, професора УВПІД. У 1925/26 шк. році, в першому році регулярного навчання в УРРГ, гімназія мала 5 клас: I, III, V та VI і VII матуральні групи. У першій класі було 13 учнів, у третій — 13, у п'ятій — 15, у шостій — 20, у сьомій — 18 учнів; разом 79.

Не менш щасливою була думка створити гімназію реально-реформованого типу, бо він давав абітурієнтам гімназії можливість вступати на всі без винятку високі школи в Чехо-Словац-

чині без будь-яких обмежень чи доповнюючих іспитів. В роках 1920—30, коли середнє шкільництво ще не було настільки диференційоване як сьогодні, й коли закінчення гімназії відкривало далеко ширші можливості входу до практичного життя — обрання такого типу мало свої незаперечні вигоди і то не лише з огляду на дальші студії.

29 травня 1926 року міністерство шкільництва ЧСР затвердило гімназію як приватну Українську Реальну-Реформовану Гімназію при Українському Високому Педагогічному Інституті в Празі з правом прилюдности. Це значить, що продовж існування гімназії на матуральних іспитах УРРГ був присутній представник міністерства шкільництва (спочатку проф. Ф. Лакомий, згодом проф. Йозеф Урбан), які й підписували матуральні свідоцтва. Навчання в УРРГ було достосовано до програм анальогічних чеських державних гімназій. Бюджет гімназії в основному забезпечувала допомога міністерства закордонних справ ЧСР (в рр. 1926/27 — 150,000 кч.). Під педагогічним оглядом гімназія — з одного боку — підлягала доглядові міністерства шкільництва ЧСР, а з другого — включно з веденням господарських справ гімназії УВПІД як взірцева школа для вправ студентів цього Інституту.

Таке програмово-навчальне скерування гімназії, яке у тих роках — на мою думку — було цілковито оправданим, відповідало не тільки реальним потребам майбутнього її учнів і напрямним тогочасного чехо-словацького шкільництва, а також — що знайшло своє виправдання у недалекому майбутньому — внутрішньо-українським вимогам. Бо як створення всіх високих українських шкіл у Чехо-Словащині, так також існування гімназії, було спрямовано під кутом потреб української культури в цілому і під кутом практичних потреб українських земель поза советською сферою. Стосовно УВПІД і гімназії — були це потреби перш за все Закарпаття і Пряшівщини, а в дальшому — Галичини, Волині й Буковини, де можливості українського культурного розвитку були обмежені державною культурною політикою тих держав, у рямах яких опинилися окремі українські землі після першої світової війни. Не в останній мірі йшлося також про те, щоб уродженцями Пряшівщини і Закарпаття, де або не було (як на Пряшівщині з її російською гімназією), або як на Закарпатті (де можливості скерування середньошкільного навчання руслом національно-українських потреб були доволі обмежені) дати можливість навчання у рідній гімназії та таким чином підготувати їхні молоді генерації до активної участі в процесі українізації обох цих відсталих українських областей. Як показало майбутнє і склад учнів нашої гімназії на переломі 1930-их років, ці мірку-

вання національно-політичного характеру, які може й ніде не були чітко висловлені, але в дальших плянах ініціаторів гімназії мали своє реальне місце, — були пророче правильними.

Але цей момент в ідеологічному ставленні гімназії був у 1924—1928 роках на другому пляні. Практика цих років перш за все показала, що в Чехії, Моравії і на Словаччині була розкидана говажна кількість української інтелігенції, діти якої потребували своєї рідної середньої школи. Цей момент був важливішим постільки, що в міжчасі доростали до шкільного віку, а в тому й гімназійного, діти з мішаних українсько-чеських і -словацьких подруж і не зважаючи на те, що чеські і словацькі шкільні органи хоч і не мали явного бажання чехізувати чи словакізувати українських дітей, все ж під впливом безпосереднього чужого середовища — проблема денационалізації і боротьби з нею не була останньою і для української еміграції в Чехо-Словаччині.

Чи знаєте Прагу?

Не знаю, шановний читачу, чи доводилось вам бувати в Празі, у цьому старовинному місті, що розкинулось красунею на берегах Влтави. Якщо ви там не бували, то доводилось мабуть вам

*Частина Погоржельца
з вул. Неруди*

чувати про красу цього столичного міста, над яким проходили епохи і війни, звідки виходили відважні думки Тихо де Браги та мелодії Сметани, Дворжака, Моцарта і де — в роках чехословацької самостійності — пульсували авангардні імпульси зокрема в театральному мистецтві. Над Прагою, цим неповторним центром історичного й культурного життя між Заходом і Сходом пройшли цілі історичні ери і кожна з них залишила свій слід, на архітектурній будові міста, додаючи до неї щось своєрідне. Дуже часто опинялась Прага в центрі історичних подій, з яких кожна за-
слуговувала б на окреме насвітлення, щоб відчути отой чар Праги, який єдино перевищують мабуть імперіяльні — Париж, Рим та Лондон.

Але усім найкращим європейським містам бракує отого специфічного слов'янського духа, який настільки характеризував Прагу між двома світовими війнами й належав до найбільш суттєвих її притаманностей. Чисельні церкви, сотні веж, різновічні замки і палати, де готика сплелась з бароком і ренесансом, пам'ятні дошки, пестливий шепіт влтавських хвиль, легка урочистість «Градчан», поетичні закутки «Петржіна» з його Страговським кляштором, замріяний у віддалених століттях Вальдштейнський палац, мініатюрна Венеція на «Кампі», живий «Стшелєцький» острів, могутність Вишеграду з його пантеонним цвинтарем, задуманий будинок Національного театру, а далі — Сметанова саля біля «Прашних» воріт і центральна Вацлавська площа з монументом «воеводи землі чеської», князем Вацлавом на фоні тяжкого Музею — усе це пригадує, що Прага в роках першої республіки була слов'янським центром. Коли Париж ототожнюють з Францією та культурною гегемонією Франції, то таким же правом довоєнна Прага була не тільки символом Чехо-Словаччини, але й синонімом слов'янського світу.

Коли ви читали Маєрінка «Голем», то знаєте вдумливу тишу старовинної частини Праги, спокійну атмосферу Жидівського цвинтаря, де крім Голема — ви відчували й Кафку; якщо ви знову читаете «Подорож Моцарта до Праги», то перед вами широка культурна атмосфера Праги габсбурзьких часів, відкрита на всі чотири сторони світа; коли усміхаєтесь над «Добрим вояком Швейком» — ви мимоволі опиняєтесь у прижмурених празьких шинках і кав'ярнях, а за «Празьким студентом» ви відчуваєте таємничість старих «Замецьких сходів», стоїчний спокій Храму Св. Миколи й біг століть над «Малою країною» з її Карловим мостом та черепами «чеських» панів, які розпочали одну з епохальних воєн.

Якщо ви і знаєте Прагу, але не були весною на горі Петржін, що високим надбережжям царює над Влтавою, щоб рівним столом перейти через Страговський стадіон у празьке запілля на захід, то ви не відчули цього великого моря, що дзвінками трамваїв, гуком авт, гудками віддалених фабрик, річкових кораблів і поїздів творить отой життєвий ритм великого міста, який можна хіба змалювати пензлем незабутнього Шетеліка, або сонетами нашого Рильського — то Праги таки не знаєте. Не знаєте отієї ліричної романтики Праги, коли, сидячи під бюстом поета Карла Гинка Махи мимоволі деклямуєте з мільйонами чехів його «Бу в перший май, любові час»; коли ліворуч від вас височіє на панорамах Градчан Храм Св. Віта, а за вами 80-метрове «мініатюрне» наслідування паризького Айфеля із вічно живим образом бою оборонців Праги зі шведами на Карловому мості, що оце внизу перед

вами як на долоні; праворуч — стрімка скала Вишеграду, а ще далі, передмістя Сміхова на горизонті зливається з лісистими вершками Брдів — оце і є та Прага, що розкинулася перед вами з перерізаною вісьмома мостами Волтавою, Національним театром біля мосту Легії, з парламентом і філософським факультетом Карлового університету дещо на право, і Клементінумом прямо перед Вами, прямими лініями Національного бульвару, Тинецьким храмом й ратушем з його «Орлоєм», а там — вежі, вежі і вежі, синява далечінь і багато-багато поезії!

Тут же внизу під вашими ногами будинок Будовцової школи й тіловиховний центр цілої республіки — «Тиршів дім», серце «Сокола», Храм Св. Миколи, а там на ліво бокує Ледна, а ген он там біліє Біла Гора, й зеленіє Шарка.

Оця Будовцова школа й була колискою перших лекцій нашої гімназії в її ембріональному ще стані.

Поняття гімназійної ембріональності дуже умовне, бо як не дивно — чутка про існування української гімназії понеслась Чехією і Словаччиною, а далі, перекотившись Пряшівщиною й Закарпаттям, через Говерлю пішла Галичиною і розлогою Волинською землею.

Починати 1925 роком, на «бече п'ять» почали злітатись «орли» з усіх боків: первісна родина «тридцять одного» почала кріпшати. З Комарна прибули «віл» і «теля» Гарасимові, з Підволочиськ — двоюродні брати «вуйко» й Бідзьо Лисі, разом з ними Богдан Сосницький, «викрали» з дитячого дому й мого братаху Степана, з далекого Берестечка прилетіла зграя «шевців»: покійний вже Антін Хмарук, «собака» Михайло Ліщукевич, а згодом за ним — й «цуцик» Микола, «філософ» Грицько Ткаченко, плеяда Корнійчуків, з'явився «солдат» Черняхівський; з Каліша примчали «танцюрист» Опаренко, «жид» Міша Мошовець, «араб» Безсонів, Вася Кравчук із сестрою Зіною, Микола Терлецький, «пьона» Михайло Звонк, табун Джуферів, «китаець-сибіряк» Шура Якубовський, «осел» Славко Заклинський з філіграновою сестрою Оленкою, сестри Олеся й Ірена Тимешко, Микола Ліщинський, Михайло Сорока, «верблюд» Соловійов, «цикльоп» Микола Шаповал, заклинач гадюк і жаб Кобилянський, довгоносий Маркіян Домбровський, Віктор Кучерів, й ціла отара старших й молодших жіночих «ясочок». А далі пішло й пішло, що не ім'я, то «суї генеріс» оригінал. Прямо з України прибув «фашист» Тарас і його сестраблондина Зіна Хлюри, діти нашого професора, С'єва Трутенко («Вайло») з братами Ігорем і Володьою, сини ген. Трутенка, зі Словаччини «американець без шрубок в колінах» Іван Худий і

Петро Калина, десь узявся «сірий вовк» Дмитро Грушецький із сестрою Вірою, та десятки інших, імена яких увіковічені далі у списку учнів гімназії.

А Мамай сумовито споглядав . . .

Ретроспективні спогади Грицька Хоменка про переїзд залишків Школи Українських Пластунів до Праги сповнені тієї надії; з якою виривалися з Щипйорна отих «двадцять дев'ять залізних», покидаючи задуху польських таборів інтернованих в оптимізм новоствореної Чехо-Словацької Республіки. Тоді — було усе блакитне, — навіть вимріяне сподівання «загірної комуни» на Україні. Тим паче за кордоном, коли українська еміграція розгортала крила до культурного лету.

Вул. Неруди в Празі

мідяні труби таборів інтернованих. З перспективи Щипйорна празькі простирала були дійсно білі.

А вони — оці умовини метаморфували незабаром від «чистих простирал» перших місяців до невиразної барви тих самих простирал, достосованих до сіризни нашого кострубатого життя.

Без декількох малюнків матеріяльних буднів першого періоду існування гімназії в полатаному бараці на «бече п'ять» була б далеко неповна картина жертвенности тих, які ставили гімназійні підвалини. Тоді ми цього не помічали, бо для нас — довго — чи короткоштанних інтернатчиків — життєвська суета гігієни, ситої їжі та натяків на побутову вигоду були ще даліше як рішення квадратури кола. А головно — ці дошкульні недоліки покривала романтика напів-свідомого ще життя «шпани» і «пацанів» і рожеві пориви цих старших «підпарубків» і «парубків», які в молодечій уяві прокладали вже стежки у майбутнє життя.

Треба знати, що приміщення інтернату було в т. зв. перехо-

довій станиці Українського Громадського Комітету на ближчій периферії Праги, біля площі Погоржелец. Доля немов глузувала з тих, що приїхали з бараків польського табору. Усі ми — «залізна 29-ка» і перші «пришельці»: Сікорський Левко як номер 30, і автор цих рядків як номер 31 (бо кожний з нас мав свій номер, яким значились напр. білизна при здаванні до пральні) — попали в деревляний барак, який клином врзувався у чеські військові касарні. Як бачитимемо далі, касарняна дисципліна перелазила через двометровий забор, який відділяв «бече п'ять» від касарень, до нас й допасовувалась до старого «військового духа» Школи Пластунів, що виявлялося в першу чергу в стрункому порядку денному нашого життя.

Але спершу про матеріальний стан того «кам'яного періоду» існування гімназії.

Військові бараки на всіх мабуть континентах відзначаються тотожними прикметами: аж надто ліберальним розумінням гігієни й чистоти, своєрідним, важким до дефінювання запахом і атмосферою «колективного побуту».

Похилого вже віку обдертий деревляний барак метрів 50 завдовжки, ззовні оббитий латаною папою, щоб хоч дещо закрити діри між дошками, без горища і підвалу. Деревляна підлога, що гнеться і скрипить. Стіни в середині побілені давніше, в очікуванні гостей з Щипйорно.

Інтернат займав три кімнати: одна для «шпани», (10 ліжок), друга подвійно більша для довго-штанників. Біля кімнати старших була маленька кімнатка професорів Кобизького і Хлюра. Довгий коридор з'єднував обі кімнати з третьою найбільшою, де ночували клінти «переходової станиці» УГК. Ця кімната була для тих, яких в перших роках існування «української» Праги не бракувало: — студенти, що прибували на студії, шукачі роботи, нез'ясованого типу люди, що прибували до Праги на стало чи переходово. Від УГК вони за безцін отримували можливість переночувати а в їдальні «Українська Хата» на «Малостранській» площі ковтнути борщику чи чогось ліпшого на зубок.

Через подвір'я в кутку — невеликий дерев'яний барачок. З одного боку умивальня з десятьма кранами, з другого — туалета на зразок військової лятрини. Враховуючи переходовий елемент нічлігарні «переходової станиці» та ту обставину, що при найліпшій волі неможливо було втримати необхідну чистоту навіть при умові щоденного прибирання — не важко уявити, що гігієнічні умови були, легко кажучи, — середньовічні. Тим більше, що траплялось нерідко й так, що при переповненні «переходової станиці» нераз доводилося будитися під якимсь важким тягарем.

Виявилось, що запізнений гість, не знайшовши місця у «станіці», самовільно приміщався на якомусь із інтернатських ліжок, зовсім на підпитку не зважаючи, що може задусити когось із майбутніх «студіозусів».

Порядок денний розпочинався обов'язковою раною гімнастикою на подвір'ї. Після гімнастики йшло миття та передсніданкова збірка, якою також закінчувався наш робочий день. По рості ми вистроювались в ряд, відраховувались з ліва на право й відспівували (ми, «пацани» — відцвірінькували) «Боже, великий єдиний». Від гімнастики й збірки звільнялись чергові, які провітрювали кімнати й замітали підлогу. Ця процедура відбувалась доволі швидко і не зважаючи на скроплювання водою — хмари порошу виповзували відкритими вікнами, а в більшості осідали на дезинфіковані коци, від яких чомусь весь час заносило важким й неприємним запахом.

Після збірки — чайок. Соложений, «в прикуску», а то й «в приглядку». Інколи — зокрема по неділях, — також «у прилизку», коли на довгій ниточці, спущеній з електричної лампи, навколо кружляв кусочок цукру й кожний намагався «лизнути». До чаю хліб з маргариною й дещо до нього — кілька відрізків ковбаси, або відомий із свого невиносного запаху — «оломоуцкый сиречек», який особливо чутливим на ніс запирав дух. До обіда — навчання за довгим дерев'яним столом з некоротшими лавками по обох боках для «малечі», для старших — на ліжках.

Враховуючи «спортове темпо» прибирань — по суботах йшла «генеральна чистка»: витрушування коців, солом'яних матраців (тому ніколи не бракувало на підлозі солом'яної січки), натирання залізних ліжок нафтою, інколи — підлоги оливою. Любили ми колективне миття підлоги. Цей ритуал був зокрема приємний для «спортсменів»: навіщо лазити на колінах й шурувати вражу підлогу, коли можна прикріпити рижові щітки до ніг (очевидно, що не зважаючи на пору року миття підлоги відбувалось тільки у спортових трусиках) й «катались» по дошках як на леді. Інша черга таскала воду відрами з умивальні. Висушувано підлогу клясичним способом, що не вимагав ні більшого труду, ні великої фантазії. Ми відривали кілька дощок з підлоги й сплавлювали брудну милянну воду під підлогу. Тому знизу віяло не лише холодом, але й запахом брудної води й сирістю.

Кілька слів про мистецьке оформлення наших стін. У старших — за старим військовим способом — прибиті кнопками кольорові образи з журналів (явний вплив європейської цивілізації!) — головно «натурморт», інколи героїні німого фільму Поля Негрі чи Мері Пікфорд, галерея наших письменників, королів й

гетьманів, менше — власних акварельних опусів. Наша «пацанська» фантазія захоплювалась, ясно, козацькою романтикою. Тому наші стіни пишались цілим курінем шараварно-вусатих предків, головню в боях, «В'їздом Богдана Хмельницького до Києва», Корсунем і Берестечком, між якими заблудило кілька Том Міксів, злодій з Багдаду Фербанкс, Пінкертон, Кадя та Пуч, як явні докази впливу чужого середовища.

Але царював над усіма на покутній безвіконній стіні майже у природній величині незабутній Козак Мамай з кобзою в руках

Перша капеля гімназійних бандуристів (1925). Сидять: Кощук П., Змієнко В. Кощук С. Бугайів М., Гудзій М. Середній ряд: зліва — Левицький, Марущак, диригент — Могила, Котюшевський, Клевчуцький, Татаруля, Кощук С., Шморзун. Стоять: Каплинський Юрко, Стецюренко К., Хоменко Г., Каплинський Р.

та невід'ємною шкапою поруч. Його меланхолійний погляд, здавалось, слідкував за кожним рухом своїх невдалих напів-ситих нащадків. Нераз, коли професори Хлюр, Кобизький чи Подільський (останній спав поруч нас отут у кутку) приловлювали нас на гарячому (бійка, малювання по стінах, слаба підготовка лекцій) і доводилось каятися на колінах в кутку, наш друг Мамай сумовитим поглядом немов промовляв: «Ех, ти, зміно моя невдала, добрикавсь?» І цей погляд Мамай, коли я з-під лоба споглядав на нього з жаб'ячої перспективи, чомусь мав на мене більший вплив ніж чорні вуса професора Хлюра, чи англійські вусики Подільського, які хоч і робили сувору міну, але не змогли закрити

поблажливої усмішки і вибачливого зору. А Мамаєві очі, хоч і мелянхолійно-сумовиті, вперто заглядали в душу і докоряли... Мабуть вже тоді промовляла до нас виховна сила національної традиції. Невідомий для нас студент Української Студії Пластичного Мистецтва в Празі, творець нашого (іменно, що «нашого»!) Мамає виконав велике педагогічне діло, примостивши Козака Мамає над нашими головами, щоб стежив за нами. І невідомий мистець не помилився, бо очі Мамає слідували за нами навіть тоді, коли ми осиротили його, залишаючи на стіні на «бече п'ять» після переїзду до Ржевниць. А так хотілось його, що переносив з нами холод і недоїдання, забрати з собою ! !

Концерти, шапірограф та проче кустарне дозвілля

Кажуть — де трьох українців — там і хор. Непереборщено було це у нашому випадку. Розвага для нас — питомців інтернатського ордену з хронічною відсутністю «кишенькової копійки» — зводилась до трьох «с»: спів, спорт і самотужки. До цього приєднувалось кіно. Як ми, зокрема ми «найстарші» з 10—13 веснами на горбі — умудрялись знаходити гелери на те, щоб захлистуватись незрівняним Том Міксом, Фербанксом, Чепліном, Додо чи Кітоном, — сьогодні збагнути не легко. Пригадується два джерела: родичі чи ближча родина щасливців, які залишали своїм дітям копійку, з якої — у силу неписаних законів інтернатського співжиття — користала також «братва», та такі принагідні услуги, як передавання квітів нареченим. Несміливий кавалер нераз пересилав кицицю квітів своїй вибраній, користаючи з послуг мандруючого «піддячого». Нормальна такса виносила 2—3 корони, що творили золотий позитив нашого розвагового бюджету. До цього доходили такі надзвичайні додатки за випадкові услуги старшим дамам, за що (тут вже поза тарифою) крім «пластових плюсів» за щоденний добрий вчинок доходило ще 20—30 галерів, чи подібні прибутки, як вислів фантастичних доходових методів багатой бурсацької фантазії. В кожному разі раз на два тижні бували ми в кіно. Якщо не за гроші, то методом «на один білет — два-три». Тому наші філіателістичні пасії розпочинались не з поштових марок, а з колекції кінових білетів, стежачи — не менше як за історією України — за тим, якої барви сьогодні білети в «Конвікті», «Снетозорі», «Савої» чи «Люврі», щоб проскочити зайцем в перші ряди біля «смичків». Очевидно, що справою честі була їзда трамваями «на шурмака», або на власних апостольських.

Про спорт — дещо згодом. На цьому місці про нашу мистецьку самодіяльність.

Вона мала три основні форми: спів, бандура й гумористична газета.

Першу — і здається останню — школу бандуристів при інтернаті організував в 1924—26 роках відомий бандурист Омельченко під керівництвом студента медичного факультету, Могили. На бандурах — постійно чи сезонно — грали: Клевчуцький, Конюшевський, Татаруля, Левицький, Марущак, Шморгун, три Кощуки, Ю. Каплинський, Бугаїв, Стецюренко. Наскільки пригадую, наша капеля бандуристів не удостоїлась жодного концерту, але все таки була доказом живучости музикального мистецтва в душах інтернатчиків.

Очевидно, що інтернат без власного слова (крім написів на стінах) — не інтернат. Було воно і в нас, мало гумористичний характер й друкувалось на камені. Назви не тямлю. Душа його

Група перших учениць гімназії (1927). Зліва: Олена Якубовська, Тетяна Воронкевич, Аня Бинь, Зіна Кравчук, Сося Сквірчинська, Женя Швед, Люда Богун. Посередині — Сашко Якубовський

і карикатурист — Юрко Каплинський. До вужчого кола співробітників належав і автор цих рядків, що мабуть і визначило його пізніше спрямування до журналістики. Вийшло чисел небагато й тому жодного номера цього доказу інтернатського «чорного мистецтва» не залишилось.

Поза спортом — улюбленою нашою розвагою (включно до тих,

яким «слон наступив на вухо») був спів, найдешевший з усіх видів вокально-музичного мистецтва. Тоді організованого хору не було, але спів був чомусь для нас душевною потребою й «духовим харчем». Мабуть тому, що «храбрій русич як голодний, то й співає». Співали майже кожного дня на подвір'ї після приходу з їдальні «Українська хата», де у директора їдальні Попсуйшапки вечеряли. Дійсні концерти відбувались в неділю над вечір. Голоси були роджені ще на Україні — значить — добрі тенори, баритони й баси. Дисканти «малечі» заступали сопрано й альт. Мимоволі ми достосовувались до співучої атмосфери Праги, коли славився Хор Празьких учителів, коли Донські козаки розпочинали своє довге існування й коли над Європою ще свіжо бренила слава Капелі О. Кошиця. Співали народні пісні. Публіку з-за паркану військових касарень творили чеські вояки, а з вулиці — прохожі пражаци. Тоді у перших сумерках над Погоржельцем лилася наша пісня, звичайно оплескувана принагідними слухачами. Асами нашого самодіяльного хору були покійні вже «запівали» — Митрофан Зарицький (тенор) і Микита Косаківський (баритон). Блискучим номером нашого «а капеля» було постійне закінчення всіх концертів — наш гімн, збірний твір своєрідного вияву нашої поетичної «народної» творчості, на мелодію «У Києві на риночку». Ще й досі бренить у душі, коли 31 сердець й 62 пари чомусь зворушливих очей вступали за Митрофаном і Микитою:

Гей, у Празі,
в інтернаті,
Гей, живуть хлопці,
в чужій хаті.
Живуть, живуть-поживають,
чайок з хлібом попивають,
Заїдають цукорцем!

Гей, як прийде
час обідній,
Гей, преднауки
час послідній, —
Вирушаєм до Скрчені
їсти кнедлики варені
Ще й полівочку хлептать!

Гей, у школі
не без муки,
Гей, гриземо
граніт науки
Дроби, формули і дати,
щоб дарма не пропадати.
На закуску — Тараса!

Гей, як прийде
якесь свято.
Гей, міцно, разом
і завзято, —
Теплу піч ми обнімаєм
блоху б'ємо, долю лаєм
гімназиста-школяра!

Гей, чому ми
Не студенти?
Гей, чом не дають
нам патенти.
На помешкання приватні,
Одіяла теплі ватні,
Ще й на ботики фокстрот.

Протягом усього існування гімназії — найактивнішим виявом інтернатської самодіяльності був безумовно спорт. Це ж і не дивно, бо висока хвиля захоплення спортом котилась тоді повоевною Європою, переливаючись із колиски спортових ігор, Зеленого Альбіону, на європейський континент. Повоєнні роки розвитку цієї «найшляхотнішої із розваг», находили своїх дуже численних «фаноушків», «тіфозі», «фан» і «болільників», подвійно у батьківщині Тирша і Фюгнера, засновників славнозвісного тіловиховного «Сокола» в Чехії, з його блискучими масовими «здвигами». Тут разом із розвитком таких масових організацій, як «Сокіл», «Орел» та «Робітнича тіловиховна єдність» (ДТЄ), у повоєнних роках розпочала свій похід містами і селами ЧСР доти нешироко відома, але незвичайно популярна галузь спортових ігор та легкої атлетики. Тому футбол, кидана, волей-бол та інші гри, як і біги, стрибки, тобто усі види спорту, які, крім шнурка та м'яча, босих ніг, мускулистих рук і здорового серця — не вимагали нічого, були нашим кліматом. Дарма, що в шлунку аж надто легко, падав дощ, завивав холодний вітер чи тріщав мороз — більшість вільних від науки хвилин усі ми, активні і пасивні спортсмени посвячували спортові. Одні змагались, грали, чи за прикладом Тараса і Остапа — боролись, копіюючи Піддубного, Фріштенського, Кадю, Нурмі чи Вайсмільера. Вони, оці герої «золотих років» спортового розвитку в центральній Європі стояли у нас поруч Святослава Завойовника, Сагайдачного та Нечая і (руку на серце) тяжко було тоді сказати, кому із названих належала наша пошана.

Часи, коли мені, як 12-тирічному «двяшкові» пощастило бачити Нурмі з його незамінним годинником в руці, на «Летній», японку Гітомі, чи на стадіоні моєї першої любові, празької «Спарти», захоплюватись (очевидно — на «чорно», коли на останніх 20 хвилин стадіонні сторожі пропускали нас з брудними колінами на стадіон, а задні ряди 10-тисячних мас дозволяли нам просуватись східцями стадіону аж до кордону грища) Андреадісом з «Націонал Монтевідео», двобоями Каді і Пуча у братовбивчих змаганнях ривалізуючих празьких клубів «Спарта» і «Славія», чи Шінделяржом на 100-тисячному стадіоні «На Страгові» у міжнародних футбольних змаганнях чехословацької збірної з австрійським «вундертімом» — глибоко запали в душу і не пустили вже «до старих колін».

Першу фазу всякого мистецького розвитку — копіювання майстрів — переживали й ми. Недалеко від «бече п'ять» внизу під

мурами, під стінами Страговського стадіону, під муром сусідньої школи, чи на всякому тротуарі. Нераз, як у першій війні деякі англійці на фронті, йшли ми в атаку на школу, копаючи на вулиці тенісовий м'ячик, його ганчіркову подобу чи просто газету.

Ще й досі пучнявють пальці, коли доводилось ловити гранітні м'ячі Антона Олійника, відбирати м'яча від Клевчуцького-«Цюшки», який у дресі «Вікторії Жіжков» і загадково зорганізованих буцах важким танком прямував до воріт, або інколи отримувати «завушника» від Химича, коли понадпляново взято його «під ножку». Дещо згодом — важче було з добрим футбольним техніком Люсіком Гарасимовим, з яким зводились завзяті поєдинки протягом довгих років.

І що не ім'я, то незатертий спогад: брати Коцуки, «Віл»-Гарасимів, Юрко Каплинський, Джуфер Іван, мій братуха Степан, С'єва Трутенко (з яким нерідко зводились навулачні бої або змагання в греко-римському стилі під дошкою в клясі).

Це — сказати б — «зірки» розвитку інтернатського спорту у першому періоді існування гімназії. Інші — менш обдаровані, або «пасивні» спортсмени, що стоячи навкруги площі — творили «тисячну масу» вигуками, підбадьоруванням, сміхом: «батько»-Савицький, з вічно поблажливою усмішкою й прижмуреними очима, Митрофан-солст, який ціляючи інколи у м'яча чомусь копав себе в ногу, короткий Жикул, який ніяк не міг зрозуміти «чому 22-х дурнів бігають за м'ячем», куций Шморгун, довгий Конюшевський, який «складався виключно з ніг та рук», товстий Стецюренко, що заплутався в м'ячі як в гарбузинні, усміхнений Гудзій, якому також «ноги не грали», вічно-зажурений Марушак, та десяток інших, для яких нерозгаданою загадкою було, чому біжать інші, коли «виграє тільки перший».

Наше зацікавлення легкою атлетикою, цим королівським вивершенням Олімпійських ігор, було ділом нашого інструктора Гордієнка, який, як активний атлет і член празького високошкільного спорту, тренував біг на стадіоні Студентської Стракової академії. Туди інколи він брав і нас, малишів. Там здивованими і заздрісними очима ми вперше бачили справжнє спортове обладнання й легко-атлетичний виряд — нашу нездійснену мрію!

Систематично займались ми гімнастикою кожного дня рано під свисток Шморгуна. Після гімнастики слідувала легка атлетика, а як завершення — футбол. Але наше спортове захоплення цих перших років було ще неоформлене. Воно відбивалось у внутрішніх змаганнях «Київ—Львів», «Наддніпрянщини контра Галичина» та під іншими буйними назвами.

Про фізичне виховання читаємо у «Звідомленні» за шк. р. 1926—27 наступне:

«Навчання гімнастики як для хлопців, так і для дівчат, відбувалося в гімнастичній залі міської школи на Погоржельці. Гімнастики вчилися обов'язково учні II, IV і VI клас в загальній кількості 34 хлопців і 20 дівчат. Гімнастика велася в межах приписаної програми з пристосуванням до нових напрямків фізичного виховання. Руханкові гри влаштовувано то в гімнастичній залі, то на грищі тої ж школи. Спортові дружини вправлялися систематично в грах і брали участь у змаганнях із подібними іншими дружинами. Змагань було: а) валіболевих — 4 («Український Лев» — Сокіл Градчани 0 : 2, Червона зірка Градчани 3 : 0, УССК — 1 : 2, Черношиці 3 : 1) б) баскетболевих — 9 («Український Лев» — Урядники Карлін, Сокіл Кошірже, ІМКН, ВСС). На гімнастичні вправи в чеському «Соколі» ходило 5 учнів».

Перший етап інтернатського спорту характеризувався кустарним методом без організаційного оформлення.

І блохи, і воші, і пошесті . . .

Рожевий перехід від дитинства до юнацтва застав нас, «пацанів», отих справжніх вихованців гімназії від підготовчої класи до матури, у важких побутових умовах. Вище ми пробували познайомити читача із незavidним побутом інтернатчиків. Зрозуміло, що такі умови — не зважаючи на старання чехословацького Червоного Хреста, який опікувався нашим інтернатом «на бече п'ять» в 1924—26 роках, та на зусилля наших виховників і нас самих втримувати чистоту і по змозі гігієнічні умови в помешканнях — не могли проходити без наслідків. Головно тому, що сусідство «переходової станиці» та несанітарне влаштування умивалень та відходків виключали втримання навіть примітивних порядків.

Зокрема непривітною для нас була осінь і зима. Осінь — бо через діравий дах без горища плакав над нами дощ і нераз вночі доводилось пересовувати ліжка, щоб опинитися на сухому острові. При цьому не обходилося однаково без жартів і сміху, як і без сварок та конфліктів в боротьбі за «простір». А зима давалась ознаки: вогкий мороз, що добирався до костей, не в стані була паралізувати одна-однісенька піч, що немов літнє сонце притягала перемерзлі інтернатські душі, що з відданістю немовлят горнулися до неї як до матері.

Холод, дощ й нічні мандрівки до віддаленого кльозету, коли не раз під примусом природи поспішалося босими ногами через мокрий сніг, та бруд — виявлялися такими популярними між нами хворобами, як хронічна перестуда, грипа, короста, кир. Тому нам було байдуже, коли новоприбулі волиняки, галичани чи діти емігрантів, вирвавшись з-під таких же бідних стріх рідних сіл — широко відкритими здивованими очима дивилися на наші напівголі муринські ребра, що намазані злобно-вонючою протикоростною мазюкою молодими лошаками скакали з ліжка на ліжку. Мабуть перші їхні враження, там далеко в душі не були найкращими, але — час лікував найважчі рани, і вони, оці «жовтодзюби» «грінгорни» незабаром звикали до цього своєрідного клімату і вклучалися в громаду щасливців, так само легко переносячи з нами усі «за» і «проти» інтернатського життя. Тим мабуть і треба пояснювати нашу спільну відразу до зими, бо вона дошкульно обмежувала не лише наші рухи і захоплення, але підсвідомо нагадувала нам, що доля кинула нас на дно соціальної піраміди.

Такі побутові умови були раєм для наших вірних супутників — для бліх. Як і коли появилася ця пошесть — невідомо. Але нараз була вона тут: цілими табунами, перескакуючи з підлоги на ліжка і навпаки. Щоденно влаштовувалися лови на цих небажаних гостей, пішла в рух нафта і олива на підлогу. Але цю пошесть ми таки не знищили і згодом разом з ліжками, коцями і шафами повезли до Ржевниць. При цьому не бракувало й веселих ситуацій, коли нелегко було нашому інтернатському лікареві, тоді ще студентові старших семестрів медицини, Могилі ствердити, чи червоні плями на наших атлетичних тілах — це кир чи наслідок покусання блохами. Не врятувало й те, що по суботах ми акуратно відвідували лазню на Сміхові.

Кажуть, що нещастя по-одинці не ходить. Незадовго ми отримали неприємну «пару», перше знайомство з постійним інвентарем тюрем, другорядних нічлігарень а нерідко й третьорядних гуртожитків. Зимою кинулись воші. Хоч тоді наші знання з зоології були ще недостатні — але була це шляхотна раса одягова. Логіка підказувала, що перебрели вони з сусідньої «переходової станиці». Паніка була суцільна, самооборонні заходи масові: приходячи зі школи, ми сідали навколо розпеченої печі, скидали спідню білизну і колективом влаштовували ловецькі оргії: з дитячою жорстокістю ми вилловлювали паразитних гостей і жарили на печі. Упродовж кількатижневих сеансів ми таки перемогли. Вони — як з'явилися, так і зникли. Натомість появилось строге відмежування інтернату від «переходової станиці», залишилися незатерті пригноблюючі спогади, які так життєво нагадували нам згодом босяків

Винниченка, бориславців Франка, Островського «Яму» та Горького «Азиль».

Всупереч таким супровідним явищам наших буднів — випадки захворіння серед нас були нечасті. Були це головню типові дитячі хвороби, які однаково появляються на блискучому паркеті і на робітничій підлозі не першої чистоти. І в тому періоді існування інтернату пригадую єдиний випадок смерті — помер наш колега Чернявський. Все інше, — завдяки буйному спортовому житті та загартованості — проходило повз нас мимо, якщо не враховувати таких нормальностей, як напр. розпорені животи, коли наслідуючи Том Мікса який із інтернатських ковбоїв вилазив дверима на дах і зависав на клямці, звихнені руки чи ноги, окровавлені коліна, підбите око, вибитий зуб, чи згадувана вже короста та кир, що звичайно, викликають в таких побутових умовах ланцюгову реакцію.

А життя плило дальше . . .

Літературні ранки, ялинка й карпатські полонини

Циніки твердять, що найприємніше на будь-якій праці — це її закінчення. Подібне буває і з учнями, а в тому було таке і з нами.

Місяці плили а з ними наближалися канікули, як одно із найприємніших явищ гімназійного життя. Ферії — як відпочинок після цілорічного шкільного навчання та як джерело нових емоцій, пізнань, географічного поширення горизонтів; ферії, як два найкращі літні місяці, значення яких ми досі не знали.

Упродовж шкільного року плян нашого шкільного життя передбачував ряд щорічних традиційних свят: Ялинка, Шевченка, 22 січня, Великдень. Про свята національно-культурного значення довше не доводиться розводитись з огляду на їх виховне значення для молоді й на традиційно визначений їх характер. Натомість для учнів були радіснішими Ялинки, а після 1926 року — «літературні ранки». Врізалися у пам'ять зокрема гімназійні Ялинки в «Українській Хаті», ці, переповнені святочним настроєм хвилини, коли для усіх нас під ялинкою лежали скромні пакуночки, з яких вперше в житті ми вилловлювали екзотичні помаранчі, а ті щасливіці, що отут мали родичів — й вимріяні банани. Тут же, крім горіхів, яблук та куска шоколяди, лежала обов'язкова українська книжечка. У більшості з нас невеселим спомином про ялинку залишалось хіба те, що не-інтернатчики отримували по два-три пакуночки, а ми, оті безбатченки-ізгої, або інші, яких

родичі не мали можливості додати до підялинкового пакуночка щось окреме — мусіли обмежитись до «уніформованого». Чомусь у споминах про ці роки викарбувалося місце з Шевченкового вірша про Великдень:

А я в попа обідала, —
Сирітка сказала . . .

«Літературні ранки» — вислів — після 1926 року — щасливої ініціативи наших празьких студентів та старших пластунів — відбувалися по неділях дообіда. Мали вони повчально-розваговий характер. Програма перших із них — була ділом їх ініціаторів: цікава коротка лекція, головно з царини української історії чи літератури, деклямації, співи, жартівливий скеч, товариські за-бави. Ми, споживачі тієї зовнішньої ініціативи, виходили з «літературних ранків» задоволені, а головно — заражені ініціативою «творчості», якою опісля збагачувались програми чергових «ранків».

Але це були епізоди, що проходили в міських мурах. Безкрайними переживаннями були сповнені вакаційні місяці. У празькому періоді ми, інтернатні «пацани», з допомогою гімназії виїздили далеко поза Прагу. В 1925 році на Ораву, в 1926 році — на Карпатську Україну. На Ораву — до табору ІМКА, в 1926 р. — до пластового табору. Орава була для нас першим безпосереднім знайомством із заслуженою для української еміграції ІМКА. Був це півторамісячний літній табір під шатрами з широкою програмовою перевагою спорту й легкої атлетики. Така постанова відповідала, очевидно, нам. Звідти, крім індіанської романтики з то-темами, таборовими огнями, веселими піснями про «великого Маніту», спільними забавами й спортовими змаганнями — ми привезли продуману основу спортового тренінгу, атлетичної підготовки, здорового життя в природі та добру дозу самодисципліни. Тоді і виявився знаменитий організаційний хист нашого вихователя й професора, Костянтина Подільського, з іменем якого і було пов'язане все наше гімназійне спортове життя в Пласті, усі прогульки, широке запровадження тіловиховання на добровільних основах. Хоч він і не доцінював спортових ігор і наголошував на гімнастиці та прогуляках, але слід віддати Покійному нашому професорові, що власне йому, «Коті», усі ми завдячуємо дуже багато!

Але мабуть найбільший вплив з позашкільних чинників мало на нас перебування на Закарпатті, на тому клаптику української землі, мальовничих карпатських полонин, де ми, наймолодша вітка еміграції, цілих два вакаційні місяці жили серед свого українського середовища, чого, очевидно, нічим не можна було замі-

нити. На нас, «малишів», впливало рідне закарпатське оточення й природа, зміцнювало нашу любов до рідної землі, надаючи їй конкретних форм і змісту. І ми впивались отим незрівняним «евшан-зіллям» . . .

Інакше було із старшими, а згодом — у студентських роках — і з усіми нами: українська еміграція допомагала нести національну свідомість під гуцульську й бойківську стріху, освідомлювала населення Закарпаття, поглиблюючи його природній зв'язок з українським материком, поволі торувала шляхи для відновлення національного самовизначення місцевого населення, яке упродовж довгого угорського панування в наслідок плянового непоширювання освіти, небезпечно почало блукати манівцями.

Звідти від 1926 року й поширилася в інтернатських стінах пластова ідея, як один із струменів, що осолоджував життя аж до матури. Під проводом проф. Подільського два десятки інтернатчиків, вже у коротких штанах, широким пластовим капелюхом і з обов'язковою синьо-жовтою хустиною, вперше побували у пластових таборах в Лугах (біля Сваляви) і в Кобилецькій Полянні (біля Великого Бичкова), запиваючись мінеральними водами та іншими «боркутами». Тут ми пізнали й душу закарпатського Пласту, Леоніда Бачинського, на руки якого склали пластову присягу й перші іспити. Звідти — з карпатських лісів ми привезли й свої пластові імена, впроваджуючи до нашого інтернатського назовництва такі новоквіти, як «вовчий зуб», «бистре око» та «дикий олень». А разом з тим — і поглиблену любов до рідної природи, вірність пластовим законам, патос пластового виховання, яким більшість із нас залишилася вірними і після гімназійних часів. В Лугах і в Кобилецькій поляні зродилася й неписана традиція проводити вакації на Закарпатті. Звідти й пішло палке захоплення Говерлею, Попом Іваном, мальовничими дерев'яними церковцями та багатючими гуцульськими вишивками, лайбанчиками і топанками, а для декого з нас вже у підпарубочому віці VI—VII кляси — оте незбагнуте відчуття самоти, коли два-три дні блукалося доріжками з першої війни пралісними пущами Верховини, не зустрічаючи живої душі. Закарпаття стало вакаційною Меккою не лише для учнів, але і для професорів.

Міняємо куліси . . .

У 1925/26 р. ми, інтернатські «бен'яміни» (Коцуки, Маруняки, Бугаїв і прочі) творили підготовчу клясу. У 1926/27 шк. р., коли до нас приєдналися С'ева Трутенко, Мирослав Риндик, «Вуйко» і

«Бідзьо» Лисі, Сосницький та інші, а до Лесі Тимешко, Зіни Кравчук, Людмини Богун — інші дівчата, нас переведено в першу регулярну гімназійну класу. Щодня пообіді (вже в реставрації Скрченого тут же на Погоржелці, звідки і датується наше бісовське захоплення чеськими «кнедліками» з його виверненням у «швесткових кнедліках») — усі ми хлопці військовим порядком крокували Нерудовою вулицею, Малостранською площею й Кармелітською вулицею до «Будовцової школи», де відбувалася наука.

Кількість учнів гімназії зростала, а розміри нашого бараку не тільки не побільшувалися, а й загальний його стан і гігієнічні умови постійно погіршувались. Тому перед опікунами гімназії виринуло пекуче питання перенести гімназію в інше місце, яке побутовими і шкільними умовами відповідало б поширеним розмірам гімназії. Таке місце знайдено у недалекому від Праги містечку Ржевницях, куди в листопаді 1927 року ми і переїхали.

Це замріяне містечко над річкою Беровункою на залізничному шляху Прага—Пілзень мало свої дрібно-містечкові амбіції. Тому

*Замріяні Ржевниці
над р. Беровункою*

дирекція нашої гімназії знайшла перед магістратом і громадянством цього багатого і романтичного відпочинкового куточка, куди з'їжджалося на літні місяці середні слої празької знаті, відкриті обійми: для восьмитисячного містечка наявність гімназії мала свою притягаючу силу. Як показалося пізніше — наявність гімназії збагатила культурне життя цього провінційного кутка. Зокрема — гімназія дала дуже сильний поштовх до спортивного розвитку Ржевниць. Гімназійний хор і струнна оркестра почали збагачу-

вати програму культурних імпрез міста й околиці, широко розгорнена з бігом років діяльність гімназійного Пласту та пов'язані з тим змагання, відвідини і спільні «таборіві вогні» з празькими чеськими пластунами викликали тут помітне збагачення життя місцевої чеської молоді, що згодом довело до заснування місцевого пластового відділу. А присутність у Ржевницях видатних постатей українського культурного життя (як наслідок переїзду гімназії до Ржевниць), мало й цей наслідок, що Ржевниці почали відвідувати видатні постаті чеського політичного й культурного життя, у той чи в інший спосіб пов'язані з гімназією, як напр. Ф. Соукуп, голова чехо-словацького сенату. Тут же треба згадати, що гостювання театру Миколи Садовського з виставою «Тараса Бульби» за участі усієї міської гонорації Ржевниць на чолі з письменником Гайс-Тинецьким мало вирішний вплив на заснування і розвиток місцевого чеського драматичного театру.

Переїзд гімназії до Ржевниць мав незаперечну обосторонню користь: інтернатчики опинилися в нормальних умовах життя, гімназія знайшла не гірші від празьких умови навчання, а сонна

Кухня та один з будинків хлоп'ячого інтернату в Ржевницях

атмосфера провінційного містечка набрала нових ритмів і нового всестороннього розмаху.

Навчання відбувалося по обіді в приміщенні місцевої школи; під інтернат дано чотири будинки: два — під хлоп'ячий, один — під дівочий а один для кухні, їдальні, бібліотеки, лікарської амбулаторії тощо. Ми, старі інтернатські «ветерани» почали вживатись у нормальні умови життя.

Зміни у складі учнів

З переїздом до Ржевниць наша гімназія вступила у новий період свого існування, зокрема щодо перемін у складі учнів. Не зважаючи на те, що не ведено спеціальної пропагандивної акції стосовно набору учнів (від перших початків організатори гімназії мабуть орієнтувалися на число 100, головню тому, що фінансова база інтернату не дозволяла на орлине літання) — розголос про існування рідної середньої школи в Празі пішов далеко, долітаючи до Галичини і на Волинь. Але, як показало майбутнє, розрахунок на те, що гімназія мала в першу чергу задовольнити потреби українського громадянства в Чехо-Словаччині, а головню — тих українських еміграційних кіл, які опинилися в Чехії, на Мораві і на Словаччині, — був тверезий. Як показує табеля про чисельний стан учнів гімназії в рр. 1928—1935, кількість учнів затримувалася приблизно на тому ж самому рівні.

Чисельний стан учнів в рр. 1928—1936

Шк. Роки	учнів	учениць	разом	з того в інтернаті
1928/29	63	39	102	90
1929/30	62	45	107	76
1930/31	58	43	101	74
1931/32	58	41	99	68
1934/35	58	37	95	73
1935/36	68	39	107	87

Джерело: Звідомлення УРРГ в Ржевицях при Українському Високому Педагогічному Інституті імені М. Драгоманова в Празі, рр. 1928—1936 (нема «звідомлень» з 1932—34 шк. років).

До великих змін дійшло в структурі учнів.

Після шк. року 1927—28 структура регіонального походження учнів почала різко мінятись. В рр. 1928—1933 починає падати відсоток учнів з Наддніпрянщини, натомість посилюється відсоток учнів з Галичини, Волині, Буковини. Ця зміна пояснюється головню тим, що діти т. зв. великої еміграції з України, які там ще народились, на переломі 1930-их років виростили із шкільного віку, матурували й переходили до високих шкіл, згл. входили у практичне життя. З року в рік все більше їхнє місце почали займати головню учні з західніх областей України: з Галичини (між ними було чимало тих, які були змушені з політичних при-

чин перервати середньошкільну освіту у галицьких школах і шукати можливостей завершення цієї освіти в Празі) та з Волині. Зокрема цікавою була «шкільна еміграція» з Волині, як вияв волі батьків-волиняків відкрити перед дітьми ширші горизонти наукою в УРРГ в Празі-Ржевничах, а не в галицьких школах. Тут, крім деяких політичних міркувань, відіграло роль й те, що у Празі можна було отримати стипендію, а для волиняків, де «сірник ділити на чотири», це за польських часів був момент дуже важливий. У випадку наших волиняків була це сусідська протекція, тобто один тягнув другого.

Як бачимо з таблиці — після 1932 року дійшло до іншого зламу у структурі регіонального походження учнів УРРГ.

Територіальне походження учнів УРРГ

	1928/29	1931/32	1934/35
Центральні землі	35	23	12
Західні землі (Волинь, Галичина, Буковина)	51	41	9
Закарпаття	2	2	10
інші землі (Бесарабія, Кавказ, Росія)	3	—	—
Чехія і Словаччина	3	24	61
інші країни	6	9	4
Разом:	100	99	96

До гімназії, а разом і до інтернату, почали напливати головно діти з мішаних чесько- і словацько-українських подруж. На наших очах, тобто на очах тих, що в 1926 р. творили нижчу касту «залізної основи» учнів гімназії, а на переломі тридцятих років були вже у вищих клясах — гімназія почала виконувати одну із найважливіших своїх функцій, а саме: наvertати дітей з мішаних подруж на рідний шлях. Нормальний перебіг цього процесу був такий: коли в 1930/31 шк. році учні з мішаних подруж як правило, або взагалі не знали української мови, або — у кращому випадку — дуже недосконало володіли рідною мовою (мається на увазі дітей з мішаних чесько-українських подруж, які проживали осібно-нями у чисто чеському середовищі; виїмок творили діти із Східньої Словаччини, які виростили на рідному таки етнічному тлі, хоч часто говорили дуже незвичним для нашого вуха прашівським діалектом-язичієм), то за два роки перебування у стінах інтернату їхнє знання української мови під впливом своїх това-

ришів, роботи Пласту, спортової площі, а головню — науки рідною мовою — настільки удосконалювалось, що їхні родичі, а зокрема матері мали вже чималі труднощі, щоб з ними порозумітися. А після декількох років перебування в гімназії вони вже (хоч із легким акцентом) говорили такою гарною літературною українською мовою, немов з нею родились. Враховуючи, що поворот до рідної мови був лише частиною поворотного процесу до рідних берегів — все інше проходило незаметно: випростовувались національні хребти, ці учні почали думати українськими

*Будинок дівочого
інтернату в Ржев-
ниціях*

категоріями і відчувати по рідному. Очевидно, що під впливом напливу таких дітей з мішаних подруж, а згодом з Закарпаття, у гімназійно-інтернатську атмосферу вливалися регіональні елементи, які дещо розріджували оту тверду національну структуру перших гімназійних «старожилів», але вона пляново втримувалась завдяки не лише твердим основам гімназійного національного виховання у навчальному процесі, але і завдяки найсильнішим у таких обставинах впливам старших учнів на молодших і праці інтернатських виховників. Ще й сьогодні пригадується, як інколи після обіду чи вечері «притягувалось до порядку» Глипка чи іншого «малиша» за те, що він, посваривсь із товаришем, у «запалі боротьби» переходив на чеську мову. Без перебільшення — без спеціальних директив згори, ми старші, тримали спільний фронт з професорами і виховниками щодо стеження за чистотою мови і національного думання своїх молодших товаришів. У Пласті заведено було навіть спеціальну «карну касу» за вживання чужих слів і виразів.

Співжиття генерацій і ментальностей

При розгляді виховних моментів, які мали вплив на учнів гімназії, не можна поминути важливого, а сьогодні, коли від тих місяців минули довгі роки — справді дуже інтересного моменту, а саме — процесу органічного вrostання учнів УРРГ, а зокрема інтернатчиків, у національну атмосферу, в розумінні і відчуття рідних проблем і завдань. Важливим під тим оглядом доповненням до національного виховання в стінах гімназії, як основного складника цього виховного процесу, а саме педагогічної праці наших професорів, була з одного боку присутність у Ржевницях чи в його ближчому сусідстві цілого ряду визначних постатей тодішнього українського культурного і політичного життя, які шляхом особистих контактів з учнями поглиблювали любов і розуміння до всього рідного, а з другого боку — широке празьке і позапразьке гімназійне «запілля» з цілою галереєю наукових інституцій і цікавих, сьогодні вже історичних, постатей культурно-наукового життя. Усе це разом творило оту незвичайно корисну навколишню атмосферу нашої гімназії, яка мусіла мати і мала позитивний вплив на формування учнів.

Наш живий зв'язок з українською літературою поза нормальними викладами у класі (тут зокрема треба відзначити небуденні виклади з історії укр. літератури мого професора Трохима Пасіч-

Група учнів з професорами Лідією Шляхтиченко та І. Паливотою на «Шіберному»

ника, які ми не раз оплескували) і підручниками Барвінського, Возняка чи Крушельницького поглиблювали такі тогочасні постаті нашої літератури, як Олександр Олесь, Спиридон Черкасенко, Павло Тенянка, Степан Риндик, Королів-Старий, а згодом

у модржанському періоді — Олег Ольжич, Улас Самчук, О. Стефанович.

Родина Олесів-Кандиб була пов'язана з гімназією через дружину Олеся, Віру Кандибу, виховника-інструктора дівочого інтернату. Про цю інтересну жінку в інших місцях цього альманаху. Родина Олесів жила недалеко інтернату. Ця незвичайна родина, яка увійшла до історії української літератури двома поетами, однаково впливовими, хоч по своїй літературній структурі й протилежними, батьком Олександром і сином Олегом, мала на нас учнів мабуть найбільший вплив. Не було дня, щоб ми (в уяві — із шапкою в руці, бо у дійсності на голові ми нічого не носили) не зустрічали О. Олеся, цю дебелу людину з ніжним обличчям, з оригінальною борідкою й окулярами-цвікером, коли він із нерозлучним зошитом в руці прямував до постійного свого шиночку на пивце, або з вудкою в руках — на Бєроунку. Задуманий і мовчазний — Олесь завжди знаходив хвилину, щоб кількома реченнями обмінятися з учнями, головню із старших клас, переплітаючи свої речення гумористичними замітками. (Олесь був відомий також як автор іронічних віршів на злободенні українські теми, які писав звичайно під псевдонімом — Валентин). У середніх гімназійних класах, признавшись, я не мав відваги вступати у довші розмови з Олесем й тому розмова з мого боку була уривчаста й односкладова, як буває розмова між майстром і покірним учнем. У вищих двох класах, коли я не раз на перервах між лекціями, вступав вже у дебати з проф. Пасічником на тему Основ'яненка, Котляревського чи Гулака-Артемівського, не можучи тоді зрозуміти, як можна водночас творити українську літературу й бути вірнопідданим царського режиму, — при зустрічах з Олесем на вулиці, або при ловлі риби, заводив вже розмови на літературні теми. У сьомій класі я пробував перекладати чеською мовою «Мойсея» Франка й деякі новелі Коцюбинського. Тут Олесь через доволі слабе знання чеської мови не міг багато порадити, але розмови з «моїх» авторів переходили на ширші води, зокрема про поезію. Досі брєнять в пам'яті його пояснення до поезії взагалі, здавалось такі самозрозумілі, але цілковито усвідомлені, коли почулось думку з авторитетних уст Олеся: «Суть поезії не в римах і ритмах. Це обов'язкові, але доповнюючі елементи. Мова поезії — це мова образів, душі, відчуття. Це свого рода подібний, але складніший процес творчого малювання. Поезію читається не так очима, а серцем». Про себе говорити — не любив. Хиба в гумористичному тоні про свою професію ветеринара «Хвора людина скаже, де її болить, а от з конем важче розмовляти. . .» Про інших поетів, залежно від настрою, а головню від величини

зловленої риби, не був такий скупий, як про себе. Шевченка поважав, у Франка шанував більш універсальний розум і прозу, як поезію; цінував Лесю Українку, з підсоветських поетів — Тичину і Рильського, скептично оцінював Семенка, вважаючи, що всі футуристи й дадаїсти «бавляться словами». Крім поезії — любив пиво. При ловлі риб — суцільну тишу. Як був у прихильному настрої, просив деклямувати «Чумаків» Рильського, яких тоді (заслугою Т. Пасічника) я майже цілих знав на пам'ять. Нераз бажаючи мабуть заглянути в душу тодішньої молоді, заводив розмову на тему українського націоналізму, яким тоді, ми «семиклясники» — горіли. Тут, припускаю, стелилася стежка до закутків душі його сина Ольжича, який, що напевно не було таємницею для батька, вже почав заглядати на поетичний Парнас, хоч у повній поетичній силі виступив дещо пізніше. У мене вже тоді складалося враження, що як підходом до суті і завдання поезії,

Перед гімназійною прогулькою 1931-го р.

так зокрема філософічним трактуванням поезії, а зокрема політичним підходом — між батьком і сином були недоговорення.

П'ять-шість років пізніше, вже за студентських років, коли я заангажувався в тому ж політичному русі, в якому Ольжич почав відігравати першорядну роль, — на базі знання батька і сина мое припущення підтвердилось.

Після виїзду до Берліна я підтримував діловий листовний зв'язок з О. Олесем. Наша остання зустріч в Празі на весну 1943 року залишилась у моїх спогадах сумною і пригноблючою. Не зважаю-

чи на те, що привіз Олесеві поважний гріш за закупно його старших видань і новіших («З журбою радість обнялись», «Княжа Україна») Українським Національним Об'єднанням, Олень був не колишнім Олесем. Сильно похудав, хворів, творчий запал згасав. Під час цієї зустрічі зробив мені приємну несподіванку — присвятив мені невеликий вірш, який я беріг, але таки не зберіг під час арешту 1944 р. перед оком Гестапо.

Подібного до Олеся складу був поет і драматург Спиридон Черкасенко, з яким доводилось розмовляти довгими літніми вечорами у Горішніх Черношицях, де він жив і де мешкала моя мати. Автор «Про що тирса шелестіла» і «Пригод молодого лицаря» (пригадаєте чудовий опис українського степу?) був більш говіркий. Розмови з Черкасенком і д-р Борисом Гомзином, поетом і визначним діячем гетьманського руху (Черкасенко також схилився до гетьманства як історично-традиційної державної форми) нормально з літературних тем переходили на жвавий обмін думками на політичні теми, що мені особисто давало приємну і корисну можливість пізнавати проблеми 1918 року з іншого боку. Але суть цих усіх розмов була не в тематиці, а в тому, що я і мої товариші чули багато цікавого про щойно минуле з уст старшої генерації, мали прямий контакт із визначними постаттями тодішнього українського літературного й політичного світу, що нам дало дуже багато.

Третім із поетичних мушкетерів (позицію д'Артяна займав безумовно Олень) був наш виховник д-р Петро Тенянюк (для мене — Портос). На підпитку (мабуть, як і в інших — наслідок поетичної жилки й еміграційного буття) деклямував свої вірші. Починав звичайно з мотто: «Олесеві подати води не можу, але караюся і я...». Писав небагато, слухалось з приємністю. На жаль, не знаю, чи збереглося усе, і де.

До ржевницького поетичного Олімпу належали й інші. Четвертим у тому сузір'я був Трохим Пасічник. Але у його скромності ми знали його перш за все як літературознавця і бездоганного літературного теоретика. Про його літературну працю довідались аж згодом. Іншою зіркою літературного неба був наш професор дескриптивної геометрії, інженер Степан Риндик. Від сина Мирослава знали, що «батько не лише дає завдання у трьох вимірах, але і грішить рифмами». Але і тут читати довелося пізніше.

Доповнював Парнас Борис Лисянський, батько наших подруг Валі і Алли, але і його вірші появились значно пізніше.

Як видно — українська література розвивалась у нас на очах. Тому — дивлячись назад — якимось аж соромно, що в такій напричуд плодючій атмосфері з гімназистів моєї генерації, не вишло нічого літературно путнього...

Наші політичні горизонти поширювали такі постатті, як Опанас Андрієвський, професор римського права на Українському Вільному Університеті, сенатор Сергій Шелухін, Олександр Коваленко, Віктор Приходько, — все ржевницькі старожили. Кожна із цих постатей — була цікава і своєрідна.

О. Андрієвський, член Директорії. Його розповіді про минуле з позицій соціяліста-самостійника, що в автономному кліматі на Україні до 1918 року не було ширшим явищем, давали нам глибший вгляд у події 1917—21 років і характеристику їх провідних

Перед виїздом до Національної опери в Празі (1932)

постатей. Ми віддячувались за ті живі лекції тим, що не раз відводили цю цікаву людину похилого вже віку додому. Крім Андрієвського доповнював відомості про ті переломові у розвитку української політичної думки часи наш професор Іван Паливода, міністр пошти в одному із урядів УНР, а інколи й Іван Макаренко, батько нашого гімназійного товариша Василя, також член Директорії. Деяко іншої думки був сенатор Сергій Шелухін, автор відомої тоді брошури «Варшавський договір», людина зрівноважена, але чутлива на критику своїх поглядів. Пригадується (мабуть 1934 рік) відзначення 22 січня, коли сен. Шелухін мав реферат, а я — на цю ж тему «корреферат»; очевидно, з протилежної позиції. У перепалці більшість дискутантів стала по моему боці. Це так зворушило сенатора, що він не крив свого розчарування й довелось мені вибачатись.

Коваленко Олександр, підстаршина і активний учасник відо-

мого повстання на панцернику «Князь Потьомкін» й дипломат УНР, опікун мого співклясника Василька Бачинського, цікаво розказував про свою участь у повстанні. На річці Бєроунці ми подивляли його плавання, копіюючи його стиль. Для нас старших, він як один із засновників Революційної Української Партії, мав зокрема притягаючу силу.

Віктор Приходько, журналіст і громадський діяч, автор «Під сонцем Поділля», вже у Ржевницях носився з думкою про скликання світового з'їзду українців, що згодом дало йому обов'язковий прикметник «Конгресович». Принагідні розмови з ним запліднювали наше відчуття спільности з українськими еміграціями в інших країнах. Його син Євген, власник гарного баритону, хоч «приватник» і невеликий прихильник спорту, був з нами інтернатчиками.

Це тільки неповний список найвидатніших з тої навколишньої галереї наших постатей, учасників і оформлювачів українського недавньо-минулого, які мали безпосередній вплив на духовий ріст гімназистів.

Найбільший вплив на наше національне виховання мав педагогічний склад гімназії та інтернату і ті наголоси, які ставились

Група учнів з проф. Паливодою в ржевницьких лісах

під час лекцій окремих предметів. Під оглядом впливу на учнів та їхнього вкладу у наше національне виховання необхідно на перших місцях назвати прізвища таких професорів, як М. Хлур, Т. Пасічник, І. Майстренко, Л. Шляхтиченко, К. Подільський, а з виховників — Віра Кандиба, М. Калинець, П. Теняно. Цей більший вплив на учнів не визначався тільки характером їхніх предметів, але головню авторитетно-дружнім ставленням до стар-

ших учнів та зрозумінням їхнього світу і батьківським відношенням до молодших учнів.

Неабияке значення для національного виховання учнів УРРГ мало дальше культурне «запілля» гімназії. Оце запілля, поминаючи те, що ми учні мали з ним тільки посередній зв'язок шляхом організованих відвідин різних ювілейних урочистостей наших празьких інституцій, шляхом пробних лекцій студентів Педагогічного Інституту в гімназії, або тоді, коли чолові представники українського життя відвідували гімназію — воно мало на нас позитивний вплив тому, що ми старшокласники, а за нами також підростаючі бурсаки вбачали в Українському Вільному Університеті, Українській Господарській Академії, Педагогічному Інституті, Студії Пластичного Мистецтва, Музеї Визвольної Боротьби України і в організованому українському студентському житті вияви не тільки живої сили свого народу, але і розплановану необхідну акцію наших батьків, яку нам доведеться колись продовжувати. Це широке культурне празьке і позапразьке гімназійне запілля (хоч інколи і занадто зрізничковане у своєму організованому вивершенні) включало нашу гімназію в живу систему українського життя в Чехословаччині, надаючи нам з малечку свідомості невідемного пов'язання з цілістю, а тим самим й певного скерування цілому гімназійному виховному процесові. Упродовж свого існування УРРГ не була середньошкільним геттом яке жило окремим від свого національного тла життям, а була невід'ємним складником того цікавого соціологічного явища, на ім'я якому було — українська еміграція в Чехословаччині.

Оцю свідомість, що кожний з нас був молекулою широкого процесу, хоч покищо непомітною, в ембріональному стані, але важливою потенціальною частиною того загального процесу, який не кінчався в Ясіні чи Ужгороді, а переходив через Львів, Рівне й Чернівці до Києва, — пляново плекав серед нас, учнів, наш педагогічний персонал і ціле українське тло нашої гімназії. Вважаю, що оце підкреслювання й переплітання національного із соціальним не залишилося без наслідків, і тому кожний із нас, покидаючи гімназійні та інтернатські мури, залишав тут частину себе, залишаючись мабуть на ціле життя у Празі, Ржевницях, Модржанах. Доказом свіжості гімназійних спогадів хай буде і те, що товариське пов'язання між гімназистами, а зокрема між однокласниками, не затерли роки, а ті, яким згодом довелось займати впливові позиції в українському громадському житті, намагались допомогти своїм молодшим колегам, що осталися в Модржанах. Оце прив'язання до гімназії позначилось і на мені: коли у воєнних роках став я членом Головної Управи Українського Національного

Об'єднання у Берліні й редактором газети «Український вісник», я підкреслював значення гімназії на шпальтах газети і добився того, що гімназія отримувала щомісячну фінансову допомогу від УНО.

У наших буднях не бракувало й конфліктів. До найбільших із них, якщо йдеться про формування гімназійного типу, дійшло при поборюванні регіональних різниць і при формуванні соборницького характеру. Я не знаю кращого прикладу для глибокого відчуття справжньої соборности, як учнів УРРГ. Цей процес взаємного вирівнювання різниць був тим важливіший, що в роках між двома світовими війнами, а головню до 1930-их років різниці в психіці, в ментальності а зокрема у політичних міркуваннях між галичанами та наддніпрянцями находились на вістрі меча. Не менш яскравими були вияви льокального патріотизму між волиняками й закарпатцями, між буковинцями й пряшівчанами. Але кілька-річне перебування в гімназійно-інтернатському котлі вирівнювало відрубності, зм'ягшувало тертя і після восьмирічного перебування в гімназії з усіх нас ставали соборники, свідомі патріоти, які споглядали на проблеми з соборницької перспективи, ставлячи регіональне на належне йому місце.

Зокрема різкий був конфлікт з тими галичанами, які прибули до гімназії в 1930—34 роках. Вони привезли із собою почуття «Піемонту землі української» й традиційний там погляд, що «головний наш ворог — поляк», а місцями й деформоване знання української літератури та ще більш викривлене відчуття історичних масштабів. У тих роках дійшло до найрізкішого конфлікту між «галичанами» і «соборниками» серед учнів, який виявлявся в безконечних дискусіях, переконуваннях, суперечках включно до лайок і фізичних аргументів. Цей конфлікт тривав років два, але вкінці завершився розумно: одні позбулись почуття надто яскравого регіоналізму, другі, зіткнувшись з революційно-підпільною практикою кол. членів Української Військової Організації та членами Організації Українських Націоналістів, зрозуміли різницю між літературним соборництвом й практичним виявом соборництва, як однієї з важливих передумов майбутньої перемоги.

Генерація круглого м'яча

Наш професор з дескриптивної геометрії, інж. Степан Риндик, який залюбки вступав у розмову з нашою клясою, у якій був син його Мирослав, характеризував наше покоління як генерацію «фільму, танґа і м'яча». Дивлячись тепер назад, його дотепну характеристику спокійно можна б було поширити й на всі інші

повоєнні генерації з тим, що до усіх трьох іменників треба б було додати дієприкметник «протестуючі». Тоді ми (за винятком протестів проти розбиття наших батьків по політичній лінії та проти пасивності українського загалу і невміння використати шанси революції на Сході) протестували тільки умовно. Як діти свого часу ми плили за тенденцією тодішнього розвитку європейського суспільства, зокрема за ментальністю воєнної і повоєнної молоді, яка у культурницьких і політичних шуканнях натрапила на розвагу. Тому помічення проф. Риндика, який, як людина тверезого фаху, холодно сприймав тільки факти, було правильне. Бо дійсно,

Українське сокільське свято в Ржевниціях. Виступ учениць гімназії

повоєнною Європою у наших передшкільних і гімназійних роках пролітав вихор бурхливого розвитку фільму, танцю і спорту. Були це роки, коли фільмова індустрія Голівуду та німецької УФА продукувала фільми героїв наших мрій (Фербанкс, Пікфорд, Чеплін, Грета Гарбо, Янінгс, Габль, Купер) і коли появилась ціла низка нині вже клясичних фільмів. Були це роки переможнього походу оперетних мелодій Кальмана, Легара, Фрімля, коли ми поруч народньої пісні підсвистували «О Розмері, ай ляф ю» і «Сан Франціско», й крутились під такт популярних тоді танг «Циганко ти гарна» і «Рамони», чи під рвучкі мелодії «шімі», «фоксу» чи «чарльстону». (Пригадуєте ще «Мам ja holku od Odkolku»?). У ті рожеві роки, коли в хлопячих грудях тьохкало серце першими любовними молотками, а дівчатам — як казали чехи — «паленіли стегна» — ми семи- і восьмикласники нераз суботами вилазили вікнами, залишаючи на ліжку чучало, і прямували туди, звідки доносились солодкі мелодії англійського вальсу. Тоді і влаштовувались імпрізовані інтернатські заботи в їдаль-

ні, виводились з Сонею чи Мухою тангові фігури під скигління нашого таки «джазу» — скрипки мого брата Степана і фортеп'яних імпрізацій «Маринки» — Сосницького. Але — до генерації «м'яча».

У Ржевницях ми мали тісний контакт з чеським середовищем. Хоч грошей було обмаль, але такі чеські газети як спортивний тижневик «Стар» і щоденник з багатою спортивною сторінкою «Чеське слово», ми таки мали. Звичайно привозив його нашій клясі наш «крез» Микола Шаповал і ми розчитували його на шматки. Тоді з'явилися у нас і радіоапарати «на кристаликах». Коли грала «Спарта» зі «Славією», коли передавали радіорепортажі боксерських змагань Демсей-Туней чи Некольні-Рот, коли проходило футбольне мистецтво світу 1932 року з фінальним Чехословаччина—Італія, або світовий чемпіонат ледяного хокею — ми дослівно сиділи на «кристалю» й по черзі передавали один одному навушники.

Були це роки, коли спорт заливав Середню Європу, коли до європейської найвищої футбольної кляси належали Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Італія і коли змагання за Середньоєвропейський кубок були предметом жвавого обговорювання у фабричних галях, пиварнях, на вулиці — і ясно — у нашому інтернаті. Тому наше захоплення спортом було функцією тієї загальної спортової атмосфери, яка панувала в молодій республіці і виховна система якої зокрема наголошувала важливість тіловиховання шкільної молоді.

У Празі розбудило наші спортові інстинкти не тільки відвідування футбольних змагань, але й слідкування за розвитком тіловиховання. Такі події, як «Всесокільські здвиги» на празькому стадіоні із десятитисячною участю активних гімнастів, і стотисячною масою глядачів, масові мальовничі походи Прагою, коли упродовж тижня Прага була дійсним слов'янським центром (як відомо — «Сокіл» закорінився перш за все у слов'янських країнах), діяльність тіловиховної робітничої організації (ДТЄ), католицьких «Орлів» та десятка тисяч спортових клубів — не могли пройти повз нас без наслідків.

Наше захоплення спортом було виявом не тільки впливу чеського середовища та загальної хвилі спортового розвитку, але і благословенним розумінням безумовної користі цього «опіуму» для здоров'я людини. Для тодішньої молоді спорт мав ще отой первісний англійський підхід без сучасних індустріально-фінансових джунглів та державного втручання, коли на Олімпіадах питання аматорського статусу було ще безумовним. Два головні

принципи тодішнього етапу спортивного розвитку панували й у нас: «фер плей» і здорова амбіція.

У порівнянні з празьким періодом існування гімназії — розвиток гімназійного спорту у Ржевницях був значно відмінний. Коли у Празі нам бракувало моменту зовнішнього вияву, як стимулу спортивного розвитку, то ми знайшли його у Ржевницях. Тут

На спомин останнього всесокольського здигу у Празі. Серед учасників — учні й абітурієнти гімназії

існували місцеві відділи «Сокола» і ДТЄ, значить плекання спорту мало організовані форми.

Як у Празі, так і в Ржевницях спорт був центральною частиною нашої розваги, а після навчання — головним заняттям інтернатчиків. Однаково — дівчат чи хлопців. Різниця між обома періодами розвитку гімназійного спорту була в тому, що в Празі він був виявом спонтанного захоплення у формі «вуличних дружин», а в Ржевницях він почав набирати солідніших організованих форм. Причина була нескладна: ця генерація найбільших гімназійних спортсменів, яка у Празі ще «бігала під лавками» — у Ржевницях вросла в пір'я і почала дещо думати і самостійно діяти. Йшлося про прізвища, які після їхнього відходу з гімназії, залишилися прикладом для молодших, бо як це не дивно — вони були не лише добрими спортсменами, але й закінчували гімназію з відзначенням (Всеволод і Олег Гарасимові, Володимир Маруняк, Мирослав Риндик), або добре вчилися (Михайло Сорока, Всеволод Соловйов, Федір Черняхівський, Вітя Стадник). До ряду тих, які

відзначались здібностями в окремих спортових галузях, належали: Євген і Богдан Лисі, Євген і Степан Кощуки, Степан Маруняк, Всеволод Трутенко, Микола Підмалівський, Наталка Онищук, Маруся Підмалівська, а згодом Михайло Кахній, Павло Джубан та ін.

Вважаю за корисне дещо докладніше зупинитися над спортовою ділянкою гімназійного життя з двох причин:

а) абітурієнти гімназії були згодом душею спортивного життя українського студентства в Празі,

б) Учні гімназії у вирішальний спосіб допомогли розбудувати спортове життя свого чеського середовища.

Ще по війні в червні 1945 року, дев'ять років після переїзду гімназії до Модржан, коли мені в останнє довелось бути в Ржевниціях, про учнів гімназії залишався серед місцевих чехів незагаслий спогад і вдячна згадка. Тоді приємно було чути: «якби не ви — Ржевниці залишилися б під спортовим оглядом на печерному рівні».

Для нас спорт був не лише гарячкою молодості, але й звеном, яке єднало нас з чеським середовищем. Протягом дев'ятих років перебування гімназії в Ржевниціях, ми настільки увійшли в чеське середовище, що дехто із нас вже у студентських роках залишався у цьому приємному містечку, доїжджаючи ранком на виклади до Праги й повертаючи ввечері до Ржевниць. Крім людських моментів відіграло ролю й те, що мешканці містечка трактували нас як «своїх», навчилися ґрунтовно розрізняти поняття «Україна» й «українець» від «Росія» і «росіянин», одержуючи від нас переконливі лекції з історії і культури європейського Сходу, а з виїздом гімназії вони втратили свою найбільшу атракцію. Навіть для чехів О. Олесь був «нашим поетом», С. Шелухін — «нашим сенатором», О. Андрієвський — «нашим директором» а усі ми — «нашими українцями». Дарма, що громадський сторож Лойза нераз ловив нас на яблуках чи виганяв інтернатчиків з *пливарні*. Ми були настільки популярні серед мешканців, як відомою була наша народна пісня, яку ми несли завжди із собою, гуляючи вечорами «на Корзі» над Беровською чи сидючи на вершці «Шіберняку». Тоді й чулося оце — «українці знову співають».

Чи не першу ролю у тому співжитті відіграв такий спорт. Зараз не легко пояснити, чому власне ми, українці, вели перед, залишаючи чехів позаду. Як ми навчилися грати «кидану» і заганяли в кут наших чеських ровесників, коли ми вперше побачили цю гру тут теж на гризці ДТЄ. Чому ми били місцевий «Сокіл» «на зеро» у волей-болі або не мали конкуренції у тенісі дошковими ракетками? Кращі здібності, більше часу чи більше вправи? Можли-

во . . . Але факт залишався фактом, що ми вели перед. Під гарячим сонцем, в дощі чи за 30-ступневого морозу наші вільні від науки хвилини ми проводили або «На козлячому» (поле поблизу хлоп'ячого ітернату — наш «стадіон»), на Сокільській площі, на Бероунці, ніколи не пращаючись з якимсь спортовим реманентом.

В окремі пошані стояв у нас футбол. За ним йшла кидана, потім волей-бол, пінг-понг, плавання, теніс, шахи, інколи «регбі», а в далеко меншій мірі — шведська гімнастика та вправи на приладах. Ранок, день чи вечір — ми вертали з побитими колінами з завзятих герців, а пластові й гімназійні прогульки ніколи не обходилися без спортових змагань.

І так з місяця в місяць, з року в рік.

Спортові амбіції наших «приватників», що доїздили до гімназії у більшості з Праги, були менші. Їхні зацікавлення йшли більше

Професори й учні гімназії під час однієї з прогулок на замку Карлів Тин (1932)

в сторону літератури й мистецтва, а якщо і спорт, то сокільська гімнастика й волей-бол, як сокільська гра. Багато з них були членами «Українського Сокола» в Празі.

Ті з нас, яких цікавила гімнастика, належали до місцевого чеського «Сокола», менше — до ДТЄ. З обома організаціями ми влаштовували змагання, які як правило кінчалися нашою перемогою: із «Соколом» волей-бол і пінг-понг, з ДТЄ — кидана. Але все це нас не влаштовувало. Ми хотіли щось своє, організоване й оформлене.

На переломі 30-тих років, тобто в «золотих роках» розвитку гімназійного спорту, існування власного клубу стало для нас необхідністю. Надоїло ходити самопасом і плекати цю найшляхетнішу із забав кустарним способом. Дехто з нас належав до «Сокола», інші — до Робітничої Тіловиховної Єдності (ДТЕ). Ідеологічні різниці між цими організаціями (перша із них — носила національний характер і втілювала стару й типово чеську традицію; друга — з політичним підложжям соціал-демократії) — відігравали для нас мінімальну вагу: гімназійних рамок було вже замало, кожний з нас відчував потребу йти далі й виявлятися індивідуально. З обома організаціями ми влаштували переможні для нас змагання: із «Соколом» — волей-бол і пінг-понг; з ДТЕ — кидану.

В 1931 р. ми, інтернатчики-футболісти, що їм природа «пересадила розум до ніг», організували з допомогою таких болільників спорту серед старшого громадянства, як ген. Всеволод Пет-

1-а дружина киданого м'яча ДТЕ Ржевниці (другий зправа — В. Маруняк)

рів (один із нечисленних тоді теоретиків спортивного виховання й душа «Січі») та доц. Арсен Чернявський (спортивне захоплення якого походило від балету, бо його дочка Ара в гімназійних роках закінчувала балетний вишкіл), які — на відміну від наших професорів — щиро захоплювалися спортом і підтримували всяку нашу молодечу ініціативу, в тому і власний клуб. Очевидно, що наш клуб не міг інакше зватися, як «Україна».

Хоч наші чорні сорочки, трусики і панчохи були причиною того, що навколишні футбольні клуби, а головню — їхні «тіфозі» — не називали нас інакше, як «чорні чорти», або «калмики», — ми чесно й успішно билися за славу українського спорту. Очевидна причина такої назви була в тому, що ми їх «били», і то — як кажуть — «не питаючи прізвиська». Такі результати як 5 : 2, 6 : 1, 7 : 0 й нижче були нашою відповіддю. Україну репрезентував на лівій частині грудей щитик з нашими національними кольорами. Наші, напів-легальні виступи в таких навколишніх містечках і селах як Лети, Добржіховіце, Вшенори, Горішні Черношиці, Мнішек, Радотін, Мокропси, Задні Тржебань — супроводжувала орда молодших інтернатчиків. Їздили виключно — «на апостольських» — 5—12 кілометрів. Зібрані гроші ми ділили з нашим суперником «по-палам», а своєю пайкою сплачували матеріал на спортивний виряд й працю пані Петрів за пошиття сорочок і трусиків.

Слава гімназійного футболу розходилася, а з нею і зацікавлення навколишніх чеських клубів кращими нашими змагунами. Це й було причиною, чому після двох років лету нашої «України», почався повільний занепад гарячки: одні з нас пішли до місцевого футбольного клубу, витягуючи його з третьої до першої кляси області («жупи») (Олег Гарасимів, Всеволод Соловйов, В. Маруняк), інші («Вуйко»-Лисий, Дзвонюк-пьюна, Черняхівський-салдат) до сусідніх Лет, а ще інші пробували щастя у віддалених клубах. Усі — на правах «півпрофесіоналів» зокрема після відходу моєї і старших кляс з гімназійної лави. Наша «платня» (вже в студентські часи) зводилася до місячного залізничного білету до Праги й щоденних обідів (поза «добровільними» датками окремих любителів, як напр. безплатного підстригання волосся, дарових вступів на забави, фундування кіна).

При цьому слід занотувати для майбутнього історика українського еміграційного спорту незвичайну подію, хоч вона хронологічно виходить вже дещо поза межі гімназійного спорту. В 1934 р. ми, колишні інтернатчики, а тепер студенти, організували свою футбольну дружину п. н. «Український високошкільний спорт» (голова — Всеволод Гарасимів, секретар і капітан дружини — В. Маруняк) і взяли участь у змаганнях за футбольне мистецтво празьких і позапразьких високих шкіл. З колишніх гімназистів опорою цього клубу були: брати Гарасимові, брати Маруняки, двоюродні брати Лисі, Черняхівський (а з гімназистів — Павло Джуван). До «гімназійної» основи дійшли ще брати-калмики Наран і Олексій Уланови, наш колега з ржевницького клубу чех-воротар Станда, (яких я записав на Україн-

ський Вільний Університет, бо перед змаганням ми мусіли легітимуватись високошкільними індексами) та Юліян Гутник. Розгромивши суперників своєї групи вислідами «на зеро» (чехів, німців, югослав'ян) — ми увійшли до фіналу. У фінальному змаганні ми зустрілися з мадярськими студентами, переможцями другої групи. Вони теж підкріпилися своїми змагунами з чеських першоклясних дружин. Фінальні змагання закінчилися 2 : 2. Тому, що наступали на п'яти високошкільні канікули, нас і угорців проголосили футбольними мистцями високих шкіл Чехо-Словаччини. Кожний із нас отримав золоту відзнаку «високошкільного спрту». Це фінальне змагання, в якому мені довелось «паралізувати» душу угорської дружини, крилового празької «Спарти» Калочая, пізнішого тренера угорської національної дружини — залишилося в моїй пам'яті не тільки незатертим слідом, але й чисельними пораненнями, бо до спортивного суперництва дійшли ще національні антагонізми. Після мачу мій суперник і я виглядали швидче як тореадори, яким доводилось побувати під рогами бика. Змагання знайшло гучні відгуки в празькій щоденній пресі. Так вечірне видання празького «Чеського слова» в заголовку над цілосторінковим репортажем писало про «мач, в якому слід шукати майбутніх репрезентантів нашої республіки». Вже це було — поруч здобутого високошкільного мистецтва у греко-римській боротьбі нашим земляком Форостенком — небуденним успіхом українського спорту.

Але на цьому не закінчилось. Прихильні відгуки на нашу гру чеських спортових критиків і дійсно високий рівень нашої «гімназійної» гри (празькі «градби» і ржевницьке «козляче» не пішли надармо) дали шансу в руки Центрального Союзу Українських Студентів. Тодішня празька душа ЦеСУС-а, Кость Мельник, в порозумінні з нами вирішила висунути ідею, вислати нашу дружину на універсіяду до Парижа, яка відбувалася 1935-го року. Дружину ми доповнили воротарем Бокшаєм та оборонцем Іванчом з ужгородської «Русі» (що тоді, як не помиляюся, належала до найвищої чехословацької футбольної ліги) та відомим центрофорвардом львівської «України» В. Кобзарем. Ми мали дружину, яка мала немалі шанси з честю репрезентувати український студентський спорт. ЦеСУС купив спортивний виряд (тим разом синій з тризубом на грудях), а празька громада влаштувала збірку на закупно футболівок. Перед виїздом до Парижа нас мали «касарнувати» на 2—3 тижні для танкування енергії над мальовничою річкою Сазавою. Все було підготовлене до «коми». Але місяців два перед виїздом нам відмовлено французьких віз. На консуляті мені справжньої причини не подали,

але наспіла вона від організаційного комітету універсіяди: со-ветський і румунський протест. З наших високих плянів зали-шилася тільки спільна знімка з тренінгу, якої, на жаль, в цьому альманасі нема. Зацікавлених у цій справі відсилаю до брошури «20 років діяльності Української Академічної Громади в Празі» (Прага 1941).

До цієї ж категорії належить також наша участь в III Робіт-ничій Олімпіяді в Празі в 1934 р. З ініціативи ген. В. Петрова, який як ніхто інший знав наші всесторонні спортові здібності, ми організували дружину киданого м'яча та волей-болу для того, щоб Українська «Січ» могла взяти активну участь у спор-

Поширювали добре ім'я гімназійного спорту у Франції. Український фут-больний клуб у Везін-Шалеті (1927—28).

1-ий ряд стоять: невідомий, Коцук Степан, Олійник Антін, Хоменко Гриць, невідомий. В середньому ряді по-середині — Личук. У третьому ряді по-середині — воротар Грушецький М.

товій частині олімпіади. Організувати довго не доводилось, бо були ж ці самі живі люди, майстри на всі спортові гри: Гараси-мові, Маруняки, Черняхівський; добрали ми відомого в Поде-брадах січовика-спортсмена Вову Гайдовського, підтягнули ще когось й виступили. Виступили не погано. Били ми, били і нас. Суперників і вислідів вже не тямлю, але зайняли в обох дисцип-лінах якісь середні місця. Але з огляду на те, що нас в Празі знали й наші фізіономії пишалися не тільки в пластових походах Прагою, але й в сокільських — від участі в поході містом

ми відмовилися, що й довело до палкої виміни не зовсім прихильних речень між Калістратом і мною.

Але повернімо з паризьких мрій до ржевницької реальності. Трьох з нас — були підставою сили місцевого спортивного клубу. Олег Гарасимів і я — тягнули віз дружини киданого м'яча місцевого ДТЄ, притягаючи на грище не тільки все більшу кількість глядачів, але й здобуваючи спортивні трофеї — прапори і чаші. В 1931 р. Люсік (перед матурою) пішов «за хлібом» і почав грати футбол. Я залишився вірний киданій й дотягнув найвищого свого спортивного успіху — а саме: в 1932 р. грав за репрезентацію ДТЄ Праги в цілореспубліканському турнірі. В 1933 р. перейшов і я «на футбольну пашу».

Іншим виявом нашого захоплення спортом й тіловихованням — була інша організація, що народилася десь в 1930-их роках. Ініціатором її був щирий прихильник шведської гімнастики й завзятий пластун — Михайло Сорока. Причина зродження цього ширшого щодо діяпазону діяльності товариства (назви вже не тямлю) була дещо інша. Коли гімназійний Пласт занедбував спортові акценти, членство в «Соколі» перенаголошувало гімнастику й вправи на приладах, а спортові гри не могли захоплювати всіх — організування нового товариства (голова — М. Сорока, заступник — В. Соловійов, секретар — В. Маруняк) дало непогану ініціативу: всестороннє фізичне удосконалення з одночасним гартом. Щоденна наша передсніданкова програма: дві години гімнастики на Сокільському грищі, легкоатлетичні вправи, орієнтаційні вправи в лісі й плавання на Бєроунці (дехто з нас, зокрема витривалих — плавали наприкінці листопада, коли поверхня води вкривалась вже важкими мряками дошкульного холоду). З'являлися ми на сніданок свіжі й голодні як вовки. Перед кухнею — для захоплення інших — висіла наша табеля перших п'ятьох змагунів в окремих дисциплінах легкої атлетики, що в значній мірі розбуджувало амбіції серед молодшої «шпани». Наше товариство проіснувало круглий рік.

У ржевницькому періоді існування гімназії після 1933-го року гімназійний спорт занепав. Головна причина була в тому, що з відходом з гімназійної лави вгорі названих спортових «асів» — спорт втратив кількісно й якісно багато із своєї субстанції, а молоді спортові адепти ще не зовсім дозріли. В рр. 1933—1937 гімназійний спорт попав знову у свою попередню кустарну стадію. Було це тим більше від'ємним явищем, що у цьому періоді розгорнулися футбольні та легко-атлетичні змагання за мистецтво празьких середніх шкіл й існувала можливість для спортивного виявлення. Крім того ціла атмосфера інтернатського культурного

життя почала (під впливом деяких професорів, які не доцінювали спорту та тіловиховання) переорієнтовуватися в бік активізації інших ділянок, а саме — наголошувалося перш за все на таких виявах культурної праці, як існування літературних гуртків.

Дружній симбіоз

Нормальне для всякої школи явище щирої дружби стояло у нас дуже високо. Якось складалося так, що находились хлопці чи дівчата тієї ж натури, творячи «двійняків». Таких двійницьких пар, як вияву модерного побратимства було чимало. Моїм другом з першої кляси був «Вуйко», цивільним прізвиськом Євген Лисий. Хлопець сильної фізичної структури, спортсмен, широкі брови. Разом ми учились, разом їздили на вакації, разом товклись і розбивали коліна на «Козлячому», разом плавали, грали теніс, разом «ходили на дівок». Наше товаришування не обмежувалось на спортовій площі, в лісі чи на річці. Неписаним законом такого «двійництва» було те, що сильніший в науці допомагав слабшому. Хоч я вчився дійсно добре і вистарчало мені уважно прослухати лекцію, щоб не брати підручника до рук, то у мовах (крім чеської й рідної) не був я «псалмопівцем». Зокрема при завчанні латинських, французьких чи німецьких слів. Якось не тягнуло. Було соромно перед нашим клясним господарем, пані Шляхтиченко, коли в VIII клясі моє відзначення могла зруйнувати єдина трійка з французької мови, яка як сирота торчала між одиницями й кількома двійками. Завдяки Вуйкові та його лайкам («ти ж і зануда», «остання лінь і неграмотний француз») ми разом під кущами тягнули на двійку. Я реванжувався витягуванням алгебраїчних формул, ближчими знайомствами Вуйка з українськими літературними клясиками, аналізом історичних подій, географічними екскурсіями.

Коли мого Вуйка позбавили утримання в інтернаті, бо не було кому за нього платити, то до позитивного поладження справи ми дружнім колективом і напів-легально «заповнювали його ненаситну утробу» борщем та іншими проявами кулінарного мистецтва нашого кухаря Володимира Гончаренка з кухні інтернату, щоб прогодувати «голодного індуса».

Це була дружба однолітків. Характерним для взаємин між учнями був випадок з «цуциком» Миколою Ліщукевичем. І знову, — це у гімназії не був виняток... Десь в 1927 р. до Ржевниць приїхало худе, рукасте і лапасте «шевченя» з Берестечка, Микола. Не знаю, як почалось, але я «цуцика» дуже полюбив.

Перевіряв, чи воно вивчило лекції, завчав його до футбольних та інших спортових таємниць, вважав за ним на річці. Для мене він був молодшим прибраним братом. Він же прив'язався до мене дійсно як цуцик, чухав мені ноги. Так йшло місяцями, я діливсь останнім. Згодом виявилось, що батько Миколи не міг платити невеликої оплати за інтернат і йому грозило виключення з гімназії. Тоді я допомагав в науці одному із своїх однокласників, за що отримував від його родичів, здається 50 корон місячно. Довго не роздумуючи, я запропонував ці гроші дирекції гімназії як оплату за Миколу. По трьох-чотирьох місяцях мої надзвичайні прибутки припинились. На осінь Миколу вислали назад до Берестечка. Посадити Миколу до поїзду мусів я. Прощання не було легке. Через рік я переборов важку розлуку.

За два роки «блудний син» появився. Одного дня після шкільних вакацій, коли ми над вечір, як звичайно, грали на Сокільській площі під лісом відбиванку, почули з лісу:

— Володька, Володька . . .

З-за куців появилася худощава постать «цуцика». Виявилось, що мій Микола, з відома і з благословення батьків, покинув Берестечко й пішки через «зелений кордон», з допомогою східно-словацьких українців прибув до «рідних» Ржевниць.

Очевидно, що усі ми, як були, повели Миколу, безумовного героя цього дня, до інтернату, де він повечеряв і переночував. Рано цілою делегацією з'явилися до господаря інтернату, а згодом — до директора гімназії. Наш ключ був нескладний: де харчується 80 осіб, там знайдеться і для 81-го. До начальства промовляла не так наша логіка, як факт, що Микола знищив останні черевики, щоб пройти протягом місяця сотні кілометрів й дістатися назад до гімназії, «лизнути науки в рідній школі й вийти в люди». Микола свого досягнув. Якось закрутили й «цуцик» закінчив гімназію. Оцей скромний берестейський хлопчина, щирий і впертий, сьогодні сам керує такою ж школою . . .

Цей епізод тільки один із прикладів, може найбільш промовистий, цього дружнього почуття, яке писалося в нашій гімназії подвійно-великою літерою.

До характеристики виховного процесу в УРРГ

Співжиття більшої групи людей різних генерацій та ще в умовах своєрідного гетта (яким була й мусіла бути наша гімназія) витворює своєрідну атмосферу. Панувала вона й у нас. Але слід ствердити, що співжиття виховно-педагогічного складу й

учнів гімназії було гармонійне й доброзичливе, хоч не бракувало й неминучих дрібних конфліктів. Було воно згармонізоване тому, що співжиття визначалося від перших «баракових» початків існування гімназії та інтернату певними неписаними законами, характерними для ордену. Умови такого своєрідного ордену — з «неофітами» — учениками й «езуїтами»-професорами були характерні для гімназії протягом її цілого існування, а зокрема — в перших двох її етапах — празькому та ржевницькому. Різниця між цими етапами була тільки в тому, що в Празі нам вдовбували орденські правила в тупі голови, а в Ржевницях вже ми їх вдовбували своїм молодшим товаришам. Саме перебування в побутових злиднях, колективне переборювання голоду й холоду та чуже, хоч і прихильне навколишнє середовище і цілий виховно-навчальний процес йшли вногу й скріплювали у нас учнів оте притаманне і надзвичайно сильне відчуття спаяності, цементувати свідомість того, що ти належиш до великого національного організму, з одночасною відразу до регіональних різниць і всяких внутрішніх антагонізмів. Наші професори й виховники були дійсними «езуїтами» в питаннях національного виховання. Докір з уст професорів Хлюра, Подільського, Кобизького чи Паливоди — «Ех ти, козаче, а що ж скаже Україна?» — мало на нас вплив удару молотком. Від перших днів мого приїзду до інтернату, затурканого сина бідного й національно малосвідомого галицького села під Перемишлем із 40-ка хатами та двома жидівськими корчмами, але без церкви, в якого хиба зов крові, голос походження та умовне знання рідної мови збуджували національну свідомість, — я чув слово «Україна». З бігом місяців оця загадково-приманлива Україна (тоді очевидно — в козацькій романтиці) набирала для мене зовсім конкретних і безсумнівних форм. Набирала цих форм скрізь: у бараці, на спортовій площі, в празькій «Українській Хаті» Попсуйшапки, на всіх лекціях у школі. Навіть тоді, коли виховник Іван Лисий мов довбнею вдаряв по плечах, чи коли професори Хлюр або Подільський ставили на коліна. Я вже тоді знав, що оця деревляна підлога, Хлюр, козак Мамай, усі мої пацани-товариші (хоч ми й бились) й «Українська Хата», борщ, «Кобзар» й «сині гори за Дніпром», Сірко, Богун й Володимир Великий — усе це Україна, для якої я маю жити.

До звичаєвих законів у виховному процесі УРРГ належали в першу чергу:

1. Профільоване національне виховання як передумова для спрямування учня на правильний національний шлях;
2. Гімназійне навчання — не академічне поняття, а важливий

етап підготовки людини до сповнення певних національних завдань, що впливають з факту перебування за межами батьківщини;

3. Заціплення відчуття органічної соборності;

4. Національна мораль не може суперечити принципам загально-християнської моралі як основі нашої культури;

5. Нас зобов'язують принципи християнської моралі, не зважаючи на те, що ми живемо в межах доволі ліберальної в релігійних питаннях держави;

6. Україна потребує високо-культурних людей, які зможуть поза межами батьківщини ставити визвольну акцію;

7. На першому місці — навчання, а після закінчення гімназії перед тобою — широкий шлях до вибору;

8. Поневолена наша батьківщина своєю традицією та культурою належить до Заходу;

9. Високе розуміння справжньої приязні та побратимства з його — «один за всіх, а всі за одного»;

10. Відданість ідеї, самопожертва, взаємна допомога.

Отих «десять заповідей», яких ніхто не схоплював у кодекси національного і морального виховання УРРГ — тягнулися безперервною ниткою упродовж її існування. Про це засвідчують також спомини в цьому альманасі. Не виключено, що вдумливий читач може віднести ці рядки до сфери ідеалізування юнацького минулого й до рубрики «в минулому — все було краще». Помилка... У пізніших студентських роках подібний клімат я ствердив також в житті української Праги і під час відвідин (як секретар Української Громади в Чехо-Словаччині) української провінції, зокрема в Судетах. Попри очевидні глибокі розбіжності політичного і громадського характеру української Праги, попри суперечності світоглядів чи організаційної натури — праяску громаду еднало оце відчуття національної родини, спільність завдань й усвідомлення свого виїмкового становища, а в неостанню чергу — почуття гордості за успіхи Праги в культурній і політичній діяльності. Це й була мабуть причина, що вже у повоєнні роки проф. Державин залюбки жартома твердив, що існують три основні групи повоєнної української еміграційної громади — «східняки», «західняки» й «пражаки». У цьому жартівливому твердженні типового інтелектуала Державина, базованому на тонкому знанні національної психіки, було таки зерно правди.

Співжиття між педагогічним складом і учнями УРРГ визначалося щирим ставленням педагогів до учнів та повагою учнів до своїх професорів і виховників. Виховно-навчальний процес

в УРРГ проходив під знаком вимог високої національної та людської моралі. Упродовж свого восьмирічного перебування в мурах інтернату і в гімназійній лаві я не пригадую більших конфліктів між учнями та професорами, коли не вважати за такі нормальне для будь-якої школи намагання учня перехитрити свого учителя в тому разі, коли не вивчено лекції. З іншого боку — як доказ правильного зрозуміння моралі й пануючого серед нас здорового інтернатського-гімназійного клімату — хай свідчить факт, що упродовж існування гімназії не було жодного такого випадку, які часто трапляються у співжиттє двох статей в шкільних заведеннях й випливають з одного боку з пубертального дозрівання гімназистів з його любовними ескападами, а з другого — з перебування на обмеженій житловій площі більшості кількості молоді. Це особливо яскраво виявилось в ставленні до дівчат. Починаючи з празького «бече 5» наші професори й ви-

Свято Крут у Ржевниціях 1934 р. Сидять: Вітя Стадник, проф. Гула, Наталка Опишук. Стоять: Роман Фодчук, О. Якубовський, Г. Ткаченко та Д. Грушецький

ховники навчали нас лицарського ставлення до дівчат. Таке — на сьогоднішні відносини — може аж надто романтичне поучування гімназійних «мономахів» своїх «дітей» мали також свої від'ємні сторони, але вони закріпили у нас почуття середньовічної етики стосовно жіночого полу.

Як приклад — у нашій клясі було чотири «ясочки» серед 13-ох (як жартував проф. Майстренко на лекціях біології) —

«жеребців». Але сумніваюся, чи можна було знайти кращий приклад товарисько-доброзичливого ставлення до дівчат, як це було в нашій клясі: своїх «ясочок» ми берегли як зіницю в оці, не кривдили навіть злим словом, ставилися до них як до рідних молодших сестер. А наша кляса далеко не була виїмком.

Про основи виховного процесу в УРРГ засвідчує ще й таке. Приблизно у 1930-их роках в Празі та в околицях розвинувся дуже популярний тоді т. зв. трампський рух. Це своєрідне явище було типовим для тодішніх відносин в чехо-словацькій столиці й протягом 3—5 років ця хвороба набрала розмірів масової епідемії. 16—25-річна чеська молодь, вдягаючись в напів-ковбойські одяги, з гітарами, гармошками, пляшкою й дівчатами, — пішки, потягом чи на мотоцикліях виїздили з Праги на «вікенд» над річки Бероунку, Сазаву та інші. Вона творила свої «клани» й цілі оселі, займалася спортом, плекала романтику таборових вогнів з імпровізованими піснями. В неділю над вечір хмари «трампів» повертали до Праги, надаючи «золотоверхій» характеру «дикого заходу» з усіма зовнішніми його притаманностями. Викликаний мабуть під впливом американських ковбойських фільмів трампський рух, який згодом почав набирати організованих форм включно з власними виданнями, був своєрідним стихійним протестом, неясним і не зовсім зрозумілим, проти стилю життя старших генерацій з їхніми політичними й соціальними конфліктами. У своїй стихійності він дещо нагадував «гіппісів» та «рокерів» після другої світової війни. Цей викривлений, але характерний для того часу, поворот до природи з деякими елементами Пласту — згодом (після 1933-го року) почав дегенеруватися, перетворюючись в банди, що викликали бешкети й бійки, практикували незагнудану, «вільну любов» й несамовито запивались. Це викликало публічну реакцію не тільки батьків, але й громадянства.

Після німецької окупації Чехо-Словаччини появилось інше видання колишніх трампів, тим разом з продуманою політичною закраскою, — «потапки». Ці «потапки», запускаючи довге волосся американських траперів (в противоріч до коротко-підстриженого волосся німців), та носячи широкі й довгі штани (реакція на короткі штани німецької «молоді Гітлера») фактично були живою демонстрацією та протестом проти пануючої дійсності.

Проти трампінгу (в його первісній та особливо в пізнішій формі) ми гімназисти та інтернатчики, виховані в дисципліні й строго національному дусі («ти — репрезентант України») — були імунні, хоч інколи вступали з ними у спортивні змагання. Звичні для них імена «Джо», «Джері», «Джиммі», «Лю» й «Мері», а

зокрема їхня алкогольно-еротична практика викликала у нас, старших бурсаків, поблажливу усмішку. Ми мали свої імена — «солдат», «верблюд», «цикльоп», «Фрузя», а «вермутових і пивних братів» настільки не любили (і то не з браку гроша, а в силу пластових законів), як «інженерів любови» та «техніків сексу». Ці поняття були від нас не менш віддалені ніж Урал. Коли трапи — у пізніших роках, але до німецької окупації — творили «гільду босяків», то нас зобов'язували правила суворого національного виховання, бо у своєму консервативному світогляді ми шукали своїх ідеалів не на «дикому заході», а в княжих і козацьких часах нашої історії, зачитувались не Грєєм, а Шевченком.

Навчальна програма УРРГ була достосована до програми аналогічних державних шкіл у Чехії, з тією різницею, що викладава мова була українська. Чеською мовою викладалася виключно чеська мова. В рамках цього предмету викладалася т. зв. «власти-веда», тобто історія, фізична та економічна географія й політична історія Чехо-Словащини. Викладали чеську мову учителі-чехи, як правило — учителі місцевих шкіл. Всі інші професори й виховники та адміністративний персонал гімназії, згл. інтернату, були українці, в основному — абсолюенти Українського Високого Педагогічного Інституту ім. Драгоманова в Празі. Такий підбір навчально-виховного персоналу викликав зокрема у пізніших роках (після розв'язання УВПД) деякі ускладнення, бо звільнення викладачів Інституту викликало навколо гімназії проблему доцільнішого підбору педагогічного складу гімназії з рівночасними закидами, що молоді абсолюенти УВПД ще недостатньо підготовлені до своїх завдань. У висліді — навколо професорських місць в гімназії розпочалась «боротьба за місце на сонці». Це мало свої очевидні від'ємні наслідки, що виявлялося у доволі згущеній атмосфері навколо гімназії, загостреній ще моментами політичних розходжень. Ми учні того тоді не помічали. Наше загальне переконання, що випливало із практичного знання наших професорів, не входило у тайни глибоко-педагогічних закулісь математики — зводилось до того, що такі абсолюенти УВПД, як напр. наш клясний господар проф. Лідія Шляхтиченко, не зважаючи на порівняльно недовгу педагогічну практику, зуміла вкласти у наші «дині» усі таємниці алгебри й тригонометрії. Її спокійний, але переконливий стиль ставлення до учнів (і не лише до учнів її кляси) викликав у нас пошану й пошанівок, а її виклади в жодному разі не стояли нижче рівня викладів заавансованих довгими роками «зубрів». У загальному — вони всі вив'язувалися зі своїх нелегких завдань, хоч не кож-

ний з них користувався серед нас необхідним для успіху навчання моральним авторитетом.

У взаєминах професори-учні доходило інколи до напружень, які, впливали з особистих антагонізмів або інших міркувань гімназійного будня. Таке виїмкове напруження запанувало у 1932/33 році, коли я був у 8-ій класі, між проф. Шлендиком і мною. Не зважаючи на це, що його предмет — психологію — я (знаючи його ставлення до мене) знав добре, моє відзначення (а тим самим і матуральне відзначення, що давало мені велику вигоду, бо при вступі на високу школу абітурієнтів, що складали матуру з відзначенням, звільняли від усіх оплат на першому семестрі) — було zagrożене його «трійкою». Мені не залишалося в третій четвертині шкільного року нічого іншого як запротестувати проти несправедливої оцінки, вимагаючи іспиту з боку нейтральної людини. Директор Кобизький, хоч це дещо й вихо-

Ініціативна група гімназистів для влаштування свята Гол. От. С. Петлюри, Ржевниці 1936. Стоять зліва: О. Зозуля, П. Калина, невідомий, О. Блестів, Вс. Трутенко, Ф. Пурдеш. Сидять: Я. Чернявський, О. Кузів, В. Грушецька, проф. Б. Лисянський, Р. Риндик, М. Машовець, М. Сидор

дило поза рамки гімназійної легальності, погодився на пробний іспит. Іспит відбувся за присутності директора, клясного господаря й нейтрального «психолога» і я отримав «двійку». Наслідок був такий, що під час матури (я вибрав математику) проф. Шлендик, який мав право питати, так довго вимагав від мене витягання алгебраїчних формул, (в чому в був зокрема сильний),

аж поки представник міністерства освіти інсп. Урбан, після того, коли я списав формулами дві дошки, не сказав свого «досить».

Якщо не помиляюсь, то це не був єдиний випадок такого поєдинку між «мандарином»-професором і «молодотурком»-учнем.

Але такі випадки були відомими виїмками з латинської граматики, що підтверджують правило. А правило було незмінне: у загальному підсумку взаємовідносини між професорами, виховниками та учнями були добрі й гармонійні. Цього правила не в стані було змінити й те, що дехто з виховників не зміг довго знайти спільної мови з учнями й тому не користався симпатіями інтернатчиків. Але це належало до тих інцидентів, без яких не обходився жодний інтернат, починаючи атенським гімназіоном й кінчаючи на єзуїтських колегіях.

Фінансова база гімназії

В одному з попередніх розділів ми вказали на те щире прийняття, що його виявило чеське суспільство українській еміграції. Ця щирість виявилася не лише у доброзичливому ставленні культурницьких кіл чеського суспільства до слов'янських еміграцій взагалі, але зокрема в матеріальній допомозі цим еміграціям, в тому числі також українській еміграції, при здійснюванні їхніх культурницьких починів. Кладучи в основу цього ставлення політичні симпатії та міркування чеського суспільства, його відоме довоєнне русофільство, — празький уряд найбільше допомагав доволі численній російській білій еміграції, яка — поза Парижем, — знайшла в Празі друге щодо чисельності й перше щодо матеріальної бази в Європі місце своєї діяльності.

Матеріальна допомога українській еміграції виявилася в першу чергу щирими дотаціями празького уряду для українських високих шкіл.

Після підрахунків на основі доступних нам джерел — в роках 1926—1927 три українські високі школи отримали такі дотації від чехо-словацького уряду:

Український Вільний Університет	—	720,000	корон
Українська Господарська Академія	—	2.777,000	„
Український Високий Педагогічний Інститут ім. Драгоманова (УВПІД)	—	805,000	„
	разом:	4.302,000	корон

Додаючи до цього стипендії для тих українських студентів, що студіювали на чеських високих школах (приблизно одна тре-

тина отримувала стипендії) та те, що — за даними Українського Академічного Комітету в Празі — до 1931 року закінчили чеські високі школи 1666 українських студентів — матимемо заокруглену суму урядових дотацій в 1926—1927 роках — 5,5 мільйонів корон. Досі не пощастило устійнити повної суми, яку Чехо-Словаччина дала на розгорнення праці українського шкільництва в ЧСР в рр. 1922—1939, але вже на підставі цифр з років 1926—27 видно, як щиро відгукувалося чеське суспільство на культурні потреби української еміграції. При цьому треба знати, що на переломі 1930-их років почалася повільна ліквідація УГА та Інституту й дотації зменшилися.

УРРГ існувала при УВПІД як приватна взірцева школа для практичних вправ студентів Інституту і тому гімназійний бюджет був спочатку частиною бюджету Інституту, а від 1 травня 1932-го року, коли гімназія відійшла від Інституту, бюджетно вона опинилася на утриманні Т-ва допомоги українським школам у ЧСР. Від 1932-го до 1936-го року головою цього Т-ва був великий прихильник українців д-р Густав Вінклер, а від 1936-го року — голова чехо-словацького Сенату д-р Франтішек Совкуп.

Фінансова база творила упродовж всього існування гімназії найбільшу болячку. Цей пливкий бюджетний стан був головною причиною (зокрема після 1935-го року, коли долучилися ще й явно політичні причини, що виявлялося у збільшеному советському впливі в ЧСР) того, що гімназія нераз стояла під загрозою ліквідації (напр. в рр. 1931, 1936, 1939). Тоді (як в 1931-му році) затримано її завдяки максимальному напруженні організованих українських зусиль. Для цього використовувано головно партійно-політичні зв'язки та впливи.

До 1931-го року, коли завершувалася повільна ліквідація подебрадської Господарської Академії, а зокрема — празького Педагогічного Інституту, гімназію зберігали в першу чергу добрі взаємини наших соціалістів та спонтанна акція українського громадянства. Під час загрози в 1936-му році (як довідуємося тепер з приватних джерел) неостанню ролю відогравав при збереженні гімназії д-р Масик, який як відомий лікар й доволі впливовий член чеської аграрної партії, рівнобіжно з заходами інших чинників — використав свої впливи для доброго діла. У 1939-му році поважним моментом для збереження гімназії було те, що в гімназії навчалася тоді кругло 50% дітей колишніх громадян Чехо-Словаччини зі Закарпаття, супроти яких чеський уряд мав моральні зобов'язання.

В 1925—1930 роках бюджет гімназії гарантували дотації чехо-

словацького міністерства закордонних справ. Ця дотація становила:

в 1928/29 шк. році 490,000 корон
в 1929/30 шк. році 524,000 „

Тому, що не маємо звідомлень гімназії з попередніх років, слід припускати, що в 1925—1927 роках ця дотація втримувалася на приблизно тій самій висоті.

З ліквідацією Високого Педагогічного Інституту ім. Драгоманова дуже відчутно погіршилася фінансова база існування гімназії. Але основу бюджету гімназії й надалі творила, хоч значно менша, дотація міністерства закордонних справ, завдяки старанням Товариства допомоги українським школам в ЧСР. Зі зменшенням міністерських дотацій—збільшилася жертвенність українського громадянства. Остання йшла руслами Допомогового комітету, Батьківського комітету при гімназії та Т-ва «Рідна Школа» в Ржевницях.

Заснований при гімназії в 1930-му році Допомоговий комітет допомагав учням, що не мали державної допомоги. Він давав часткове або зовсім безплатне утримання учнів в інтернаті. Прошеву основу цього Комітету творило тривідсоткове добровільне оподаткування навчального і виховного персоналу гімназії та інтернату з їхніх місячних платень та добровільні пожертви громадянства. Так в 1930-му році під опікою Комітету було 18 учнів. Завдяки старанням цього ж комітету засновано приватні гімназійні стипендії (в 1937 р. було їх 8).

Прибутки Комітету впродовж п'ятих років творили такі суми:

1929/30 — 17,000 корон
1930/31 — 26,000 „
1931/32 — 49,000 „
1934/35 — 36,000 „
1935/36 — 25,000 „

Представники Батьківського комітету, заснованого також у 1930 році, входили до Кураторії. На спільних засіданнях з дирекцією гімназії та представниками педагогічної ради вони обговорювали справу гімназійних підручників, навчальних успіхів чи неуспіхів учнів, причини поганої поведінки, влаштовували сиріт на бідних учнів на час літніх вакацій. Батьківський комітет фінансово помагав при влаштовуванні екскурсій учнів та зі своїх скромних можливостей влаштовував щорічні «ялинки», та інші виховні і розвагові імпрези. Але найважливішим завданням Батьківського комітету була акція рятування гімназії перед закриттям (як напр.

в 1931 році, коли існувало навіть формальне розпорядження міністерства освіти про ліквідацію гімназії).

«Рідна школа» дбала головно про бібліотеку, підручники та допоміжну літературу для учнів. Практично вона допомагала даровими книжками з приватних фондів та головно з фондів зліквідованого в 1932 р. Інституту, який крім колекцій передав частину своїх книжок до професорської та учнівської бібліотек гімназії. Бібліотека учнів гімназії побільшилася в 1937/38 роках до понад 6000 книжок, а професорська — до 10.000 примірників. У період після 1933-го року самі учні з допомогою професорів української мови заклали свою «читальню». З допомогою членських внесків вони пренумерували для цієї читальні також українські часописи.

Гімназійний пласт

Пласт належав до найбільш позитивних складників виховання гімназистів. На практиці, як найбільш поширена серед гімна-

Гімназисти на Слов'янському Джемборі в Празі (1931)

зистів організація, Пласт охоплював майже усіх учнів. Про це засвідчує також статистичне зіставлення в різних роках існування гімназії.

Душею гімназійного Пласту від його заснування в 1925/26 ро-

ках (після переходового намацування в імкарському таборі на Оставі в 1925 р.) був проф. Кость Подільський, пластунок-ідеаліст, завзятий прихильник пластової ідеї в її класичному скаутському розумінні та в його первісній англійській формі, тобто як руху, що охоплював скаутську молодь через державні кордони без спеціального наголошування національних рамок.

Широких організованих форм набрав гімназійний Пласт після перебування учнів під час вакацій 1926 року в пластових таборах Закарпаття (Луґи біля Сваляви і Кобилецька Поляна біля Великого Бичкова), де провідником таборів був проф. Леонід Бачинський, друга щодо ваги для гімназійного пласту людина.

Стан гімназійного Пластового Коша в 1928—1936 роках

	1928/29	1929/30	1930/31	1934/35	1935/36
Чоловічих куренів	3	4	5	1	2
Жіночих куренів	1	2	1	1	1
Членів	101	108	108	82	83
Сходин	400	265	484	122	128
Прогульок	73	38	107	18	21
Прилюдних виступів	14	13	11	7	5
Вакаційний табір	2	1	2	?	?
Журнали	«Пласт. життя»	«Пласт. життя»	«Пласт. життя»	?	?

Як бачимо після 1932 року дійшло до занепаду гімназійного Пласту. Про причину того явища — дещо далше. В 1926—1932 роках опікуном гімназійного Пласту був проф. Подільський, кошовим в рр. 1930—1931 рр. — Олег Гарасимів.

Від 1927 року гімназійний пласт належав до Союзу чехо-словацьких скаутів. В 1930 р. кілька старших пластуноків брало участь у Світовому «джерборі» (з'їзді), яке відбулося в Угорщині поблизу Будапешту. В 1931 р. у Слов'янському «джерборі» в Празі взяв участь увесь гімназійний кіш, приймаючи також активну участь в пластових і спортових змаганнях та в святочному поході Прагою, яким звичайно закінчувалися всі великі здвиги чи з'їзди в чехо-словацькій столиці.

Злам і поважний занепад гімназійного Пласту почався на переломі 1931/32 років у зв'язку з намаганням реорганізувати гімназійний Пласт. У тому приблизно часі повстало в Празі СУПЕ (Союз українських пластуноків емігрантів). Проф. Подільський, а за ним і більшість гімназистів, був проти запровадження полі-

тичного моменту до Пласту, натомість старші пластуни, зокрема ті, які після розв'язання Пласту в Галичині прибули до Праги, вважали за доцільне усамостійнити Український Пласт, а тим самим й відмежувати його від Союзу чехо-словацьких скаутів, а одночасно реорганізувати засади пластового виховання, наголошуючи на національному моменті. Перемогла друга лінія. У висліді — проф. Подільський з немалою групою своїх прихильників відмежувався, а гімназійний Пласт перейшов під керівництво інших осіб, згодом проф. Павла Богацького. Це відбилося негативно на розвиткові гімназійного пласту і знайшло свій ви-

В гостях серед поляків на Слов'янському Пластовому Джемборі 1931-го р.

слід в обмеженні його діяльності. У зв'язку з тим послабилися жваві до того часу зв'язки з чеськими пластовими куренями в Празі, що до 1932-го року виявлялися у влаштуванні спільних пластових таборів, сходин, ватр, тощо.

Завдяки заходам проф. Подільського, зорганізовано було в Ржевницях 1-ий чеський пластовий курінь.

Музи в самодіяльності учнів

Очевидно, що в науці, на спортовій діяльності та на праці Пласту і Сокола життя учнів не обмежувалося. Гімназія як така щедро дбала про позашкільну освіту своїх «питомців». В усіх періодах свого існування вона влаштувала екскурсії до відо-

мих історичних та культурних місць у Празі і поза Прагою (Градчани, Вишеград, Біла Гора. Національний Музей, зоологічний та ботанічний городи, й на «лоно природи» — Шарка, Скалка, Бабка). Як видно — Клію була в особливій пошані нашої гімназії. Уранія доторкувалася нас тоді, коли, відвідуючи безчисленні барокові празькі палаци магнатів, ми натрапляли на сліди Кеплера чи Тіго де Браге. Талія, Мельпомена й Терпсихора торкалися до наших чол не так вже й часто. Талію ми шанували в приватному житті, коли з насолодою шукали Ахілевих п'ят наших виховників й немилосердно, але в веселій формі, їх «натягували». Інколи ми вшановували її, як і Мельпомену, на сцені, ставлячи власними силами (як в 1930/31 рр.) Ніщинського «Вечорниці» та Черкасенка «Про що тирса шелестіла». До Терпсихори ми особливого серця не мали, коли за такі вияви не вважати було викручування (як правило — з «фігурами»;) танга чи інших «шімі» та «сльоуфоксів». Жрекинями її між учнями були Ара Чернявська (балет) та Оленка Заклинська, яка вже в гімназійних роках виявляла нахил до стилізації народних танців. Ерато користалася нашими абсолютними симпатіями, зокрема на практиці.

Курінь ім. Лесі Українки (1931)

Тиснувши руку вибраної свого серця, але так, щоб ніхто того не бачив, зокрема ж — авгурівські очі вихователів та виховательок — ми вслухувались у її шепіт. Вплив Евтерпії виявлявся у писанні любовних листів. Абсолютним виїмком була серед нас

Оксана Лятуринська, матурантка чи не першого випуску. Крім того писали свої віршовані «опуси» ще й інші, зокрема клясові «борзописці», які наближалися у своїй «творчості» не так до Полігмінії чи Калліопи, а більш до Талії та Ерато.

Найулюбленишим для нас місцем відвідин був Національний театр у Празі, оця святиня чеського культурного світу над Влтавою й вислід всенаціональної жертвенности. Тут ми ближче (і вперше) знайомилися з клясиками чеської опери — Сметаною і Дворжаком («Продана невістка», «Чорт і Кача», «Далібор»), або заслуховувалися в солодку мельодійність італійських опер.

На жаль, надто рідко, щоб це мало виразніший вплив на наше музичне виховання. Взагалі — інструментальна музика чомусь між нами не знаходила своїх великих прихильників. Про цю ділянку нашого естетичного виховання дбав — крім проф. Яковенка — доц. Чернявський. У нього брали приватні лекції деякі із учнів, напр. мій брат Степан. Він намагався передати частину заученого й мені, але далі не дотягнув, а тільки навчив мене правильно тримати скрипку...

Іншою формою позашкільного музичного виховання було відвідування концертів відомого тоді Хору Празьких учителів; дехто з нас (шляхом приватної ініціативи) заслуховувався також співом Донських козаків, які регулярно щороку відвідували Прагу. Це були, сказати б, наші ворота до ширших культурних обріїв.

Вужчі національні горизонти ми поширювали відвідинами празьких всеукраїнських академій та свят, концертів празьких українських хорів, відвідинами Укр. Студії плястичного мистецтва, а згодом — Музею визвольної боротьби, де теоретичне знання нового періоду рідної історії та культури ми поглиблювали на експонатах Музею.

Окрему категорію театральної та мистецької самодіяльності учнів творили такі традиційні гімназійні свята, як 22-го січня, Шевченка, 28-го жовтня (день проголошення самостійности Чехо-Словаччини), іменини Т. Г. Масарика. Основу програми внутрішньо-гімназійних академій творили опрацьовані учнями реферати, деклямації та виступи гімназійного хору. Душею і диригентом цього хору, який нераз збагачував програму свят чи концертів місцевого чеського суспільства, був д-р А. Яковенко, який вклав немало труду в музичну освіту навіть тих учнів, яким «слон на вухо наступив». Завдяки його старанням наша гімназійна струнна оркестра мала також свої інструменти. Згодом він організував гімназійну смичкову оркестру. В 1930-му році гімназійним хором керував учень Микола Підмалівський.

Десь після 1933-го року старанням деяких професорів та виховників самодіяльність учнів почала виявлятися в таких самоосвітніх гуртках, як фізичний, математичний, літературний. Тодіж почали виходити такі гімназійні часописи як «Промінь», «Дитяча зірка», «Золоті ворота» — авторами й редакторами яких були самі учні.

Стимули мистецької самодіяльності учнів гімназії виходили в першу чергу від педагогічного складу гімназії та інтернату. Во-

Гімназійний хор 1932. Зліва: Маруняк С., Лисий Б., Смолка М., Безсонів В., Чернявська, Стадник В., Ліщинський М., Воронецька М., Бачинський В., Грицик М., Тимешко Л., Богун Т., Сподарик С., Трутенко І., Мороз М., Терлецький М., Воронецька Є., Тимофієва, Трутенко Вол., Машовець М., Кичун В., Звонко М. Сидить: диригент Яковенко

ни зокрема розрослись після переїзду гімназії до Ржевниць. Першою театральною виставою учнів гімназії була дитяча опера М. Лисенка «Коза-дереза» (1928).

Про інтенсивність позашкільного життя учнів гімназії свідчать цифри з 1926—1931 років:

	1926/27	27/28	28/29	29/30	30/31	Разом
Прогулюок	29	13	8	2	11	63
Академії-свят	2	5	9	7	5	28
Вечірок	3	4	4	3	6	20
Відвідин театрів та вистав	7	3	3	1	8	22
Екскурсій	19	4	3	2	2	30

З Ржевниць до Модржан

Після 1933-го року гімназія пережила дві важливі події: переорієнтацію навчального пляну та переїзд до Модржан. Хоч гімназія й висисала наші мозки, як Ромулюс і Рем римську вовчицю, головню в деяких гуманістичних дисциплінах, в яких учні гімназії в порівнянні з учнями чеських середніх шкіл стояли значно сильніше, тодішня переорієнтація середньошкільної системи в ЧСР з наголошенням математично-природознавчих предметів не минула й гімназії. На прохання Батьківського комітету поетапно реорганізувати навчальний процес з реально-реформованого типу в реальний проведено в 1934/35 шк. році з тим, що старші класи (IV, VI, VIII) проходили курс старого типу, а молодші (I, II, III) пішли вже за пляном реальної гімназії. У прак-

Школа гімназійних скрипалів (1935) з проф. Яковенком

тичному навчанні це віддзеркалилося у дещо зменшеному об'ємі таких предметів як історія (світової) літератури, у зменшенні кількості лекцій латинської мови та збільшенням викладових програм математики, фізики, хемії, тощо. Це давало учням ту вигоду, що попадаючи на високу технічну школу — вони вже були ознайомлені з початками диференціального рахунку та мали дещо більше знання з названих предметів. Вони вже не мусли на перших семестрах технічної школи доганяти своїх колег з реальної гімназії чи реалки й самотужки прокладали мости між

недоліками реально-реформованого курсу та першими високошкільними курсами математично-природничих предметів.

В 1939/40 році реорганізація гімназії в реальну була остаточно завершена. У 1938/39 шк. р. переборено й другий найбільший недолік УРРГ—УРГ, який тягнувся упродовж доцьогочасного існування гімназії, а саме — у цьому році гімназія мала вже комплектну кількість клас, тобто вісім. Вона розпочала своє існування з чотирьох клас в 1925/26 р. — I, III, V, VI. До 1931/32 набір до 1-ої класи проводився що-другий рік. Таким чином до 1931/32 р. гімназія мала тільки чотири класи, починаючи з 1932/33 р. — п'ять класів, з 1933/34 — 6 класів, з 1936/37 — 7 класів, а з 1938/39 р. повних вісім.

Причина цьому містилася головню у фінансових труднощах і в дуже чутливому бюджеті гімназії, який не дозволяв на втримання усіх гімназійних клас.

Інша зміна викладової програми наступила з 1939/40 роком, тобто з кардинальною зміною в політичному стані території I-ої Чехо-Словацької республіки та з німецькою окупацією. Про це — в іншій статті.

13-го жовтня 1937 року — два роки перед німецькою окупацією Чехії та Моравії — розпочався третій період в існуванні УРГ — гімназія переїхала до Модржан.

Головна причина переїзду була в тому, що ржевницькі приміщення інтернату та місцевої горожанської школи (без кабінетів) не відповідали ні збільшеній кількості учнів; ні збільшеній кількості клас, ні доцільному розміщенню інтернату. Йшлося про те, щоб знайти можливість примістити цілість гімназії, тобто гімназію та інтернат, в одному будинку. Тому, що такої можливості в Ржевницях не було, шукалося за нею в інших підпразьких містечках. Батьківський комітет знайшов його в Модржанах.

Таким чином закінчився 10-тирічний період перебування гімназії в Ржевницях. На тому кінчається і мій огляд 13-річного празького та ржевницького періоду її існування.

З перспективи пів століття

Підсумовуючи 20-тирічне існування гімназії та найбільш характерні її риси, треба ствердити, що в існуванні гімназії слід розрізняти три основні періоди її існування:

- трирічний *празький період* — 1924—1927
- десятирічний *ржевницький* — 1928—1937
- семирічний *модржанський* — 1938—1945

Нелегко зробити висновок, який із цих періодів мав характер «*aurea prima aetas*» в історії УРРГ, бо модржанський період знаю відносно мало. Але не тяжко встановити основний характер кожного із цих періодів. Під поглядом загальної характеристики, складу учнів та зовнішніх обставин — згадані три періоди можна уточнити так:

Працький період — був періодом організації та оформлення гімназії як навчально-виховної інституції, періодом кристалізації її виховних засад, які залишалися зобов'язуючими також упродовж двох інших періодів, не зважаючи на пізніші доосновні зміни у зовнішній атмосфері навколо гімназії. Працький період, щодо чисельності учнів — найменший і найбільш пливкий, був

Група інтернатчиків (1933)

етапом явно «еміграційним» і «наддніпрянським» не тільки щодо регіонального походження учнів та цілого складу навчально-виховного персоналу, але й під оглядом внутрішньо-української атмосфери, яка у тих роках визначалася безумовним впливом наддніпрянських українських соціалістичних партій.

Ржевницький період (під оглядом чисельності учнів) вже стабільніший, а щодо навчального процесу зі запровадженими в життя своїми національними і педагогічними нормами — мав (на мою думку) вже визначені й оригінальні риси твердої в своїх основах, хоч і далеко не-стабільної під оглядом фінансовим, середньої школи. Щодо походження учнів та специфіки його шкільної атмосфери, я окреслив би його, як період «еміграційно-

галицько-словацький», бо ці роки були дуже важливими для вирівнювання регіональних протиріччів для психіки учнів та вирішним часом для створення й зацементування типу учня-сборника. Співзвучно до психологічних та регенераційних зламів у лоні української празької громади (зменшування соціалістичних впливів, перенесення наголосів з багатопартійности й організаційної чисельности на консолідаційний процес як наслідок допливу в першу чергу студентів з західних українських земель, сильної політичної активізації студентства взагалі, закінчення т. зв. змін виховства та поступового віддалювання від колишніх політичних позицій батьків з одночасним наголошенням національного, а після 1930-их років — націоналістичного моменту — у виховному процесі гімназії доходило до подібних потрясень через доплив учнів-галичан та дітей з мішаних подруж, головню із Словаччини. Процес поступового процесу переходу еміграційної громади з лівих на праві політичні позиції знайшов свій вислів у гімназійній атмосфері зокрема після 33-го року, а завершувався після подій на Карпатській Україні та у зв'язку з політичними змінами цього ж року в Чехо-Словаччині (німецька окупація, закривання протибольшевицького фронту, очікування війни) вже в модржанському періоді існування гімназії.

Модржанський чи військовий період гімназії, був типовий двома ознаками: в регіональному походженні учнів переважали хлопці та дівчата з Карпатської України; загальна шкільна атмосфера відзначалася з одного боку — неминучим лавіруванням керівних чинників гімназії між неприхильною для слов'ян шкільною політикою гітлерівського режиму і прочеськими симпатіями, з другого боку — внутрішньо-українською боротьбою за впливи на гімназію з її ідеологічними конфліктами та назріванням внутрішньо-гімназійних конфліктів між самими учнями та між учнями й професорами, що своєю чергою визначалося знову ж таки ідеологічними позиціями.

Модржанський період мав ще одну характерну рису, а саме — в його початковому періоді (до 1940 р.) зайшла кардинальна зміна в регіональному походженні учнів. Так в 1939 р. з 141 учнів гімназії народилися в:

Протектораті	66
Судетах	14
Словаччині	6
Карпатській Україні	55

Як бачимо, уродженці з Наддніпрянщини та ЗУЗ зовсім зникли. Коли «старі тигри» із західних і центральних земель поки-

нули стіни гімназії — нового напливу звідти вже не було, бо в очікуванні воєнних подій, а згодом — в наслідок подій 1941—44 років, цей приплив був цілковито припинений. Натомість події 1938—39 років з їхнім вивершенням на Закарпатті та з відділенням Словаччини від Протекторату — докорінно змінили й склад учнів гімназії; гімназія стала тоді школою, в якій навчалися еміграційні діти й ті, що покинули Закарпаття після його мадярської окупації.

Національне і релігійне виховання

Не було, нема й мабуть ніколи не буде ідеальної виховної інституції, яка не мала б своїх негативів. Про додатні сторінки УРРГ—УРГ доволі багато сказано на попередніх сторінках. Не бракувало й від'ємних. Зокрема на них звернено увагу при цих підсумках.

Щодо навчальної програми (крім змін, пов'язаних з реорганізацією гімназії з типу реально-реформованої на тип реальний в 1934/35 році), а зокрема щодо наголосів в національному вихованні учнів, то не було різниць між празькими і ржевницьким періодом. Різниця була хиба в тому, що в Празі — образно говорячи — ми ще були під безпосереднім подихом визвольних змагань, а в Ржевничах — той віддих почав вже віддалятися. У модржанському періоді, головню після 1939 року, коли клімат суцільної демократії з приходом німців пішов в забуття й довелося платити данину духові гітлерівського часу та достосовуватися в гімназійній програмі до ідеологічних основ зобов'язуючої також у Протектораті Чехія та Моравія німецької шкільної політики — було вже дещо інакше. Але, коли йшлося про національне виховання, то принципи цього виховання майже не міняла, а як що й так, то дуже незначно навіть німецька шкільна політика, зокрема тоді, коли не було чутливого німецького ока.

Загально ж — виховання учнів гімназії та інтернатчиків в усіх трьох періодах проходило на рівні високих моральних чеснот, великої пошани й галантного ставлення (як що не аскетизму) до дівчат та в дусі національного йогізму.

Коли в національному вихованні зобов'язували нас свої «норми», то цілковита відсутність таких норм (в перших двох періодах існування гімназії) панувала в релігійному вихованні. УРРГ з певністю не належала до того типу навчальних закладів, де — за Д. Зубрицьким — «для простолюддя дозволено тільки молитовник, катехизис і псалтир». Хоч до 1933-го року релігії як

ЗВІДОМЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕФОРМОВАНОЇ
РЕАЛЬНОЇ ГІМНАЗІЇ В РЖЕВНИЦЯХ
ПРИ УКР. ВИС. ПЕДАГ. ІНСТИТУТІ ІМ. М. ДРАГОМАНОВА
В ПРАЗІ
ЗА ЦЬК. РІК 1928-29

ДОПОМОГОВИЙ КОМІТЕТ
ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ РЕФОРМОВАНІЙ РЕАЛЬНІЙ ГІМНАЗІЇ
В РЖЕВНИЦЯХ

УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ
В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

ПРАГА-РЖЕВНИЦІ

1932

НАКЛАДОМ ДОПОМОГОВОГО КОМІТЕТУ ПРИ У. Р. Р. Г.

Ціна 5 Кч.

Гімназійні публікації

шкільного предмету в гімназії не навчали, то на лекціях української історії та літератури у наші душі зацеплювали (і то з великим успіхом) найвищі міри релігійної толерантності. На практиці це виявлялося в нашому ліберальному ставленні до церковно-релігійних питань і в тому, що нам було обаятно, до якої церкви йти, головню, щоб вона була українська. Ми, тобто більшість учнів, проти такого індиферентного релігійного виховання не мали більших застережень, натомість мали їх, і то не малі, деякі батьки та релігійні кола нашого празького суспільства. Докорінно змінилася ситуація після 1936-го року, коли релігійне виховання учнів набрало інтенсивнішого характеру. Очевидна причина була в тому, що церковно-релігійні кола українського громадянства звернули більшу увагу на цей бік виховання в гімназії.

Шкільні підручники

До поважних недоліків гімназії упродовж її існування належала нестача рідномовних підручників. Причина була в тому, що у тих роках українське шкільництво на рідних землях находилося в початках свого розвитку внаслідок шкільної політики в царській Росії та в цісарській Австро-Угорщині з одного — та незavidного початкового стану українського шкільництва на українських землях під Польщею та Румунією — з другого боку. Видавництво шкільних підручників за короткого існування періоду самостійности Української Народної Республіки та ще коротшого — ЗУНР було головню орієнтоване на потреби перших щаблів загальноосвітнього шкільництва, а шкільні підручники підсовєтської України з ідеологічно-політичних причин можна було використовувати тільки дуже обережно. Тому користування підсовєтськими підручниками для учнів гімназії було сильно обмежене. Ті ж нечисленні підручники для українських середніх шкіл, які були видані головню в Галичині (до чи зразу після) першої світової війни були в основному переробленими або не завжди досконалими (під мовним оглядом) перекладом головню німецькомовних підручників й не були достосовані до потреб повоенного типу гімназії.

Тому нашим професорам довелось імпровізувати й робити скрипти своїх лекцій. Ми ж, учні, користувалися в першу чергу підручниками для чеських середніх шкіл, як видно із залученого далі списку гімназійних підручників. Але все це не було поважною причиною того, щоб на цьому терпіло знання учнів, бо при-

чина успіху чи не-успіху учнів не лежала у відсутності підручників, а в умінні викладача захопити своїм предметом учня. А треба ствердити, що брак підручників не відбивався помітніше на рівні нашого знання, хоч іноді цим аргументом оперували ті (а були між нами й такі), що «вчилися для батьків, а не для себе».

Потрясення в гімназії та навколо гімназії

Як можна було вчитати вище — перебування у стінах гімназії та інтернату, зокрема під побутовим оглядом в її найстаршому періоді — не належало до ідилій. Упродовж двадцятирічного існування УРРГ—УРГ не бракувало також потрясень, під впливом яких хиталися найглибші основи цієї інституції. Головна причина таких вульканічних потрясень була в дуже нестійкій фінансовій базі гімназії. Таких періодів, коли дальше існування гімназії не тільки було загрожене, але її існували вже урядові зарядження про її ліквідацію, було три: 1931-го, 1936-го та 1939-го років. Про них — в інших місцях. Але були потрясення також іншого, внутрішньо-українського характеру, які в немалій мірі потрясали фундаментами гімназії.

До таких найбільших внутрішніх потрясень навколо гімназії дійшло під час модржанського періоду її існування. Був це відгук на політичні події в Центральній Європі 1938—41-их років та фундаментальне загострення партійно-політичних та внутрішньо-національних конфліктів.

У цьому періоді (на переломі 40-их років) можна було читати в плянуваннях про зміни в професорському складі гімназії:

«Майже більшість професорів ще не виявила зрозуміння сучасної доби, а декілька є таких, що такого зрозуміння і не мають охоти виявляти. Прикриті старорежимними тенденціями звільненого директора (Г. Омельченка — прим. моя), вони підтримували його і допомагали йому. Ті люди цупко тримаються за керму гімназії в переконанні, що й далі зможуть виховувати молодь у тому самому напрямі, що й перед тим . . .»

Такі твердження у застосуванні до великої більшості професорів, були аж надто односторонні та пересолені; а коли такі плянування й були, то вони впливали не так з неповної — як дехто твердив — кваліфікації деяких навчальних сил, чи їхнього надто партійного підходу до виховання учнів, а з персональних мотивів чи моментів боротьби за посаду. Цей момент міг бути зрозумілим, бо в тих роках в Празі зосередилася немала кількість кваліфіко-

ваних викладацьких сил, які могли знайти практичне примінення тільки в УРГ. А тому, що в тодішніх умовах «воєнного використання робочої сили» німецька адміністрація не узглядноувала стосовно не-німців «вищих» і «нижчих» фахів, а хто не мав праці в Протектораті, того висилали на роботу до Німеччини — розгорталася боротьба за кожне місце викладача гімназії, що у свою чергу приводило до не зовсім чистих методів боротьби й до особистих, партійних та ідеологічних поррахунків. У той час навіть такі заслужені для гімназії професори як Хлюр, Майстренко, Подільський та інші, які йшли з гімназією від її початків у Щипйорно, мусіли покинути працю в гімназії та виїздити до Німеччини на фізичну роботу. Про їхнє справжнє наставлення свідчить те, що всі вони, будучи в Німеччині, включалися в організаційну роботу Українського Національного Об'єднання й займали навіть провідні пости.

Українсько-чеське співжиття

Ми переконані, що 25 років перебування української еміграції в Чехо-Словаччині належали до найщасливіших років існування нашої еміграції між двома світовими війнами. У жодній бо країні наша еміграція не зустріла такого щирого і прихильного ставлення з боку урядових чинників, як в першій Чехо-Словацькій республіці. Очевидно, що таке ставлення не можна пояснювати виключно чуттєвими моментами й воно, якщо йдеться про фінансову базу культурної діяльності української еміграції, — залежало (крім рішення чехо-словацького парламента про допомогу втікачам з б. Росії в рр. 1922—1932) від ступеня актуальності українського питання для зовнішньої політики Чехо-Словаччини, від інтенсивності чесько-українських зв'язків та від щирості взаємин між чеськими та українськими культурними колами. У перших роках існування Чехо-Словаччини, коли у східних чехо-словацьких зовнішньо-політичних плянах українська карта мала першорядне і реальне значення — (питання галицької нафти, політичні пляни Праги з Галичиною до рішення Ради амбасадорів в 1923 р., протипольські настрої зі спробою мілітарної окупації Заолзья, ділові зв'язки Праги з речниками ЗУНР, а в дальшому — торговельно-економічні плянування в разі провалу нестабільної ще тоді большевицької влади на Наддніпрянщині), через охолодження цих взаємин в часах Льокарна, коли реальність українських плянів відходила на задній плян, аж до поетапного охолодження в 1926—1932-их роках. Найкращим покажчиком інтенсивності зацікавлен-

ня Праги українською проблематикою, а тим самим й успішність культурних починів української еміграції ЧССР, був стан українського високого шкільництва в ЧСР та забезпечення їхньої фінансової бази чехо-словацьким урядом з т. зв. президентського фонду Т. Г. Масарика:

в 1921—1926 роках — переїзд Українського Вільного Університету до Праги, існування Української Господарської Академії в Подєбрадах, заснування Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі. На початку 1925-их років, за польськими джерелами, кругло 2000 українських студентів високих шкіл в Чехії отримували нормальні студійні стипендії.

В рр. 1926—1932 — зменшування урядових дотацій для шкіл, згорання їхньої діяльності (ліквідація та реорганізація УГА в УТГІ, поетапна ліквідація УВПІД).

Після 1932-го року — ліквідація УВПІД, перехід УТГІ та УВУ на фінансування з власних засобів при символічній висоті чеських урядових дотацій.

Заторкуючи фінансову сторону існування УРРГ-УРГ в Чехо-Словаччині, нав'язую до одного з попередніх розділів, в якому я пробував з'ясувати причини прихильного ставлення чеських політичних і культурних кіл до справ української еміграції. Очевидно, що далеко не всі чехи і не всі політичні середовища позитивно відносилися до українців. Наприклад впливова партія національних демократів на чолі з відомим довоєнним русофілом Крамаржом, була просякнена історичними симпатіями до росіян, що знайшло своє віддзеркалення у надто прихильному їхньому ставленні до російських ініціатив, зокрема культурних, і в негативному ставленні до справ української еміграції. Деякі впливові кола національних соціалістів Масарика і Бенеша, соціал-демократів та селянської партії «аграрників» не завжди підтримували культурні почини української еміграції. Але найбільш дошкульними, зокрема після 1933-го року, тобто після приходу до влади Гітлера, а зокрема після 1937-го року, коли над Середньою Європою зарисовувалися вже хмари другої світової війни й коли ССРСР все сильніше активізувався в європейській політиці — були советські впливи. У тих роках нераз зависала загроза ліквідації гімназії, яку зумовляли не тільки бюджетові труднощі міністерства закордонних справ ЧСР, але головно посилені советські впливи та демарші советського посла в Празі для якого — існування й праця української еміграції, як також інших східноєвропейських еміграцій були колом в оці. Але про ці речі, як і про період існування гімназії в німецькому Протектораті Чехія та Моравія, в іншому місці.

Фінансова база, як головна передумова долі УРРГ-УРГ, залежала від тих самих моментів, що й доля інших українських шкіл. Тому після 1930—1931-их років над гімназією не раз зависала загроза ліквідації. Першою була криза в серпні 1931-го року, коли у зв'язку зі загальною господарською кризою та скороченням державного бюджету ЧСР міністерство освіти дало розпорядження ліквідувати гімназію. Але представники організованого українського життя, а серед них Батьківський Комітет й Допомоговий Комітет гімназії, під головуванням доц. А. Чернявського — врятували гімназію. Після ліквідації Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі, до якого гімназія була прикріплена, створено було Чесько-Українське Товариство Прихильників українського шкільництва в ЧСР, під опіку якого й перейшла наша

*Д-р Густав Вінклер,
один із опікунів УРРГ*

*Проф. Й. Урбан
довгорічний інспектор гімназії*

гімназія. Очолювала Т-во Кураторія. Першим куратором був директор чеської державної реальної гімназії д-р Густав Вінклер, а по його смерті від 1936 р. — голова чехо-словацького Сенату д-р Франтішек Совкуп. Кураторія дбала про фінансову базу гімназії.

Другий удар прийшов в 1936-му році, третій — в 1939-му році, коли існували відповідні зарядження про ліквідацію гімназії.

Але ці загрози не могли заплямити доброго чесько-українського співжиття та взаєморозуміння. Воно знайшло своє віддзеркалення і в нас, учнів гімназії. Наші професори виховували нас

в дусі почуття вдячності до держави, де ми знайшли щире прийняття. Згодом, коли ми почали дивитися на світ вже власними очима, ми тим не менше переконувалися в доброзичливому ставленні чеського довкілля й самі почали оцінювати цю корисну роллю, яку відіграла для кожного з нас зокрема і для цілоти нашої еміграції Прага. Ця сторона перебування української еміграції в Чехо-Словаччині чекає ще свого об'єктивного дослідника, який має дати вмотивовану й переконливу картину цього співжиття, а зокрема з'ясувати на базі цифр фінансову допомогу українським школам, студентам та іншим культурним починам нашої еміграції з боку чеських кіл.

Ми, видаючи цей альманах, хочемо з почуттям вдячності назвати хоч декілька прізвищ видатних діячів Чехо-Словаччини, які ділом доказали свої безсумнівні симпатії та зрозуміння для української еміграції.

Такими були з політичних кіл:

Перший президент ЧСР Томаш Гаррік Масарик,
Голова Сенату ЧСР — д-р Франтішек Соукуп,
високий урядовець міністерства закордонних справ і посол ЧСР в Польщі — д-р Гірса.

Приватний секретар Масарика інж. Яромір Нечас.

З культурницьких кіл:

Професори високих чеських шкіл: Бідло Ярослав, Стокласа Юліус, Кукач Рудольф, Граські Я. Владімір, Шевчік Вілібальд та десяток інших.

З письменників — Йозеф Махар, Гайс-Тинецькі, Іван Ольбрахт.

Названі прізвища символізують сотні і тисячі чехів на нижчих позиціях політичного, культурного чи комунального життя, які практичними виявами своїх проукраїнських симпатій спричинилися до того, що загал української еміграції згадує про вое перебування в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами з великою вдячністю.

Окремо слід згадати тут професорів чеської мови нашої гімназії ржевницького періоду, які за невеликими виїмками, вросли у педагогічний склад гімназії й виявили справжнє зрозуміння до нас, учнів гімназії, яких життя поставило не по сонячній, а по тинистій стороні. Були це — до 1934 р.: Теодор Бамбас, Цвак Карел, Шраер.

*

* *

Минуло, або незабаром мине півстоліття від тих років, коли усі ми, одні у військовому бараці переходової станиці, інші у ржевницьких лісах, або в модржанських околицях по-одиноці,

вдвійку або й більшим гуртом будували золоті мости й в рожевих мрях крокували невідомим майбутнім. Одні з нас гинули на Закарпатті, другі — в Галичині, на Волині, чи над вимріяним Дніпром. Інші, включившись в громадське та політичне життя пробували вести його тими шляхами, що виплекала у всіх нас гімназія. Деякі з нас по другій війні, залишилися в країні нашої гімназії, більшість пішла еміграційними шляхами, щоб сьогодні, на осінь свого життя, продовжувати діло у старій Європі, в обох Америках, Австралії, а може й в Африці. Не бракувало нашого брата ніде, зокрема там, де проходило змгання за ті ідеали, які так дбайливо вкладали у наші молодечі, злом ще не зачеплені серця, наші професори й виховники. Одні з нас змарнували свої таланти, інші — після шкільної лавки — виявилися здібнішими до життя.

Кожний з нас прямував своїм шляхом. Перед одними він стелився прямо й радісно, перед другими — круто й трагічно, перед третіми — сіро й нецікаво. Але кожний з нас ніс особистим життям ці ідеали, які плекали у нас як найбільший скарб ті, яким доля поклала до рук нашу діточо-юнацьку душу. Кожний з нас ніс і несе не тільки свою власну долю, але й мільйонну частину долі свого народу й своєї землі. Ті, що не дійшли до Землі Обіцяної, кінчали свій життєвий шлях теплою згадкою про гімназійну лавку і про інтернатську романтику. Ті, що залишилися й мають дітей — виховують їх у тому ж дусі, в якому виховувалися батьки самі: у спартанській простоті у вірності й відданості цим ідеям, які надихали роки їхньої незабутньої молодості.

Тому закінчуємо жмут наших споминів і міркувань про 20-тирічне існування нашої гімназії вдячною згадкою про всіх, що нас виховували й навчали, щирим спомином про всіх гімназійних «сократів» й «ескулапів» та інтернатських «діогенів», дружнім гімназійним вітанням — «Наздар, Лойзо!»

Непричетним до нашої гімназії читачам хотілось дати можливість хоч одним оком заглянути в закутини тієї української душі, яку виховувала оця справжня кузня соборницьких характерів, на ім'я якій було (і залишиться) — Українська Реальна (Реформовна) Гімназія в Празі-Ржевніцях-Модржанах.

З ВОЛИНИ ПО НАУКУ

— Грицю, хочеш даліше вчитися? — Таке запитання впало після довгих балачок незнайомих мені людей кілька місяців після смерті батька. Як потім виявилось, далекий мій родич підпільно «мобілізував» учнів до школи з родин охочих послати своїх дітей «по науку». Все це робилося потайки, заборонено говорити про це і ніхто з майбутніх учнів не знав хто їде, скільки їде та коли. Питання «хочеш вчитися» рішило долю багатьох з нас. Щоб пізніше не було ніяких запитань, де діти ділися, мені, наприклад, сказано говорити, що їду до Почаєва в монастир, вчитися на священика.

І як не дивно. Оце «Грицю, хочеш даліше вчитися», змінило перебіг мого хлоп'ячого життя. Ніби прощаючись, згадувалося минуле: пригадувався поворот з України, «теплушки», «кіп'яток» на станціях, безліч вояків, бої за місто поляків з будьоновцями, часті «походи» з товаришами на Козацькі могили до Пляшеви, бородатих та косатих монахів, розмови яких не розумів, подібно як місцевого «батьошку» росіянина. Було бажання ще хоч раз побачити співучнів із четвертої кляси, яку закінчив з свідоцтвом, де були самі «бардзо добри».

Ось і від'їзд. Мати, продавши пару дукачів, вирядила, «щоб людей не соромитися». Фірою до Бродів, а там, розсадивши по вагонах, (нас було дев'ять), з Бродів до Львова, а звідтам гайда в сторону чеської границі, Тешін. А тому, що заборонено між собою говорити, виходили комічні ситуації. Потяг мчить. У вагоні нас кілька та деякі жінки. Пригадую — вони все стараються нав'язати розмову. Ми — як води в рот. Особливо їм впало в очі, що ми всі в чоботях, як інакше з міста шевців бути взутим? Особливо я впав їм в очі, може тому, що дуже малим був. Все гостять шоколядою та випитують. Аж одна:

— Не бачить, пані, що це шведи, нас не розуміють.

І знову шоколяда та постійні запити. Нарешті мені надоїло і на питання:

— Кудиж, дитино їдеш?

Буркочу, як нам раніше сказано, — на «Таргі всходне», — не знаючи, де вони. Тоді одна з них:

— Дитино, миж минаємо Краків, а Таргі в Кракові.

Це мене так розсердило, що пробурмотів по українськи «Так чорт й з ними».

Почувши українську мову, польки відвернулись, а ми мали спокій. І так без дальших пригод доїхали до чеської границі. А тут знову біда. Ми ж без пасів і перейти границу не так було легко, та ще «зайцем». Але наш опікун, здається інженер Б., який нас віз з самого дому, видно мав практику. Почекавши під мостом

*Наші «шевці» з Берестечка (1930)
Згорі зліва: М. Корнійчук,
М. Ліщукевич, старший брат
Корнійчука (спроваджував
волиняків до гімназії) А. Хмарук,
Н. Корнійчук, сестри М. і Є.
Вороньцькі, Ф. Черняхівський
і Г. Ткаченко*

аж будуть іти діти з польської сторони на чеську, надівши нам якісь «рогатувки», просто перевів через міст, як учнів, які з чеської сторони ходять на польську сторону. Це була остання перешкода. Відтак поспішний поїзд на Прагу.

Барак ч. 5 на Погоржельці, вул. Шеффлего.

От і «місце постою». Дерев'яний барак, а на фоні якісь касарні. І диво. На подвір'ї нікого, зате все лежить чи сидить на криші того плоского бараку. Дивне диво — замість білих людей — самі чорні, де в кого білі плями на тілі. Не було часу над цим задумуватись, бо ось раніше прибулі волиняки: Хмарук та Корнійчук, особливо Хмарук — дають «грамоту», говорячи: не вживай того чи іншого слова, яке було вдса нормальним. Тут, мовляв не модне. І вже оточили «негри» свіжоприбулих. Дехто з нас відразу дістає додаток до прізвища — «солдат, сука, швець», тощо.

Полагоджено і формальності — призначено ліжко, поінформовано про денну програму дня. Барак досить довгий. Першу частину зайнято «старою войною», як пізніше довідаюся. Це вже «хлопці», що нюхали порох у Визвольних змаганнях, хлопці під усом. Молодші та малеча в другій половині. Тут й вихователь чи управитель бараку. Все прибувають нові. Як звичайно, вже «очухрані» стараються новоприбулих «охрестити», чи взагалі щось їм вистроїти, щоб ціла заля, — а нас було около 40 в залі — мала потіху.

Ось, пам'ятаю, новоприбулий на ім'я Л-ий. Вже всі в ліжках... Чути голос: «Гей, ти, згаси лампу». І той «ти» встає і дує на жарівку. А йому: «Сильніше дуй!» Бідняга вже так дує, що аж засапався. А йому з боку: «Махни шапкою, може згасиш!» Отой «ти», махнувши шапкою, вона вдарилась об стелю бараку, згасла. Чути: «Нарешті». —

Бувало й так: Ляжеш спати сухий, а пробудився мокрий. Значить іде дощ, треба ліжко поставити так, щоб не капало на нього. Це в літі, а в зимі дуло через шпари снігом і результат той самий.

Було й інакше. Ляжеш спати самий, в ночі пробудився, лежучи на краєчку ліжка. Це хтось з міста, не маючи де переспати, (а це бувало переважно осінню та зимою), «прилягав» до першого ліжка при вході, а перед світанком зникав. Такі «співнічліги» не лишалися без наслідків. Скоро почав «чухатись», як і інші діставши «насікомі». Взагалі з ними була кожного вечора «потіха». Після молитви чи пластового гімну треба було перевіряти «що хто має». Найбільше сміху та запалу чути було від тих, хто стояв біля великої печі, чия найбільше «трісла».

Інтернатські будні в Б. ч. 5 різнилися лише тим, що «водили» нас на обід, купатися і до школи.

Все це змінилося, коли переїхали до Ржевниць біля Праги. З того часу життя набрало іншого ритму. Більший зв'язок між учнями та професорами. До містечка переїхали, або вже там жили, видатні діячі Визвольних змагань, або просто, ставши старшим, помічав довколишнє суспільство інакше, як у Празі. Побутові відносини змінилися, життя пішло іншим руслом. А тому, що наука мені пішла досить легко, почав багато читати, бо гімназійна бібліотека була досить велика. Часто попадав «на дошку» тих, хто найбільше випозичав книжок. Це було мабуть й причиною, що мені доручено провадити бібліотеку. Це мені полегшило і при писемних задачах. Згодом доручено писати реферати з нагоди різних національних річниць: Крути, 22 січня. З бібліотеки брав також книжки політичного характеру, як от програму та інші брошурки якоїсь партії. Цікаво, що майже всі професори були

соціялісти, ще з дому, різних закрасок, але ніхто з них не старався хоч натяком впливати на політичний розвиток учнів. Навпаки. Одного разу попросив я в одного з таких «соціялістів» журнал «Соціялістичний Вісник», але на моє превелике диво, коли я був на лекціях, зроблено в мене «обшук» за націоналістичною літературою. Ніде правди діти, інколи хтось мені «підсунув» «Сурму», або книжечку «Дурні діти». Це для мене було за плитке. Може такі видання мали на селі в Галичині якусь вартість, тут на мене не вплинули. Може з тої причини ніхто на такі теми, а в гімназії були прихильники, а може й члени ОУН, не старався нав'язати розмову. Тимбільше після того, як я з власної ініціативи за дозволом директора Хлюра, організував читальню, де були майже всі газети, що виходили в Галичині та за кордоном. Це може було й причиною, що Хмарук, побувши в нашому рідному місті, повернувшись, «прочитав» мені лекцію, щоб я не займався лівизною, хоч мені до того дуже далеко було.

Курінь ім. Б. Хмельницького
(по-середині — М. Сорока)

Ідилічний «спокій» в гімназії порушив приплив молодих хлопців з Галичини після закриття Пласту та переслідування польською владою гімназистів. Хоч вони були насичені переконаннями проти всього, що колись брало участь у Визвольних змаганнях, — професори, бувші старшини Армії УНР, старалися «за уха» тягнути, щоб вони кінчали гімназію, даючи декотрим можливість два-три рази приступати до матуральних іспитів. Але це нічого не помагало. В них «політика» була вища понад все. Це не оминуло і Пласту. Він розколовся на дві частини. Наші учні належали ще й до «Сокола», беручи жваву участь в ньому.

Як згадано вище, професорський склад був «стара війна». Люди різного характеру. Багато з них дійсно уболівало за долю учнів, старалися допомогти в школі і приватному житті. Типічним професором був проф. Майстренко. Людина доброї волі, не професор, а батько, людина з гумором. Підходив, знаючи характер кожного, до кожного учня зокрема. Пригадую, будучи в четвертій класі, мені бракувала «одиниця», щоб дістати «визначно», і то якраз з хемії. Одного дня кличе мене проф. Майстренко до професорської

і, висповідавши, каже: Пиши хемічні формули, які знаєш. Я не знав нащо. Написав, крім Н₂О ще пару, й сиджу. На запит: Знаєш більше? — заперечив. Ну, іди, будеш професором!

Другий раз не обійшлося без сміху цілої кляси. Треба було на таблиці намалювати якусь машину та вивести формулу. Професор, будучи педантом, уявляв собі, що нарисую машину зі всіма деталями, виведу формулу. Підходжу до таблиці. Одне коло, друге коло, дві пів-криві, дві якісь клюки — формула. Готово. Професор придивляється, не знаючи, що сказати. Відтак — сідай, журналіст.

Цей «журналіст» повторився років п'ять пізніше вже на Карпатській Україні. Якась демонстрація, здається проти Прхали. Стою з Дмитром Грушецьким. Оглядаю демонстрантів, відтак Дмитрові: — Дивись, цигани, трохи жидів, а наших нема!

Не вспів докінчити слова, хтось мене за плечі: — А я хто?

Оглядаємось. Професор Майстренко. Радості не було кінця. А відтак професор:

— Де ти працюєш?

Відповідаю: — В газеті «Нова Свобода». Вибух сміху.

— Не говорив я тобі, що ти журналіст, що? І знову сміх. Аж потім прийшлося признатися, що не журналістом, а лише в адміністрації працював.

З професорського складу варто згадати шкільного лікаря Шишківського, вічного студента. На великих перервах лікував нас тютюновими таблетками. Зайдеш, бувало, та й «Пане докторе, голова болить». А він: От там, та бери зо два паперці запасових. Тоді крутився папірос, що ледви сходився папірець, а в коридорі з нього робилося два-три.

Взагалі в амбулаторії Шишківського сходилося все, що курило, чи вчилася курити. Не було різниці звідки хто походив та якими «ресурсами» володів — правда не своїми, але брата, батька, чи родини. В клясі, звичайно того не було. Помічалось «клясове походження». Крім того, що два сиділи в одній лавці, їх більше нічого не в'язало. І тут грали гроші роллю. Це було мірило «вищості». «Багаті» їхали на вакації до Франції, чи де інде, бідніші до родин, які зголосилися на оголошення в газетах. Так і було зі мною. У вимріяну країну, Підкарпатську Русь, про яку всі говорили, попав на таке оголошення. Це лишилося гарним спомином на все життя.

Загально відношення між учнями було гарне. Було своє «корзо» перед дівочим інтернатом, де ходили закохані парочки, часто роками, поки доходило до поцілунку. На своїх симпатій дивилися,

як на богинь, боронь боже щось поганого подумати. Майже кожний мав свою симпатію. Часом приходило до «трагедій», коли симпатія була у вищій клясі. З таких закоханих часто ставали щасливі подружжя, а другим що не побралися — мірилом, яким мірялося відтак пізніше знайомства, ба, навіть ту, з якою потім ставав перед вівтарем. Спритніші, особливо старші з грішми, нав'язували контакти з чеськими «слечінками», особливо з тими, які дивилися «на русаків», як таких, які були того гідні. Учні дивилися на чешок часто «згори». Деякі хотіли показати свою «вищість». При такому «схледані» (побаченні) був раз і я. Не маючи практики про що говорити, послухавши «солдата», почав на «літературну» тему. Моя співрозмовниця ніяк не могла мені дати відповіді, хто написав цікавий роман «Сполошена мотика над прірвою», коли вже про пригодницький роман «Сухе дрантя на морському дні» і поняття не мала, тема моєї розмови скінчилася. Ооставив «солдатові» обидві «слечінки», пішов дочитувати якусь книжку, чи не «Щоденник» Шевченка. Взагалі зі мною не було можливо кудись «вилізти». Головно мені бракували «дрібняки», а без їх навіть до кіна не запросити. Це була перша і остання моя «рандка». Лишилося наше корзо перед інтернатом. Тут часто можна було побачити наших старших громадян.

Одну таку зустріч на спомин поколінням варто згадати. Здалеко було видно вже пару учнів, які з повагою супроводжали нашого всім нам відомого і шанованого поета Олесь у супроводі поета Тинянка, що працював в адміністрації гімназії, та Опанаса Андрієвського. Зайшовши до інтернату, Андрієвський помітив Шлендика, людину висотою до двох метрів. Цей останній з пошаною поздоровив Олесь, Тинянка та Андрієвського, а той — «Чого стоїш, як аршин ковтнув, падай на коліна. Ти знаєш хто я? Я директор всієї України». Шлендик був директором господарської частини інтернату і тому дослужився до «малепького» директора. Поет Олесь, побачивши цю комедію, якто кажуть — назадгусь, назадгусь і зник. Видно було йому дуже неприємно.

Маркантною фігурою був в Ржевницях і бувший міністр юстиції Шелухин. Він часто запрошував молодших учнів до себе на різні бесіди, темами яких були такі, як Гоголь — український письменник, або розказував про недавнє минуле. Його «коником» була критика Центральної Ради. Пам'ятаю, критикуючи Універсали, вже не пригадую який це був з черги, говорив: «Дивіться, такий документ не має навіть дати, ні року».

Тепер дивуюся, що дехто, живучи 10 чи 20 років в якійсь країні, не може оволодіти мови даного народу. Подібне було і з проф.

Шелухином. Випадково був я в крамниці продажу паперу, як туди увійшов професор з маленьким хлопчиком. Довго договорювався він з продавцем, поки купив книжечку для 4—5-річної дитини, а вийшовши на вулицю, говорить до мене: «Уявіть собі, я вже в нього так довго купую, а він ще досі не навчився по українськи». Ще гірше виходило, коли треба було щось написати. Як воно виглядало, видно хоч би з того, що господар інтернату Н., пишучи записочку про направу чобіт, «сочинив» по чеськи таке: «До поправи боти рака Владіміра М.»... Виходило з того, замість дати їм нові підшви, або новий обцас, їх (чоботи) просто треба повісити. Його вислови стали просто клясичними і їх ще, думаю, й досі всі бувші учні пригадують.

Якогось антагонізму, чи ненависти між «владою» та учнями не відчувалося. Кожний «начальник» старався чимось допомогти — в науці, навести на добру стежку.

Часто виникали непорозуміння між тими професорами, які мали своїх симпатій в класі. Не дай Господи, щоб хтось з учнів тої ж класи подивився «закоханим» оком на ученицю його «вибору». В нашій класі бували такі випадки. Таким «шармером», здається, із цілого професорського складу, був проф. П., старий кавалер. А учні мали з того потіху. «Скубли» відтак ученицю та, часто, тайного її «обожателя».

Час проходив. Не оглянувшись, — вже стояв перед закінченням. На співучнів дивився вже не як на дітей, а зрілих людей, що стояли на порозі в невідоме життя. З дітей, що прийшли з різних куточків України — за цих вісім років стали свідомі, повні плянів та надій зрілі люди. Гімназія без «нажиму згори» дала тип зрілої людини, яка пізніше давала собі раду в найгірших роках передвоєнного чи післявоєнного часу, а щодо наукової підготовки — дала основи загальних знань, з якими на високих школах в Чехії чи інших країнах давали собі раду і були одними між першими. Інші включалися в громадське життя. Гімназія дала також поетів, мистців, які часто стали «народними» в країні їх поселення. Другі ж, включившись в політичну роботу, відстоюючи свої переконання, в обороні українського імені, свободи народу — віддали найдорожче — своє життя.

Але я забіг наперед. Ось передостанні дні перед матуральними іспитами. Поради професорів в майбутню дорогу. І ось незабутні слова проф. Майстренка: Вчіться плавати в житті, тоді не пропадете. Вони брешуть мені й досі. Плавати, не загубивши свого я!

Матуральні іспити. З деяких «плавав», з других — часто чути Урбанове «дост», а відтак задоволена усмішка дир. Хлюра. І «вилитів» з іспитової кімнати. За мною за кілька хвилин моя симпа-

тія «куцюрноса». Поцілунок і: «Грицю, женімся». Мабуть ще ніхто з хлопців після матури такого «випадку» не мав. Не знаю, яку відповідь я дав. І таки не оженився, а пішов Агасферовими слідами. І досі блукаю. Але згадувати пройдене та прожите все таки гарно.

† д-р Леонід Білецький

УКРАЇНСЬКА РЕАЛЬНА ГІМНАЗІЯ В МОДРЖАНАХ*

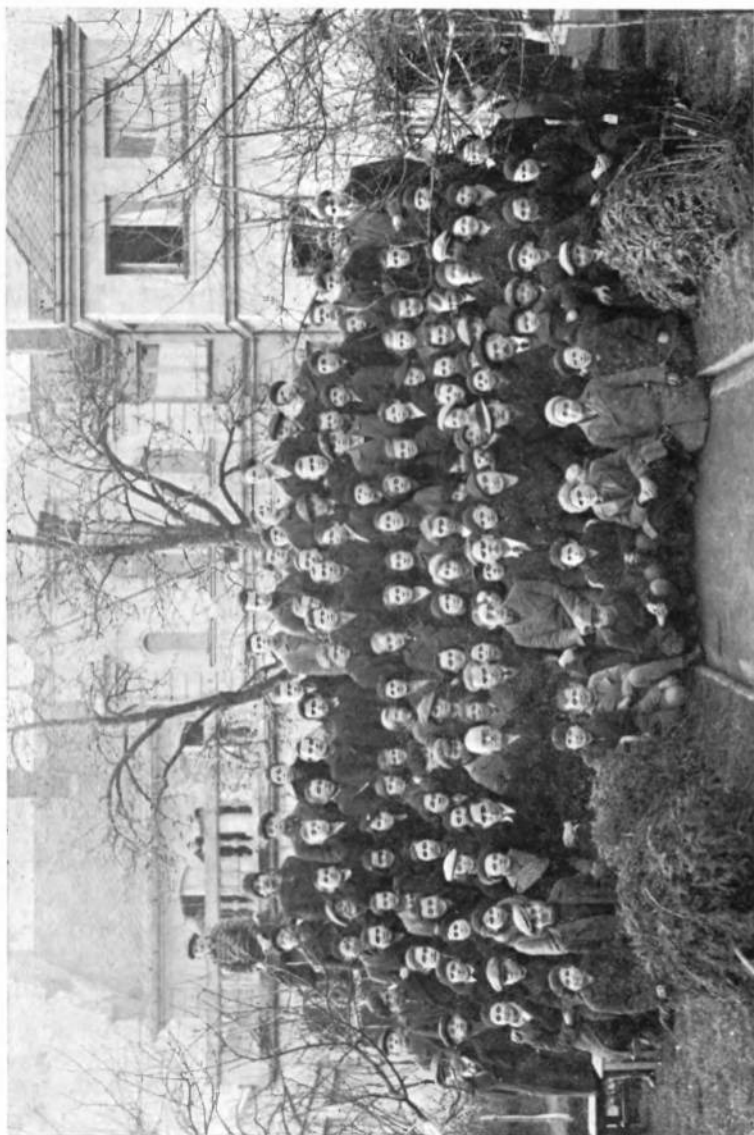
В Модржанах, невеличкому з гарними околицями містечку над Влтавою біля Праги, міститься єдина на всю Західну Європу — Українська Реальна Гімназія. Призначена вона для дітей українських емігрантів, що оселились в межах Великонімеччини, Протекторату й Генерал-Губернії поза межами Східної Галичини. Гімназія ця існує вже 17 літ, випускаючи кожного року українську молодь з матурою, давши їй можливість вступити на високу школу, або піти в практичне життя.

Всі ті діти, що кінчають гімназію, виходять свідомими українками — (цями) без жодного вузького територіального партикуляризму, а виховані на широкій всеукраїнській основі, на любові й патріотизмові до Соборної Батьківщини. Любов до рідного краю й відданість йому, любов і повага до родичів, пошана і відданість осередкові й до українського громадянства, толеранція і товарицькість у своїм шкільнім осередкові й до українського громадянства, повага до своїх професорів, — це ті головні засади виховання молоді, що гімназія у своїй педагогічній праці проводить. Та цими завданнями праця в гімназії не кінчається. Крім високих національних і суспільних ідеалів, що значаться на прапорі школи, в гімназії крім національної науки, провадяться й етичні ідеали: чесність, статечність, правдивість, любов до праці, допитливість у шуканні високих ідеалів правди, знання і віри, віра у свої власні сили — все те, що найбільше молодь потребує — все те гімназія старається прищепити в душі своїх питомців.

Триповерховий будинок гімназії стоїть майже під лісом, великим і гарним, вздовж якого протікає потічок. В тім лісі є в природі театр, на лавицях якого в теплі літні місяці майже кожного дня кожна кляса відбуває одну годину під откритим небом. Крім кляс у тім будинку містяться канцелярії гімназії й інтернату, дирекція, їдальня і кухню і хлопячий інтернат із спальнями, читальнями й кімнатами для підготовки лекцій до наступного дня.

В 15-ти хвилинах від головного будинку гімназії в напрямі

* Передрук із двотижневика «Український Вісник», Берлін 1943.

Учні гімназії з частиною професорського складу (1936/37)

до Збраслава в дуже гарно урядженім замку із центральним отопленням у великому садку і над самою річкою міститься інтернат дівочий. Цей інтернат має свою греко-католицьку церкву (православна церква міститься в їдальні), має лазні з гарячою й холодною водою, де діти купаються кожного тижня, має відповідні читальні й більшу кімнату з роялем, де діти вправляються в грі на роялі.

При гімназії для дітей є два грища для фізичного виховання. Одно біля гімназії, де переважно вправляються і грають дівчата, а друге трохи далі велике, футболеве грище, де вправляють хлопці. В їдальні міститься і театральна сцена, на якій діти улаштовують різні шкільні літературні, концертні й театральні імпрези, що служать для них не малою розвагою. Гімназія має і своє радіо.

На чолі гімназії стоїть директор А. Штефан, відомий український діяч з Карпатської України, бувший директор української Торговельної Академії в Мукачеві, бувший голова Союзу учителів Карпатської України, бувший міністер освіти і голова Парляменту Карпатської України. А. Штефан — відданий керівник гімназії, невтомний працівник та авторитетний педагог. Тому гімназія знаходиться в певних керівничих руках досвідченого керманича. Українську гімназію субсидує грошми Міністерство Шкільництва й Народньої Освіти — Протекторату, але безпосередне цими грошми розпоряджає Кураторія гімназії, що складається з українців і одного німця, д-р Айхлера, що заступає в Кураторії — міністерство.

На чолі Кураторії, як її голова стоїть Куратор д-р Ярослав Рудницький, доцент Українського Вільного Університету й лектор німецького Карлового Університету в Празі. Це відомий учений українознавства, автор численних праць з української мови й один із авторів найбільшого українсько-німецького словника, що недавно вийшов із друку. Заходами д-ра Я. Рудницького перед УНО в Берліні й УЦК в Кракові при гімназії засновано 15 стипендій для тих незаможних дітей старших класів, що добровільно зголосились у майбутньому студіювати на університеті предмети з українознавства.

Крім голови й д-р Айхлера в Кураторії є ще такі особи: Директор гімназії, проф. Мирон Дольницький, доцент Українського Вільного Університету — представник від професорського складу, секретар Кураторії — С. Риндик, д-р Комаринський, заступник голови, інж. Качуровський — бухгалтер Кураторії. Кураторія відає всім господарством гімназії і за ведення справ гімназії відповідає перед Міністерством Шкільництва.

В Українській Реальній Гімназії учиться всього 187 дітей, із

них хлопців 104 й дівчат 83. Частина (до 50 дітей) доїжджає з Праги й околиць, коли живе в своїх родичів або близьких кривних. Решта живе в інтернаті. Приміщення гімназії могло би вмістити дітей до 250 душ. Але, видно, не всі батьки ще розуміють національне завдання рідної школи.

Наближається новий шкільний рік. Дирекція гімназії оголосила новий прийом дітей до всіх клас української гімназії. Українська національна школа широко відчинила свої двері до клас, до інтернату для майбутніх своїх абітурієнтів. Повинність тепер тільки батьків виконати свій обов'язок супроти своїх дітей, щоб вони не блукали десь по чужих світах, а йшли до рідної школи, де дитина в ріднім оточенні почує свою рідну мову, пізнає свою рідну культуру, відчує рідний дух народу українського, такого великого й обдарованого і такого пошматованого польськими й московсько-більшевицькими насильниками. Однієї національної свідомости мало, щоб бути українцем. Необхідно пізнати фізичні й духові здібности свого народу всебічно, тоді тільки національна свідомість набирає ґрунтовних форм і виразного духового обличчя. Тільки така свідомість серед гомону рідного оточення і в багатолітній рідній школі є тверда, певна і непохитна.

Це все треба батькам дітей шкільного віку прийняти на увагу і зробити щодо науки дітей певний і тільки один висновок! Вчити дітей своїх тільки в українській національній школі. А такою в Західній Європі єдиною є Українська Гімназія в Модржанах.

КАЗКА ПРО ДІЙСНІСТЬ

Присвячую професорам та виховникам як вислів подяки за їх жертвенну працю, якою вони обдарували українську громаду, виховавши сотки молоді в тяжких еміграційних обставинах.

Колись давно жив собі . . . Так починається майже кожна казка. Чи і мені почати так мій спогад про українську Гімназію у Ржевницях, а пізніше в Модржанах? Нарушити той спогад, який залишився у моїй пам'яті, записаний райдугою неземних кольорів щастя, безтурботности, радості, утіхи? Де сльози не були виявом розчарування? . . . Де біль не болів? . . .

Навчання у гімназії почала я ще у Ржевницях, у спокійному містечку, недалеко від Праги, оточеному лісами, над спокійною річкою Бєроункою. Весною деякі професори проводили лекції у природі. Надзвичайно гарний був горбок «Шібернік». Це був цвлинтар, розташований на найвищому місці містечка, а кругом черешневі дерева, на весну море рожево-білого цвіту і запах, від якого п'янілось. У вільних хвиликах ми туди забігали, сідали на самому вєршку і, очікуючи заходу сонця, мріяли . . .

У моїх роках у Ржевницях мешкала колишня виховниця Дієочого Інтернату, дружина поета Олександра Олесья. Вона часто приходила до нас і з нами найменшими бавилася. Ми заходили до неї і крім чаю та сухариків нам завжди діставалося тепле, материнське слово. І тут ми зустріли нове наше материнське серце.

Таке ж серце ми згодом зустріли в дружини визначного культурного діяча Короліва-Старого, Наталени. Вона була дуже побжна. Прийшовши до неї в гості, треба було перше зайти до її приватної каплички, яку вона влаштувала в одній із своїх кімнат, помолитися і щойно тоді був чай та розмова. Пані Наталена нам показувала та пояснювала свою та свого чоловіка працю.

Майже всі професори та виховники нашої школи мешкали поруч нас. І що було дуже цікаво та приємно — поза школою вони з нами поводитися не як зі своїми учнями, але як зі своїми дітьми. Материнські почування находили ми не тільки у пані Олесь. Тугу молодших за мамами втихомирювали старші учениці,

які приходили до наших кімнат, сідали на ліжко і розказували нам якусь казку, чи оповідання, або щось цікавого із їхніх переживань. Мов учора пригадую кілька із них, яких ми надзвичайно любили, прямо обожали. До них належала Наталка Онищуківна, чудова зовнішньо і внутрішньо. Нераз, коли вона увійшла і у темній кімнаті тихо рознісся її альтовий голос — здавалося, що з'явилося щось надприродне, щоб нас малих доглянути і потішити . . .

Осіною 1937 р. наша гімназія переїхала до Модржан, близького передмістя Праги і там вона була аж до 1945 року. Зі школою переїхали усі професори та виховники, так що все, що змінилося у нашому життю, це було тільки місцеве положення школи. Але і те так дуже не змінилося, змінилася тільки назва міста. Положення школи було не менше гарне як у Ржевниціях. Чотироповерховий будинок у підніжжя тихого лісу з веселим потічком, а недалеко нього протікала ріка Влтава. Часто робили ми екскурсії до багатой і історичній пам'ятки Праги. Відвідували відомий Народній Театр, а ще частіше різні концерти. Дітвора була бідна і всі бажали їхати. Тому треба було один одному допомагати. Було у нас де-кілька круглих сиріт, півсиріт, а в загальному — діти бідних емігрантів, так що гроші ми мали не завжди. У таких випадках не було у нас ні бідних, ні багатих, бо, сівши разом, порахували ми наші «маетки» та ще з допомогою наших виховників подібні подорожі були можливі майже для всіх. Взагалі наші виховательки (не буду перечислювати їх поіменно, бо були й такі, що перебували з нами тільки один рік, була тільки одна вихователька, проф. Лідія Шляхтиченко, яка багато років виховувала українську молодь, і, я певна, не-одна учениця при згадці про неї поставить її поруч своєї матері) заціплювали нам у нашу підсвідомість обов'язок помагати один одному, не нарікати один на другого, ділитися тим малим, що ми мали, давати, не чекаючи на подяку чи винагороду. Бувало дістане котрась із нас пакунок від батьків, — тоді це вже свято для цілої кімнати, бо пакунок розкривала адресатка, але з його «змісту» користали ми всі. В науці ми теж собі взаємно допомагали. Ні один не жалував вільного часу для свого товариша, якщо йому треба було допомогти у якомусь предметі. Згадуючи сьогодні це ідеальне співжиття української молоді на еміграції, подивляю наших професорів та виховників: яку велику працю вони зробили, досягнувши напевно того, що було їх моральним завданням. Побивалися коло нас, журилися нами, немов рідними дітьми. Коли хтось із нас хворів, то не одну ніч просиділи вони коло наших ліжок, боліли нашим неуспіхом, чи сумом, раділи

нашим щастям та сміхом, яких у більшості саме вони були носіями. Бо тільки вони показували нам правильний шлях шукати щастя, хоч не так просто пояснити дитині поняття щастя. А проте — вони це зуміли. Вони нас без переконування переконали, що все те, що Богом дане — сонце, дощ, сміх, сльози, радість, терпіння — усе це в собі криє бодай крихітку щастя. У найбільшому нещастю криється крихітка щастя, її треба тільки зуміти віднайти, постаратися відчувати її. І терпеливо вони допомагали нам дійти до того стану. Понад 200 безтурботних дітей з усміхненими обличчями — все це був тільки овоч їхньої роботи. Ми були для них всі однакові — бідні, багаті, розумні, менш розумні, гарні, не так гарні, православні, католики — ми всі були для них одна істота — дитина українського емігранта, який боровся і страждав за ту саму ідею, що й вони. На наших, не завжди гарних плащиках виднівся або тризуб, або синьо-жовта стрічка. Ми гордилися тими символами нашої батьківщини. Хоч у нашій школі викладали чужі мови (чеську, французьку, німецьку, латину), проте нікому із нас не приходило на думку вживати будь-яку із цих мов у нашому щоденному життю, а всі ці мови ми непогано згодом опанували. Нам ніхто ніколи не говорив — ти українець, твої батьки постраждали за українську ідею, мусиш говорити українською мовою — ні, для нас було самозрозуміле, що ми українці, і що наша рідна мова є мова українська. Ми були горді нашою національністю.

Тому, що у нашій гімназії у Модржанах скупчилися визначні професори, то це мало великий вплив не тільки на наше шкільне, але й мистецьке виховання, бо між ними було чимало людей з мистецькими здібностями і зацікавленнями. Два рази на тиждень по черзі кожна кляса мала виконати у нашій спільній їдальні, де також містилася велика сцена, мистецьку програму. Ніхто із дорослих нам у цих програмах не помагав. Програми ми укладали і приготувляли самі. Кожний стіл, а їх було доволі, мусів отримати програмку, яку ми старанно опрацьовували. Обкладинка була гарно намальована, а зміст якнайкраще виписаний. З тих вечорів ми дуже раділи і тому підготовлялись до них дуже ретельно, бо кожна кляса хотіла «пописатися» перед другою, і тому тих 45 хвилин мали часто дійсно мистецьке — як для нас молодих — виконання.

Концерти чи свята національного значення (22 січня, Т. Шевченка, 1 листопада або роковини наших письменників чи національних героїв) підготовляла ціла школа під проводом шкільного диригента та професорів української мови. Такі виступи були гарні і часто дирекція запрошувала на них празьке громадянство,

яке радо приїжджало на наші виступи, бо всім їм був відомий наш хор, який був прикрасою всякого святкування. Гімназійним хором (загальним та церковним) спочатку керував наш професор музики та співу, проф. Яковенко, який також завідував шкільною бібліотекою. Кожну вільну хвилинку він присвячував для підготовки хору, а ми, учні, добре співпрацювали із нашим диригентом. Тільки залунав дзвінок, оголошуючи кількахвилинну перерву, уже призначені «голоси» бігли на пробу. Дійсно приємно було пізніше послухати наш хор на якомусь із виступів чи у церкві св. Климентія у Празі, де парохом у той час був теперішній єпископ о. Василь Гопко. Що неділі ми співали на Службі Божій. Неодного українського професора, науковця чи військового героя наш гімназійний хор відпроводжав на місце вічного відпочинку. Відспівавши «Вічна пам'ять», з глибоким пієтизмом в останній

VIII кл. 1936/37 р. Стоять зліва: О. Блестів, М. Осадчий, О. Сеньків, П. Каліна, С. Якимова, Я. Чернявський, М. Машовець, О. Зозуля. Сидять: Ф. Воляківська, Свіжинська, дир. Омельченко, М. Цимборська, В. Грушецька

раз над їх могилою лунало прощальне «Чуєш брате мій» або «Ой, горе тій чайці»... Членами хору були католики і православні. На релігійному тлі у нашій школі ніколи не підкреслювалось різниць, хоч переважно всі професори та виховники були православні, бо більшість еміграції була зі Східної України. Релігію викладали священники православні і католицькі. В пам'ять усіх учнів вбився особливо о. Христофор Миськів, ЧСВВ, якого ми всі дуже любили за його патріотично-релігійні проповіді. Ніколи не

забуду, коли підчас реколекційної науки один учень запитав: «Отче, ви говорите такі захоплюючі проповіді та науки, скажіть, а якби прийшлося воювати за Україну, чи ви б також пішли, чи продовжували б говорити проповіді?» А отець Христофор зі спокійною усмішкою відповів: «Петре, у лівій руці хрест, а у правій меч. Мое місце би було там, де всіх українців, які б не жаліли свого життя за свою батьківщину». Для нас о. Христофор був чимсь близько-дорогим, але після цього наші взаємини із ним ще більше поглибилися. Уже на моїй еміграції я довідалася, що о. Христофор загинув десь у Бразилії, де його було вислано як місіонера. Це була дуже сумна вістка для нас усіх «Модржанських». Згадую релігійну ділянку тому, що, закінчивши гімназію, кожний із нас прихилився до своєї церкви і у нікого із нас не було ні погорди ні посміху до віровизнання свого товариша. Тому дуже тяжко було мені завжди розуміти боротьбу на релігійному тлі, бо якраз на еміграції віра в єдиного Господа Бога має нас усіх єднати.

Після відходу із гімназії нашого професора співу та диригента проф. Антона Яковенка нашим професором співу та диригентом стала Платоніда Росіневич-Щуровська, відома співробітниця славного музика та диригента Олександра Кошиця. Добре підготований хор вона ще більше удосконалила і випрацювала хор, який був у той час на другому місці у Празі. Перше місце займав празький хор, яким вона також керувала. Після кожної матури частина учнів, які стали студентами університету у Празі, були вірні своїй професорці і вступали у її празький хор, концерти якого були справжніми перлинами різних святкувань.

За моїх вісім років навчання, гімназією керували три директори: М. Хлюр, Григорій Омельченко та А. Штефан. Мого віку учням найбільше у пам'ять вбився директор Омельченко, якого ми тайно називали «Гриша». Це не був насміх, це був дивний вияв нашої любови та пошани до нього. Для посторонньої особи це напевно звучить дивно, але так воно було. Пригадую його усмішку і чую протягненні закінчення слів, коли він розмовляв з будь-якою дитиною, молодістю чи старшою. Він стало був нам до диспозиції і ніколи не відмовив помочі чи поради. Його дружина, Марія Василівна, учасниця визвольних змагань, показувала нам з гордістю свою смушкову шапку, прострелену ворогом. Правду сказавши, тоді нам це видавалося «смішною хвальбою», але згадуючи це сьогодні — «смільна хвальба» виглядає зовсім інакше. І я певна, що не один із нас хотів би мати такий «корпус делікті», щоб не тільки другому показати, але й самому бути гордим, що він був учасником боротьби за свою батьківщину.

Сьогоднішнім батькам багато дечого видається дивним у своїх дітей. Але — вчора, сьогодні чи завтра, без виїмку часу та місця — вся молодь однакова, перебуває під чаром молодости-безжурности, радості і сміху. Бувало — палець покажеш і вже сміється. А ті сльози, що не раз ніччю у свою подушку пролле? Хіба це сльози? Часто ненадійно цей біль десь щезає і залишається якийсь віддалений любий спогад, якого ніколи не хочеться позбутися... Пригадую — нераз охоплена меланхолійним настроєм група дівчат вибралася на річку, не звертаючи увагу на погоду, посадили на каміння і прислухалися тихому журчанню річки... Наші

*Будинок гімназії
та інтернату в
Модржанах*

думи, бажання і почування заспокоювалися і ми, співали, верталися назад до свого улика... А взимі, коли все покрите білою габою, гілки гнулися від тягару сіяючих снігових діамантів, наш друг-ліс, який приязно обіймав нашу школу, був повний молодечого сміху. Цю вільну годину, що могли провести як хотіли, ми вповні використовували і присвятили природі, яка ще ніколи не зрадила, а навпаки, давала нам цілковите задоволення...

Бавилися ми так, як кожна здорова молодь. Маючи своїх гімназіяльних музикантів, нам часто дозволяли мати забави-вечірки. Танцювали ми і забавлялися, а з нами і наші виховники або дижурні професори. В часі війни танці й забави припинились.

Можете собі уявити святкування св. Миколая чи Різдва Христового? Всі з напруженням чекають, без огляду на вік, чи дістануть із того великого кошика якийсь подаруночок, чи може тільки чортик подрочить? Цікаво, що не маючи грошей, зуміли ми таки приготувати подарунок для своїх товаришів, або улюблених

професорів. Під височезною, щедро прибраною ручними прикрасами ялинкою, гімназіяльний хор співав колядки та щедрівки. Приємно було дивитися на ту молодь із сіяючими очима. У не-одної із дітей і сльоза появилася, бо всі ми були далеко від своїх родин, а це хвилинка, якій хочеться бути у колі своїх найулюбленіших. Свята св. Миколая та Різдва Христового проходили спокійно. Але ж Великдень!

Поливаний Понеділок та Вівторок! На подвір'ю була ручна помпа! Відпочинку не мала. Можна було бути найобережнішим, а таки сухим не остався. Сміху, задоволення і незадоволення повне подвір'я. Кари за це не було, бо — це «поливані дні» — це нале-

Інтернатська їдальня в Модржанах

жить до нашої традиції, нема що! А помпа теж не нарікала, бо бодай раз на рік дісталася їй тої чести бути учасником щасливого життя.

Бували хвилини, що хотілося вийти із того шкільного улика, ніби відпочити від того руху. А як надійшли вакації і ми всі порозліталися по різних частинах Чехословаччини на кілька тижнів, тяжко було дочекатися кінця вакацій, щоб знову повернутися назад до нашого вулика. Бажалося знову увійти в те чисте, щире українське середовище, яке нам давала наша школа. Чехи непогано відносилися до нас українців, проте ми краще чулися між своїми, у своїй школі, де з кожного закутика до нас усміхалося все рідне, яке-б воно не було, але наше . . .

І оце оточення сотворило декілька осіб, під доглядом яких ми виростили. Вони жертвенно і безкорисно працювали для української спільноти, виховуючи її молодь. Це були люди, які колись боролися за волю України, а потім вцеплювали віру, надію і любов у наші молоді серця від першого дня побуту під їх опікою. І вийшли ми в життя, закарбувавши глибоко науки наших виховників та учителів у наші душі. Де-хто дивиться на нас, «модржанських», у сьогоднішній добі як на «диваків», бо чогось матеріяльне добро на нас не впливає. Є щось таке у наших душах, що жодні гроші та земні блага це не заплатять.

Багато із тих, що навчили нас щасливо жити, закінчили вже своє Боже посланіє тут на землі, своє діло виконали і відійшли у вічність... Нажаль гімназіяльний хор не міг відпровадити їх і заспівати в останнє «Вічна пам'ять» або «Чуєш брате мій», але

Українське громадянство Праги вітає президента Карпатської України монс. А. Волошина. Серед присутніх — учні гімназії. Біля Президента (зліва) інсп. Урбан, зправа — ректор УВУ О. Колесса

спогад про них і подяка за їхню жертвенну працю залишаться у наших серцях до останньої хвилини нашого побуту тут, на землі, і Він нам допоможе йти їхніми слідами!..

Читаючи ці рядки, де-хто подумає, що все це переборщене. Ні, не так! Були у нашому житті і менш приємні хвилини. Тільки тих кращих, незабутніх, було багато більше і менш приємні хвилини дрібнішали, були невартими уваги...

Можна б писати й писати!.. Бо все це треба було пережити

і відчути протягом восьми років... Один спогад нав'язується до другого, витягає із забуття приспані спомини і снує павутиння дрімливого щастя і гордості, що Господь Бог обдарував мене можливістю бути членом тої громади, де ми всі, як один, під синьо-жовтим прапором і під одним хрестом співали єдину молитву, просячи у Всевишнього волі для України, якої майже ніхто із нас не бачив...

Невже ж це не було насправді казкове місце?..

ЯК Я БУВ «КУРАТОРОМ» У ПРАЗІ*

Габілітація в Українському Вільному Університеті в проф. Ол. Колесси, Ів. Панькевича й о. А. Волошина (в 1940 р.) та покликання мене на викладача в Карловому Університеті в Празі в 1941 р. були причиною мого переїзду до столиці Чехії з весною 1941 р. Спочатку я жив «на станції» в одній німки, а опісля переїхав на окреме мешкання на Горні Стромка ч. 6. Через мої «становища», знайомство з деканом Карлового Університету проф. Е. Шварцом, куратором усіх академічних шкіл у Чехословаччині, проф. П. Й. Баером, проф. Г. Геземаном і іншими, до яких мало хто мав тоді доступ, ні сіло ні впало, почали мене втягати в українське громадське життя, а головню його шкільну ділянку. Десь з початком 1942 р. виринула справа «куратора українських шкіл» й запанувала одногосна опінія, що тільки я через свої зв'язки й становище в університеті можу допомогти в збереженні й розвитку української гімназії в Модржанах під Прагою, та й у вдержанні Українського Технічно-Господарського Інституту, УТГІ в Подебрадах. Ясна річ, це все була пересада тим більше, що я не мав великого зацікавлення середнім шкільництвом, пригтовляючи свій етимологічний словник та виконуючи навчальні обов'язки і в УВУ і в Карловому Університеті. Все ж таки, щоб вплинути на мене висилали різних людей із первісного кола прихильників (проф. Борковський, Мицюк, а теж із нового (д-р В. Бірчак, ред. Ст. Росоха, дир. А. Штефан, тощо). Я відмовлявся, бо не було мені ніякого діла до цієї справи.

І тут не минула мене «чаша горя». Знаючи мої ближчі зв'язки з проф. Л. Білецьким (з яким я з доручення ОУН пригтовляв «Конституцію» майбутньої української держави в рр. 1940—1941), гімназія, головню проф. Штефан, вислала його в делегації. Перший раз я рішуче відмовився. Все ж Білецький наполягав, приходив, писав записки, а раз запросив мене до Модржан оглянути цю гімназію. Остаточню в переконанні, що це «для української справи взагалі», я погодився прийняти ці обов'язки. Не беруся

* З автобіографії: «Обабіч Голфстрому» (в рукописі).

судити, чи я вив'язався з них, чи ні, все ж два факти залишаться незаперечними:

Поперше, гімназія вдержалася аж до кінця війни й не була розв'язана німцями.

Подруге, мені вдалося (при допомозі д-ра Сушка в Берліні) усунути гештапівського донощика з адміністрації школи й інтернату.

А там, бюджет гімназії був заповнений (завдяки інтервенціям у міністерстві освіти), престиж піднісся, школа стала атрактивною для багатьох студентів із-поза Праги. А в 1943 р. я виклопотав вакаційне перебування учнів у Галичині в Карпатах, що мало великий вплив на формування української свідомості дітей: вони вперше побачили ту Україну, про яку читали, вчилися, чи чули від батьків і знайомих. Ясна річ, це все коштувало мене досить багато часу, енергії й . . . невдячності, Все ж почуття добре сповненого обов'язку було заплаатою за труд.

З Модржанською гімназією зв'язаний теж один важливий епізод у моєму житті: одруження з панною Мариною Антоновичівною — популярно званою «Ляля», що була вчителькою руханки. Наш шлюб відбувся 9. 9. 1943 й після пошлюбної подорожі в Альпи (Ебензе) ми повернулися на Горні Стромка 6.

Тим часом большевицько-німецький фронт після Сталінграду почав посуватися на захід. З кінцем 1943 р. приїхали Мама з Наталкою до Праги й замешкали в нашому приміщенні на Горні Стромка. Роботяца Наталка включилася зразу ж таки в працю при словникові, а Мама зайнялася домом. Атмосфера була непевна, ми журилися, як виїхати з Праги, маючи певність, що вона дістанеться в руки армії «першого українського фронту» (як іронія!)

До нас почали приїздити втікачі з Галичини й переховуватися. Отак д-р Степан Банах, родич Мама, появлявся й зникав у нашій квартирі, щоб втекти від поліційної нагінки. Кілька разів вдалося й коли чеська поліція вранці приходила, питаючи:

— Бидлі зде Штепан Банах?

Нам було приємно ствердити, що він «учора виїхав до Німеччини на працю».

Менш клопоту було з поклонником Наталки, Петром Головатим, що втік через кордон і переховувався досить довго в нас, а потім десь під Прагою.

*
* *

З наближенням фронту треба було думати про конечність виїзду з Праги на Захід. Маючи зв'язки з академічними колами в Німеччині, я постарався про мешкання для Мама й Наталки в Ваймарі й перевіз їх туди в 1944 р. разом із деякими моїми книж-

ками й речами щоденного вжитку «на всякий випадок», коли б треба нагло кидати Чехію. Ваймар — мав бути одним із пунктів родинної опори. Другим було містечко Іцегоє (на дансько-німецькій границі), куди переїхав брат з дружиною Оришкою (з дому Лоських, одружені в 1943 р.). Врешті третім пунктом був Вунзідель, недалеко чеської границі, куди я пересилав систематично книжки й матеріяли. Час від часу я навідувався до Німеччини, головню до Ваймару, довозячи Мамі й Наталці харчі та додаючи книжки. Раз коли я повернувся в ночі до Праги застав її розбитою, збомбованою. Вдома на Горні Стромка 6 покотом лежала родина: Марко, Степан Банах, Петрусь. Я довідався про бомбардування Музею Визвольної Боротьби, про нещастя в родині Ковалів-Мазеп, та й взагалі про повільний розгром українського життя. Треба було думати про остаточний переїзд заграницю.

Ми виїхали з Праги пам'ятного 13-го квітня 1945 року. В мене

Гімназійний хор 1937-го року. Посередині: дир. Г. Омельченко і диригент проф. А. Яковенко

був наплечник із двома писальними машинками, великий чемодан із карточками для етимологічного словника й другий із деякими найконечнішими книжками, в тому третє видання «Правописного словника» Гр. Голоскевича, примірниками Шевченкового «Чигиринського Кобзаря» та моєї «Української мови та її говорів» празького перевидання з 1945 р. в чотирьох (!) примірниках. Крім цього деякі припаси поживи: сухарів, консерв...

Їхали поїздом на Захід. Десь за Пільзенем наш поїзд почали

обстрілювати альянтські бомбовики. Як звичайно в таких випадках, льокомотиву «відпрягали від воза» й вона втікала чим дуж насліпо вперед, а подорожні залишали статки-манатки й ховалися в придорожні рови, чи ліс. Ми втекли далеко в ліс, прилягли під старезними дубами й прислухалися кулеметним стрілам та шумові літаків. Через яку годину стало тихо й ми повернулися до поїзду. Наш вагон був цілий. Деякі інші були подіравлені кулями. Почекавши ще з годину на льокомотиву, ми рушили даліше на захід. На німецько-чеській границі нас не контролювали й ми преспокійно через Марктредвіц приїхали над вечір до останньої місцевости, Вунзідель — першої цілі нашого мандрювання.

Чому Вунзідель?

Отож в часі моїх частих поїздок із Праги до Німеччини, я познайомився десь у 1942 р. з директором місцевого Музею (прізвища не пам'ятаю), відвідав його й сам музей при найближчій нагоді й переконався, що це містечко забезпечене «червоним хрестом» від бомб як місце воєнних лазаретів. Близькість до чеської границі, а теж можливість переслати до місцевого Музею на тимчасове переховування книжки й матеріяли з Праги (директор запевнював, що все буде збережене й по війні передане згідно з дорученням) — все це спонукало мене вислати поштою з Праги декілька пакунків з матеріялами на адресу музею. А при виїзді з Чехії, наша перша ціль був Вунзідель.

Першу ніч довелося провести на залізничній станції. Ми вигідно розташувалися на лавах і провели її спокійно. Другого дня почалися розшуки за готелями. І тут знову завдяки допомозі згаданого директора музею (й наших цигарок) вдалося знайти місце в готелі Байрішер Гоф в центрі міста. Все виглядало можливо, журили нас тільки наші посилки поштою, що не дійшли до музею.

Вони не дійшли й до сьогодні — пропали десь під Пільзенем, можливо збомбовані, а можливо й присвоєні чеськими урядовцями в часі війни, бо тоді нерадо пропускали з Чехії посилки до Німеччини. Так чи сяк я вже ніколи більше не бачив своїх словників, граматик та інших книжок, висланих на адресу Вунзідельського музею.

Події в спокійному містечку йшли швидко: через тиждень після нашого приїзду його зайняли американські війська, а там контакти з офіцером місцевої залоги Дж. Ренардом із Філядельфії, що сам цікавився етимологією, виїзд з його допомогою до Гайдельбергу, а звідтам у 1949 р. до Вінніпегу... Все це згадується як далекий сон, повний несподіванок, терпкий і солодкий як чінцано-бянко...

ВІД УЧЕНИЦІ ДО УЧИТЕЛЬКИ

Спогади про шкільні часи з перспективи кількадесят років писати не легко. Може тому, що психічне наставлення до школи, до учителів і до цілої шкільної процедури — зовсім інакше, а подекуди діаметрально протилежне в учнів, ніж у тих, що давно перестали ними бути. Вся ініціатива и винахідливість учня скерована на те, як перехитрити а то й обдурити учителя... як невивчивши лекції «перечекати лиху годину» до благодійного дзвінка на перерву; або, коли таки не пощастить і учитель викличе відповідати, робити вигляд, що ти щось знаєш, коли в дійсності навіть не маєш поняття про що йде мова... В старшому віці навпаки — шкільні роки здаються ідилічно-рожевими, як зрештою все зв'язане з молодістю.

Тяжко писати ще й тому, що молода людина звичайно зосереджена на собі та своїх приємностях, а всі сторонні явища, особи й події, якимось пропливають мимо ніби в тумані і мало що з них лишається в пам'яті.

Трудність писати про Українську Гімназію в Празі в моєму особистому випадку ще й у тому, що кляса була дещо ізольована, замкнена в собі та у своїх інтересах, бо вона була протягом трьох передматуральних років найстаршою клясою у школі. Між нами й молодшою клясою був рік перерви, бо ще не всі кляси тоді функціонували. Через це ми себе уважали багато старшими, розумнішими (майже пів-геніями) і комунікація з рештою гімназистів була невелика. Ядро нашої кляси складалося з приходящих, пізніше приїзджаючих до Ржевниць учнів, тоді коли більшість жила в інтернаті, де їх в'язало ще й спільне щоденне життя.

Внаслідок того всього мої спогади будуть більше торкатися кляси, а не цілої гімназії. Кляса ж була цікава і назагал дуже здібна. Навчальний матеріал переважно «хапався з повітря», а не довгим сидженням над книжками і лекціями. Дехто, як наприклад Галина Мазепа, взагалі рахували шкільні заняття зайвою і непотрібною витратою часу та перешкодою в корисній і приємній роботі. Вона під-час лекцій рисувала, портретувала когось або читала під партою цікаві книжки. У шостій клясі головний її

ворог був учитель математики, який обов'язково кожний раз ви-кликав Галину до таблиці рішати довгі й складні задачі. Сам він сидів за катедрою і не зводив очей з її досить повненьких ніг.

Майбутній чоловік Галі Мазепи теж був цікавим типом. Високий і худий як жердка Володимир Коваль — Суслик приїхав до гімназії з Берліну досить розпеченим і не занадто вихованим одинаком родини. Спочатку він пробував заімпонувати нам своїм знайомством з німецькою аристократією, що на нас не робило ніякогісінького враження. Згодом він став поетом байронівського стилю. Самітно блукав по парку; у школі сідав окремо, занурював пальці у довжелезну чуприну, похмуро дивився в далечинь і кричав на всіх, щоб йому не заважали, бо прийшло надхнення

Гімназійне свято Шевченка. Учасники інсценізації поем поета (1931)

писати вірші. Записував він їх у товстий зошит, з яким ніколи не розлучався. Здається, у той час Суслик уявляв себе Чайльд Гарольдом — незрозумілим для «темної юрби». У віршах він підкреслював свою духову вищість і прірву, що відділяє його світлі, неземні ідеї від всіх нас зайнятих буденними, тривіальними справами... Віршів він нікому не читав, бо й так ніхто їх не міг би належно оцінити. Аж раз трапилася трагедія: Олег Кандиба-Ольжич, що вже тоді був студентом університету, намовив Євгенчика Приходька (учня молодшої кляси) захопити Сусликів зошит з віршами і передати йому. Ольжич тримав його декілька днів і повписував туди вірші — пародії, а потім тою самою дорогою повернув зошит Сусликові. Пригадую дві Ольжичеві пародії:

«Ви не можете відчутти,
Як навколо пахнуть рути...
Вам не дано зрозуміти
Чом від того в носі крутить.

Це тому, що ви отара,
Що у грудях ваших — пара,
А не пориви бажання,
Словом: сволоч ви остання!!!

Друга пародія кінчалася так:

... На дворі ряст а в серці акварелі!
Скажи мені, чому ти звір а я Макіявеллі?!?

Після цього випадку Суслик довго негодував, бушував і виходив з себе. Кричав, що найсвятіше в його житті знищено і воно вже не має ні цілі, ні змісту, що зошит з віршами опоганено і нічого не лишається, як його викинути. Ольжич поясняв це тим, що Суслик сам не може відрізнити своїх оригіналів від пародій.

Гімназійна струнна оркестра (1932). Сидять (зліва): Леся Тимешко, Зіна Хлор, Маруся Воронецька, Вітя Стадник, Наталка Оницьук, Сося Сподарик. Стоять: І. Трутенко, В. Маруняк, М. Машовець, В. Бачинський, проф. Яковенко (диригент), С. Маруняк, М. Дзвонюк, Т. Богун

Вірші писав теж Василь Макаренко «primadona assoluta» нашої класи. Від початку до кінця він був непохитно першим учнем. Правда, я підозривала, що все полягає на добрій славі і коли він її вже здобув, то чи знає, чи не знає лекції, а учителі все одно переконані, що Васька безконкурентний. Його вірші мали сати-

ричний і злободенний характер. Вже після матури вони з Сусликом об'єднали свою музу і писали веселі оди на мої щорічні уродини а також цілі віршовані п'єси. Одну з них «Паяцци» виставлялося в Празі на сцені.

Любов Суслика з Галею Мазепою почалася в шостій клясі, відразу після Галиного переходу з чеської гімназії до нашої. Вони бідні стоїчно витримували насмішки та знущання цілої кляси протягом кількох років. Коли гімназія переїхала до Ржевниць нам доводилося вертатися додому пізнім вечірнім потягом. Суслик з Галею часом замикалися в окремому купе і затягали там фіранки. Нам було прикро й досадно, що не їдемо ми всі, як завжди великою, веселою компанією, а вони чомусь окремо. З помсти ми вішали на їхньому купе напис по чеськи, що там їде небезпечна пара божевільних, які втікли з азилю . . .

Відразу після матури Суслик вселився до Мазепів. Галині батьки, хоч мали ліберальні погляди, але не були занадто захоплені такою ситуацією. Тільки багато років пізніше, коли Галя чекала першу дитину, намовили їх женитися. Ми з Василем Макаренком були свідками цієї церемонії, коли Суслик сердився, нарікав і журився втратою парубоцької свободи. Але це вже були події пізніші.

В клясі справжнім «spiritus movens» на всякі дурниці був Мирослав Григорійв. Гарний собою пустун-одинак мав завжди повно ініціативи, видумок і затій для загальної забави. Здавалося, що всі його непересічні здібності, уява і фантазія скеровані саме на неймовірні вигадки й жарти, які кляса завжди ентузіастично приймала і підтримувала. Об'єктом його гумору були передусім професори, потім учні, в яких він гостро підмічав комічні риси, а також актуальні події в українському або й загальному житті. Так наприклад, десь у другій половині 20-их років стали дуже популярними народні танці аранжовані Авраменком. Мирослав негайно переробив Аркана на свій власний лад і навчив клясу його танцювати. Трималися ми так само, як у справжньому танці, хором співали мелодію, але кроки робили спрощені, схематизовані, так що загальне враження було подібне, але в дійсності це була карикатура Аркана. Танцюючи ми підіймали такий неможливий порох, шум і крик, що ціла школа ходила ходором.

Другою рухливою забавою або спортом був т. зв. теніс: учасники гри відбивали жмут паперу, щоб він якнайдовше залишався в повітрі. При цьому теж зчинявся дикий гармидер і порох, тому незабаром всі ці розваги були строго заборонені, а для певности всі мусіли на перерві виходити з кляси і стояти спокійно у кори-

дорі. Ми були дуже незадоволені таким обмеженням академічної свободи і у відповідь появився вірш В. Макаренка, що гекзаметром висловлював реакцію кляси:

Ой, як то сумно зробилося в клясі славетній у шостій,
Танці всі зникли нараз, бокс і теніс пропав.
Хто ж бо то сумно так стогне і кашля та плаче надворі?
Наші це славні «слони» — учні убиті горем.
Змилосердіться бо добрії люди над бідними ними!
Дайте їм змогу ввійти в рай їх чудовий для всіх!

Мирослав організував імітацію нової тоді появи у Празі: «Армії Спасіння». Сам він грав ролю проповідника та диригував хором і оркестром. На таблиці він малював відповідні «плякати». Мирослав мав великий вроджений талант до малювання. Ніколи, здається, не мав формального вишколу в цій ділянці, але вийшов з нього непоганий ілюстратор і прекрасний карикатурист. Різні рисуночки з його власним сатиричним текстом безнастанно кружляли по клясі під час лекцій. Одного разу професор Майстренко приніс на лекцію природознавства препарат з скорпіоном. Спирту в шклянці було чомусь тільки на денці. Відразу ж з'явилася карикатура професорської кімнати, де за столом сидять проф. Хлюр та пані Багацька і чекають поки проф. Майстренко поналиває у чарки спирт, тримаючи за ніжку скорпіона. Підпис був: «Чому у скорпіона мало спирту!»

Ще таки у шостій клясі заложив Мирослав тайний «Інститут неморальности». Сам випрацював програму, в яку входило читання пікантних книжок та ходження на заборонені для молоді фільми. Сам же він виписав усім членські картки з підписом директора гімназії та Павми Беринди, якого ми якраз проходили на лекціях літератури. Обидва підписи були дуже точно підроблені. З того таки вийшов скандальчик. Галя Мазепа розповіла про інститут вдома і на другий день прибігла до директора перелякана пані Мазепа, вимагаючи негайного дослідження і кари для винуватих. Була це зовсім невинна справа, але наробила тоді багато шуму між родичами і професорами.

Матури Мирослав з нами не складав. Пару тижнів перед іспитами він зник разом з дівчиною з молодшої кляси. Дівчина походила з Західної України, дуже тужила за родиною, а Мирослав, здається, взявся перевести її нелегально через Карпати. Ця сенсаційна подія викликала величезне заворушення в гімназії і учні почали завзято бавитися в детективів. Найсмійшніший був Суслик, що з заклопотаною міною й великою лупою в руці бродив доволі лісами, шукаючи слідів . . . Мирослав незабаром вернувся

назад, справу зам'яли і йому дозволили складати матуру екстерном, але у клясі нам його дуже бракувало.

Назагал учні нашої кляси були дружні й «зіграні». Децю остронь тримався мовчазний, замкнений в собі Роман Пачовський, а вже у постійній опозиції перебував Борис Галаган. Це був дивний хлопець, якому наука давалася тяжко і він сидів днями й ночами, на пам'ять «визубрюючи» лекції, які він мабуть зовсім не розумів. Учаси в спільних розвагах він ніколи не брав, а навпаки намагався втихомирити й заспокоїти розбухану веселість. Після матури він відразу ж виїхав до УССР, як виявилось, вже заздалегідь мав готовий паспорт. Ми всі дуже дивувалися та не могли собі цього кроку пояснити.

Цікавим «оригіналом» був Сергій Татаруля. Його родичі жили десь під Парижем, але хотіли, щоб Сергій закінчив українську

Гімназійний хор. 1930 р. Стоять зліва: Терлецький М., Трутенко Вол., Богун Т., Ліщинський М., Микитин О., Сорока М., Пік Є., Дідух Р., Бачинський, Трутенко Вс., Трутенко І., Маруняк В., Машовець М., Якубовський О., вих. Іржаківський П. Сидять: Сподарик Сося, Заклинська О., Воронєцька М., Підмалівська М., Грицик М., диригент проф. Яковенко, Джуфер М., Яцків М., Швед Ж., Хлюр З., Сквірчинська С., Кравчук З.

гімназію (наша ж була єдина на еміграції). Він приїздив на початку шкільного року і жив у інтернаті. Часто був об'єктом на-смішок, бо вічно ставив на лекціях якісь безглузді питання, але був завжди добрим товаришем і другом.

Разом з Пачовським з Західної України приїхали Марко Домбровський та Всеволод «Волик» Гарасимів. «Маречка» пригадує

маленьким, кучерявим хлопчиком у коротких штанцях та чорних панчохах. Перше, що він робив у школі — замазував чорнилом дірочки у панчохах, щоб не світилися.

З дівчат згадаю красуню Марусю Калер, хоч не занадто мудру, але деякі учителі на лекціях не зводили з неї очей. Яюсь їй все вдавалося переходити у вищу клясу, і це був перший приклад в моєму житті, що гарним жінкам багато легше живеться на світі. Була ще пухкенька веселушка Філя Дзвоник та старша, поважна Таня Шаповал, яку називали Тьотьою. Оксана Косач-Шимановська, донька сестри Лесі Українки з типово косачівськими рисами обличчя та здібністю до мов, — була ніжна, хвороблива і нервова. Погані хлопці нарочито її лякали та виводили з себе. Одного разу довели її до повної гістерії, кидаючи ножа так, що він застромлювався у її парту. Оксана кричала і жбурляла книжки на всі боки. Професор, що прийшов на лекцію, не міг розібрати що сталося і казав її положити на останню лавку, щоб вона заспокоїлася. Звідтам ще довго долітало її хлипання...

Раз на початку занять зомліла несподівано Тьотя Шаповал, яка сиділа за Василем Макаренком. Виникло підозріння, що той намастив волосся якимось пахучим елексіром, щоб воно не випало. Директором гімназії був тоді Агенор Артимович — учений, професор університету та адміністратор старої австрійської школи, що завжди тримався на певній дистанції і рідко виходив з директорської кімнати. З дуже поважним і заклопотаним виглядом він з'явився в клясі, довго нюхав Василеву чуприну, рішаючи чи від неї можна зомліти. Це була дійсно незабутня картина.

Незадовго перед матурою трапилася пригода мені. Була остання лекція, всі нетерпляче чекали дзвінка, а проф. Майстренко захоплено викладав якісь фізичні закони. На дворі цвіла весна й було страшенно нудно сидіти в клясі. Раптом хтось постукав у двері і професор церемонійно вислав Сергія Татарулю довідатися що сталося. Той довго не вертався, а коли прийшов, так само довго щось шепотів професорові на вухо. Майстренко лукаво посміхнувся, вислав Татарулю з відповіддю у коридор, а ми були неймовірно заінтриговані, бо не мали поняття, що діється. Після лекції професор встав і урочисто заявив, що до «панни Антоновички приходив кавалер, але дівчину можна звільнити з кляси тільки до батьків або у випадку стихійної небезпеки». Пізніше виявилось, що то був знайомий студент, який працював шофером, випадково тоді був у Ржевницях та хотів мене підвезти автом додому. Потім, згадуючи в клясі про цю подію, Майстренко казав: «це було тоді коли до нас свати приїздили». Кляса реготала а мені було дуже соромно.

Професора Майстренка ми любили. Він був добродушний, цікавий; жартівливий і неможливо розсіяний. Хлопці безсовісно використовували цю його рису. Перед лекцією рисували на таблиці якусь складну машину і переконували Майстренка, що то їх винахід «*perpetuum mobile*». Той хвилювався, протестував та так захоплювався, що забував про лекцію поки вона не минала. Нарешті він зорієнтувався, що це все робиться нарочито, щоб уникнути питань, до яких кляса не була підготовлена, тоді він ставав ображений, офіційний і навіть строгий, але не на довго.

Як вогню боялися ми Степана Риндика, що у старших клясах викладав математику й дескриптивну геометрію. Мені він здавався холодним, їдким і саркастичним, може тому, що до його предметів я не мала ніякого нахилу.

Пані Богацька повернулася з Парижу, де проходила доповнюючий курс, і викладала французьку мову з великим запалом і ентузіазмом. Ми говорили тією мовою зовсім вільно й любили перекладати українські приказки на французьке. Виходило з того щось неймовірно дурне, але нас то дуже бавило.

Латину викладав Любинецький — худий, блідо-зелений і напівслісий. Називали ми його сиром, по чеськи «сиречек». Вчив він добре, хоч лекції були досить нудні й тяжкостравні. Прийшов він до нас аж у сьомій клясі та жажнувся, що ніхто нічого не знає, але за два роки він нас добре підтягнув. Ще й досі пам'ятаю довгі уступи з «Метаморфоз» Овідія та «Енеїди» Вергілія. Десь маючи вже понад 40 років «Сиречек» оженився. Пльотки про те ходили вже деякий час, але одного дня він, соромливо спустивши очі і навіть трохи почервонівши, оголосив нам офіційно цю новину. Кляса у відповідь заревла поздоровлення і побажання, чим його остаточно збила з пантелику. Того вечора він помилково сів у потяг, що їхав у протилежному від Праги напрямі. Які ж ми були жорстокі! Всі дивились і тішилися, що він не туди заїде, але ніхто його не попередив. На слідуєчий день ми невинно питалися — де він ночував. Бідний «Сиречек»! Його українська мова була провінційна (-ся перед дієсловом) і він завжди повторяв ті самі жарти, думаючи що ми сміємося з них, а ми сміялися з нього самого.

Предметом професора Кобизького була українська мова й література. Він дуже любив точні дефініції літературних напрямків як напр. реалізму, романтизму тощо. Вимагав, щоб ми дефініції знали на пам'ять і відповідали їх, не задумуючись. На другий день після викладу про початки театру, який розвинувся з певних церковних ритуалів, як напр., коли єпископ мие ноги священикам, Кобизький увійшов до кляси скорим кроком і ще на ходу спитав:

«Коваль, з чого повстала драма?» Суслик, зірвавшись на ноги від-рапортував: — «Драма повстала з того, що єпископи мили собі ноги». Довго ми насміхалися з Суслика, що може для єпископів миття ніг не є така драма, як для нього.

Професор Хлур сам найбільше нудився на своїх лекціях історії. Він читав прямо з підручника, позіхав у довгі вуса і нам здавалося, що він от-от засне.

Перед матурою ми видали «Журнал восьмої кляси» в одному примірнику з розкішною обкладинкою та ілюстраціями Галини Мазепи. І текст і малюнки були наліплені на твердому папері, зв'язаному до купи золотим шнурком. Журнал залишився в школі. Потім я чула, що ним заволоділи молодші учні та поділили між собою образки.

* * *

Спомини з учительювання в Українській Гімназії далеко менш яскраві, живі й веселі, хоч я любила свій предмет, любила вчити і любила своїх учениць. Можливо, що сумні воєнні часи кинули темну тінь на ті роки.

Мене запросили викладати фізичне виховання для дівчат, бо я була єдина українка в Празі, що займалася цим предметом. Одночасно мені поставили умову записатися наново в університет і пройти повний чотирьохлітній курс для учителів руханки. Тоді в гімназії був період переорганізації — багато змін в професорському складі. Директором став Григорій Омельченко. Він увесь час вихором носився по будинку, заглядаючи в усі закутки, шукаючи недотягнень та підганяючи до активності учителів і учнів. Він дуже любив латинські цитати і завжди робив у них помилки. Замість «*persona grata*» він казав «*persona gratis*», але ніхто не відважувався його поправляти.

Коли я почала учительювати, небагато вже залишалося професорів, що мене вчили і було дуже дивно зустрітися з ними, як з колегами. Риндика я далі боялася і обминала його, Тоді я ще навіть підозривала, що він поет — сатирик. З ученицями ситуація теж була неясна. Деякі з них ще недавно були моїми товаришками і питали чи мене треба називати професоркою і звертатися на «ви»?

Професорів було значно більше, як за моїх часів. На перервах в учительській кімнаті велися цікаві розмови, а часом завзяті дискусії на різні актуальні теми. Я довго не відважувалася забирати в них слово. Одного разу, вже під-час війни, радіо поінформувало про бомбардування якогось міста на заході, де згинуло багато людей і понищено мистецькі пам'ятки. Сперечалися про те,

чого більше шкода — людей чи мистецтва. Я несміливо заявила, що люди народяться, а мистецьких пам'яток відтворити неможливо. Хтось з професорів, чи не Риндик, гостро мене обізвав: «Попробуйте народити хоч одного!» Проти такого аргументу я не встояла і замовкла...

Постійно велася боротьба між куріями і некуріями. Некурії, під проводом професора Білецького, вимагали, щоб в учительській кімнаті не курилося. Після довгих суперечок знайшлася поруч маленька комірочка, де дозволено курити. Там було тісно, «за димом нічого не видно», але гамірно й весело. Здавалося, що туди перекочували всі, бо велика і простора учительська: — світила пустою.

Між учителями були старі високошкільні «ветерани», як вже згаданий Л. Білецький, Ф. Слюсаренко, П. Феденко, М. Дольницький та інші. Найсвіжіші думки та ідеї, мені здається, мав Ст. Ю. Масляк, поет — модерніст з надзвичайним даром уяви, інтуїції та візії. Разом з тим він був увесь час переляканий, переполошений і нервовий. Як пізніше виявилось, причиною були його ліві ухили, які тоді треба було тримати в глибокій тайні. Вірші він писав в українській, чеській та німецькій мовах і всім їм була прикметна меланхолія, безнадія, безвихідність. Його ніби безнастанно переслідувала ідея смерті. Але в товаристві він був веселий і дотепний. Зо мною він говорив жартівливо, інколи роблячи досить недвозначні натяки і пропозиції. Я переконувала його зацікавитися більше моєю душею, а він відповідав: — «Я цікавлюся душею, але ж вона в тілі і до неї треба якось дібратись».

Серед виховників цікавий був Калинець — дуже інтелігентна, гостра на око і на язик людина. А ще був милий, тихий Тивонюк з ніжною чутливою вдачею. В адміністративних справах, які ставали — за німецьких часів — чим далі, тим складніші, завжди охоче й прихильно помагав О. Балабас. Майже нікого з тих моїх співробітників вже не лишилося між живими.

Незадовго після того, як я стала учителькою, відбувся переїзд гімназії з Ржевниць до Модржан. Тут був великий, зручний будинок та додаткові приміщення для інтернатів. Досі навчання відбувалося у чеських школах, поза їх шкільними годинами. Колись у Празі в деякі дні чеська школа була занята і тоді учні сходилися в бараках на Погоржельці у т. зв. Переходовій Станиці, де містився інтернат. Тяжко собі уявити менш підходяче приміщення для навчання, а тим менше для життя. Учні сідали на ліжках (інших меблів майже не було) як найближче до залізної пічечки, яка ніяк не могла нагріти старі, провізоричні напівруїни. Хтось склав навіть віршика:

— Станиця... снігу копиця...
Двері відчиняються за шнур.
Пан професор Хлюр...
Починається лекція —
На ліжках учнів колекція...

Було ще щось, але я вже забула.

Там на Станиці вперше довелося зустрітися з Оксаною Лятуринською, яка завжди ходила закутана з головою в хустки та коци. Чи не придбала вона тоді запалення вух, від якого терпіла потім ціле життя?

У Ржевницях навчання теж провадилося у чеській школі в попудневих годинах. Для руханки ми користувалися залемо місцевого «Сокола».

Переїзд до Модржан виявився дуже практичний ще й з іншого боку. Модржани були близько Праги, і коли під-час війни автобуси переставали їздити, до гімназії можна було дійти пішки. На подвір'ї вибудовано велику їдальню з кухнею, де також відбувалися години руханки у дощову погоду або взимі. Огрівати цей величезний простір було тяжко, а коли забракло вугля і дров, то його взагалі не опалювали. Там тоді було несамовито холодно й вогко. Дівчата старалися, під різними претекстами, звільнятися від руханки, а для мене витримати там 3—4 години була страшна мука і я вічно була перестуджена.

Хлоп'ячу руханку вів полковник Палій-Сидорянський, колишній учасник Зимового Походу. Спортом і гімнастикою він займався колись у військовій школі. то ж передусім навчив хлопців впорядку, а вірніше муштри. Вони прекрасно марширували, змінювали різні формації і бадьоро вигукували привіти й поздоровлення. Прикінці війни Палія арештувало Гестапо і він опинився в концентраційному таборі. Ходили слухи, що в нього знайшли якісь бандерівські скрипти, які він з цікавості позичив у когось з учнів. Між персоналом гімназії були інформатори та інші темні типи, так що треба було бути дуже обережним. Це все було неприємне і про ці часи навіть не хочеться згадувати...

Після арешту Палія мені довелося інколи заступати його. Добре, що хлопці були здисципліновані і якимось мене слухали. Властиво моє завдання обмежувалося до організованого маршу на футбольну площу, де вони ганяли м'яча, а я сиділа і хвилювалася, щоб хтось не зламав ногу.

За німецької окупації директором став А. Штефан. Роля і завдання його були не легкі. Доводилося спритно лаявувати між опінією українців (професорського збору), німецькою політичною лінією та чеським міністерством, яке фінансово утримувало гім-

назію і було в опозиції (хоч скритій) до німців. Як людина Штефан здався мені без виразної індивідуальности, але завжди з подивом стежила я за його складною дипломатією. Гімназії не раз загрожувала ліквідація, а він якось керував нею крізь найбурхливіші та найзрадливіші води. Штефанові, у великій мірі, треба завдячувати, що гімназія проіснувала до кінця війни.

*

* *

Працький період української еміграції визначався головне культурними досягненнями. У створеній там едукативній системі, гімназія була тільки одним зеном, значення якого ми може тоді ще й не усвідомляли. Тепер, після багатьох років, виховавши своїх дітей у чужомовних школах, я зрозуміла, яке щастя мати змогу вчитися в українській середній школі. Це особливо важливе в гімназійних роках, коли формується характер, інтелект та світогляд.

Крім того всього гарно знати, що є по світі розкидані друзі, з якими нас в'яжуть незабутні спогади про нашу спільну Alma Mater.

Августин Штефан

УКРАЇНСЬКА РЕАЛЬНА ГІМНАЗІЯ В МОДРЖАНАХ

На початку 1940-го року президент Монс. А. Волошин повідомив мене: «Августине, переселися до Праги і приступай до рятування української гімназії в Модржанах. Чехи хочуть зліквідувати її. Теперішнє керівництво гімназії летаргічне. Воно не в силі врятувати її. Тепер там навчається свідомо українська молодь з Карпатської України, біля сто хлопців і дівчат, в такій самій кількості діти старих емігрантів з Чехії та Моравії. В Празі є багато свідомих українців, які допоможуть тобі».

Подібні «послання» дістав я від міністерського радника, д-ра Юліяна Комаринського, родом з Галичини, від діяча ОУН Дмитра Оснача, родом з Наддніпрянщини, та від о. Степана Решетила, ЧСВВ. Інж. Василь Чапля, який тоді був директором чеської торговельної школи в Празі, переслав мені готове прохання до міністерства шкільництва прийняти мене до складу протекторатного шкільництва.

В міністерстві шкільництва в Празі зразу сказали, що вони нічого не можуть зробити без протекторатного, тобто німецького, відділу міністерства, й сказали куди піти. Мене поінформовано, що дир. Г. Омельченко піде на пенсію. Кого призначать на його місце — залежить від німців та від Кураторії Української Гімназії.

На протекторатному уряді секретарем шефа середньошкільного відділу був професор німецької мови в гімназії в Мукачеві, а згодом у Хусті, який знав мене з «підкарпатських» часів і швидко полагодив моє прохання перевести мене до середнього шкільництва Протекторату. Мене іменували професором державної реальної гімназії в Брні-Гусовицях й приділили на службу до Української гімназії в Модржанах.

Як я вже загадав, президент А. Волошин, отці Василіяни Решетило і Калинець гаряче закликали мене перебрати дирекцію Української гімназії. Вони хотіли бачити модржанську школу українською християнською установою, яка виховувала би дітвору в християнській традиції наших предків. На їхню думку,

збереження гімназії в українському християнському дусі мало бути моїм завданням.

З професорів Української гімназії я знав тільки Агенора Артимовича, який помер в 1935 р. Я чув про катехита гімназії д-ра Василя Гопка, пізнішого Єпископа Пряшівської Єпархії, чув про директора Г. Омельченка, був ознайомлений з його книгою про президента Т. Г. Масарика, але особисто не знав їх, так як не знав нікого з учителів і службовців гімназії, що перед моїм приїздом до Модржан в жовтні 1940 р. працювали в нашій школі. Знав тільки кількох учнів з ржевницької гімназії, в тому числі пок. Олексу Блистіва.

На першій конференції з професорами Української гімназії наприкінці 1940 р. я звернувся до професорської колегії такими словами: «Панове колеги! Теперішні приписи та інструкції чеського Міністерства шкільництва дають мені право вирішувати шкільні справи, які раніше належали до компетенції професорського збору. Я цього права не буду вживати. Як і давніше, більшість голосів професорського збору вирішуватиме ці справи».

Хоч частина професорів і службовців віднеслася до мене на початку моєї служби в Модржанах із застереженням, мое відношення до професорської колегії і до нашого спільного обов'язку виховувати майже дві сотні хлопців і дівчат, з яких велика частина опинилася в Модржанах без родичів і виховання яких цілковито залежало від нас, учителів і виховників, скоро переконали моїх колег, що я не прийшов до Модржан диктувати, а працювати разом з іншими для добра нашої школи, наших дітей.

Тоді я мав уже 23-річну учительську практику в учительській семінарії, а потім в державній гімназії в Ужгороді, в державних торговельних академіях в Ужгороді, Мукачеві й Братиславі. Я бував в клясах понад 20 чеських і німецьких торговельних академій в Чехословаччині, в торговельних школах в Парижі, Дрездені й Берліні, в гімназіях мадярських і хорватських в Будапешті й Загребі, отже багато бачив і переконався, що світ кращий, як дехто думає, і приступив у ці важкі роки війни до свого національного і педагогічного обов'язку.

Перебравши службу в гімназії та в її інтернатах, із здивуванням я ствердив, що професори гімназії мають дуже малу платню — від 700 до 1600 корон місячно.* Тільки жертвенний ідеалізм змушував їх виконувати тяжку працю виховника за платню, що не вистарчала навіть на мінімальний прожиток. Спочатку робив я відповідні Заходи перед чеським міністерством шкільництва. Але

* 70—160 нім. райхсмарок.

там, за винятком міністерського радника (ім'я якого я забув), який скоро помер, не знайшов жодного зрозуміння. Всетаки професори невдовзі отримали відповідну платню зі зворотними сумами за попередні місяці.

Виховна праця професорів і дисципліна молоді, за винятком кількох випадків, були добрі, навіть дуже добрі. Гімназія мала чеських і німецьких інспекторів і перебувала під доглядом Кураторії. В роках другої світової війни майже щотижня відвідував гімназію якийсь інспектор, чех або німець, або член Кураторії — українець, або німець, поліція — чеська з Модржан, або Гестапо з Праги, чеські рахункові ревізори, чеські харчові або здоровельні інспектори, районні голови, тощо. Постійні контролю й недоброчинний, часто переборщений, нагляд, відбилися на знанні й дисципліні молоді. Вона була знаменита, не кричала, не маніфестувала, а вчилася. Розрадою для неї був Український Тетр у Празі та гімназійні імпрези. Число неуспішних учнів протягом шк. р. 1940/41—1944/45 становило пересічно шість на всю школу, чи у відсотках — 3,5⁰/. Українська гімназія в Модржанах щодо навчального рівня була краща як празькі чеські гімназії (німці змушували професорів математики, історії, географії й німецької мови ходити до чеських і німецьких гімназій на «взірцеві лекції», що давало нам можливість пізнати ці гімназії), й краща, як ма-

Педагогічний склад гімназії в 1932 р. Стоять зправа: С. Риндик, А. Яковенко, П. Іржаківський, П. Тенякко, К. Подільський, І. Шлендик, В. Богацька, М. Хлур, М. Калинець, І. Проскурівський, Т. Пасічник, М. Нагірний. Сидять: О. Скидан, І. Паливода, І. Кобизький, Ф. Гула, Л. Шляхтиченко, В. Кандиба.

дярські та галицькі гімназії воєнного часу. Щодо поведінки, зокрема дівчат, то Українська гімназія в Модржанах належала до найкращих середніх шкіл.

Щодо бюджету гімназії та інтернату, можу подати лише приблизну суму, бо при евакуації гімназії ми не забрали жодних актів, книжок, навіть не змогли забрати звітів гімназії. Пригадую, що бюджет платні професорів й інтернатських службовців значно збільшився. Треба підкреслити, що моя платня — порівняно з іншими — висока, бо я був тоді вже в найвищій професорській ранзі — не входила до бюджету гімназії і виплачувалася дирекцією реальної гімназії в Брно-Гусовицях.

Мої дані щодо бюджету гімназії спираються на число учнів в УРГ у хлопчому й дівочому інтернатах. Згідно з цим, бюджет УРГ становив в роках мого директорування в Модржанах:

1940 — 1.000 000	корон	1943 — 2.500 000	„
1941 — 1.500 000	„	1944 — до 3.000 000	„
1942 — 2.000 000	„	1945 — до 3.000 000	„

(використано лише частину)

На цей бюджет склалися в головній мірі дотації протекторатного уряду і в меншій мірі інтернатські оплати учнів. Сьогодні без бухгалтерійних книжок не можна дати точної реляції одного й другого, а пам'ять по 30—35 роках дає неточну відповідь.

На бюджет гімназії склалися ще деякі менші позиції, в тому:

а) пожертви від українських інституцій в Празі, Берліні, Кракові та з інших міст. В звітах УРГ за 1942—43 та 1943—44 шк. роки є точні дані про склад жертводавців і висоту вплачених сум;

б) пожертви від окремих фізичних членів Кураторії УРГ, одначе не пригадую собі дотацій від Кураторії як установи. Думаю, що за моїх часів Кураторія не мала власних фондів і не була посередником вplat на користь школи з боку названих інституцій;

в) пожертви приватних осіб, добродіїв Української гімназії, які, мабуть ще з ржевницьких часів, піддержували нашу школу то грішми, то спортовим приладдям та іншими дарунками, в тому числі й харчовими дарунками для дітей, зокрема із Закарпаття, якими опікувалися деякі родини з Праги та й самі учителі й виховники.

Більш реально можу говорити про учнів, професорів та інспекторів, бо маю фотознімки й свої записки. Чеські інспектори Йозеф Урбан і Ярослав Горак були доброзичливі, прихильні, але строгі інспектори. Зокрема інсп. Горак дуже стежив, щоб ми не зробили якоїсь політичної, тобто — протигітлерівської — помилки.

Напр. коли німці приказали, щоб портрет Гітлера був прикрашений квітами й лентами, він сам дбав про прикрасу цього «вівтаря» і приніс під час інспекції квіти.

Пригадую п'ятьох німецьких інспекторів: двоє з них поводитися витримано, троє були дикі гітлерівці, один з них, зухвалий і нахабний молодик, успів робити неприємності тим, яких він відвідував. Однак, його диктатура не тривала довго, бо вислали його на советський фронт. Другі два гестапівці панували в 1944—45 рр. і були в Модржанах лише два рази.

З професорів я найкращим уважав письменника Трохима Пасічника, знаменитого літературознавця і прекрасного викладача, йому рівним вважав я д-ра Леоніда Білецького, науковця і доброго викладача, який від першого дня мого директорування щиро допомагав мені увійти до життя гімназії в Модржанах, де я перед тим ніколи не був. Учні цих українців добре знали предмет.

Добрими фахівцями були й уміли передати своє знання учням, — математик Степан Риндик, хемік інж. Гринько Грицай, книговод гімназії, далі географ Мирон Дольницький, германіст Степан

Педагогічний склад української гімназії в Авґсбурзі (1946)

Масляк. Рівнож знаменитий виховник підготовчих і перших клас — проф. Іван Паливода, природознавець д-р Олекса Балабас, який до часу, доки не змінили урядову мову з чеської на німецьку, був секретарем дирекції, від 1942-го року цей обов'язок перейняв германіст і секретар дирекції Остап Зелик, україніст і дослідник

історії Закарпаття Корнило Заклинський, а від 1 вересня 1944 р. професор англійської мови д-р Ілько Ясінчук.

Священниками при школі, які відправляли щонеділі св. Літургію і викладали закон Божий, були о. Василь Лар, згодом о. Павло Миськів ЧСВВ — для греко-католиків, і о. Арсен Чернявський — для православних. Отець Арсен, як добрий шахіст, zorganizував шаховий гурток при гімназії.

В гімназії учили ще Федір Слюсаренко — латиніст, Володимир Січинський — мистецтвознавець, спів і музику — Платоніда Россіневич, гімнастику хлопців — Михайло Палій-Сидорянський, для дівчат — Марина Антоновичівна, бібліотекарем школи був проф. Михайло Самойлович, лікаркою гімназії була д-р Анастасія Сидорук.

З інтернатських службовців треба згадати управителів інтернату для хлопців фах. учителя Евсенія Волощука та редактора д-ра Лева Мидловського, для дівчат — мати Агнету ЧСВВ та Ольгу Лукачеву. З виховників Миколу Калинця, інж. Сергія Захвалинського, д-ра Зиновія Тивонюка, Гриця Калюжного та Михайла Самойловича, з виховниць Іларію Кульчицьку, Марію Пшепюрську (замужню Овчаренко) та Емілію Ільницьку.

Дальші працівники: в бухгалтерії — Михайло Русинко та Марія Ігнатишин — замужня Логуш, завідуючий інтернатським складом: працюючий Омелян Міценко.

Кухарка: Анна Беднаржова, Марія Фризівна. Працівниці в інтернаті Розалія Михайлишин, Василина Микитин, Катерина Підгорецька.

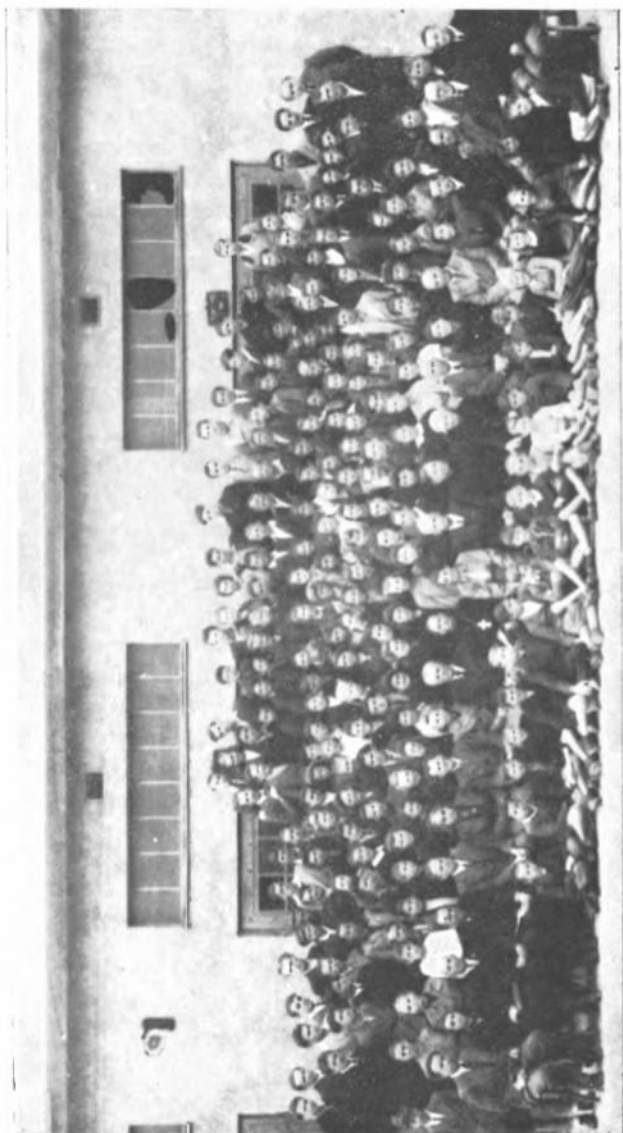
Андрій Федорків, управитель народньої школи при гімназії і від 1943 р. — Марія Сіміренкова, виховниця при тій же школі працювали від 1941 до 45 рр.

Шкільні сторожі: Гриць Дуда, Павло Криськів і Станислав Шаповал.

В дівочім інтернаті сповняв обов'язки господаря дому покійний Сергій Овчаренко.

Молодь з Карпатської України була мабуть більш відважна, більш активна та більш гомінлива і балаклива, як молодь з інших українських земель. Мабуть якесь критичне слово було причиною, що учня Василя Бору з вакаційного табору в Німеччині, та Івана Ільтя, що мешкав на приваті, Гестапо забрало і замучило.

Забрало Гестапо також договірного проф. В. Січинського і учителя гімнастики М. Палія-Сидорянського. Дирекція не була повідомлена про причину арештів згаданих учнів та професорів.

Українська гімназія з Модржан в Авгурзі (1946)

Згадати учнів та учениць в рамках короткої статті неможливо. Пам'ятаю таких учнів та учениць: визначного учня Літова, гарних в поведінці та науці — Блестівну, Клочураківну, Романченківну, Виноградника, Курчаківського, знамениту декляматорку Елісавету Зейканівну, диригентку гімназіального хору Олену Арделянівну, визначну ученицю Марію Ленделівну, скромного Івана Панаса, братів Микитинів, покійну Ольгу Балицьку, Василя Бібена, добрих математиків Вірослава Шпука та Федора Янчика, братів Мочерняків, братів Ярослава і Володимира Михайлишинів, Гаврила Вакара, Тихона Зеленка, покійну вже поетку Гафу Малинівну, Михайла Осовського, Ярослава Салигу — який прийшов до нас з французької школи, Людмилу Клименківну, Ярослава Паливоду, Дагмар Євтухівну та багато інших.

Дня 21-го квітня 1945 р. гімназію евакуйовано і 84 ученики і учениці виїхали з Модржан і прибули до Авгсбургу, перша частина 6-го травня, а друга частина 17-го липня 1945. 23-го липня розпочато закінчення шкільного року 1944—45 під проводом дир. А. Штефана та професорів д-ра Л. Білецького, М. Дольницького, Ст. Риндика, І. Ясінчука, М. Самойловича і д-ра З. Тивонюка. Всіх учнів спочатку було 84 (53 хлопці і 31 дівчина). В інтернатах працювали Михайло Самойлович, Сергій Овчаренко і Марія Пшепюрська, секретарем гімназії був Микола Калинець. Шкільний сторож: Станислав Шаповал.

В шк. році 1945—46 гімназія мала 195 учнів у I—VIII-ій класах гімназії, 105 учнів на матуральних курсах. У професорський склад увійшло 31 професорів.

Іван Жегуц

УКРАЇНСЬКА РЕАЛЬНА ГІМНАЗІЯ В МОДРЖАНАХ (1937—1945)

Писати ці рядки рівно тридцять років після першого бомбардування Праги, в такий же погідний день, як той 12 лютий 1945 р. значить перелистувати багато подій, пережитих після війни, відтворити в пам'яті дні нашої молодості.

Модржанський період УРГ це вже епілог історії великої української громади в Чехословаччині. Цей епілог позначений війною, недостатками, психозом страху перед всім, навіть перед завтрішнім днем. Якщо ж тридцять років після цього тривожного дня, що пополудні почав вкриватися димом пожараща Німецької опери, більшість з нас має змогу думати про позитиви й негативи нашої школи, то завдячуємо це в першій мірі нашим учителям і виховникам, що зуміли, наперекір военній завірюсі, врятувати наше гніздо цілим. І за це ми їм зобов'язані!

Між нами, бувшими учнями Гімназії, існує своєрідний контакт, майже духовий контакт: мало листів, кілька незабутніх тихих зустрічей, але кожний про кожного знає: тут поступилися навіть деякі доволі непроходимі кордони. Адреси товаришів із школи зберігаються в нотатнику по 20—30 років як лікарство. Буває так, що ми готуємось на бурхливу зустріч з нашим другом Пальком (в дон-кіхотські роки він писався «Мігуельо ді Палько»; зараз він смиренний мирянин столиці Канади Оттави). Через диференцію в канадійських і європейських календарях зустріч не виходить, отже відкладаємо на другий раз.

Ржевниці й Модржани

Модржаняки можуть завидувати ржевницьким товаришам під кожним оглядом. Ідилія Ржевниць, цього чеського містечка з історичною закраскою (хто з нас не видав того гігантського пня на Шіберняку, що на ньому чеським патріотам по Білій горі голови стинали?), із садами, городами, плотами, які нам доводилось перелазити і над якими спонтанно неслася наша пісня «Коло млина яворина, зацвіла клина», із спортовими площами, із чародійною

Бероункою, в якій мене Микитюк-герой, правда вже під Збраславським мостом, чуть-чуть не втопив, все це створювало своєрідну атмосферу, яка над усе сприяла духовому розвитку хлопців і дівчат, що здебільша прийшли сюди з глухої провінції і, як покійний вже наш виховник, філософ «Звер» (Микола Калинець) бувало казав, «вдома цеглу їли» . . .

Ржевницька Бероунка була для хлопців з-над Тиси, Ріки, Боржави рідною сестрою, яка з першого дня нас приваблювала. Осінь 1937 р. була чудова. Після обіду в їдальні, що нею завідувала пані Нечипорук, ми прямо вилітали на ріку. Одного соняшного пообіддя ми по хлоп'ячому зрадили її приязнь до нас новаків, не передчуваючи, що наближається час покидати, ще й не загрівшись, Ржевницю. Палько рішив запросити нас на човни. В нього був вроджений дар мати біля себе товариство або принаймні Петра Смолу з Ондавки. Така пара в роки фільмових героїв Лавреля і Гарді притягала товариство, тим більше, що навколо Палька й Смоли звжди щось творилось. Отже, ми опинилися в одному човні, а дівчата в другому (де був Палько, були й вони). Кілька разів пробували ми перекинути дівочий човен, та фізика, а може совість, не дали. Ми й не опам'ятались, як минули наші дві години, й дослівно опинилися у воді: Палько заявив своїй «посадці», що в нього немає тих двох корон, що треба було заплатити за дві години їзди на човнах. Треба було тікати. Ми причалили трохи нижче від пристані і в ноги! Ніхто за нами не гнався, хоч здавалося, що вся служба за нами в погоні. Залишилася нечиста совість супроти нашої ріки і щира діточа любов до неї, бажання повернутись, поглянути на острів і випити кухоль пива з тим, хто буде на службі. Чи забула Бероунка українців?

«Ach synku, synku, oral-li jsi?»¹

На цей короткий період мого побуту в Ржевницях припадає спонтанна участь Гімназії під проводом дир. Омельченка в жалібному поході перед катафалком Президента ЧСР Т. Г. Масарика в половині вересня 1937 р. на Празькому замку. Тридцятьвісім років минуло від того осіннього дня, коли я вперше побачив Градчани з Храмом Св. Віта, а з Градчан — Малу Страну² прикрашену дзвіницею храму Св. Миколая з її зеленими куполами. Ніколи не забуду врочисту атмосферу жалібного походу брамами Градчан до катафалку з тлінними останками Президента-Основопо-

¹ Синку, синку — чи ти орав?

² Квартал Праги.

ложника ЧСР. Закарпатці, які вдома по школах плекали культ Масарика, стояли, як вкопані, перед почесною сторожею навколо катафалку, зложеною з генералів на чолі з одноокиим генералом Сировим, що був для нас легендарною фігурою. Ця жалібна врочистість дала нам, забутим громадянам Республіки, нагоду познайомитися із Прагою та її культурними пам'ятками і зали-

Прага — Кармелітська вул.; зправа частина Будовцовой школи, де відбувалися перші лекції УРРГ

шила серед нас стільки вражень, що їх годі було впорядкувати в діточих головах на протязі й так драматичної для нас осені. Цілий день ми провели на Градчанах, на Карловому мості, в Старому місті, на Вацлаваку, а в сумерку подались на Нуслі, на виставу «Іздні глідка» («Вершники»). Проте, найглибше закоринились в пам'яті Градчани і панорама Праги, залитої осіннім сонцем.

Тут було все колосальних розмірів: від величавих готичних вітражів Храму Св. Віта і його монументальної Каплиці Св. Вацлава, почерез мозаїку стріх Малої Страни аж до фантастичної фігури Чапа, що нею пишався вечірній Вацлавак. У війну цей текстильний Чап³ або полетів у теплі краї, або прямо затерся

в моїй пам'яті. Цей Чап, кланяючись нам знову і знову, прощав нас перевтомлених в дорогу до наших Ржевниць. Скільки вражень назбиралось в наших головах за цей осінній день: всі вони символізували культурний розквіт і політичний хаос над усе ліберальної Республіки. Інтенсивність наших вражень не поступилася перед зливою днів і подій, що слідували після цього вересневого дня.

Книги — це морська глибина

Наші ржевницькі роки знайшли собі гідного хроніста в особі Володимира Маруняка, автора й ініціатора Альманаху УРГ. Останній шкільний рік, що тільки починався в Ржевницях, стояв

³ Чорногуз.

під знаком футболу, в якому домінував такий корифей, як Павло Джубан; під знаком хору під орудою проф. А. Яковенка і позначався над усе спрагою книжки. Не прийміть це пізне свідчення, як банальну фразу людини, що з волі Божої після десятків років ще все не впоралася з книжками, що з перспективи часу бачить на них все більше порохів, а в них — все більше тенденції до марноти світу цього, чим води цілющої, яку ми, спрагли знання, пили прямо з долонь.

Вже в Ржевницях поширилася була серед нас пошесть гризти кожну книжку, яка була до диспозиції в нашій шкільній бібліотеці, зложеної, Бог зна, за яким принципом. Я починав «Соняшним промінем» Бориса Грінченка і продовжував «Бурською війною». Грінченко прищепив нам народництво і таку ж наївну любов до недоступного жіночого роду, а Бурська війна пробудила в нас стихійний порив до свободи в її найширшому розумінні. Хоч ця свобода й не мала нічого спільного з «одеською дефініцією», то історія таки покпила собі з бурів: герої у війні з англійськими колонізаторами удостоїлись благословення компартії і попали в «Книгоспілку», а з «Книгоспілки» в Ржевниці. Тепер бурів женуть і з «Книгоспілки», і з Об'єднаних Націй, і ось-ось з Африки — як колонізаторів. Остались Ржевниці, книжки і діти: наївні, нерозлучні побратими, вірні одне одному до кінця. Решта йде на попіл історії.

Читальня в нашому інтернаті була ідеальна: в городі, під будинком, або в траві під тою легендарною грушкою, якою — за переказом — генерація Ткаченків, Трутенків, Ліщукевичів спускалася ніччю з вікна на зустрічі з дівчатами. Неймовірна легенда, яка, завдяки сірим модржанським будням з непривітною «Чедікарнею» та її *пісковнями*, протрималася при житті за увесь період існування Гімназії. Трутенкам, тій грушці та нічним феям, що могли нашій братії приснитись тільки в Ржевницях, завдячуємо живучість молодечої фантазії. В Модржанах наші дами серця ночували в Коморжанському замку, до якого добиватись було неможливо і майже недостойно лицарям, яким ржевницькі праотці залишили тільки духову поживу в формі переказів. Але добивались!

Я не пам'ятаю нашого виїзду з Ржевниць осінню 1937 р., але чітко збереглася в моїй пам'яті сіра, монотонна обстановка «Чедікарні», нашого нового притулку і такий же пополудень після нашого приїзду в Модржани над Влтавою, на південному пригороді Праги. Який контраст! Чи ця зовнішня обстановка, пустий пригород з Яговою хатиною, не пророкували нам вісім голодних років, серед яких були й проблески, то назагал білянс модржан-

ський не сповнений тих душевних зривів, що ними, як подихом акацій пахне Марунякова ржевницька весна . . .

Стоїмо перед «Чедікарнею», квартирним будинком в три поверхи, без садів, без городів (близький ліс з його «леснім дівадлом» і тихими стежками був для нас в той момент ще тайною скритою) і чекаємо на команду дир. Омельченка зайняти кімнати: всі готові увірватись на найвищий поверх з поглядом на Влтаву, зайняти «найкращу кімнату». Скільки разів пережив я цю саму процедуру в повоенних роках вже в таборних умовах!

Діждались таки і побували не в одній, а майже в кожній кімнаті, навіть на тому третьому поверсі, куди нас після відходу дівочого інтернату до Коморжанського замку приділювали по клясах, що року наново, щоб протягом війни ми не засиджувались ані в одній кімнаті, привикли і до пісковні з півночі, і до Влтави та Коморжанського ліса з півдня. Поділ кімнат по клясах проходив як правило, в якому, як у латинській граматиці, були виїмки в формі «старших», тобто нагляду над нами із старших кляс (сьомої і восьмої кляси цими обов'язками не навантажували).

До четвертої кляси включно був у нас «старшим» незаступимий по своїй вдачі Живаха-Живачевський. Він вийшов із чеського середовища, був неговіркий, на відміну до Богдана Салацького ще в Ржевничах, але так, як і Салацький, відзначався тонким знанням «родокапсів»,⁴ за що ми наших згаданих «старших» над усе любили. Живаха мав по відношенні до тієї генерації, що їй з правила (тут вже без латинської граматики) «давали в вухо», дещо жандармський фасон, але його ковбойська вдача нівелювала цей недолік (чи не все одно, від кого «в вухо» брати: не дасть Живаха, то дасть, і то нізащо, Курчаківський або Василяцук, прямо так, «з нервози»). До того ще при якійсь перевірці наших порядків сам виховник Калинець, він же «Звер» наш із щирим батьківським серцем до дітей, відкрив у Живачевського під подушкою (це традиційний магазин у кожного з нас ще з Ржевниць, може дехто з жонатих ще досьгодні зумів врятувати цю традицію) кінську підкову. Хоч це був талісман ще мабуть з бронзової доби, то Калинець мусів з докором ствердити: «Стидайтесь, ви старший, підкову тримаєте під подушкою! Вони вам тут ковбойських коней заведуть під ліжками!» Це не підірвало авторитету Живачевського, а навпаки, ми стали по його боці і виховникові Калинцеві це в суті подобалось, це можна було відчитати з його прижмурених очей. А хто з нас не вмів у цих очах читати?

⁴ Кишеньковий роман, невеликі книжечки кримінального змісту, або про романтичні події на американському «Дикому Заході».

Не одна життєва мудрість, якою нас наділив, картаючи то за це, то за те, пок. Микола Калинець, супроводить нас до сьогодні і завжди буде з нами! За це йому належить наша вдячність і пошана.

Вдячним залишився нам і наш «старший», Живаха. Однеї неділі, по Службі Божій, взяв він нас на Точну в Клюб вітрильників, щоби продемонструвати свій полет. Ми знали, що Живаха належить до кльобу, він щонеділі мчав у напрямі Точни з важкою лінвою через плече, але ніколи не хвалився своєю розвагою перед іншими. Коли ми добрались на гору, з якої стартували вітрильники, Живаха взявся за своє діло. Протягнули гумову лінву,

Гімнастичні вправи в УРГ в шк. році 1941—42: Стоять в першому ряді зліва: Ф. Тума, А. Очерет'юко, Ф. Щадей, М. Вовчанський (з кулею), І. Панас, В. Білик, полк. М. Палій-Сидорянський (†), В. Кисіль, В. Корж, І. Гайгасовський, Т. Тучак, А. Камійонка, Ю. Скидан, М. Мурин, Зозуленко та Іван Бізоя (†) як гість на вправах; 2-ий ряд: А. Ткачук, Ю. Василячук, В. Микитюх та Олег Беднарж (†)

Живаха відчалив і піднявся, як у таких випадках буває, трохи зарано і вище, втратив швидкість і рипнув на землю, потовкши спину. Нам стало жаль нашого героя, але Живаха зберіг форму і не покинув літати, може сьогодні де капітаном «ve vejslužbě». ⁵ «Letu zdar!». ⁶

Живачевський походив з мішаної чесько-української родини. Ця категорія становила до 1937 р. поважну більшість серед учнів

⁵ На пенсії.

⁶ Хай живе польот!

і «питомців» інтернату. В роках 1937—1938 закарпатці майже догнали «емігрантів», а з 1939 р. починаючи, вони становили абсолютну більшість, про що ще буде мова при аналізі господарської частини інтернату.

Тут коротко треба торкнутись мотивів припливу закарпатців в 1937—1938 роках. Першим поштовхом для цього служили без сумніву учителі-емігранти, що перебували на Закарпатті. Велику роль відіграла національна свідомість учителів-закарпатців, зокрема в горожанських школах, звідки ми шукали броду до дальшої освіти. Не слід забути самодіяльних гуртків і театральних груп, з їхнім завершенням у «Новій Сцені», що своїми гастролями збудила Верховину і Гуцульщину (виступи в Рахові 1938 року під час відкриття Дому «Просвіти»). І, нарешті, пластові табори, в яких — за свідченням наших ржевницьких товаришів — брали участь старші учні УРГ.

Але слід звернути увагу на одну забуту брошуру «Довідник УРГ», видану в 1936 р. мабуть проф. О. Балабасом, що був постійним секретарем гімназії до 1942 р. Він бо зібрав найважливіші інформації, потрібні для дітей, які шукали доступу до середніх шкіл, але з різних причин їх не приймали ні до Учительської семінарії в Ужгороді, ні до Торговельної академії в Мукачеві, ні в одну з нечисленних гімназій Закарпаття. Про Російську гімназію в Празі знали ми від наших ровесників вже раніше, але якими дорогами було туди потрапити? Наше знайомство з названим довідником пірвало нас так, як весняна повінь. Довідник чітко вказував шлях до підготовчих іспитів з предметів, що їх передбачав учбовий плян УРГ. Мені і, як виявилось вже на місці в Ржевницях — моїм товаришам, залишався для підготовки дуже короткий час: два місяці! За цей час ми з Олею Стефанівною то деклямуючи, то плачучи, опанували загальні основи української і німецької мови в її пок. батька, полк. Гната Стефанова. Української мови не приходилось Рахівчанам учитись, за те тим більше довелось Катеринюкам, Мельничукові та іншим кувати російську для Російської гімназії в Празі. Кували й вертались горді своїм «руським язиком» в Рахів. На одній черешні довідався я від свого клясного товариша Мельничука в часі ферій, що України немає... Відтоді для мене вже не було іншої цілі, як одна-єдина: довідатись у когось, чи та Україна є, чи її немає. Отже, — довідався.

Напрошується ще одна реляція, від якої узалежнюється все життя dorостаючої молоді: діти й школи... Скільки з нас зовсім випадково ступило на шлях свідомого українства завдяки одному

із названих факторів, скільки залишилось «синами русского отечества» і переживали неухильну українізацію 1945 р. як особисту трагедію?

Кожен є ковалем свого щастя...

Так ми 1 вересня 1937 р. опинилися, як перед добрим батьком, перед нашим екзаменатором з української мови, проф. Леонідом Білецьким. Тема письмового іспиту: «Кожен є ковалем свого щастя». Пишучи ці рядки, бачу перед собою довголітнього улюбленого учителя і опікуна нашої класи і з вдячністю міркую: «Глибоку мудрість дали Ви нам, дорогий Учителю, на дорогу: задача виявилася багатом з нас не під силу! Письмовий іспит ми здали. Але ж десятки років пройшли, а ми ще й досі пораємося біля цієї мудрости і не даємо собі ради: дехто з нас віддав уже свій екзаменаційний лист майже не писаним; дехто опинився по другому боці барикади, де більше важить народна мудрість: коня кують, а жаба ногу натягає; дехто філософує над логічною суперечністю тези і сяк-так пробує кувати. Покуй на чужому ковалі, або сам підстав спину під чужий молот...»

Всеж, як сказано, Оля Стефанівна, і Іван Бізоня, і я, письмовий іспит здали, і як здали!

Ті мої сучасники-закарпатці, які хоч коротко побували в Ржевницях, відчувають, в чому криється моя неприхована любов до Ржевниць. Хлопці із Закарпаття дуже нелегко покидали свої рідні сторони. Соціальний хаос, національностева галаматія наказували нам силоміць вирватись у світ, учитись і змагати до правди на своїй землі. В наших умовах, при 32-ох партіях у комунальних виборах, ніхто з нас не розбирався, де та правда. Бродіївська партія йшла до виборів з гаслом: «Боже око все видит». Таким чином тайні вибори були самі по собі зайвими.

Вийшовши з дому, ми опинилися в новому світі: ситі, вкриті, заохочені батьківським ставленням до нас учителів, ми з одушевленням взялися за чеські: «hy, chy, ky, dy, ty, ny, ry», за латинську «Aurea prima sata'st» і за чудеса алгебри. Симпатична пані О. Сірополко зачарувала нас дужками і знаками, що аж резолютний проф. Степан Риндик випровадив нас з тієї країни чудес і впровадив у математичні закономірності: та й то не всі! Наука так полонила нас, що ми скоро забули про «втрачений рай» і стали привикати до пісковні, до сірих мурів цукровару, до «лесніго дівадла» і до Влтави, яку першим переплив одного вечора, вже в сумерку, «жаб'ячим стилем» герой Зозуленко; ми поважно боялись, що Влтава його понесе аж до Праги...

Що нас найбільше турбувало, — це раптова зміна атмосфери серед нашого чеського довілля, серед якого відчувалася то байдужість, то неприхована нехоть. Раптові політичні зміни, які наступили 1938 р., видимо загрожували нашим плянам вийти в люди і творити своє життя по своїй волі. Не дивлячись на все скупіші й скупіші порції хліба на протязі 1938 р., на психологічні наслідки таких політичних подій, як Віденський арбітраж, ми все ще не капітулювали і морально тримались, підбадьорюючи один другого.

«У нас на Кубані нет пекаржов . . .»

Наше керівництво докладало всіх зусиль, щоби запобігти загрозам, які нагромаджувались з дня на день. Першою небезпекою була ліквідація Гімназії Міністерством Освіти, про що є нотатка з 1939 р. із поданням відповідного розпорядження. Другою — тривога серед дітей-закарпатців, які не знали, що з собою робити: оставатись в Модржанах, чи вертатись додому, що в більшості випадків потягало за собою консеквенцію резигнувати з дальшої науки. Апелі родичів склонювали нас вертатись. Третя біда була вже зовсім реальна і з нею було важко боротись постійними апелями: це недостаток харчів в нашій кухні, обумовлений слабкими фінансами. Директор Омельченко йшов на барикади, щоби зберегти прихильність чеського населення по відношенні до нашої школи. Пригадуєте нашу участь у відкритті нового будинку модржанської міщанки,⁷ на якому він виступив був із палкою промовою?

«У нас на Кубані нет пекаржов, а ви чехове будете у нас пекаржами!» — лунали слова нашого директора серед тисячної маси модржанських чехів. Ми посміхались над Омельченковою «чештіною»,⁸ а чехи захоплювались його словами. Мої сусіди живо аплявдували, дискутуючи його пропозицію: «То je správně! No, ja Kubu znám, pane, to je bohatství a cukru, to si nedovedete představit! розводились чехи. Таких знавців Кубані було серед присутніх, мабуть, більше . . . Преса теж живо цитувала сенсаційні перспективи для чеських переселенців на «Кубань». І не дуже й помилялась. На Кубань, правда, ледви-хто з чехів попав, але дальше довелось багатьом. Історія кпить собі з легковірних по своїому. І під цим оглядом є в нас і в чехів спільні риси, війна це підтвердила.

Але справжня катастрофа — березень 1939 р. — ще була перед

⁷ Другий ступінь чеської шкільної системи.

⁸ Знання чеської мови.

⁹ Я, пане, знаю Кубу, багата країна, а цукру — не можете собі уявити.

нами. З цього часу починається для учнів із Закарпаття цілковита ізоляція, яку психологічно проломано тільки фактом припливу нових товаришів недолі; таким чином ми не опинилися в комплексі меншости, а становили більшість; так легше було нести удари.

На маргінесі цих розважань виринає нарешті питання про доцільність перенесення УРГ з Ржевниць в Модржани, що було безперечно подиктоване організаційною необхідністю. Більшість професорського складу доїздила до школи з Праги. Тільки частина учителів жила в Модржанах, в тому числі оба директори — Г. Омельченко і Авг. Штефан, професори І. Паливода, Т. Пасічник, М. Дольницький, С. Риндик, Л. Шляхтиченко і П. та В. Богацькі та, з необхідности, вихователі інтернатів. Ріст гімназії збільшенням учнів із Закарпаття вимагав більшого будинку для школи (в Ржевницях нам було тісно в малих клясах) і центральних будинків чи будинку для інтернатів. В Модржанах це все опинилося під однією стріхою, на перший погляд прекрасна можливість централізувати життя інтернату. Фактично така централізація звузила діяпозон руху, якого вимагає молодий організм і негативно відбилася під психологічним оглядом: ми опинилися в своерідній клітці. Професорам надокучило було вітатись з учнями в коридорах, які все снувались між клясами й інтернатом, директори намагались випразити цей стан прогульками то в Прагу, то на Лібуш в гусятник, або ж цілоденними прогульками в околиці Модржан.

До того психологічного моменту долучився ще політичний. В цьому чеському містечку з цукроваром і фабрикою конфетів «Рупа» ми становили своерідний бункер, на який чехи поглядали знесою. Чеський пролетаріят ставився до нас, мабуть, ще з інших причин з недовір'ям. Вже до загостреного режиму, коли гімназія опинилася під нагінкою Гестапо, чехи стали відноситись до нас як до чужих. Вони зазнавали одної поразки за другою, а наша школа все якось стояла і трималася на ногах. Яким коштом, про це пізніше. Одиниці з-поміж нас мали контакт з чеським підпіллям, вони могли би об'єктивно з'ясувати окремі етапи нашої ізоляції.

«Pozdrav Pan Bůh, pane Čedík!»¹⁰

Такими словами вітав директор Омельченко власника дому, в якому містилася гімназія, п. Чедіка, що приїздив з Браніка візитувати свої маетки й добиватися чинжу. В нас складалося таке

¹⁰ Слава Ісусу Христу, пане Чедік!

враження, що нашому директорові весь час доводилося балансувати між п. Карман, яка доставляла нам харчі і Чедіком з його непривітним будинком. Завдяки недалекому лісові та Коморжанам і романтичній дорозі на Точну ми відкрили й позитивні сторони Модржан, та все ж до кінця не привикли до «Чедікарні». Маркантним є запис одного з наших товаришів, що прибув в Модржани як син видатного галицького композитора зі Львова в 1942 р.: на знімці подарованій другові: «Товаришові з тюрми». Така присвята свідчить яскраво, що ми почували себе ізольовано. Але в роки війни це не мало значення.

Якщо до 1939 р. приплив закарпатців в УРГ рік-річно зростав, то мав він не масовий характер. 1939 рік — рік політичних катастроф — привів і під цим оглядом великі переміни. В березні наші друзі окупували Карпатську Україну, ночами оплакувану нами обітовану землю. Факт створення самостійної словацької держави потрактували ми при одночасному поневоленню нашої країни як

Учні XIII вип. перед матурою в 1943 р. на тлі Бєроунки та Влтави: Зліва: М. Палько, М. Проданик, В. Міценко, В. Підмалек, Г. Вакаро, Ю. Мельник, М. Попівна (†), І. Жеґуц, М. Тулик (†), Т. Триш, М. Баконі, П. Смола, М. Думка, Л. Волощуківна та Ф. Прокоп

політичну кривду, заподіяну нам німцями. Ця подія мала за наслідок «ісход» закарпатської молоді, одушевленої націоналізмом, в різні сторони (не забудьмо ніколи й тих, що подались до Советського Союзу і опинились, як «шпіони» в сталінських таборах на Воркуті). Поважна частина шкільної молоді, яка покинула Закар-

паття, опинилася літом 1939 р. в Модржанах. Серед них — учні Торговельної Академії в Мукачеві, що нею керував досвідчений педагог, видатний національний діяч на Закарпатті, професор Августин Штефан. Академія була промотором української національного руху вже на Закарпатті, такою вона позначилася і в Модржанах. Організованість, бадьорий дух хлопців із Академії повіяли в інтернаті: це позитивно відбилося на пригноблених березневим ударом хлопців і дівчат. Тільки одного вже не можна було відвернути: відтяти від батьків і рідних сторін учні з лябильним здоров'ям, так занепали були духом, що протягом небагатьох місяців почали хворіти. До того ж 1940-ий рік був «роком чечевичі», голодним роком в інтернаті; дирекції не було звідки взяти додаткових харчів, наш завжди живий, бадьорий директор Г. Омельченко опустив голову, пішли чутки про його відхід з гімназії. Про взаємини поміж Урядом Карпатської України на чолі з Президентом Волошином і радником Юліяном Комаринським та директором Г. Омельченком мені годі говорити. Але ми відчували, що ті взаємини не були гармонійні. Літом 1940 р. Г. Омельченко відійшов на емеритуру, на його місце прийшов до нас проф. Августин Штефан. Закарпатці, зокрема новоприбулі, привітали цю зміну в керівництві гімназії, хоч з першої зустрічі з новим директором ми відчули, що це людина мовчазна і строга.

Про фактичні й формальні переміни в УРГ з моменту його іменування директором УРГ говорить проф. А. Штефан у своїй статті. До того прийшлося б додати цілий ряд супровідних факторів, зміни психологічного тла УРГ. Я обмежуся тільки до одного аспекту. В. Маруняк у своїй статті згадує, яку роль відіграла УРГ під національним оглядом для дітей зо всіх земель України, дітей з мішаних подруж, серед яких не раз домінувала чеська, словацька чи малярська національність. Вже до масового припливу закарпатців в Модржани гімназія й інтернат могли служити цінним джерелом соціологічних студій. Починаючи з 1940 р., до згадуваних етнічних груп долучились діти з Галичини, з Буковини і з України. Один з наших найменших в ті дні — сьогодні кваліфікований соціолог і професор американського університету. Жалію дуже, що Олесь Сіміренко, мій малий супутник в Коморжанах, не прибув до нас раніше, жалію, що він якось відчалив згодом від нашого середовища, до якого він по крові й мислі належить... «Кожний є ковалем свого щастя»...

У школі й інтернаті закарпатці виявили неймовірну симбіозу з волиняками та з дітьми з України. Я вже згадав мою приязнь із малим Олесем Сіміренком, але в нього була симпатична сестра. Це надщерблює дещо об'єктивність аналізу. А волиняки мали в

нас невід'ємного в історії гімназії репрезентанта, Колю Ліщукевича з Берестечка. Якщо хто з нас вийшов з інтернату в тяжкі роки війни з усмішкою на чолі й вірою в «добру людину» в серці, то це велика заслуга нашого трохи старшого побратима Колі Ліщукевича. Я ще й сьогодні завидую тим дітям, яких учать Коля і його стара любов Марія Пукасівна.

Інтернат був єднаючим чинником в довоєнних роках. У війну роля інтернату ще зросла: він став азилем для двох соток дітей, із яких тільки частина мала матеріяльне і психологічне запілля в батьків, опікунів (у нас були й опікуни серед патріотичних українських родин в Празі, Черношіцях, Добржіші, Ржевницях, навіть у Німеччині), на цьому місці треба віддати пошану шляхетним родинам, з яких назву тільки кілька прізвищ: д-р Іван Гуменюк, інж. Колард, інж. Виноградник з дружиною, пані Нестеренко, інж. Василів в Градці Краловім і навіть пані Слабигодкова ще з Ржевниць: вона тепер п. Яковенко. Серед наших опікунів були наші ж виховники і учителі з родинами, зокрема Богацькі, Паливоди, Шляхтиченки, Ясінчуки, Пасічник, З. Тивонюк й інші.

Під час війни роля інтернату не тільки зросла, але й підлягала численним і різnorodним пробам. Та обставина, що діти приватників з Модржан і з Праги жили в батьків, тільки умовно відбивалася на наших дуже тісних взаєминах: ми, хоч і в недостатках, проте становили більшість, отже не могли попасти в ролю «автсайдерів». Наша спільнота зазнавала важких потрясень тільки тоді, коли з-поміж нас випадали одиниці, а як скоро виявилось, випадали незаступимі друзі, яких ми над усе шанували й любили. Я вже згадував фатальний 1939-ий рік! Першим ми втратили Юрка Зінченка, шляхетного друга, визначного математика і першого в гімназії шахіста. Я ніколи не забуду ті вечори, коли Юрка в ізолячці (кімната хворих, як скоро виявилось, хворих на туберкульозу) до безпам'яти трясла горячка, його без кінця накривали ковдрами, закам'яніле обличчя Калинця ширило серед приявних респект, наші серця кам'яніли, поки Юрко не згорів... Не в нас, а на Буловці.¹¹

Мого товариша з перших днів нашого приїзду до Ржевниць в 1937 р., незабутнього Івана Бізоню з Вучкова, ми відправили в санаторію незабаром після того, в 1940 р. Іван ще повертався до нас кількакратно, але належав він вже не нам, а санаторіям та клініці на Карлаку.¹² Наше прощання під час виїзду гімназії

¹¹ Санаторія біля Праги.

¹² Карлова площа в Празі.

на Вільсоновому двірці в Празі, в квітні 1945 р., було розпачливим. Тихий вдачею Іван подав руку мовчки, але з усмішкою, притаманною цьому гарному хлопцеві з Верховини. Він здавав собі справу з того, що його чекає, не міг передбачити, що чекає нас у дорозі, волів не бути нікому тягарем і залишився з невеликою групою товаришів на празькій землі. Його доля завершилася літом 1945 р. на Буловці.

Сюди належить малий Сакалош із Севлюша, Жидун із Брна й ряд товаришів, які вийшли із школи з підірваним здоров'ям. Я не перераховуватиму всіх випадків, не шукатиму винуватих за наші рації хліба, чи хто для нас після 1939 р. сів чи жав? А ми, як ті птиці небесні, не сіяли, не жали, а що неділі хвалили Господа за те, що зберіг нас цілими від численних фронтів, від бомб, від пожарів і дав нам шматок хліба, який ми ділили — пригадуєте, як? Нехай після тих днів ніхто з нас не впустиє кришки хліба на землю, не піднявши її, нехай наші діти вчаться шанувати хліб як дар Божий.

Проте, глянувши з перспективи років назад, треба сказати, що в той час наша медична опіка була зовсім недостатня. У кризовий 1939-ий рік треба було в школі й інтернаті систематичної і поголовної контролі, після перших випадків пошесті в школі треба було бити на сполох в усі сторони. Тільки в які сторони? Перша інстанція, до якої треба було звертатись, чеські міністерства, були спаралізовані політичними ударами з осені 1938 р., після чого слідувала окупація в березні 1939 р. Та й як було апелювати до чеського Міністерства освіти, маючи на руках акт з дня 11. 4. 1939 р. чис. 53.104(39—IV)5 про розв'язання УРГ? З Галичини в той час теж не можна було сподіватися помочі, отже треба було переждати. Увесь тягар медичної опіки впав на шкільну лікарку Ольгу Бич, дружину видатного професора-правника Л. Бича. Тягар відповідальності був одній людині без достатніх технічних засобів не під силу. На поміч прийшли члени професорського збору і виховники. Зокрема проф. Валерія Богацька приступила до рятування дітей за допомогою Кураторії УРГ. Я особисто вдячний цій шляхетній жінці за її опіку, яка мені ще й сьогодні символічно пригадує жертвенність легендарної Флоренс Найтінгейл на Кримському фронті.

Спільними силами запроваджено рентгенову контролю, тільки для багатьох вже було запізно, для деяких даремно, бо місця в санаторіях були недосяжно дорогі і виглядає так, що в нас жодного шкільного забезпечення не існувало, а воно сьогодні є нормою в кожній цивілізованій країні.

«Natura se sanat ipsa» — ця прадавня мудрість спасла багатьох:

до того треба додати добре серце згаданих учителів і їхніх родин, в тому числі й покійну дружину проф. П. Феденка Марію, яка часто відвідувала нас і потішала то ласкавим словом, то в більшості випадків таки дарунком з харчами.

Чи можна тут поминути шляхетний вчинок професора чеської мови д-ра Вацлава Поспішила, який, щоправда пізніше, в 1941 р., привіз із своєю дружиною на Свят-Вечір дарунки для всіх учнів, що жили в інтернаті, по кілові конфетів, які нам в ті дні вже й не снились? Це був майже демонстративний виступ учителя-чеха, якому в роки війни не легко доводилося зносити режим німецької окупації; він, хоч і жив в Празі, краще від модржанських чехів відчув нашу ізоляцію зо всіх сторін, в тому і з чеського боку, і прийшов нам з моральною допомогою. Спасибіг, строгий і коректний пане Вацлаве! Ви мали перед собою гідний приклад сенатора Соукупа, який залишиться символом українсько-чеської дружби.

*Zaplat' Pan Vih, pane Soukup!*¹³

В непевній для гімназії ситуації, починаючи з 1938 р., директор Омельченко майже кожного другого понеділка заповідав нам під час обідніх чи вечірніх апелів візиту Президента ЧСР Бенеша в УРГ. Це підносило нас на дусі, спонукувало менше скаржитись на скупі порції і вчитись. Президента Бенеша ми не дочекались, старші з-поміж учнів посміхались з директорових промов і твердили, що «Бенеш ніколи до нас не приїде, він не долюблює українців, а про нас взагалі не знає».

Все ж одного соняшного полудня влітку 1938 р. перед нашою їдальнею заворушились виховники й учні, нам наказали сісти за столи, і на дверях з'явилася кремнезної постаті людина із смагливим обличчям, декорованим гострою борідкою, в роді орієнтального жреця, за ним наш директор. Виявилось, що це був Франтішек Соукуп, Голова Сенату ЧСР, депутат соціал-демократичної партії.

Він обідав разом з нами, в часі обіду виголосив коротку підбадьорюючу промову, в якій закликав нас учитись і не зневірятись, чеський уряд не залишить нас самих і буде нами й даліше опікуватись. Після обіду Ф. Соукуп вийшов разом з нами на шкільне подвір'я, ми подивляляи його стиль і його великий чорний бриль, що нагадував нам скавтський капелюх. Коли дівтора успо-

¹³ Хай Бог вам віддячить, пане Соукуп!

коїлась, Голова Сенату взяв нашого директора під руку і, розмовляючи, вони подались в самотню прогалину поміж «Чедікарнею» та їдальнею. Тут я свідчу про те, що бачив я, мабуть, в товаристві когось із моїх однокласників, а може й на самоті. Ф. Соукуп витягнув з кишені пакет банкнотів завгрубшки в три-чотири пальці і передав їх без всякого жесту в руки нашого директора. Директор сердечно подякував і вони знову повернулись між учнів. Після візиту Ф. Соукупа нам деякий час стало легше жити, серед учнів знову піднявся настрій, ми пригадали ржевницьку осінь... Цей спогад залишиться в мене на все життя букетом рож на могилі чеського патріота, щирого прихильника української культури, Франтішка Соукупа. Яким щастям було би для нас букетом живих троянд подякувати цій шляхетній людині за все те, що

Прогулька старших учнів УРГ до Подебрад (1940). В першому рді другий зправа дир. Омельченко

вона означала для нашої школи до останньої хвилини, поки ми не перейшли під опіку Уряду Карпатської України, на чолі з Президентом Августином Волошином, що сам опинився за межами батьківщини і знайшов притулок в Празі.

Це був критичний для нас 1939-ий рік, що його психологічні наслідки для нашої гімназії я з'ясував вище. Серед нас пішли слухи, що директор Омельченко йде на емеритуру, але рівночасно і про те, що гімназію розв'яжуть. Після окупації Карпатської України мадярами така перспектива творила для всіх нас,

зокрема ж для дітей з Карпатської України, неухильну катастрофу. Куди діватись? Як виявилось пізніше, — були це не поголки, а дійсний стан. В нашому посіданні є документ про запланований кошторис УРГ на 1939 р., в якому, згідно зо всім, рукою д-ра П. Герасименка дописано:

«Розв'язання: Мін. шк. і нар. освіти з дня 11. 4. 1939, ч. 53.104/39—IV/5». Про цей документ Міністерства шкільництва ми довідались вже десятки років після війни. Його оголошення в 1939 р. було б рівнозначне для всіх нас катастрофі. Школу врятовано! Яким чином, про це можуть говорити тільки відповідальні за її і нашу долю.

В 1940 р. директор Омельченко подався на емеритуру, дирекцію УРГ перейняв, як згадано вище, був. директор Торговельної Академії в Мукачеві і Голова Союму Карпатської України проф. Августин Штефан. Його строгий, але коректний стиль праці приніс зміни як у школі, так і в інтернаті. В школі прийшли зміни серед учительського складу, дирекцію інтернату перейняв Михайло Віняр.

Серед учнів дещо припинились балачки, які з масовим приходом хлопців із Закарпаття — різного віку, різного шкільного рівня, різного темпераменту (пригадуєте конфлікти під час «стриження овечок на голо» в інтернаті між виховником Захвалинським і моїм гуцульським побратимом і сусідом, Сметанюком?) — досягли були кульмінаційної точки. Ми здебільша примовкли і почали знову вчитись. Про це дбали не тільки учителі чехи, але в неменшій мірі наші — проф. Л. Білецький, проф. Т. Пасічник, проф. Риндик і в деяких клясах — сам директор А. Штефан.

До того в нашій їдальні зорганізовано було курси українських народніх танців під орудою празьких студентів, а в «Чедікарні» переходново поселився режисер українського театру А. Шерегій, в нас знову пожвавилось те, що сьогодні модно звучить як «мистецька самодіяльність». А пропало, з огляду на німецьку окупацію, те, що в Модржанах ще не стало було як слід на ноги, іменно «Пласт». Я пригадую останню зустріч з д-ром Павлом Богацьким, на якій він вказував певні звужені напрямки пластової роботи, більше зустрічей не було, ми пішли в підпілля...

Культурне життя УРГ в модржанській період

В одній, нажаль анонімній, опінії про стан нашої гімназії з того часу є така характеристика ідейного стану школи та інтернату:

«Нарешті треба звернути найпильнішу увагу на дітей і учнів гімназії. Перш за все треба забезпечити їх нормальне інтернатське життя, щоб мали що їсти і не були голодні, щоб мали в що вдягнутись і взутись та щоб мали відповідну ідейно-національну духову працю. А для останнього необхідно перш за все:

а) відновити пласт з усіма його добрими виховними стремліннями;

б) зберегти дітей від злих впливів вулиці й впливів різних демагогічних чинників, від цього дітей треба оберігати найбільше;

в) для цього потрібні театр, концерт, лектура доброї книжки: вони допоможуть дітям духово розважитись і розумно відпочивати від щоденної праці й науки».

Мені трудно судити, наскільки в Модржанах відстала мистецька самодіяльність учнів в порівнянні з буйним розвитком окремих галузей культурного життя гімназії в ржевницький період. Судячи по літописі нашого легендарного Володі Маруняка, якого ще в 1943 р. пам'ятали в переказах інтернатські хроністи, культурна ініціатива з моментом переїзду до Модржан дещо занепала, спорт ми плекали до 1942 р. включно досить інтенсивно, але рівень змагань, мабуть, не дорівнював ржевницькому, а може модржан-

Одна з модржанських кляс

ські хроністи тільки не зуміли належно величати своїх корифеїв — Івана Тимофієва, Івана Бізоню в воліболі, Кадика Очеретька, Любу Виноградника та інших у футболі.

Проте я ще зараз пригадую, з яким захопленням співаки спішили на проби хору до проф. А. Яковенка. В Модржанах проф. Яковенко не належав вже до професорського складу школи, жив приватно і ми його тільки в ряди-годи відвідували. Наші музики, які ще в 1938—39 шк. році виступали з програмою (пригадую ще Кахнієву мандоліну), зредукувались за рік-два до глухого «бенджо», що згодом теж якимось чином зникло (чи навіть було заборонено, бо інтерпрет наводив нас знову на романтику «дівокего западу»). Отже про популярну групову музичну самодіяльність не можна було в Модржанах говорити, якось інструменти вивелись, крім хору та індивідуального музичного зайняття (піаніно та скрипка, в тому числі клясиків пок. вже Олі Балицької та д-ра Романа Рихла) вже нічого не пригадую.

Доля залишила нам в сірі дні війни популярного музику Мікі Думку, який вмів чарувати дівчат, та й не тільки дівчат, «Дунайськими хвилями» та іншими популярними мелодіями, які він привіз до нас аж із Мукачева! Десь до кінця 1941—42 шк. року наші музики уможлилювали нам вечірки з танцями, на які танцюючі, нетанцюючі, неволодіючі ні тактом, ні ритмом, спішили на випередки у випрасованих штанах «на три канти» (з-під трьох матраців); тільки Іванові Вовчанському, Мітьці Баконієві та Феркові Прокопові вдавались штани «на кант», до того ж вони були паркетовими тиграми! Крім згаданих майстрів ритму і серця, тон надавали старші кавалери, а для нашого брата, навіть для таких поворотних в сердечних справах, як Палько, не було шансів. Ми не зводили очей з ніг, не дискримінуючи ні одних, ні других, я так концентрувався на «шахові тяги» наших кавалерів при вальсі, танго чи слов-фоксі, що навіть не пам'ятаю зараз, хто сидів в оркестрі і на чому взагалі грали, крім клавіру, за яким сидів переважно наш Мікі (сподіюся, що завдяки цій жертвенній службі він до сьогодні не навчився танцювати). До того ж наше майстерне «тріо» так виводило ногами на паркеті, як павуки, що не можна було стриматись, щоб самому не ризикнути. Тоді ми приймали таку тактику: спочатку вербували Петра Смолу, обіцяючи йому цінні поштові значки (так процвітала й філіятелія). Петро не знав інших танців, як «право-руч», «ліво-руч» і «обернись», але за поштові значки приймав геройську позу і запрошував не кого іншого, а Олю Турківну! Тоді відважувався Палько, він так і танцював, як Лис Микита, тоді твердим кроком, перемагаючи всі душевні перешкоди, Гаврило Вакаро.

Був би гріх не згадати шкільний хор під орудою видатної диригентки проф. Росіневич-Щуровської та аматорський хор під керівництвом жвавої ініціаторки Олени Арделан (Глібович). Але

наш річник особливо скористав з ініціативи проф. Т. Пасічника, що в 1941—42 шк. році очолив і, властиво, реорганізував наш шкільний хор. Ми з одушевленням приступили до цього діла, тим більше, що проби хору відбувались в дівочому інтернаті, в Коморжанах. Це була добра нагода обійти всі тверді обичаї виховательки п. Ольги Лукач, що її високі виховні кваліфікації всі ми респектували, а дівчата навіть боялись; але нехай мене тепер поправляють!

Крім виступів під час різних гімназійних okazji, хор Т. Пасічника виступав в 1942 році в Празі, підтриманий басами пок. братів Самойловичів та інших пражан. Українська громада, теж бита роками війни, прийняла нас з ентузіазмом, вбачаючи в шкільній молоді проблеск кращого завтра, якого постійно чекали наші ве-

Зустріч учнів УРГ з Президентом Карпатської України монс. Августиним Волошином в Коморжанському замку в 1941 році: Сидять зліва: Сестра ЧСВВ, п. О. Романченко, В. Сочинський, М. Віняр, о. В. Лар, сестра през. А. Волошина Ольга, А. Волошин, рад. Ю. Комаринський, О. Міценко, А. Федорків, учителька нар. школи та сестра ЧСВВ Меланія

терани в товаристві поета Олеся в студентській кухні на Карлаку. Сам проф. Пасічник так захопився виступом хору, що з того часу ми наново знайшли в ньому великого приятеля. А треба сказати, що, може, на відміну до Ржевниць, в Модржанах проф. Пасічника зокрема матуральні річники, і то такі могікани (хай тут не соріщю) як Палюх чи Масик, неприховано боялись. Від часу першого успіху нашого хору проф. Т. Пасічник сам наблизився до

нас, і так ми з ним в одному вагоні, на одному матраці покидали Модржани, скитались по незабутніх чеських станціях та запорошених американськими армійськими колонами німецьких дорогах, аж доки добрались привітного соняшного травня 1945 р. в майже українізований Авгсбург!

Сюди належить також ініціятива організувати театральну групу, з якою успішно виступила наша п. Ольга Лукач, що з нею ми теж спільно покидали Модржани. Це був короткий епізод, під час якого ми вивчили дві п'єси. В одній я виступав в ролі незабутнього для мене Халимона, в якій чуть не побився на сцені із «Шрамченчихою» — Марусею Кричфалушій (а міг би був запам'ятати, бо Маруся була «при кальоріях», до того ж мене дуже гамувала офіцерська уніформа, яка все плуталась між ногами). Згадувана ініціятива виринула внаслідок наших відвідин Українського Театру в Празі з такими корифеями з Закарпаття, як Шерегій, Кирчів, Остапчуки. Директор Штефан дбав про те, щоби ми мали змогу брати участь в культурному житті Праги. Сюди належить не тільки візита в Українському театрі, починаючи з «Наталки Полтавки», але й відвідини Німецького театру «на Мустку»,¹⁴ де ми мали можливість бачити «Фавста» у виконанні таких славних корифеїв, як Густав Грюндгенс й інші.

Наші власні ініціятиви постійно стояли під загрозою політичної репресії із-зовні, з боку німців. Наш мукачівський учитель Ф. Геннінгер щоразу повторяв нам, б'ючи лінійкою, а згодом спеціально для нас приготованою «шпісруте» по столі, що тепер не час бавитись, коли гинуть німецькі вояки на фронтах, а ми собі відпочиваємо, як у курорті. Під ритм згадуваної палки він інтоннував німецькі марші, що ми їх як горобці задалегідь так вивчали на гам'ять, як приіменники з 3-им чи 4-им відмінком, які кожночасно могли деклямувати з початку і з кінця. Я щойно по війні усвідомив собі, яких зусиль треба було докласти з боку директора Штефана й нашого професорського збору, щоби на протязі війни врятувати не тільки нас від поголовної мобілізації, але й від наступу гестапівських емісарів на гімназію. Якщо нам вже в 1942 р. не закрили повністю уст, якщо ще виринали такі ініціятиви, як хор чи театральний гурток, то це велика заслуга відповідальних за Українську Реальну Гімназію осіб, я би сказав, їхня історична заслуга, яку можна оцінити тільки з перспективи років і численних таборових гімназій, з яких п'ять кваліфікованих були прямим продовженням УРГ в Модржанах.

¹⁴ На містку.

Література й мистецтво

З огляду на те, що в ті часи не було кому впровадити по школах «поп-арт», мистецькі прояви не мали масового характеру, а спирались на кількох індивідуальних талантах в нашій школі, таких було справді небагато, але вони були. Я не пригадую особливих проявів образотворчого мистецтва (крім доброї волі всіх нас при виготовленні декорацій для шевченківських імпрез). Натомість були в нас люди з хистом до літератури та до публіцистики.

Тверда зима, довгі «вугляні» фєрії в роках 1940—1941 спричинилися до епідемічного поширення гри в карти, головнo «в очко». По всіх туалетах і закамарках сиділи групки і — в жовтій гарячці — тягнули карту за картою. Мабуть невдахи з-поміж нас (хто програвав, програвав раз на завжди; капітал переходив з рук у руки, немов у «Хаджі Мураті» Л. Толстого) видвинули ідею випуску шкільного, властиво літературного, журналу. Ця ідея оперлася в основному на дві кляси: Палькову й Ілтьову; до нас долучилися два молодші таланти: вроджений мистець Василь Стовбуненко та Гафа Малило (де її жорстока доля зломила як розквітлу вишневу вітку? З 1945 р. доля невідома). В нас були палкі любителі літератури: Оля Стефанівна, Петро Смола та поет Іван Савчур († 1944), а клясу нижче — Іван Ілтьo († 1943) та Федір, друг наш дорогий, що ще й сьогодні потайки від друзів пише вірші; була в нас техніка, що нею орудував Михайло Палько (Мігуельо цікавився не тільки дівчатами, але й інструментами та був перший в нас фотоаматор).

Таким чином ми на протязі одного року випустили два чи три числа журналу п. н. «Порив». Поривало нас і на інші назви («Зарево», «Ранок», та все це не виявляло так виразно переживань рожевих наших весн, як іменно «Порив»). Наш почин знайшов відгомін. Від наших одноклясників з української гімназії в Ярославі ми одержали підбадьорюючі листи: від покійного вже Павла Грицака, молодого історика Галицько-Волинської Держави, та від живого, слава Богу, О. Феника, які готові були співпрацювати з нами і прислали нам були свої статті . . .

Почалася наука, надійшла весна, в Коморжанському лісі зацвіли акації. Не вистарчало часу на літературу, солом'яний вогонь скоро погас. Першою розвалилась, як треба було на весні й сподіватись, техніка. Дехто залишився вірним своїй музі: Іван Савчур випустив в 1941 р. свою першу збірку «Голубінь» (вона в мене зберігається), а в 1943 р. вийшла його друга й остання збірка. Гафа Малило мала гарну збірку в рукописі (може в кого з наших

товаришів ще зберігаються її окремі вірші?), а Петрова лірика знайшла на весні практичне примінення; переловили ми раз в дорозі до Ірени Б. його вірш із майже Франкового циклю «Зів'яле листя», з якого пам'ятаю тільки рядок: «Урвалася нескінчена розмова» . . . Оля Стефанівна подалася в Галичину учителювати, а я відносно скоро схаменувся від літературних поривів, мій роман урвався на нічому десь в дорозі з Чорногори в Богдан. Ми й не оглянулись, стали перед матурою.

Під гестапівською атакою

Гестапівський терор в гімназії ми відчули потрібно: перший прояв ми сприймали як психологічний тиск. Невидиме око (ухо ми одного разу в Коморжанах приловили під нашим вікном) постійно стежило за нами і за нашою совістю. Тим з нас, що не вміли з огляду на живий темперамент приховати своєї совісти, обіцяно «чорний анцуг» і то перед матурою. Покійний Іван Ільто з Великого Раківця чи з Білок одержав його в 1943 р. ще далеко до матури на Панкраці,¹⁵ де він загинув як в'язень Гестапо, незабаром після арешту. Василя Бору ще підлітком Гестапо вивело з п'ятої класи і запроторило в Авшвіц. Наша пошана належить його батькові, залізничному кондукторові з Великої Копані, який не раз супроводив нас школярів по дорозі в школу до Рахова, ще далеко до моїх гімназійних років. Хто з нас міг тоді припускати, що його син буде з нами так недовго. Мотиви його арешту полягали на зловісній статті в «Das Schwarze Korps», в якій була мова про викорінення населення України, як меншевартої раси, і поселення німецьких племен зокрема на просторах Таврії, яким заповідалося перспективу Нової Германії. Коли Василя вивело Гестапо, стаття була в мене під подушкою. Я її мав передати далше — з якими наслідками?

В році після арешту мали ми від нього з Авшвіцу два чи три листи, в яких він каліграфічним почерком, розрахованим на стільки-то рядків, по скільки-то слів, буквами такої-то величини, просив нічого йому не посилати, бо в нього всього доволі. Яка іронія над людством! Ще сьогодні в'язні змушені писати такі листи. 35 років після тих страхіть, які задокументовані в кривавих тестах, важать і далі тільки п'ястук і успіх. Ця історична пара пише нам далі «нові скрижалі» . . .

Василь Бора загинув в Авшвіцу в 1943 р., проф. Володимир

¹⁵ Відома тюрма в Празі.

Січинський якось врятувався, наш учитель гімнастики, полк. М. Палій-Сидорянський і Василь Кирлик з Хуста вийшли живими в 1945 р. Палій-Сидорянський проживав в Бєроуні, де й помер 1972 р., а Василь Кирлик, як воля Божа, живе в Хусті. Частина загрожених рятувалася втечею в Галичину та на Україну, та чи доля Олега Беднаржа й поета Івана Савчура, що вибрались були 1941 р. в Київ, була іншою? Перед гестапівським погромом зимою 1941 р. вони втекли в Галичину. Згодом смертельно хворий на легені Савчур добрався якось до мадярського кордону, але чи дійшов до рідного Студеного, про це я не міг точно довідатись. Слабкий здоров'ям, чутливий по натурі Савка: за те, що не встиг кинутись з вікна в «Чедікарні», побачив Дніпро і Володимирську гору, побачив Царство небесне!

Наш спільний побратим Олег Беднарж завершив свій шлях на Київ теж трагічно вже по війні. «Сурма» в 1949 р. принесла вістку про його «ліквідацію»... «Ліквідацію зрадника», завдяки якому в квітні 1945 р. наша гімназія майже комплектно на протязі кількох днів була евакуована з Праги, без однієї-однісінької втрати опинилася в Німеччині і сотням шкільної молоді по таборах уможливила завершення середньої освіти, відкриваючи шлях до університетів. Це дало право засудити на смерть людину, яка до останньої можливості зробила для української справи все, що було в наших національних інтересах! Із разом пережитого знаю, як тонко відчував він небезпеку, ступаючи на шлях свободи в 1945 р. Свобода тоді не мала для нас всіх місця: Олега ми втратили! Пам'ять його житиме серед нас, УРГ не виховувала зрадників!

Були в нашому інтернаті, в його адміністрації, слабкі місця, які німці вміли використати. Хто з нас не пригадує того тривожного вечора 14 березня 1942 р., коли Гестапо, провівши блискавичну контроль нашу адміністрації, вивезло з дирекції інтернату повел віз харчових карток з невикористаними пайками, а з ними й директора інтернату М. Віняра. Директор за три дні повернувся назад, харчові картки залишилися в Гестапо. На цьому місці треба сказати, що фінансування гімназії й інтернату за директора А. Штефана було забезпечене, отже — голодували ми вже внаслідок таких операцій, як згадана. Акція Гестапо довела серед учнів майже до заворушення і незвичайно занепокоїла вчителів і виховників. Пішли чутки, що в гімназії поширюються протинімецькі летючки. Такі летючки зустрічались в школі тільки 1941 р., дві з них в мене ще збереглись. В своєму деннику я натрапив на відповідне місце. Воно звучало тривожно: «Шукають летючок і списків людей, кружляють погрози про лікві-

дацію гімназії та про те, що директора й професорів вивезуть до концентраку. Після вечері розмовляв з К. Він проти того, щоб через якусь дурницю закрили восьму класу, а до того — на наш погляд — може в цій ситуації дійти...». Це був вияв психологічної війни з прозорою перспективою: спонукати учнів покинути гімназію і йти на примусову роботу або ж на фронт. Всеж поліції не вдалося цього досягнути. Налякані учні ще більше стали гуртуватись навколо школи, слухати скупих на слова, але недвозначних порад учителів і виховників. Ніхто не покинув гімназії легковажно, добре розуміючи, що в розгарі війни це наш останній рятунок.

Третім виявом затисків з боку Гестапо були німецькі інспектори. Як згадує директор Штефан, були серед них два чи три коректні учителі, яким не можна було нічого закинути. Більше

В 20-ліття матури XIV випуску в Празі в 1964 р. Зліва: З. Шпук, К. Борщиківна-Шутко, В. Соломяна, І. Главата, І. Кішковський, О. Дикунівна, А. Маргинець

в'їлися в пам'ять гестапівці в чоботях, прихід яких заповідався вже перед школою дуже резолютно: ламали пліт біля Ягодиної хатини, розбивали якесь зеркало в нашій кухні та переганяли нашого сторожа Дуду з одного кута в другий. Принаймні два з інспекторів тероризували класи: однаково учителів і учнів. «Що вам цей осел розповідає?» — перебивав інспектор учителя німецької мови О. Зелика в шостій класі. Мого класного товариша титулував цей же інспектор: «der Mann mit dem Affenschmuck» (це на

адресу його зачіски, яка нівчому не досягала сучасних грив), а при кінці 1941 р. інспектор прямо провокував, коментуючи на карті лінії фронтів словами: «Хиба ж ви не чули з Лондону, що на цьому відтинку німці минулого тижня відступили?» Або з криком до нас: «Совети відбили Крим і увійшли в Одесу, чому з вас ніхто нічого не знає?»

Такі виступи нас паморочили; нещастя звалювалось переважно на тих, що сиділи в останній лавці. Біля них — як правило — присідав інспектор, вигрібав із лавки всі зошити й папери і докладно їх контролював. Застосування такої практики довело до того, що в наших лавках запанував цілковитий порядок, бо між зошитами в декого були залишки «родокапсів», «кліфтонки»,¹⁶ або навіть скромна порнографія, остання попадалася в нас рідко. Здається, що як ревізії в адміністрації інтернату, так і інспекції в клясах мали на меті теж демобілізувати УРГ, але здоровий інстинкт і обережна тактика нашого шкільного проводу нас від цього врятували. Однак під час ферій ми поволі чи поневолі мусли йти на роботу. У бюджеті інтернату не було позиції про годування дармоїдів. Починаючи з 1941 р. ми розбігались на всі сторони, хто на село, хто до Мілоти в Модржанах на будову (тут ми мали «фори» завдяки симпатичній доньці інж. Мілоти), в «Інтерфарму» та до цукровару оббивати старі цегли. В 1942 р. праський уряд праці (точніше «Арбайтсамт») застосував супроти нас своєрідну тактику... Чеські урядовці «заохотили» нас поїхати на роботу до Райху; перспективи — «jako v lázních».¹⁷ Ми недосвідчені погодились, дехто ще й радий був, що вдалося пройти лікарську контролю! Аж в Шлезії, куди призначили нашу групу, виявилось, що наші «арбайтсфертраги» (контракти) виставлені безтерміново... до кінця війни. Для нас, що в 1943 р. мали здавати матуру, така новина означала кінець мрій про закінчення школи. Тільки завдяки клопотанням Головної Управи Українського Національного Об'єднання і особисто полк. Р. Сушка в Берліні, нас з невеликим запізненням відпустили після двох місяців з криком і лайкою за «невдячність і лайдацтво» і т. д. назад до Модржан. Як виявилось, чеські урядовці в праському арбайтсамті поступили зовсім патріотично, заступивши контингент чехів нами. Таким чином можна було звільнити від примусових робіт кілька десятків своїх людей.

У таборах, в яких нас влаштовували як чехів, були ненайгірші умови, але харчові пайки були скупіші, як ми сподівались.

¹⁶ Дешеві пригодницькі й детективні оповідання.

¹⁷ Як на курорті.

Чехи це «жрадро» викидали, отримуючи посилки з дому, а нас підгодовували дівчата з України, що працювали в кухні. Два місяці ми перебули без великих недостатків; англійцям напевно було краще, а полякам і нашим землякам значно гірше, як чехам.

Назагал праця під час ферій мала свої позитивні сторони. Ми зустрічались із чужими й своїми людьми і набирали досвіду. Передусім ми не сподівалися зустріти в цих сторонах літніх матерей у білих хустках, що їх силою вивезли з України на примусову роботу. Деякі з них не мали навіть можливості попрощатися з родиною, з дітьми... Хоч ми в Модржанах не леліяли ніяких ілюзій (принаймні після 1941 р.), хоч ми і мали секретні листи від наших празьких друзів з Києва (М. Риндик, М. Антонович та Левко Хомінський), які нам точно з'ясовували ситуацію, то на роботі, у доволі відлюдних сторонах, перед нами стояла справжня дійсність: довгі ряди українських жінок в білих хустках із склоненими головами, мовчки або розмовляючи на півголос, щоранку і щовечора тягнулись як жалібна процесія «в єгипетську неволю». Такі картини не забуваються. Це були наші матері!

Прощай, Праго!

Як я вже згадував, одного соняшного ранку в квітні 1945 р. появився в «Чедікарні» Олег Беднарж, наш клясний товариш, що в 1941 р. вибрався разом із Савчуком на Україну. Після трьох років їхньої Одиссеї між Києвом і Львовом ми з жалем довідались про смерть Савки і щиро прийняли завжди дещо маломовного і стриманого Олега. Він вже мав досвід, пережив німецький погром в Києві 1941 р., під час якого низка студентів врятувалася, стрибаючи в Дніпро, ожив, змінився, ділившись із нами своїми новостями про страхіття в прифронтівій полосі, переконав старого й малого про те, що для нас немає іншого виходу, як негайно покидати Модржани й подаватись на Захід. Все ж один досвідчений учитель узяв мене другого дня за руку і попросив провести його додому. Розмова пішла на тему Олега Беднаржа. «Будьте обережні — остерігав мене С. Риндик — ви ще не маєте життєвого досвіду, не зробіть якоїсь помилки!» Серед учителів були побоювання, що Олег мобілізуватиме охочих залишатись у Празі. Але вийшло якраз навпаки, його єдиним бажанням було вирвати гімназію, в тому числі й свою матір та сестру Наталку, з Модржан. Уже в дорозі до Баварії, коли у Воліні англійці бомбардували наш поїзд, Олег у розпачі розповів мені деякі деталі. З його розповіді випливало, що в Україні навіть серед високих старшин

були люди, які побоювалися за нашу долю. Чи він виконував їхні інструкції, про це я його не питав, а він не натякав. Хто уважно слідкував за подіями навколо гімназії в ці дні, хто, як директор А. Штефан, ще пригадує прямі й непрямі погрози не рухати гімназії, а згодом — не рухати інвентаря і, головне, архіву гімназії, той знає, яку роль відіграв серед двох протилежних напрямків нашого педагогічного складу саме Беднарж. Протягом тижня школу було евакуйовано з Модржан, не зважаючи на вимогу цієї частини учителів, що залишилася в Празі, і наперекір погрозам, про які згадує в своїх спогадах директор А. Штефан. Оскільки ті погрози висловлювали деякі особи, які начебто саме прибули з України, то ясно стає, хто був утікачем, а хто виконавцем наказів «Смерш». Олег був до дна своєї душі втікачем із того світу, в який доля занесла його після нерозважного виходу

Учениці XIV випуску перед матурою в 1944 р. Сидять зліва: К. Борщиківна, З. Борсуківна, П. Цендра, А. Мартинець, Н. Гнатюк; Стоять зліва: Ц. Гаврилко, О. Роніс, І. Главата, О. Збурнівна (†), Я. Фроляк, О. Балицька (†), О. Дикунівна, В. Соломяна

з гімназії в 1941 р. Ця сама доля не судила йому добратись з нами до Авґсбурґу, а вирвала його поновно з наших рядів на чесько-баварському кордоні, після раптового відходу американських військ з чеської території й приходу Червоної армії. Мені невимовно жаль, що підчас нашої тривожної і непозбавленої безвихідних ситуацій евакуації з Модржан 21 квітня 1945 р., я не послухав Олега, коли після відходу нашого спільного друга В.

Волошина він прямо алярмував мене: «Тікаймо на власну руку!» Куди і з чим було тікати? Як виявилось пізніше, було куди, навіть з порожніми руками можна було добитись до Авґсбургу, української Мекки вліті 1945 р.

«З Дніпра на Дунай...»

До нашого транспорту долучилися заступник голови Кураторії УРГ інж. О. Євтухів, дуже спритний організатор, який в дорозі чимало допоміг гімназії своєю ініціативою, та численні учителі з родинами. На наше щастя, серед нас опинився й наш письменник, пок. Остап Грицай, який в дорозі провадив літературний щоденник. Можливо, що цей щоденник ще зберігається в архіві УВУ. Наші пригоди зібрав проф. Т. Пасічник в епосі, написаному гексаметром.

Куди ми їхали? Відповідь була дуже загальникова: «на Захід!» Мені в дорозі часто пригадувалася строфа: «Na zapad je cesta dlouhá...»¹⁸ Наш маршрут провадив з Вілзоняку в Празі гуситським шляхом: на Табор, звідти у Волинь, з Волині на Вімперк, де ми силою обставин, через нестачу транспортних засобів, поділились. На біду, як пізніше виявилось в Авґсбурзі — поділились і психологічно. Перша частина з директором А. Штефаном добралася через Фраюнг, Тітлінґ та Плятлінґ в половині травня 1945 р. до Авґсбургу. Другу частину транспорту, яка не мала на руках ніякої копії американської перепустки, а їхала за нами через годину чи дві, американці зупинили на тому потоці, що його якийсь газардний офіцер удостоїв гордою назвою — «демаркаційна лінія». Хто у той час переходив кордони, той знає, яка глибока психологія цього жорстокого терміну, що не знає ні прохань, ні благань, ні материнних сліз. Його відповідь проста: назад! Група повернулася назад в присілок, з якого вийшла і після відходу американців стала чекати ясно кого... Тільки з великими труднощами вона за два місяці добралася під керівництвом І. Паливоди до Авґсбургу.

Після 30-ти років треба сказати, що дуже допоміг гімназії в дорозі син п. Ольги Лукач, Тарас Лукач, який володів англійською мовою і був невід'ємним ад'ютантом директора Штефана в його блуканнях «від Анни до Каяфи». Це вирішило нашу долю у Волині, де ми добре були застрягли... та уможливило нам перехід до Баварії. Треба при цій нагоді відзначити, що американці поставились до нас «плюралістично»: одні старшини по людськи, добре розуміючи наше положення, другі індиферентно,

¹⁸ На Захід — дорога довга...

а треті так, як загалом відносились до українців в пізніших табірних умовах наші земляки з Бердичева та зі Стрия в офіцерських рангах СІС . . . Та й це вже забулось, роки приспали . . .

В Авгсбурзі ми знайшли притулок в домі Харітас-у, який ще й зараз на старому місці, оточений городом, мало що й змінився. Хто міг сподіватися, що тут, в Авгсбурзі, розгорне свою корисну працю Український Комітет (на Юденбургу), появиться перша по війні друкована українська газета, розпочне в Гавнштеттені нашу гімназію . . . Що біля наших Гавнштеттенських бараків залунає протяжно, тужливо «Ой сідлайте, хлопці, коні» . . . Виховані далеко, далеко від широких ланів України, вперше відчули ми літніми ночами ту ширину, засипляючи під звуки української пісні, якої ми в такому виконанні з роду не чули! Лунала вона з грудей молодих хлопців, яким не спалось в ті літні ночі, далеко від України . . . Оті Гриньки, Кириченки, Козакевичі були найкращими товаришами, яких ми зустріли по війні. Їм ми завдячуємо, що наша третя зустріч з Україною не стала в таборах фарсою, що ще й ми не розлучались «своя своїх не познаша» так, як в той час часто розлучались українці, втративши у військовій завірюсі здоровий інстинкт приналежності до однієї нації, до суцільної громади, виставленої на удари з різних боків.

Літо 1945 р. в Гавнштеттені було для нас таким душевним здвигом, якого ми не зазнали на протязі всієї війни від нашої глибокої трагедії в березні 1939 р. З яким поривом всі без виїмку, учителі, виховники й учні, взялися в червні за роботу, щоб унормувати наше життя в старому баракі, забезпечити сусідній барак всім необхідним для школи і продовжувати, чи точніше кінчати, на новому місці шкільний рік 1944—45! Всі без різниці виконували будь-яку працю щоб поліпшити умови, пригадую ті ночі, якими ми з проф. Михайлом Самойловичем, що завідував інтернатом, укладали все нові списки учнів, які прибували до нас майже кожного дня зо всіх сторін Баварії. Чутка про нашу школу скоро рознеслась по українських осередках (табори були ще в стадії організації), ми майже не встигали знайомитись із новими кандидатами, що прибували до Гавнштеттену. Ті зпоміж нас, що були по матурі, включились у підготовку новоприбулих, яким бракувало не тільки знання латини, але й інших дисциплін, влючно з математикою. Скоро виявилось, що рівень нашої школи був вищий, як пересічний рівень нових кандидатів. Це ствердження не завертало нам голови, а спонукувало нас ще з більшою інтенсивністю допомагати нашим новим товаришам. Чимало з них добре самі собі давали раду і допомагали іншим, або провадили

довгі дискусії навколо алгебраїчних рівнянь, в яких Іван Гринько завжди був майстром.

В липні гімназія вперше взяла участь в таборовому балу в Гавнштеттені, після довгих і строгих розважань з боку керівництва школи, чи це не пошкодить дисципліні серед учнів. Не пошкодило, хоч у випадку заборони заносилось майже на бунт. Ми були щасливі, що нам дозволено було зробити самостійно два чи три кроки, на більше — за словами чеського поета — не спромоглись:

«Bláznovství jest rukou nemístrovnou
měřit běhy měsíčné,
Jako k plesu nohy necvíčné
pokoušeti pro pochvalu skrovnou!»

В липні 1945 р. проф. І. Паливода перебрав інспекторат українських шкіл в південній Баварії, а проф. А. Штефан очолив українську гімназію в Авґсбурзі (в таборі Зоммеркасерне). Вже початком вересня гавнштеттенську групу гімназії перенесли до Фіссену; тут вона розпочала шкільний рік 1945—46 під керівництвом директора І. Ясінчука і за участі професорів О. Балабаса, В. Богацької, М. Дольницького, С. Риндика, М. Риндика, М. Самойловича та інших. Шкільний рік в Фіссені успішно закінчено. Під час літніх ферій український табір в Фіссені, а в тому й нашу школу, поділено. Частина професорського збору й учнів перенесено в Міттенвальд, де гімназія продовжувала свою діяльність під керівництвом І. Ясінчука до ліквідації цього табору. Другу частину перенесено в Шляйсгайм біля Мюнхену. Завдяки енергійним заходам голови нашого табору в Шляйсгаймі інж. Миколи Рознатовського, О. Міценка, Миколи й Михайла Самойловичів та д-ра П. Кашинського відкрито з решток модржанських і празьких сил гімназію, яку очолив д-р П. Кашинський. Вона діяла до розв'язання табору і була перенесена 1950 р. в Людвіґсфельд б. Мюнхену.

Частина наших учителів опинилася в Ляйпгаймі біля Ульму: Л. Білецький, Т. Пасічник, М. Калинець, З. Тивонюк далі — професори з України В. Державин, П. Клименко і представник молоді Праги Марко Антонович. Українська Реальна Гімназія в Ляйпгаймі випустила в 1949 р. черговий ХХІ-ий річник, відзначила 25-тиліття нашої школи і тим задокументувала свою вірність празькій і ржевницькій традиції. Нарешті ще слід згадати ту частину нашої школи, що причалила до Діллінґену і розпочала науку під директоруванням нашого був. виховника А. Федоркова. Вона теж випустила два чи три річники.

Треба зазначити, що всі згадані філії УРГ не мали того тривогого характеру, що в Модржанах, професорський склад мінявся, люди переносились чи виїздили до Америки. Але знаменне те, що консеквентно зберігалася традиція школи. Про це свідчать не тільки матуральні табльо, які подавали річники: 1929—1949 — в Ляйпгаймі, 1937—1945 — (в Авгсбурзі), сама назва й дух, який панував в школі й інтернаті у Фіссені були найкращим свідомством продовження традицій УРГ.

Мені трудно говорити про співпрацю й «модус вівенді» між нашими учителями з Праги і новими колегами з Києва і Львова. З довголітнього тісного зв'язку з нашою школою в Фіссені, Міттенвальді й Шляйсгаймі знаю, що співпраця наладналася релятивно скоро. Були психологічні нюанси, але вони не становили перепон. Політичних роздорів ні в школі, ні в інтернаті в двох перших роках по війні ні в Фіссені, ні в Шляйсгаймі не було. А був для цього в наших таборах плодovitий ґрунт... Два чи три рази

Зустріч був. учнів УРГ в Мюнхені — Функкасерне 1949 р. Зліва: П. Дорожжинський, І. Жеґуц, Я. Фроляківна-Антонович та Міґуельо Палько

викликав мене з рамени інтернату голова Українського табору в Фіссені Цвях вечорами до свого кабінету на сповідь. Я був настільки наївним, що дозволяв собі навіть сперечатись із авторитетною на ті часи людиною. І не помилявся у своєму наївному переконанні: людина в принципі добра!

Навчальний плян, дидактика й методика УРГ

Навчальний плян, його побудова спирались в основному на чеській учбовій програмі для реальних гімназій. Для реалізації цього пляну служили чеські підручники для всіх загальних пред-

метів; його завершенням була програма Міністерства шкільництва для матуральних іспитів. На матурі були присутні чеські інспектори проф. Урбан та проф. Гора.

Я згадав чеські підручники. Виїмки становили з одного боку українознавчі предмети, а з другого деякі загальні предмети, як: загальна історія (М. Терлецький: Всесвітня історія), географія (М. Дольницький) та математика в проф. С. Риндика (незабутній Шапошніков). Українська мова спиралась на читанки А. Крушельницького, а література на вже легендарних підручниках М. Возняка та В. Радзиковича. Загальна історія за німців «в тихому успінні» уступила своє місце тодішній офіційній «інтерпретації», а українську «історію» ми кували з німецького підручника, який відзначався особливою тенденційністю і згодом якось сам вийшов з ужитку.

Квантитативний огляд

У третій класі домінувала в нас чеська мова (Я. Скржечек), українська мова й література (Л. Білецький) та історія й латина (П. Феденко). З четвертої класи висунулись на рівноправне місце математика й фізика (проф. С. Риндик), а згодом ще й хемія (Г. Грицай), з п'ятої класи — німецька мова, література й географія (історія ніяк не вдавалась, що теж впливало з безмірно тенденційних підручників).

До кінця нашої шкільної кар'єри втримали своє передове місце природознавчі науки, зокрема математика й фізика, і то завдяки суверенній поставі проф. С. Риндика так супроти своїх колег, як і супроти учнів, зокрема тих, які мали в перспективі продовжувати студії на техніці. У той час безперечно перевагу серед загалу студентів мали технічні науки; сьогодні в Європі їх заступила медицина із сумнозвісним «нумерус клявзус». Нігде правди діти, проф. Риндик строго кваліфікував здібність учнів до природознавчих наук, зокрема до математики і зниженням оцінки перед матурою, а то і в часі матури (що могло трапитись тільки в демонстративних випадках), на одну або й дві ноти бездискусійно перекреслював претенсії впертого кандидата навчатися в технічних вищих школах.

Квалітативний огляд

Як згадано раніше, закарпатці з особливою любов'ю віднесли до українознавчих предметів з об'єктивних причин і головно завдяки нашому учителеві Л. Білецькому. Ми були спрагли загального знання, знання історії України, яка до приходу в УРГ була для нас майже недоступна.

Завдяки кольоритному викладові проф. П. Феденка нас скоро полонила загальна історія. Він клав виразний акцент на соціальній і економічній елементи, на політичні взаємовідносини світових потуг, які тісно перехрещувались і давали нам остроумним нагоду застосувати в своїх історичних міркуваннях комбінаційний хист, набутий із «самоосвітньої» лектури «Кліфтонок» (кримінальних романів, які були невід'ємною частиною виховання майже всіх юнаків в 15—16 років; Бог знає, що в той час читали дівчата, але з того, що ми знали, впливало, що їхня лектура випереджувала нас на добрих десять літ...).

Латина базувалася на досвідченому принципі «*repetitio est mater studiorum*», то ж приходилось завзято кувати «*Aurea prima sata'st*» Овідія та безнастанно упорядковувати в голові виїмки. Вони в декого з нас сформувались в життєву філософію... Все ж перед матурою ми сміливо рецитували за нашим клясиком проф. Ф. Сльсаренком Горація: «*Iam que opus exegi*»...

Треба сказати, що в довоєнний період ми особливо відчували тверду руку чеських учителів, зокрема Я. Скржечека. Його наскрізь формалістичний підхід уступив згодом в Модржанах дидактичним засобам і гуманістичному принципів наших учителів В. Поспішила і Вейводи. Обидва вони намагались у свій спосіб підігнати запізвених в «чештінє» дітей із Закарпаття так під оглядом ортографії, як і граматичних основ чеської мови. Закарпатці мали талант будувати такі речення, як: «*Koukaje z vokna, pršelo*» — (дивлячись з вікна, йшов дощ), то ж можна собі уявити, скільки труду прийшлося цим учителям вложити в наше виховання, щоби позбавити нас комплексу меншеартости супроти товаришів, які походили з корінних чеських земель і мали за собою чеські школи.

Але вже проф. Вейвода, який одного дня скромно представився нашій клясі: «*Já jsem Vějvoda a budu vas učít češtíně*» (я називаюся Вейвода і буду вас учити чеської мови), звернув особливу увагу на доповнення наших недостатніх відомостей з чеської й світової літератури, вносячи у воєнні роки в наші ряди бадьорий дух панславізму Шафарика й Палацького. Він не раз насторожував нас своєю аналізою теорій Погодіна про вихід київської спадщини

на Суздаль і в Москву. Звичайно, не можна було не відчуту у викладах проф. Вейводи провідну думку: зберегти ідею солідарності слов'ян в добу важкого лихоліття, а нас, наївних, спонукати самостійно думати про складні питання української історії в добу упадку Київської держави. Мушу признатись, що тоді я вперше зустрівся із думкою про можливість контрверсійних поглядів на історію східних слов'ян, і це мені не пошкодило, а допомогло встоятись перед тенденційними тезами деяких німецьких та американських істориків вже під час студій на німецькому університеті, про спори з російськими колегами нічого й говорити! А могло статись інакше: підхід наших учителів був спрямований на скріплення нашої національної свідомости, на любов до свого рідного, перед нами в часі викладів нашої історії згасали сумніви, для них прямо не було місця. Отже не пошкодило, кажу, що проф. Вейвода ті сумніви збуджував. Виклад цієї скромної людини, переконаного гуманіста, був далекий від дешевих гасел, він завжди був спрямований на те, щоби ми задумалися серйозно над нашим минулим.

Тут треба згадати тих учителів нашої кляси, які під час науки і в принагідних розмовах завжди змушували нас самостійно думати, провокували наш «здоровий хлопський розум» (він у всіх молодих людей є, тільки важко до нього достукатись). Це були, крім наших виховників, які стояли з дітьми в найближчому контакті, учителі: Білецький, Феденко, Масляк, Пасічник, Риндик і Вейвода. Це ствердження ніяк не слід розуміти як кваліфікацію нашого педагогічного складу в модржанський період, ні, це пізніше свідчення про те, що були в нашій школі люди, які вміли промовляти до дітей в дуже важкі роки війни, так би мовити, між рядками, які заставляли нас призадумуватись над тим, що навколо нас і в світі діється, доходити до власних висновків. Це були натяки напр. проф. Масляка. Пригадуєте їх, — не політичні натяки, а людські, їх предметом завжди була справедливість, вищарція, поняття абсолютної власті, але й насильства над людиною. Ці думки виринали під час гри в шахи (проф. Масляк був успішним шахістом), під час лектури «Фавста» (тут ми чи не найбільше навчилися бачити наше життя духовними очима), чи навіть під час зустрічі на Вацлаваку, де нас Масляк, занурений в свої думки, пізнавав не зразу і здоровкався вже після десяти-п'ятнадцяти кроків, дійшовши майже до «Вашати», де ми радо зупинялись. Чимало з тих думок доходило до нашої свідомости не відразу, а вже після десятка років. Тим більша їхня вартість для нас дорослих на чужій землі, де кожна власна думка мусть закріпитись і встоятись серед чужого оточення! Якщо нам це

вдається, то у великій мірі завдяки розважанням проф. Масляка, який був позбавлений провінційних елементів у власному світосприйманні: чи його поема не носила назву «Універсум»?

Головним завданням наших учителів було в той час спонукати нас учитись і не встрявати в політику. В такі часи не так легко було це реалізувати, як здається, в Україні горіла земля, навколо нас на роздоріжжах стояли стежі СД, які переводили «відплатну акцію» за вбивство Гайдріха, з-поміж нас, виводили в концентраційний табор учителів і учнів. Зважаючи цей принцип керівництва нашої школи з сьогодишньої перспективи, треба йому віддати високу оцінку. УРГ принесла свою символічну жертву в Україні, де остали наші товариші: Антін Тучак, Триш, Іван Савчур, Юрко Беднарчик, Стефан Дутчин та інші. Треба сказати, що керівництво УРГ колегіально не допустило до розпаду школи та її доросту.

Дидактика, методика і кваліфікація учнів

На завершення треба сказати, що ми в Модржанах не чули ані про креативні методи шкільного виховання, ані про кібернетичну педагогіку, не мали змоги користуватись моделями, якими сьогодні оперує кожен сільський учитель під п'ятдесятку, не користались тими технічними засобами, без яких сьогодні годі собі уявити успішне провадження шкільних зайнять. Наше виховання проходило з одного боку консервативним руслом чеського й кол. австрійського шкільництва, а з другого базувалось на прямому контакті дитвори з учителем. Конфронтація молодої людини із своїм учителем і його досвідом, набутим в різних ситуаціях, лягла в основу нашого виховання. Це теж консервативний спосіб виховання, але він ще й сьогодні не уступив модерним методам, а останнім часом педагоги все голосніше закликають повернути дітям живу людину.

Кваліфікація учнів проходила індивідуальним порядком, колективної оцінки тоді ще ніхто не добивався, та й сьогодні до неї, здається, ще досить далеко. Учителі по різному провадили контролю знання учнів, загально успіх кожного з нас обговорювався на професорській раді, тут колегіально вирішували долю слабших в науці в конфронтації з клясним господарем. Про успіх учнів говорить загально директор А. Штефан, я не маю ніяких даних кваліфікувати окремі кляси, чи своїх товаришів у клясі, можу сказати тільки, що були між нами такі, яким було незвичайно легко учитись (Богдан Білан) і такі, яким з різних причин було

надмірно важко переходити з року в рік. Чимало з нас, в тому числі і я, не відзначались в музичному вихованні та в малюванні, мабуть, із суб'єктивних причин: чудові фахівці, покійні вже Платоніда Росіневич-Щуровська та Володимир Січинський не завжди зустрічали з нашого боку належне зрозуміння до т. зв. «легких предметів» і не прощали нам нашої легковажності. Іспити з хемії натомість проходили схематично і за добровільною системою. Ми своєчасно зголошувались у проф. Г. Грицаю до квартального іспиту, вставали, зокрема літом, о четвертій годині, прочитували до восьмої матеріял з чеського підручника в 25—30 стор. і ставали до іспиту. При добрій пам'яті нелегко було провалитись, а за тиждень із прочитаного матеріялу мало що залишалось в голові. Це наскрізь негативний результат добровільної системи, а в нас залишалась перед проф. Грицаєм погана совість.

Підсумовуючи наші успіхи й неуспіхи в науці, треба сказати, що ми багато втратили через війну, через брак технічних засобів і належного вивінування хемічної та фізичної лябораторій (останньої я зовсім не пригадую) і через необхідність імпровізації в багатьох дисциплінах, зокрема теж в німецькій мові за Франца Геннінгера. Ми через окупацію Чехословаччини не удостоїлись людської рівноправності, даної сьогодні мабуть кожній дитині в цивілізованих країнах, навчитись бодай пасивно англійської, французької, італійської чи еспанської мови. Цього незвичайно шкода, бо ж нам приходилось після війни доганяти предмети, в яких ми відстали з об'єктивних причин, і вчитись чужих мов. А чи багато їх по таборах можна було навчитись?

Але ми мали перед собою найважливіше: людей, яким ми довір'яли, людей з досвідом проф. Олександра Коваленка, ген. Всеволода Петрова, проф. Степана Риндика і, не в останню чергу, обох наших директорів: Григорія Омельченка й Августина Штефана. Це були наші моделі, прості, без спекулятивних конструкцій, без втечі в модну термінологію, в гасла, від яких ледви чи можна очікувати здорового розвитку людського духа.

Підсумовуючи наші недоліки з цих літ, ми повертаємось до глибокої мудрости, яку залишив нам пряшівський філософ Ф. Віцо: «Учися сину язика, бо кілька язикау знаєш, тільки раз ти е русином» . . .

* * *

Скільки абітурієнтів вийшло із згаданих віток нашої гімназії по війні до повної ліквідації таборів?

Навіть без точної цифри саме питання знайде резонанс в сотнях сердець, в яких не затерся слід празького гуманізму. Більшість з них сьогодні кваліфіковані люди. Свою кваліфікацію

завдячують навіть не людям, що вивели їх у світ, а ідеї, народженій пів століття тому в чеській столиці. Один із учителів гімназії в Ляйпгаймі та Авґсбурзі, глибокий ум, що ним пишалась українська література на еміграції після війни, залишив нам літом 1945 р. знаменний афоризм: «Українська нація складається із східняків, західняків і пражаків . . .» Хоч цей афоризм і не зберігся в спадщині пок. проф. В. Державина, виданий теж покійним вже Ростиславом Єндиком, то є живі свідки, що його автор — таки В. Державин та що постав цей афоризм на тлі нашої таборової дійсности, або в тісній таборовій гостинниці, або в такій же тісній таборовій квартирі, але в добірному товаристві! Може серед цього товариства був і представник пражаків, що їх ще довго чути було на таборових імпрезах, здебільшого, правда, не на політичних вічах, а в дискусіях на теми історії, літератури, духової культури.

Якже так, що ця пражька вітка нашої еміграції не спромоглася дати обширнішої документації свого вкладу в скарбницю української культури за 25 літ перебування на братньому нам, по суті далеко не чужому чеському ґрунті? Мотивів чимало.

Один із синів пражької еміграції, загально шанований нами друг наш Марко Антонович, означив колись наше пражьке покоління як «спартачену генерацію» і в тому переконанні він не сам. Як же їй було не бути спартаченою, коли нам на всіх воєнних повоєнних етапах завжди бракувало то року, то кількох місяців до завершення студій чи навіть до матури? Хто, як Марко, перейшов воєнні потрясення, удари і в лице і в спину, втрату друзів на переломі війни і вічного миру, той знає, де стоїмо, на чійї землі, з якими перспективами. Це не резигнація, а життєва постава, яка, можливо, впливає з філософічного заложення нашого чеського довкілля з молодих літ. Чехи мали талант терпеливо і не без гумору переносити етапи свого національного утиску по Білогорській битві. Гасло «Třista let jsme trpěli»¹⁹ не було свідоцтвом фаталізму, для якого в березні 1939 р. і на протязі всієї війни були підстави. Чехи в цю свою трагедію внесли характеристичну Буріянську коректуру: «Pro velký úspěch prodlouženo!» (з огляду на великий успіх, продовжується).

Здається, що й ми по своєму не бачили поспіху в увіковіченні нашої історії за 25 літ нашого ісходу «з Дніпра на Дунай». Це впливало не тільки з об'єктивного бажання здобути перспективу часу від подій, які ще ніби незавершені, а й з небажання

¹⁹ Ми мучились 300 років.

розраховуватись за свої молоді літа, за свої добрі помисли й буйні діла.

Коли в середині 60-их років постало між нами питання про Альманах УРГ, то ця думка видавалася нездійсненою. Все ж діло, почате перед п'яти роками, закінчено. З волі Божої живуть серед нас і втішаються добрим здоров'ям і директор нашої школи А. Штефан, і професори П. Феденко, І. Паливода, І. Ясінчук, службовці С. Захвалинський, О. Міценко, пані Микитин, пані Михайлишин і Міша Машовець. Нехай вони приймуть вислови вдячності за все, що вони й їхні колеги залишили доброго в наших серцях і умах («кожда иміет свой ум голова»).

Історія Української Реальної Гімназії від Праги, через Ржевниці й Модржани до Ляйпгайму буде важливим джерелом для історика нашої еміграції в ЧСР. На маргінесі залишаться деякі сліди й для історика Закарпаття, його національного пробудження й змагання в роки несповненої автономії.

Але «Zaplat Pán Bůh, pane Soukup» — хочеться щераз повторити звернення директора Г. Омельченка на адресу цього шляхетного мужа, на адресу наших чеських учителів Кудрнозського, Поспішіла, Прохазки і Вейводи та віддати честь гостинній Празі і її людям за хліб і сіль, якими нас щедро кормили повних 20 років! Як не ми, то наступні покоління відновлять у Празі ідею української школи чи університету.

Наше раптове, недобровільне прощання з Прагою залишило в багатьох з нас рану, яка не гоїться. Одиссея наша записана гексаметром нашим учителем Трохимом Пасічником, тож «*pes Iovis ira, pes ignis*» не можуть витерти з нашої пам'яті нашої школи, наших учителів і товаришів нашої молодости!

А я закінчу строфою з циклю «Купальське» мого тихого друга Івана Савчура, на честь Йому і всім товаришам, які відійшли від нас в ті юні роки:

«Хоч вечір мій юнацький, золотавий
І скоро згас, і скоро спопелів, —
То все ж таки я знатиму, як трави
Клонилися від подиху вітрів . . .»

15. 6. 1941.

*Стан учнів Української Гімназії в Модржанах
за місцем народження*

	шк. рік 1938/39	шк. рік 1942/43	шк. рік 1943/44
Чехія та Морава	80	68	72
Словаччина	6	6	4
Карпатська Україна	55	65	60
Галичина й Буковина	—	14	19
Наддніпрянина	—	2	17
Німеччина й інші країни	—	7	14
Р а з о м	141	162	186

Кошторис Української Гімназії в Модржанах на рік 1939

1) Персонал гімназії	кор. 286.000
2) Адміністративні витрати гімназії	„ 78.767
3) Шкільні потреби	„ 2.000
Р а з о м	кор. 366.767

Бюджет інтернату на рік 1939

1) Персонал інтернату	кор. 108.850
2) Адміністративні витрати інтернату	„ 72.757
3) Витрати інтернату (харчі, прання, гігієна, ліч.)	„ 264.806
4) На одягу дітям	„ 1.000
Р а з о м	кор. 447.413

З цього:

1) Витрати на персонал	кор. 394.850
2) Витрати річеві	„ 419.330
Р а з о м	кор. 814.180

Приходи були передбачені:

1) Інтернатні оплати	кор. 192.530
2) Власних приходів	„ 2.820
Р а з о м	кор. 195.350
3) Субвенція	„ 618.830
Р а з о м	кор. 814.180

Допомоги й стипендії в шк. р. 1942/43 — 1943/44

1942/43: в гімназійному інтернаті перебували 64 учні й 41 учениця. 39 учні перебували в інтернаті безплатно, завдяки матеріальній допомозі Міністерства й Т-ва допомоги українським школам. З поважною допомогою немаєтним учням гімназії приходили українські установи й приватні особи. В 1942/43 шк. році Український Центральний Комітет в Кракові пожертвував на Українську Гімназію в Модржанах (для учнів, що зобов'язалися студіювати українознавчі предмети на високих школах) 35.000 корон; Головна Управа УНО в Берліні — 40.000 корон, філії УНО — 2.235 корон, Українська Установа Довір'я в Празі — 1.385 корон, різні приватні особи й інституції (в тому видавництво «Пробоем» — 25.000 корон.

1943/44 шк. р.: В інтернаті було 75 хлопців і 53 дівчат. У цьому році УЦК пожертвував 20.000 корон; Головна Управа УНО в Берліні — 60.000 корон, філії УНО — 16.786; філії Української Громади в Німеччині — 7, 658, приватні особи — 30.150, серед них — Фонд гетьмана П. Скоропадського — 2.000 корон.

СОБОРНА ШКОЛА

Так можна назвати Українську Реальну Гімназію в Чехословаччині. У цій школі здобули освіту українські діти з усіх земель України: від Кубані на сході, до Тиси на заході. Ця школа була підтвердженням стародавньої нашої традиції: прямування до знання, до освіти, до «почитання книжного», як згадують літописці. Багато свідощтв цього прямування знаходимо в нашій історії. Уже рівноапостольний князь Володимир Великий, що охрестив Русь, хоч сам неписьменний, звелів своїм боярам посилати дітей учитися писати й читати. Володимирів син Ярослав Мудрий «собра писци многи», котрі «перекладаша» книги з мови грецької на прийнятну тоді у нас літературну староболгарську мову. Дочка Ярослава Анна, віддана за короля Франції Генрика I, була грамотна: на Євангелії підписалася нашими буквами: «Ана Рѣина» (Anna Regina). Теж інші князі-потомки Володимира, були охочі до «почитання книжного», були меценатами освіти й культури. Всеволод Ярославич, князь Переяславський, а пізніше — Київський, був поліглотом: володів п'ятьма чужими мовами.

Володимир Мономах, син Всеволода, (княжив у Києві в рр. 1113—1125), був не тільки великим стратегом-оборонцем Русі-України перед наїздами половецькими. Мономах був визначним письменником і політичним мислителем. Його «Поученіє дітям» і нині читаємо і подивляємо високий моральний і політичний рівень славного воїна. В нашім віці, коли масові убивства невинних людей і цілих народів стали «буденним фактом», слова Володимира Мономаха в Заповіті його дітям тішать нас своєю гуманністю: «*Ні крива, ні права не убивайте*». В Києві та в інших політичних і культурних центрах України-Русі розвивалося письменство, якому могли завидувати народи Західньої Європи: літописи і героїчний епос. Перлина цієї поезії — «Слово о полку Ігореві» — не була одинока, тільки що напади степових орд знищили багато-багато культурних надбань наших предків. Київ лежав протягом довгих віків на межі з Диким полем і нераз був до основ руйнований ордами. Але відпорність народу була така велика, що наші предки перейшли в 16 віці в наступ і самі стали загрожувати

Кримові і навіть Турецькій імперії. І коли тільки життя на нашій землі стало легше й безпечніше, настало культурне відродження народу. Перше у Львові та в інших містах на Заході України, а на початку 17 віку Київ став «Новим Сіоном» і «другим Єрусалимом»: братські школи, колегії, академія, друкарні, видавництва, церковна музика і т. д.

Незабутній факт: гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний записав 40 тисяч козаків Запорізького Війська в члени київського Братства. У своєму заповіті зін подарував велику суму грошей на Братську школу у Львові. Це — символ союзу озброєного народу з рідною освітою і культурою.

Ще перед революцією Богдана Хмельницького 1648 р. українська освіта світила для всіх народів православних і в Україну приїздили в науку не тільки слов'яни, але й греки та волохи.

Група учениць перед будинком дівочого інтернату. Пластове свято 1933 р.

Навіть Велика Руїна, що шаліла на нашій землі майже 30 років по смерті Б. Хмельницького, не викоренила культури й освіти в українському народі. Ожила й Київська Академія та творилися інші школи на розірваній між Польщею й Московією території України. В Україні створено великий резервуар культурних сил не тільки в своїх школах: багато імен студентів-русинів (Rutheni) збереглися в архівах західно-європейських університетів — італійських, французьких, німецьких, польських. Охота до знання й освіти у цих молодих людей була така велика, що вони, щоб діста-

тися в науку в західних університетах, нераз виступали з православної церкви, але потім в Україні верталися на лоно Церкви, в якій народилися. Як приклад, згадаймо славного теолога і письменника Теофана Прокоповича.

Ці кадри освічених українців умів використати для своїх реформ на Московщині цар Петро I. на початку 18 віку. З певністю можна сказати: без наших учених «малоросіян» або «черкасів», що заводили в Московській державі школи, робили переклади книг з європейських мов, модернізували адміністрацію, навіть писали конституцію новоствореної Російської імперії, реформи царя Петра I. не мали б такого успіху.

Слід згадати *демократичний характер* освітньої справи в Україні: у нас звичай давав можливість здобути освіту кожному, незалежно від його соціального положення, не було привілеїв освіти для горішніх верств суспільства. Напр., у Київській Академії вчилися сини козацьких старшин, і діти простих козаків (Г. Сковорода), та люди міщанського стану (Т. Прокопович), як і сини селян-хліборобів.

На організацію шкільництва меценати — заможні громадяни — жертвували великі суми грошей. Щедрістю на цілі освіти визначався особливо гетьман Іван Мазепа: тому до Полтавської катастрофи 1709 р. Київську Академію називали «Могилянсько-Мазепинською».

Згадую ці світлі факти з нашої історії, щоб показати в характері нашого народу примування до знання, до освіти навіть у найтяжчих часах його життя. Чи то було відчуття відомої правди, що її висловив англійський філософ Френсіс Бейкон — «Знання — то сила»?

З мого власного досвіду пам'ятаю, як після упадку царського режиму в 1917 р. негайно взялося українське громадянство до організації рідного шкільництва. Протягом 1917—18 років створено заходами українських патріотів на Наддніпрянщині більше сотні українських середніх шкіл. Прикладом цього творчого завзяття можуть бути дві українські гімназії, що вже від 1 вересня 1917 р. почали діяти на території давніх Вільностей Запорізьких: у Веселих Теренах поблизу центру залізнорудної промисловости, Кривого Рогу, та в індустріальному місті Катеринославі над Дніпром, вище Порогів. У гімназії в Веселих Теренах почав я свою педагогічну діяльність у вересні 1917 р.: одна учениця і два мої колишні ученики з того часу живуть за океаном: в Америці та в Канаді.

В листопаді 1920 р. Армія Української Народньої Республіки мусіла покинути Рідний Край під натиском великої переваги

військ Російської імперії, відновленої під стягом всесвітньої комуністичної революції. На чужині опинилися й службовці адміністративного апарату УНРеспубліки, часто з родинами. В тяжких умовах у таборах інтернованих у Польщі українські педагоги взялися рятувати дітей, щоб не дати їм утоннути в темі неволі. Так зроблено добрий почин. І коли знайшлася можливість перенести зародок української середньої школи з негостинної Польщі до Чехословаччини, то це був рішальний момент в історії Української (Реформованої) Реальної Гімназії, що зазнала свого розквіту особливо в Ржевницях і в Модржанах, біля Праги.

Треба особливо згадати прихильність і допомогу, яку дав уряд демократичної держави — Чехословаччини освітній праці української еміграції. Чехи і словаки довго були під чужим пануванням, німецьким і мадярським. В політичних колах Чехословаччини розуміли трагедію українського народу, що боровся за свою державність після 1917 р. і знов опинився в неволі. Президент ЧСР Томаш Г. Масарик бачив тяжку ситуацію України, коли вів переговори з урядом УНРеспубліки в Києві в кінці 1917 р. Уряд України поставився прихильно до організації чехословацьких легіонів на Україні і дав усякого роду матеріальну допомогу борцям за самостійність Чехословаччини. Тому *Масарик* сприяв культурним починам українських емігрантів, що опинилися в Чехословаччині, і вжив свого впливу на користь українського шкільництва, яке було створене в Чехії від 1921 р.: Український Вільний Університет в Празі, Українська Господарська Академія в Подебрадах, Український Високий Педагогічний Інститут ім. Михайла Драгоманова в Празі. В цій творчій акції знайшла своє місце також Українська (Реформована) Реальна Гімназія поряд з матуральними курсами для тих молодих українських вояків і цивільних, що не встигли на Україні закінчити середню освіту, яка давала право на вступ до вищих шкіл. І мені довелося викладати на таких матуральних курсах в Подебрадах 1923-го року.

Молодим українцям з закінченою середньою освітою уряд Чехословаччини давав можливість учитися у високих чеських школах: через спеціально створений Чесько-український комітет українські студенти одержували місячні стипендії. Головою цього Комітету був проф. Ярослав Бідло, приятель Михайла Грушевського.

Програма навчання Української гімназії в Чехословаччині була створена згідно з правилами чеських реальних гімназій. Від класичних гімназій Українська гімназія відрізнялася тим, що в ній не було навчання грецької мови, тільки латинська. Поряд з чеською мовою була обов'язкова мова французька. На іспити

зрілості міністерство освіти прислало свого делегата і цим підтверджувало право вихованців Української гімназії на студії у вищих школах Чехословаччини.

В перших роках діяльності Української гімназії вчилися в цій школі «чистокровні» українці й українки. Згодом у Чехословаччині родилися діти з мішаних подруж: батько — українець, мати — чешка (або німкеня). Це не було перешкодою для навчання в Українській гімназії. При цій школі влаштовано інтернати для дітей, які приходили з дальших місцевостей (таких була велика більшість). В інтернаті-гуртожитку діти з мішаних подруж швидко навчалися української мови і в них розвивався український патріотизм. Учителі гімназії та виховники інтернату розуміли свою відповідальність перед молоддю, яку вважали за ідейне продовження свого власного життя. Школярам, що з тих чи інших причин відставали в науці, помагали виховники і виховниці, що постійно перебували при інтернатах. Для незаможних вихованців гімназії була організована допомога: пожертви приходили від українців, що жили і працювали в Чехословаччині.

Вже від перших років діяльності гімназії училися в ній діти з Карпатської України. Згодом число учеників Української гімназії із Закарпаття збільшилося. 1937-го року удалося знайти вигідніше приміщення для гімназії та інтернату в передмісті Праги — в Модржанах, поблизу берега Влтави.

Діти, що приходили до УРГ з різних околиць Чехословаччини (були теж з країн закордонних), скоро звикали до нових обставин життя, відокремлено від своїх рідних та опікунів; вони без винятку «асимілювалися» і творили суцільну громаду. Хоч матеріальні обставини за другої світової війни погіршали, приділів на харчування не вистачало, але вихованці УРГ переносили недостачі і це не перешкодило успіхам у навчанні. Може місцевість, де находилась УРГ з інтернатом, далеко від фабрик, чисте повітря в сільській околиці охороняли здоров'я вихованців УРГ. Але були й винятки: смерть вирвала двох обдарованих учеників старших клас школи: Юрія Зінченка, котрого за його хист до математики прозвали товариші «Архимедом», та закарпатця Івана Бізоню. Довелося мені промовляти над передчасною могилою молодого «Архимеда».

«В гурті і каша їсться» — така є приповідка. В молодій громаді вихованців і вихованок була охота до співпраці між собою, взаємна поміч в підготові завдань. Постійну допомогу й поради давали виховники. У вільний час співали діти українських пісень та готувалися до деклямації поезій українських, зокрема на Шевченкові роковини. Танці українські були улюбленою розвагою. Сту-

дент із Праги Головка, знавець українського танцю, був добрим інструктором для любителів хореографії.

Серйозних порушень дисципліни вихованцями УРГ було дуже мало. Не пригадую ні одного випадку, щоб котрогось вихованця видалено з УРГ за порушення порядку в школі. До порядку доводилося приводити карами, визначеними професорською радою, переважно учнів молодших клас, головню з двох причин: старші з них переслідували школярів з першої чи другої класи, дітей мішаних родин, бо ті між собою говорили чеською (або німецькою) мовою. Часто бувало, що так «українізовані» діти, дійшовши до 3 або 4 класи, карали школярів нижчих клас, котрі ще не відвикли від своєї материнської мови... Довелося накладати кари теж на хлопців 3 або 4 класи, що грубо поводитися з товаришками-дівчатами, навіть били їх. Ворожнеча до осіб іншої статі зникала без сліду приблизно від 5 класи, натомість з'являлися почування іншого характеру. Пізніше дружба в школі завершувалася тривалим подружжям. Приплив до УРГ дітей з Закарпаття й Пряшів-

Одна з клас УРГ в Ржевницях. Посередині сидять: проф. Шляхтиченко, дир. Омельченко й проф. Пасічник

щини (вся ця область мала назву за часів Духновича — «Підкарпатська Русь») мав вплив на зміцнення національної свідомости між молодшими закарпатцями й українцями, що народилися в Чехії. Вони їздили в літі на «Підкарпатську Русь» і могли бачити життя свого народу на його землі; закарпатці, яких чеська адміністрація називала тільки «русинами», приходили в УРГ до свідо-

мости, що вони тільки мала частина великого народу, який віддавна заселяє територію від Тиси й Дунаю далеко на Схід.

Після смерти директора гімназії професора Івана Кобизького й виконання обов'язків директора проф. Марком Хлюром, призначено директором школи Григорія Омельченка, козака із станиці Полтавської на Кубані. Проф. Омельченко був дослідником чеської літератури. Він видав між іншим працю про чеського поета Карла Гавлічка-Боровського, тексти сатири цього будителя чеського народу — «Охрищення святого Володимира» (Křest svatého Vladimíra). Автор-демократ представив у сатирі образ московського деспотичного режиму. Цю сатиру переклав на українську мову Іван Франко. Слова сатири не втратили ваги до нашого часу, коли поліцейний режим запанував і в Чехословаччині:

«Боже, бути поліцейським,
Що за вжитки гарні!
Кого схочеш, того й цупиш,
Преш до буцигарні . . .»

В учительській колегії гімназії діяли особи кваліфіковані, що дбали за піднесення рівня школи. Більшість учителів і виховників УРГ брала активну участь у боротьбі за вільну Україну в армії або в цивільній адміністрації: Кость Подільський, Марко Хлюр, Микола Калинець, Корнило Заклинський, ген. Всеволод Петрів, командир полку ім. Костя Гордієнка, що привів свій полк з півночі в грудні 1917 р. на оборону Києва, член уряду УНР 1919 р.; Федір Гула, Олександр Коваленко, учасник повстання на бойовому кораблі «Потьомкін» 1905 р.; Антін Яковенко, Іван Майстренко, Володимир Січинський, Іван Паливода. Завідувачем господарства УРГ й інтернату був Павло Богацький, відомий дослідник літератури.

В цьому різноманітному щодо територіяльного походження складі педагогів УРГ панувала щира співпраця й згода: кожний розумів свою відповідальність за підвищення знання і культурного рівня вихованців школи. Раз на матуральнім іспиті чеський інспектор похвально висловився про високі вимоги, які ставили професори УРГ своїм вихованцям: «Бачу, панове колеги, казав інспектор, що ви хочете пустити їх у світ не з порожнім багажем».

Деякі професори гімназії мали літературні інтереси й таланти. Напр. Трохим Пасічник, поет, автор епічних творів про боротьбу України за волю, писані гексаметром; Степан Риндик — учитель математики й дескриптивної геометрії, талановитий сатирик, володів бездоганно мистецтвом віршованого слова (твори обох цих поетів видано друком в Америці); Степан Масляк — автор віршо-

ваної епопеї з доби визвольної боротьби — «Пролом», та інші. Між учителями Української гімназії були теж професори УВУ, Подєбрдської Академії та УВПІД в Празі: Леонід Білецький, Федір Слюсаренко, Олександр Коваленко, Володимир Січинський, Мирон Дольницький, Борис Лисянський та інші.

Окупація німецьким військом Чехії 15 березня 1939 р. принесла зміни в життя Української гімназії. Виключено з наказу окупантів членів Кураторії-чехів, що опікувалася гімназією, обмежено години навчання чеської мови. Учителям гімназії наказано вчащати на курси німецької мови разом з професорами чеських середніх шкіл. Виключено з програми навчання гімназії французьку мову, яку викладала проф. Валерія Богацька. Деякі предмети (напр. географію) велено викладати німецькою мовою на

*На залізничному шляху Прага — Ржевниці: ніжна стаття — Галина Мазєпа й Марина Антонович; законспіровані — кавалери.
(Жарикатура М. Григорієва)*

основі підручників, виданих у «Третій імперії» Гітлера. Тільки представника чеського міністерства освіти, проф. Йозефа Урбана, залишено виконувати його службу інспектора при Українській гімназії.

Педагоги-чехи, що вчили в УРГ чеської мови, були добрими колегами для професорів-українців: Ладіслав Весельський, Ярослав Скршечек, Поспішіл і Прохазка. Вихованці УРГ ставилися до них прихильно. Особливі симпатії здобули у колег та у вихованців учителі чеської мови Поспішіл та Прохазка. Цей своїм природним гумором, який не покидав його і в роках 2-ої світової війни. Пригадую, як він оповідав новий чеський жарт-іронію над словом «Протекторат»: «Про тенто-крат» (на цей раз) — казали гострослови, що не вірили в довготривалість прилучення Чехії до «Третього Райху».

Незабаром звільнено директора УРГ Григорія Омельченка. Окупанти не могли терпіти, що на чолі гімназії стояла людина, яка заснувала в Празі видавництво «Чесько-українська книга». Видавництво друкувало матеріали з історії чесько-українських культурних зв'язків.

Тоді ж, в березні 1939 р., мадяри захопили Карпатську Україну і там почався терор, особливо проти найсвідомішої частини населення. Рідну країну мусіли покинути педагоги, відомі своїм українським патріотизмом, а також ученики середніх шкіл. До Протекторату Чехи і Морави прибув з родиною і Августин Штефан, перед тим директор Торговельної Академії в Мукачеві. Його влада призначила на посаду директора Української гімназії в Модржанах.

Навчання в гімназії під керівництвом проф. Штефана ішло нормальним порядком. Учителі гімназії вважали за свою повинність дати знання вихованцям гімназії, підготувати їх до трудних обставин того часу: було ясно, що Гітлер не спиниться в своїх загарбницьких плянах після великих успіхів, які він здобув без уживання воєнної сили, головною загрозою супроти сусідів Німеччини. Про це свідчили вправи німецького летунства над Черношіцями. Військові летуни показували своє мистецтво атакувати уявного ворога новим способом: літак з підхмарної висоти спускався аж до землі, де міг скинути бомбу, і швидким маневром підносився вгору. То були т. зв. штуки, що забезпечували успіх німцям в перших роках війни від вересня 1939 р. Гордість і зарозумілість була поширена тоді особливо між німцями, бувшими громадянами Чехословаччини. В «Протектораті» вони дістали привілеї і пишалися тим. Для Української гімназії було великою шкодою, що учитель Геннінгер, який прийшов із Закарпатської України, примушував наших вихованців співати німецькі пісні, напр. *Führer, befehl, wir folgen dir...* і тероризував цілі кляси.

У чехів, що проходили недалеко від будинку Української гімназії і чули ці «патріотичні пісні», створювався настрій непри-

хильний до нашої школи. Вони, однак, мусіли й самі терпіти, що в чеських школах з наказу німецької влади, ученики мусіли в клясі вітати учителів своїх піднесенням правої руки, за прикладом «вождів» — Муссоліні та Гітлера.

Похід німецького війська на Польщу в вересні 1939 року викликав другу світову війну. Гітлер, щоб забезпечити собі приязнь Москви, віддав українські західні землі під комуністичну владу. Це показувало, що Україну вважали в Берліні за безвольний об'єкт політики «фюрера». Після агресії на СРСР 22-го червня 1941 р. Галичину приділено до польських областей, яким дано назву «Генеральна губернія»; Херсонщину передано Румунії, з інших земель України створено «Імперський комісаріат» під диктатурою Еріха Коха. Вісті про руїну українського господарського й культурного життя німецькими окупантами приходили до учителів і вихованців гімназії. Однак довелося мовчати і вивішувати на будинку також німецькі прапори на славу перемог Гітлера на Сході. Особливо недоля українців, взятих на роботу в Німеччину, серед них були й учні гімназії, трактування їх як «нижчої раси», непокоїли всіх нас. З огляду на доносителів педагоги і вихованці Української гімназії були дуже обережні в розмовах, щоб не викликати репресій. Критичні слова супроти німецького режиму учителя гімнастики Української гімназії Михайла Палія-Сидорянського дали привід німецькій адміністрації арештувати цього полковника Армії УНР, знаменитого партизана. Щасливою нагодою він пережив роки неволі в концентраційних таборах Німеччини. Вернувся він до Праги 1945 р. з підірваним здоров'ям. Він умер в Чехії 1972 р.

В розмовах про загальну воєнну ситуацію педагоги гімназії дуже обережно висловлювали свої погляди, знаючи, що «лихо не спить». Мені доводилося розмовляти на теми війни й про ситуацію українського народу найчастіше з д-ром Олексом Балабасом, кубанським козаком, що вчив у гімназії природознавства, та з Степаном Масляком, учителем німецької мови. Ще до німецької поразки під Сталінградом 1943 р. вони обидва іронізували з заборччих плянів Гітлера. Д-р Балабас казав: «Ну, дійдуть до Уралу й Кавказу. А що далі? Там же 'Сибір неісходима'» . . .

Наближався кінець другої світової війни. До нашої гімназії з'явилися нові ученики зі Сходу, яких воєнна хуртовина вирвала з рідного ґрунту. Хоч Прага була від 1939 р. «в затишку» (аж до лютого 1945 р. Прага не була бомбардована), але неспокійні були учителі й ученики. Було ясно, що нам нічого доброго не принесе ані перемога Гітлера, ані побіди Сталіна. Україна опинилася «між двома безоднями», в трагічній ситуації, яку цими словами визна-

чив Іван Мазепа в 1708 р., коли до кордонів України наблизилася військо шведського короля Карла XII. Відчувалася небезпека й для УРГ, бо від приходу російського війська та комуністичної адміністрації не можна було сподіватися прихильності до цього осередку української культури.

Про цю загрозу часто мав я розмови з д-ром О. Балабасом. Ми міркували, що може вдасться частині вихованців та професорів гімназії вирватися на Захід. Жаль було років плідної освітньої праці в Модржанах і цінної бібліотеки гімназії: сюди перенесена була книгозбірня Українського Високого Педагогічного Інституту з Праги.

Мені не довелося бути при агонії гімназії в квітні 1945 року: недуга примусила мене покинути навчання в школі. 16 квітня 1945 року я вирушив на Захід і після війни зустрів у Німеччині, в західних зонах, вихованців школи і професорів. Але не всіх. Довідався, що під комуністичною адміністрацією в Чехії залишилися професори Г. Омельченко, С. Масляк, Ф. Слюсаренко, Гринь Грицай та деякі інші. Г. Омельченка органи НКВД арештували й вивезли на Схід. Йому закидали «коляборацію» з чеськими «буржуазними націоналістами». Бібліотеку гімназії розграбовано в опустілому й осиротілому будинку над Влтавою, пізніше її розпродувано на західному ринку.

Українська Реальна Гімназія підготувала до навчання в університетах значне число української молоді. Її вихованці закінчили освіту в різних країнах і досягнули значних успіхів як лікарі, професори, інженери і т. д.

В поемі Вергілія «Енеїда» є слова про руїну Трої: «*Quis talia fando Myrmidonum, Dolorumve aut duri miles Ulixi temperet a lacrimis?*» («Оповідуючи про недолю Трої, котрий мирмидонець, долоп або вояка суворого Одиссея не пролле сліз»?) Жаль невимовний тривожить серце кожного, хто вчив або вчився в Українській Реальній Гімназії. Особливо тому, що в нових обставинах на Заході після 1945-го року не вдалося створити такої школи, на тривалих основах.

Освіта, знання вносить в життя народів ясний погляд на його сучасність і вказує шлях до ліпшої будучности. Це розуміли українські патріоти віддавна. Недарма Шевченко, вернувшись з неволі в далекому Туркестані, написав «Буквар» для української школи. Великий артист і драматург Марко Кропивницький пожертвував своє майно для організації української школи, бо сподівався, що настане така можливість під режимом царської Росії. Таких прикладів багато.

Українська Реальна Гімназія в Чехословаччині належить вже

до історії. Але її освітньої діяльності й заслуг для виховання української молоді не сміємо забувати. Вона зостається символом прямування українців до знання, до культурної творчості на чужині, до збереження своєї національної індивідуальності. Тарас Шенченко глибоко розумів вагу освіти в житті народу. В темну ніч російської реакції, яка гасила свідомість нашого народу, поет провідав поле під Берестечком на Волині, де відбувся нещасливий для України бій 1651 р. Свої невеселі почування виразив Шевченко в поезії, яка й досі полонить серце кожного свідомого українця:

Ой чого ти почорніло
Зелене поле?
Почорніло я од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили.

Після цієї згадки про втрачену волю України в боротьбі з Польщею, поет переходить до близької йому сучасності. Він писав про іншого гнобителя Рідного краю:

Та ще мене гайворони
Обсіли з *півночі*;
Ключуть *очі козацькїї*,
А трупу не хочуть!

Очі — це символ свідомости, знання: російський режим всяким способом ширив темряву в нашій народі, щоб над неосвіченими масами легше панувати. В той час поета охоплювала розпач, безнадія. Він писав:

Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю.
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи!
Не вернетесь на волю:
Будете орати мене зтиха,
Та орючи, долю проклинати . . .

Бо людність, що втратила видючі *козацькї очі*, стала етнографічною, несвідомою масою, «тяглом у потягах бистроїздних» інших народів. Це тяжко гнобило поета, бо він знав, що неосвіченість народу — найбільша загроза для його відродження, поступу й визволення.

Нечисленна українська культурна громада на чужині після поразки свого народу в боротьбі за волю в 1920-му році взялася до освітньої роботи, щоб «очі козацькі» побачили правду і готувалися до свідомої, організованої праці для майбутнього свого народу. Бо історія народу не обмежується одним чи двома поколіннями. Вона включає «мертвих, живих і ненароджених».

Українська гімназія в Чехословаччині належить до одного з етапів нашого національного відродження. Ті, що віддавали свої сили для цього завдання, заслужили, щоб їх імена не були забуті в літописі української освіти. Кожний із них може повторити

XI випуск в класі перед матурою 1941 р.

відомі слова: *Feci, quod potui, faciant meliora potentes* (я зробив, що міг: нехай зроблять краще ті, що вмiють). І хоч тиранія, накинута нашому народові з Москви, намагається знищити вільну культурну й освітню творчість в Україні, щоб обернути українців в «незрячих гречкосіїв», погасити видючі «козацькі очі», ніяке насильство не знищить пам'яті про факти: про українські освітні установи, які створила українська еміграція. Між цими установами визначне місце займає теж Українська Реальна Гімназія в Чехословаччині.

ПІДБИВАЮЧИ ПІДСУМКИ

Підводячи підсумки існування будь-якої виховно-навчальної інституції — вирішальними є висліди її праці, а показником висновків — не лише кількість абсолютів, а в першу чергу вияв індивідуального чи організованого вкладу їхньої праці в різні ділянки національного життя, як об'єктивного потвердження тих основ, на яких вони виховувалися і навчалися. У порівнянні з ювілейними підсумками існування таких середніх шкіл, які десятками років працювали в нормальних, а головну — постійних умовах своєї держави, загальна кількість випускників УРРГ в Празі-Ржевницях-Модржанах (разом 431 матурантів) доволі скромна, якщо брати до уваги, що напр. Академічна Гімназія у Львові, гімназії в Перемишлі чи в Чернівцях випустили тисячі абітурієнтів, чи, зокрема, порівнюючи з кількістю випускників чужих державних гімназій, які йдуть у десятки тисяч. Але, узгадуючи важкі еміграційні умовини буття, пливкість еміграційного стану взагалі, сильніший від згаданих вгорі гімназій вплив чужонаціонального середовища, інколи протилежний до свого рідного, культурний та політичний клімат країни та цілу низку інших, не менш важливих факторів, які у своїй сумі складаються на навколiшню атмосферу, а тим і на внутрішню структуру, програму навчання та життєвий стиль школи — треба ствердити, що УРГ у Празі-Ржевницях-Модржанах при усій складності свого докiлля і нелегких (як ми бачили з попередніх рядків) внутрішньо-національних турбот і проблем — вив'язалась таки з немалим успіхом з поставлених перед нею її організаторами завдань. Ми, учні та інтернатчики, можемо з гордістю глядіти у рожеві роки перебування в гімназійно-інтернатських стінах та з висловом щирого почування вдячності від себе і наших, покійних вже батьків, можемо сказати наше «спасибі» своїм директорам, професорам, вихователям та адміністративному персоналу, включно до інтернатських кухарів, за цю нелегку роботу, яку вони виконали в 1924—1945 роках. Їхні прізвища займуть своє заслужене місце в анналах культурного життя еміграції по першій світовій війні, яку ми умовно називаємо «першою».

Плянуючи наш альманах, ми сподівалися більшого відгуку від кол. гімназистів, зокрема матеріалів про їхнє після-гімназійне життя і діяльність. На жаль, наші сподівання завели й тому, маючи до диспозиції тільки скромні, а місцями — фрагментарні дані, ми подаємо силуети лише небагатьох наших кол. колег, про яких маємо матеріал. Про більшість із них ми навіть не знаємо, де вони перебувають.

Розпочинаємо цю галерею силуетами тих а) осіб, які мають без-

умовні заслуги при заснуванні й розбудові УРГ; б) списком директорів; в) реєстром педагогічного складу гімназії та виховного персоналу інтернату, гімназійних лікарів й службовців.

а) До заслужених перед гімназією осіб в першу чергу належать:

Шаповал Микита (1882—1932), один з найактивніших партійно-політичних (соціал-революціонер) діячів українських визвольних змагань, кількаразовий міністр УНР, співавтор універсалів, другий голова Національного Союзу. Через непогодження з політичною лінією Директорії виїздить за кордон (Галичина, Будапешт, Прага). У Празі його особисте знайомство з Т. Г. Масариком не в останню чергу допомагає розгорнути широку політично-громадську та культурно-наукову роботу української еміграції в Чехословаччині під патронатом Українського Громадського Комітету в Празі, який очолював Микита Шаповал. Завдяки енергійним заходам УГК розбудовано сітку українського високого шкільництва в ЧСР: УГА, переведено з Відня УВУ, УВПІД, УСПМ, УГВФ, Український Музей-Архів, Український Соціологічний Інститут, матуральні курси в Подєбрадах і Йозефові, з яких згодом постала УРРГ. М. Шаповал редагував журнал «Нова Україна» (1922—28). Він автор понад 13 соціологічних праць, з яких на особливу увагу заслуговують «Еміграція й Україна», «Большевизм і Україна», «Україна та слов'яни», «Велика революція й українська визвольна програма», «Шлях визволення», «Національна справа в Європі».

Помер у Ржевничах.

Григоріів — Наш Никифор (1883—1953), політичний діяч, публіцист й педагог, один із організаторів еміграційного культурного життя в Чехословаччині, заступник голови Українського Громадського Комітету й директор Українського Соціологічного Інституту в Празі. В 1918 р. — міністр освіти в уряді Голубовича, 1919 — член Трудового Конгресу, керівник пресової служби армії УНР, член ЦК соціалістів-революціонерів. З 1921 р. на еміграції в Чехословаччині, від 1938 р. в США: керівник українського відділу радіостанції «Голос Америки». Друковані праці: «Державознавство», «Соціалізм і національна справа», спомини «Руїнники» й «Весна української революції».

Паливода Іван нар. 1885 р. на Полтавщині; після завершення середньошкільної освіти — закінчив 1907 р. Педагогічний Інститут. Життя проф. Паливоди поплило двома шляхами: шляхом політичного діяча і дорогою педагога. Як визначний член партії соціалістів-революціонерів брав активну участь у Визвольних Змаганнях: учасник Всеукраїнського Трудового Конгресу, в 1919 р. керівник міністерства пошт і телеграфів в уряді УНР. Після переїзду до Праги — одна з провідних постатей розвитку українського культурного життя в Чехії: належав до ініціаторів та реалізаторів розбудови українського шкільництва в ЧСР (УВПІД, УРРГ). Від 1925 р. — професор УРРГ, згодом — член гімназійної Кураторії. Як член Кураторії проф. Паливода вклав багато труду до збереження гімназії. Після евакуації УРГ до Баварії — педа-

гогічна праця в еміграційному шкільництві (інспектор гімназій). Після переїзду до США — голова Української Вільної Громади і Т-ва сприяння Українській Національній Раді (1958—1966), член Об'єднання Мистців Українців Америки, участь у малярських виставах. Директор Музею й бібліотеки у Бавн Бруку.

б) Директори УРРГ—УРГ:

Ярема Яким	1925—1927
Артимович Агенор	1928—1930
Кобизький Іван	1930—1933
Хлюр Марко	1934—1935
Омельченко Григорій	1936—1940
Штефан Августин	1940—1945

Виконував функції директора — Дольницький Мирон.

Ярема Яким, д-р. Про першого директора УРРГ відомо тільки, що був лектором УВПІД в Празі й написав наукову розправу про філософа Григорія Сковороду.

Д-р Артимович Агенор (1879—1935). Народився в с. Кучурів на Буковині. Закінчив з відзначенням гімназію в Чернівцях; в 1897 р. — з відзначенням чернівецький університет; 1914 — габілітувався на доцента клясичної філології в Чернівцях; від 1909 р. директор німецько-української гімназії в Кіцмані; заслужений діяч розвитку українського шкільництва на Буковині; 1917—1918 директор української гімназії в Чернівцях; згодом, після переїзду до Львова — державний секретар освіти ЗУНР; від 1919 р. у Відні; професор Українського Вільного Університету, спочатку в Відні, потім у Празі; від 1926 р. — професор Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова в Празі; в рр. 1928—1930 директор УРРГ в Ржевничах; дійсний член НТШ, Українського Історично-Філологічного Т-ва в Празі; десять праць з кля-

д-р А. Артимович

сичної філології та індогерманського мовознавства («Латинська граматика» ч. 1, Відень, 1921, «До проблеми гутуральних рядів індогерманської мови», Прага, 1929; «про цезури в Люкана», Прага, 1931, «Писана мова», Прага, 1932). Похоронений у Празі.

Кобизький Іван (†1933), походив з Чернігівщини, закінчив студії в Варшавському університеті, викладав на курсах українознавства для вояків Армії УНР в Польщі. Після 1920 року — в таборних школах

в Ланцуті і Стршалково, а переїхавши до Щипйорно — спочатку був учителем, а згодом і завідувачим Школи Українських Пластунів. У грудні 1923 з частиною учнів цієї школи переїхав до Праги, де був завідувачим інтернату на Погоржельці. Рівночасно учителював на матуральних курсах УВПД. Від 1925 р. до кінця життя був професором української мови УРРГ. В рр. 1927—28 й 1930 — виконуючий обов'язки директора, в рр. 1930—1933 директор УРРГ. Людина доволі замкненої натури й строгої дисципліни, що було причиною доволі холодного ставлення учнів до свого довгорічного директора.

Марко Хлюр (1889—1942). Народився в с. Талалаївка на Полтавщині, помер у Ганновері (Зах. Німеччина). Після гімназії закінчив відділ історії та географії історико-філологічного Інституту кн. Безбородька в Ніжині (1915); 1918—1920 сотник Армії УНР, учасник Зимового Походу; після інтернування в Польщі — учитель у Школі Українських Пластунів; 1923 р. переїздить із залишками Школи Пластунів до Праги; 1925—1936 професор УРРГ з історії України та географії: 1934—1936 — заступник директора УРРГ та виконуючий обов'язки директора; 1938 — професор гімназії в Рахові на Закарпатті, мадярська тюрма; в травні 1939 р. виїздить до Німеччини на фізичну роботу; активна участь в житті Українського Національного Об'єднання (голова Контрольної Комісії УНО в Ганновері, душа культурно-освітньої праці в Ганноверському окрузі).

Похоронений у Ганновері.

Омельченко Григорій, кубанець, дослідник й популяризатор чеської літератури, основник видавництва «Чесько-українська книга» в Празі, що друкувало матеріали про чесько-українські культурні зв'язки. Видав твір Карла Гавлічка-Боровського «Охрищення Св. Володимира» в українському перекладі. Директор УРГ в рр. 1936—1940. В 1945 р. після окупації Праги більшовиками — вивезений на Схід. Біографічних матеріалів бракує.

Штефан Августин (1893), походить із заслуженої для культурного розвитку Закарпаття родини; 1910 — закінчив гімназію в Берегові, 1917 — фізико-математичний відділ університету в Будапешті; від 1917 р. професор учительської семінарії в Ужгороді; 1922 р. організує Українську Торговельну Академію в Ужгороді, пізніше в Мукачеві: до 1939 р. — директор Торговельної Академії; 1920—24 редактор ужгородського тижневика «Русин», співосновник «Просвіти», Учительської Громади та інших карпатоукраїнських культурних товариств член Збору для дослідів Словаччини і Підкарпатської Русі при Слов'янським Інституті в Празі з 1937 р., член Історичної Секції НТШ в Нью-Йорку.

Як педагог А. Штефан належить до заслужених будівничих українського шкільництва на Закарпатті: автор шкільних підручників і першої на Закарпатті граматики української мови, після 1945 р. — співробітник «Української Енциклопедії» НТШ й автор політичної історії Закарпаття англійською мовою.

У 1919 р. А. Штефан був членом Центральної Руської Народної Ради й учасник Всенародного конгресу в Хусті, який проголосив з'єднання Закарпаття з УНР; член-основоположник Християнсько-Народної партії монс. А. Волошина; міністр шкільництва першого уряду автономної Карпатської Русі; посол і голова першого Союму Карпатської України, міністр шкільництва й релігійних справ Карпатської України 1939 р.; в 1940 р. член Всеукраїнської Національної Ради. У 1940—1945 рр. директор Української Реальної Гімназії в Модржанах, пізніше в Авгсбурзі; після переїзду до ЗДА — від 1949 р. професор «Модерн оф Год Академі» в Стемфорді.

Дольницький Мирон (1890—?), географ (праці про географічний поділ європейського сходу, про оселі Закарпаття, нариси з географії України), професор УВУ в Празі, дійсний член НТШ; виконуючий обов'язки директора УРГ.

Помер у ЗДА.

Пасічник Трохим (1896—1967). В літературному сузір'ї тих, що були пов'язані з УРРГ, Трохим Пасічник належав до найбільш мовчазних поетів і перекладачів (володів німецькою, французькою, чеською, італійською та англійською мовами, переклав частини «Божественної комедії» Данте). Ми, його учні, що нераз спонтанно оплескували його блискучі виклади з історії української літератури, довгими роками не знали, що наш професор пробує своїх сил в літературі. Як він писав у своїй автобіографії — «я жив молодю мрією — дати Україні великий твір... З літературною працею хвався... писав по ночах».

В 1920 р. закінчив Інститут народної освіти у Вінниці; 1921 — викладач Учительської Семинарії там же; згодом — урядовець міністерства закордонних справ УНР в Тарнові; 1922 — учитель правитної української гімназії в Луці біля Самбора; від 1923 р. — професор історії літератури на Матуральних курсах в Празі, потім в УРРГ (1925—1945 із здсровельними перервами); в 1945 р. евакується з гімназією до Західньої Німеччини (Авгсбург, Ляйпгайм); в 1951 р. переїжджає до ЗДА, де заробляє на хліб як диригент церковного хору й дяк.

Т. Пасічник — закоханий в класичну строфіку, зокрема в гексаметр. Як поет — написав поему «По всій Україні» (вийшла 1944 р. в німецькому видавництві Геррозе) та семичастинну епопею «Петро Гордієнко» (1957). Працював науково (залишаючи в рукописі перший том «Історії всесвітньої літератури» та літературну розвідку «Псалми Давидові, їх значення у збірці Т. Шевченка «Три літа», що появилася в Ірвінгтоні 1969 р.).

Петрів Всеволод (1883—1948), ген.-хорунжий Армії УНР, начальник Юнацької Школи й начальник генерального штабу армії УНР. Від 1923 р. в Празі: лектор УВПЦД, учитель гімнастики УРРГ, великий прихильник молоді, надхненник фізичної культури, душа гімнастичної організації «Січ» в Ржевницях і Празі. З 1945 р. в Західній Німеччині. Співробітник «Літопису Червоної калини», журналів «За держав-

ність» та «Літературно-Наукового Вісника», автор «Споминів з часів української революції 1917—21» (4 томи).

Помер в Авгсбурзі.

Риндик Степан (1887—1972). Нар. в Дунавцях на Поділлі, помер в Чикаго. Закінчив гімназію в Кам'янці Подільському; 1914 р. — з дипломом технолога — Київську Політехніку. Восени 1920 р. емігрував до Польщі, а в 1923 р. до Чехословаччини. 1923—1933 — викладач математики, фізики і механіки у Педагогічному Інституті ім. Драгоманова в Празі, в 1927—1945 роках професор дескриптивної геометрії в УРРГ в Ржевницях-Модржанах. Після евакуації до Зах. Німеччини в 1945 р. (з дружиною, сином Мирославом й дочкою Рогнідою) професорує в таборних гімназіях у Фюссені та Міттенвальді; 1951 р. — виїжджає до ЗДА.

Як педагог — Степан Риндик залишився в пам'яті своїх учнів. Як інженер-механік — залишив кілька наукових праць («Міцність матеріалів», Прага 1924, «Елементи машин», Прага 1943). Ширше відомий як автор витончених поезій (збірка «Логос», Прага 1942, згодом два видання в Америці) та сатиричних віршів, автор оповідань («Смілянська хроніка», Прага 1944), («Пригоди і люди», 1960) та віршованих оповідань для молоді («Пригоди Сірка Клаповухого», 1961).

Степан Риндик — письменник витонченого слова, гострої думки і тонкої форми.

Масляк Степан (1895—1960). В 1924—45 в Празі, з 1946 р. викладач катедри слов'янської філології університету у Львові. Літературна діяльність: епічна поема «Пролом»; переклади з польської літератури (Міцкевич, Словацький, Тувім) і на польську мову (Шевченко, Глібів, Тичина, Сосюра, Первомайський), з чеської («Пригоди бравого вояка Швейка» Гашека, «Микола Шугай — розбійник» Івана Ольбрахта), переклади зі словацької, німецької, французької та італійської мов.

Калинець Микола (1895—1956) народився на Поділлі. По закінченні учительської семінарії в Проскурові 1913-го р. учительював. З вибухом революції 1917 р. брав участь в українізації війська на Самарщині та став старшиною армії УНР. Був учасником I-го Зимового Походу, відзначений Залізним Хрестом. По відході з Поділля з I-ою Запорізькою дивізією інтернований у Польщі. В листопаді 1923 прибув до Чехословаччини, де в Празі склав матуральні іспити і вступив до Українського Високого Педагогічного Інституту, який абсолютував у 1927 р. Під час студій брав активну участь в Управі Студентської Громади Інституту. Винятковою заслугою М. Калинця була його праця у Видавничому Т-ві «Січ» при Педагогічному Інституті. Протягом 1923—1933 років це видавництво видало коло 25 високошкільних підручників. Ці підручники друкувалися способом літографії з машинопису. Велику частину цих книг писав на машинці М. Калинець.

Другою великою заслугою Калинця була його педагогічна праця як виховника в УРРГ в роках 1927—1945. Свої виняткові прикмети — сумлінність ставлення до обов'язків, словність, точність і гро-

мадський принцип у праці він прищеплював молоді. Коли йому не помагали звичні вияснювальні способи впливу, він користувався своїм блискучим гумором, що помагало й молодь його слухала. Протягом 1924—1945 вийшло з гімназії понад 400 свідомих, вишколених і добре вихованих українських громадян, з матурою УРРГ. В часи «другої» еміграції Калинець був професором і секретарем Української Гімназії в Авґсбурзі і Ляйпгаймі. Помер у Нью-Йорку.

— — — — —

Одним із важливих мірил праці всякої гімназії є дальший життєвий шлях її учнів; кількість тих, які закінчили вищі школи. Не лише для наших професорів, але і для більшости з нас було ясно, що як не для всіх, то для значної кількості здібніших, шлях з гімназії мав провадити до викладових заль університетів чи інших високих шкіл. Цим шляхом пішло багато, бо з абітурієнтів УРРГ завершили високу освіту понад 250 осіб. Деякій частині не пощастило дійти до кінця... Узгляднюючи переломовий період 1930—1940 років та п'ять років другої світової війни, тобто всю глибінь несприятливих для науки і творчих муз воєнних умов, що ставили непроходимі перешкоди навіть перед найздібнішими — число мабуть достатнє.

Хочемо хоча коротко згадати наймаркантніші постаті серед гімназистів УРРГ, які в тій чи іншій ділянках життя досягли видатних успіхів.

Розпочинаємо галерею кол. учнів гімназії ствердженням, що 5 її учнів відіграли чи відіграють поважнішу ролю в політичному житті: чотирьох з них були членами Проводу Українських Націоналістів (м), один — членом ЦК Українського Національно-Демократичного Союзу. В системі Української Національної Ради два кол. учні займали становище державних секретарів.

Започаткуймо галерею кол. учнів УРРГ з цієї галузі, в якій збігаються чи не всі інші — з українського політичного життя. Тут на першому місці стоїть постать Михайла Сороки.

Сорока Михайло (1911—1971) народився в с. Гнилиці Великі в Галичині, помер в червні 1971 у ближче невідомому т. зв. советському виправно-трудоному таборі в Мордовській АССР, далеко від України. Життя Михайла було коротке і мовчазне, як і його характер — зрівноважений й цілеспрямований. У 1926-му році 18-тилітнім юнаком приїхав до української гімназії в Празі, нормально переходив з класу в класу аж до матури в 1932 р. в Ржевничах. У гімназійних роках — крім наполегливого навчання — Михайло був одним із моторів гімназійного спортивного життя. У протилежності до інших, які горіли спортовими грами, увага Сороки була спрямована перш за все на гімнастику, легку атлетику, плавання, природу. Як для члена тіловиховних організацій, українського та чеського «Сокола» і «Пласту», і як для людини його типу, яка нічого не залишала випадковості і для якої все мусіло йти за продуманим пляном і за нормою — його духовий і фізичний розвиток проходив гармонійно. Для нього гасло «в здоровому тілі здоровий дух» мало далеко більше ваговитості, як для всіх

інших, які формувалися у міжвоєнному десятиріччю рвучкого спортивного розвитку. Але для нього вивершення в рекордах було тільки методом і заохотою для включення у тіловиховний процес. Тому з його ініціативи перед ідальнею інтернату висіли поіменні таблиці найуспішніших гімназійних спортсменів з легко-атлетичних і плавачьких дисциплін.

Цього унормованого шляху Михайло Сорока не покидав і за студентських часів (1932—1938), коли з «професорською» педантичністю розподіляв свій час між студіями на чеській Високій Технічній Школі (відділ архітектури) та продовженням праці в «Соколі» і «Пласті». Менше чомусь посвячувався громадській роботі.

Михайло Сорока на Закарпатті

Після закінчення високошкільних студій повертається 1938 року до Галичини. Тут падає до польської тюрми. Під час першої советської окупації Галичини його вперше арештують органи НКВД як одного з тисячів західноукраїнської інтелігенції, потенціальных ворогів советського режиму. Його засуджують до 8-ох років ув'язнення, які він відбуває на Воркуті. В 1948 р. Сорока повертається до Львова. Після вісьмох місяців його арештують вдруге, засилають до Красноярска. В 1952 р. третій арешт. Сороку звинувачують в тому, що перебуваючи на Воркуті, він брав активну участь у таємній організації українських політв'язнів. У вересні 1953 року засуджують Сороку до кари смерті, яку згодом замінили на 25 років тюрми і заслання. В 1957 р. прикарпатський трибунал під час хвилі післясталінських амностей Михайла реабілітує, скасувавши кару з 1940 року, але... Сороку не звільняють.

Про дальшу долю Михайла документальних даних нема. Але не важко догадатися, що його доля — це доля «вибранця» советських поліційних органів, доля борця за права «союзних» республік, значить — за національні права України, що в очах кремлівського режиму подвійно важкий злочин з огляду на найчутливішу вразливість цієї матерії для всякого кремлівського партійно-імперського апарату. Коли після Хрущовської десталінізації та згодом — коли наслідком повільного процесу деяких людських полегшень у советській системі й розгорнення діяльності демократичних кіл підсоветського суспільства — почав появлятися позацензурний орган Самвидаву — «Хрсника текущих собитий» — закордонний світ довідався, що Михайло Сорока — це сенйор-жертва советського кривосуддя з 25-річним тюремним стажем. Про нього заговорила світова преса, зокрема італійська організа-

ція на оборону прав людини в комуністичних країнах — «Європа Чі-вільта», опублікувавши портрет і біографію Ссроки. За інформаціями «Хроніки текущих собитий» — Михайло в 1969 році підписав звернення до президії Верховної Ради ССР в обороні російського поета і публіциста О. Гінсбурга.

Михайло Сорока був одружений з Катериною Зарицькою, керівницею медичної допомоги для Української Повстанської Армії під час другої світової війни. В 1947 р. НКВД її засудило. В 1971 р. дружина Михайла Сороки перебувала в одному із таборів примусової праці в Мордовії. Подружжя залишило сина, графіка Богдана.

У 1972 році з появою 6-го номера позацензурного «Українського вісника», органу українського підсоветського самвидаву, Михайло ось як з'ясовує частину своєї тюремної епопеї в одному із своїх листів:* (Мова про останній суд над Сорокою):

«Кожний на вступі заявив, що відкидає звинувачення в шпіонажі та підготовці повстання. Я протестував проти безпідставного і безличного наклепу на нас, будьто у нас були наміри підняти повстання і будьто ми служили чужим інтересам. Те, що я оповідав людям із підпілля про життя в лаграх, ні для кого не є тайною . . .

Наша «провина» заключається лише в тому, що ми вирішили вмерти стоячи, а не лежачи, бо вважаємо негідним віддати своє життя насильникам без протесту. Мимо того, що в нас забрали волю, але гідність ми зберегли і якщо на нас не будуть нападати — безперечно, нам не потрібно боронитись.

Ніхто нас не посуджує в тому, що ми погано відносились до праці взагалі, що ми не любили своїх рідних, батьків, дітей, більше того — тут було доказано, що в нас розвинена любов до ближнього більше, чим у інших людей, що ми першими побороли пережитки минулого — і найпершою турботою нашою було помагати ближнім, жити для ближніх.

І мимо того ми знаходимось на лаві підсудних, оточені щетиною штиків . . .

Може і горе наше в тому, що наші предки передали нам в крові непокірність і почуття справедливості. Але не було б того, напевно не існувало би сьогодні УРСР, бо ще так недавно твердили, що «Украины не было, нет и не будет!», а тепер ви самі є свідками того, що Україна є, та ще й не одна, а дві: офіційна і та, що бореться за свої законні права. Ми знаємо, що ви несили нічого змінити чи помогти, але просимо вас донести наші думки і бажання далі.

От такі — в скороченню — були заяви на суді. 16. IX зачитали вирок: Три кари смерті (Білинський, Петрашук**); один — 5,5 літ; один — десять; два — 15; 9 — по 25.

30-го листопада смерть замінили 25 роками. Верховна військова колегія затвердила такі статті: 58-1а і 10-II часть. Решта відпала . . .

* Париж, 1972, вид. «Українського слова».

** І сам М. Сорока.

В березні 1954 р. виїхав до Кірова, де був два місяці. Після того, через Свердловськ, Петропавловськ завезли до Джезкангана (пос. Кенгір) — Півд. Казахстан. Там посадили в тюрму. Лагри у тому районі мали вигляд тюремної системи. Весь лагерь оточений 5-кілометровим муром. В середині лагрю — бараки, що закривались на ніч, також були перегороджені мурами. Невиносимі умови (сваволя, терор, безпричинні розстріли, «чудо тюрма» без доступу воздуха) спричинилась до того, що 16. V. під кулеметним вогнем розбили тюрму і розвалили усі стіни між поодинокими бараками та окремими зонами. (Там були об'єднані три зони спільним муром).

Так я опинився в зоні серед людей. В перші дні організувалася своя самоуправа. Всю адміністрацію лагера вигнали за зону. В перших днях прилетіли з Москви представники Міністерства внутрішніх справ і головного управління лагерьів та прокуратури. Генер. Бичков, ген. Долгих (нач. усіх лагерьів), зам. міністра Єгоров та зам. ген. прокурора Вавілов.

Висунули такі домагання: покарання винувників розстрілів 16. V., скасування вироку 25 літ, розпуску малолітніх, старців та інвалідів, надання повних прав громадянства дітям заарештованих, відпустити рідню засуджених з поселення домів, пустити всіх, хто відсидів 5 літ.

На ці заяви представники відповіли, що це не в їхній компетенції та вимагали припинення страйку і виходу на працю. Тоді в'язні, яких було 7 тисяч, забарикадувались проти провокацій, перестали вести дальші переговори з представниками Міністерства внутрішніх справ і прокуратури, а зажадали приїзду представника ЦК КПРС. До них приєднались 12 тисяч в'язнів-страйкарів, що працювали на рудниках в 20 км. від Кенгіра . . .

Страйк тягнувся до 26. VI. На протязі того переконували голосниками і рупорами жовніврів, щоби не стріляли в своїх батьків, братів і рідних, бо вони ж є дітьми селян і робітників. Серед них нема синів генералів і міністрів, і батьки їх (селяни) не носять перед собою животів, як їхні офіцери, та не їздять по курортах.

26 червня в 4 год. ранку вірвались танки, за ними армія, змісили, закидали гранатами, посіяли кулеметами і так (як пізніше сміялись чекісти) КПРС задовільнила просьби в'язнів. Тих, що лишилися в живих, відставили на Колиму. В порті Ваніно держали нас два місяці. Хвороба допомогла мені з інвалідами виїхати з Магадану сюда, де я зараз. На жаль ця траса, що тягнеться на сімсот км. (з Тайшета до Лени), належить до найгірших місць ув'язнення в Сов. Союзі. От цього року ще у липні місяці, тих, що не хотіли висісти в штрафному лагері (бо такі безправно і протизаконно везли), посіяли кулеметами по закритих вагонах, пізніше розбили вагони і живих витягали гаками . . .

Кривди — свідомо — я нікому ніколи не вдіяв . . .

Доки буде панувати несправедливість, брехня, кривда, утиск — доти мені буде погано жити, бо я буду з тим боротись».

Це — останнє свідощтво про цьогоземний, шлях Михайла, писаний його власним чітким рукописом. Далі . . . довголітній шлях советськими

концтаборами, який закінчився в червні 1971-го року в невідомій могилі. Про Михайла Сороку, крім української та чужоземної преси та «Українського вісника» — писав А. Білінський в книзі «В концтаборах СРСР» (1961).

Портрет гімназиста-юнака Сороки малює один із його гімназійних друзів, Іван Вергун:

«Приглядаючись до Твоєї каторжної фотографії, Михайле, бачу в Твоїх зіницях, як колись у Празі-Ржевницях, крицеву волю й незламну віру в перемогу Правди. Як сьогодні пригадую коли Ти в 1926 році приїхав з тернопільської гімназії до інтернату-бараку на Погоржельці в Празі. Це було раннім-ранком і сонна братва, обступивши Тебе, приглядалася непоказному, чорнявому юнакові... У Ржевницях, куди перенесено гімназію, крім навчання Ти займався спортом, належав до Хору, Пласту та Сокола. Гарно співав басом, був першим у бігу, стрибку та вправах на гімнастичних приладах. З природи маломовний, Ти любив самоту та прогулянки-вискоки в мальовничі рідні верхи Брд, на шпиль «Бабку» та «Скалку», що нагадували Тобі рідні Карпати. У пластовому таборі в 1928 році серед моравських Бескидів біля Рожнова появилася у Тебе ще інша прикмета: малювання. Пізніше, як пригадую, мав Ти малювати портрети.

В дискусіях був Ти завжди стриманий, ляконічний, чіткий та переконливий. За ідеологічні погляди братія підозривала Тебе тоді в приналежності до підпілля. Попри зовнішню різницю між Тобою і Олегом Кандибою-Ольжичем (русявий, коло двох метрів росту) утотожнювались Ви ментальністю і мали подібні погляди, любили природу, Красу, мистецтво. Олег — псезію й археологію, Ти — малярство, пізніше архітектуру. І хто ж тоді міг передбачити, що Вас зустріне та ж сама доля... Наразі, нехай буде Тобі чужа ледяна земля легкою та пухкою. А на могилі Твоїй нехай червоніють польові маки, що їх Ти так колись любив...»

Бойдуник Осип (1895—1966) — видатний громадський і політичний діяч. В листопаді 1924 року закінчив однорічні матуральні курси в Празі. В 1929 р. абсолютував Високу торговельну школу в Празі, відділ — промисловий, другим державним іспитом. За семінарійну працю «Водне господарство України» Бойдуник отримав відзначення і премію. Під час писання цієї праці, в бібліотеці російського економіста проф. Прокоповича ствердив, що пляни для відомого «Дніпрельстану» зродилися ще до першої війни. Опрацювали ці пляни інженери Моргуненко і Розов. В 1916 р. царська Дума їх затвердила й передала урядові до здійснення. За советської влади, коли знайдено пляни Моргуненка-Розова, проф. Александров, якого вважають творцем «Дніпрельстану», тільки відновив ці пляни.

Після студій життя Бойдуника пішло політичним шляхом.

Під час студентських часів — чоловічий діяч студентського руху; по боці націоналістичних організацій («Легія Українських Націоналістів»); учасник I-го Конгресу Українських Націоналістів у Відні 1929 року. Після повернення до Галичини — в процесі «конгресівців» за-

суджений до 4-ох років тюрми (1931—36); співредактор тижневиків «Голос нації» та «Голос»; в 1939 р. активна участь при організуванні українського життя в Генеральній Губернії. В 1941 р. виїзд до Києва й організування Української Національної Ради; німецька тюрма і кадет в 1944 р. По війні активна участь при завершенні консолідаційного процесу українських політичних сил на базі Державного Центру УНРади. Від 1941 року виконуючий обов'язки члена Проводу Українських Націоналістів (м), від 1947 року до смерті — незмінний член ПУН (внутрішня політика) та учасник всіх Великих Зборів. Помер як голова Української Національної Ради.

Крім численних статей на внутрішньо-політичні теми — Бойдуник автор друкованих праць: «Національний солідаризм», «Українська внутрішня політика», «Споминів».

Лятуринська Оксана (1902—1970), уродженець Крем'янецьчини, поетка скульпторка і малярка. Інколи писали під псевдами Роксана Вишневецька, Оксана Печеніг, О. Л., головню в «Українському слові» в Парижі. П'ять клас закінчила в Крем'янці; після виступу українських армій опиняється в таборах українських інтернованих у Шипйорно; в 1923 р. переїздить до Праги, де в 1926 р. складає матуральний інпит; розпочинає студії на філософичному факультеті чеського Карлового університету й закінчує пражку Мистецько-промислову школу, класу — скульптури. Три її скульптури закуповує музей чеської Академії Мистецтва. Як скульптор — виставляє свої твори в Празі, Львові, Відні і Парижі.

В ділянці малярства — любиться в історичній тематиці, малюючи низку портретів видатних українських історичних постатей (Ярослав Мудрий, Осмомисл, Хмельницький, Дорошенко, Грушевський, Петлюра, Коновалець, Олесь, Ольжич, Франко, Леся Українка). За її проектом побудовано нагробник Є. Коновальця в Ротердамі.

Закохана в поезію з малечку. Літературна постать Лятуринської завершується в Празі, серед т. зв. пражкої групи «вісниківців» (О. Ольжич, О. Стефанович, Ю. Дараган, М. Чирський, Л. Мосендз, Є. Маланюк). Світоглядно-націоналістичні погляди находять своє яскраве віддзеркалення тематикою і формою в цілій її літературно-мистецькій творчості. Залишила поетичні збірки «Материнки» (1946), «Гусла» (1938), «Княжа емаль» (1941), «Бедрик» (1956). Значна частина поезій ще досі не опубліковані. Скульптурно-малярські праці залишилися головню в Празі й Львові. Дещо — в Америці, куди переїхала в 1950 р. Після переїзду із «діпівських таборів» в Зах. Німеччині до Америки — з практичних міркувань займається керамікою, згодом — писанками, проектує стилізовані ляльки. В пожилому віці втратила слух.

Поетичну творчість Лятуринської високо оцінив ряд літературних критиків. Про Оксану писав у 1954 р. Євген Маланюк: «В нашій винятковій добі, в її найстрашнішій етапі на нашій трудній шляху від «України» до «Руси», — постать Лятуринської уявляється однією з найяскравіших 'жон руських' нашої поезії».

Похована у Бавн Бруку поблизу могили Євгена Маланюка.

Пачовський Роман (1911—1968), син поета Василя Пачовського, маляр-імпресіоніст, ряд картин на історичні теми («Маруся Богуславка», «Байда-Вишневецький»), матурував в УРРГ 1929 р., студіював в Празі та в Нью-Йорку, активний член і постійний секретар Об'єднання Українських Мистців Америки. Виставляв на численних збірних й індивідуальних виставках.

Бачинський Василько — найкращий шахіст, якого мала гімназія продовж свого існування. Після матури 1933-го року — В. Бачинський розпочав студії на УВУ (факультет права і суспільних наук), який закінчив докторським титулом. До кінця другої світової війни перебував постійно в Празі, в 1945-му році переїхав до Швейцарії, де пере-

Д-р В. Бачинський (зправа) під час гри з Богатурчиком

буває досі. У Празі брав участь в багатьох шахових турнірах з немалим успіхом в класі майстрів. Найбільший успіх Бачинського того періоду — ремісова партія в симультанній грі в 1944 р. з відомим шаховим «великомайстром» д-р Богатурчиком тоді, коли всі чеські майстри програли. Пізніший відомий чеський шахіст Людєк Пахман, аналізуючи партію Богатурчука, ствердив, що «честь празьких шахістів несподівано захоронив шахіст першої класи (В. Бачинський), коли перед тим всі майстри програли свої партії в боротьбі з оборонним стилем відомого і достойного гостя».

Фодчук Роман (1915—1942) — один із прикладів того, що УРРГ упродовж свого існування служила також притулком для тих, які були змушені перервати освіту з політичних причин, покинути рідну землю та шукати долі за кордоном. Під час польської паціфікації Галичини та Волині 1930 р., Фодчук попадає до польської тюрми. Просидівши недовго в камері, він утікає з тюрми і з Польщі. Завершує середню освіту в УРРГ. За студентських часів у Празі зокрема активний в громадському житті (голова Української Академічної Громади,

голова Українсько-Литовського Студентського Т-ва, член Української Громади в ЧСР, згодом Українського Національного Об'єднання) та в інших ділянках національного життя (Пласт, Сокіл). У передвоєнних 1938—40 роках — тереновий провідник Організації Українських Націоналістів (ОУН) на Чехію; в 1941—42 роках активний учасник проти-більшевицької боротьби як військовий перекладач. На поворотній дорозі до Праги, щоб продовжувати навчання на медичному факультеті Карлового університету — трагічно гине на Донеччині під час налету советських літаків.

Татаруля Сергій (1910—1971). Народився у Глухові. Під час визвольних змагань його батьки стали на службу відновленої української державности: батько вступив у ряди Української Армії і дійшов ступеня полковника. Чотирирокутник смерти, еміграція, вся родина опинилася в Чехословаччині, де Сергій вступив до української гімназії. Водночас стає членом Пласту. Здавши іспит зрілості, Сергій переїхав до своїх батьків у Франції. Якийсь час студював хемію у Паризькому університеті, одержав французьке громадянство й під час другої світової війни служив у французькому війську. По війні переїхав до Парижу, де працював як хемік у підприємстві, що опрацьовувало радій для лікувальних цілей. При цій нагоді Сергій винайшов спосіб охорони тих, що працюють біля радія, від небезпечного радієвого проміння. За цей винахід він отримав медаль. Одночасно був активним членом Т-ва б. вояків Армії УНР у Франції і генеральним секретарем Федерації бувших вояків середньої і східньої Європи. Був також членом-основником Українського Руху Об'єднання Європи. Останніх десять років свого життя Сергій Татаруля віддав справі створення української масонської льожи. По довгих роках ця льожа була заснована в Парижі.

Сергій тяжко захворів від постійного впливу радієвого проміння. Поховано Сергія біля могили його батьків на цвинтарі в Монтаржі. Пробував сил у літературі; переклав Гоголя «Тарас Бульба» французькою мовою.

Мазепа Галина — оригінальний маляр і графік-модерніст. Студії у Мистецько-промисловій школі і в Академії Мистецтв в Празі; ілюстраторка книг, авторка серії листівок. У мистецькій творчості знаходить поєднання між модерним мистецьким прямуванням з традицією візантизму. В 1948 р. з Зах. Німеччини виїхала з родиною до Каракасу (Венесуела), де живе і творить досі. Понад 40 самостійних і збірних виставок.

Антонович Михайло (1909—?), історик, після закінчення університетських студій — науковий співробітник УНІ в Берліні (1936—41), лектор німецького університету в Бреславі, доцент віденського університету. В 1945 р. захоплений більшовиками в Берліні і вивезений на схід. Засуджений на 10 років, 1955 р. — додано ще десять. Дальша доля невідома. Автор низки історичних розвідок («Пограничник Босий», «Князь Репнін — ген. губернатор Саксонії», «Козацьке військо

у Смоленській війні», «Матеріяли до вербування українців у пруську армію 18 ст.», «Чи були кімерійці в Україні», «Переяславська кампанія 163 р.», «Ukraine in Russ. Reiche 1764—1847») та «Історії України» в чотирьох томах. Як співробітник «Літературно-наукового Вісника» — опублікував дві історично-публіцистичні праці «Йозеф Геррес — вістун німецької єдності» та «Маршал Вперед — Блюхер».

Косаківський Микита (1900—1961). 17-тирічник юнаком добровольцем в армії УНР, учасник Зимового походу 1919—20 рр.; польські табори інтернованих. Разом зі Школою Пластунів переїхав з Щепйорна до Праги. Після матури закінчив 1931 р. Високу Технічну Школу в Празі. Рівночасно в УВУ студював археологію. В 1934—37 роках співпрацював в чеських журналах («Светозор»). В 1939 р. участь у боротьбі за самостійність Карпатської України: адютант головного командира Карпатської Січі. Від 1941 р. як вояк німецької армії бере участь в боях на Східному фронті. Після поранення під Харковом — від 1943 р. працює редактором українських книжок в німецькому видавництві Геррозе в Гrefенгайнхені. По війні — спроба організувати українське видавництво. Автор оповідань і сатир, споминів з недавнього минулого» й «Так створилося українське військо» (Д. Кетрос).

Заклинська-Гердан Олена (нар. 1916) — танцюристка-соліст і хореограф, що «свою творчу діяльність тісно пов'язує з українською історією та фольклором і шляхом стилізації виводить український танець з тісних рамок етнографізму до вершин сценічного мистецтва» (М. Пастернакова у книзі «Українська жінка в хореографії», Вінніпег 1964). Перші лекції класичного балету бере під час перебування в УРРГ (1926—1930) в О. Костіна. Після матури в Українському Інституті для дівчат в Перемишлі — трирічне навчання в Школі мистецького танку у Львові в М. Броневської та Федак-Драгомирецької. Перший виступ з власними композиціями в 1936 р. («Дрібушка», «Танець Мавки», «Спомин з гір» та інші під музику М. Колесси, В. Барвінського, Рахманінова). В 1939 р. на Міжнародному фестивалі танку в Брюсселі стає лавреаткою за чотири танки власної композиції. Під час воєнних рсків працює у львівському Театрі драми, опери і балету, а в Інституті народної творчості навчає укр. танку. В 1945 р. опиняється у Відні, де студювала мистецький танок і композицію в Розалії Хладек. Тут зроджується її композиція «Римський фонтан». Після переїзду до Канади (1949) продовжує педагогічно-танцювальну роботу. В Торонті отримує 5 нагород у Фестивалі музики, співу і танцю за виконання її учнями «Думки-коломийки» та «Гопака». Зі своєю торонтською школою мистецького танку бере участь в низці імпрез українців Канади та здійснює мистецьке турне рядом великих американських міст. Від 1960 р. навчає танку і ритміки в нью-йоркському українському музичному інституті. Підготовляє хореографію опери Лисенка «Ноктюрн» в постановці Оперного ансамблю. В 1963 р. відбувається в Нью-Йорку ретроспективний «Вечір танку» О. Заклинської. Дальший мистецький шлях Заклинської — передання свого багатого досвіду й чару мистець-

кого танку — її наступникам. Оленка Заклинська — авторка 18 сольових мистецьких танців («Плач Ярославни», «Вальс наших днів», «Циганське кохання», «Гандзя», «Реве та стогне») й низки гуртових танців. Протягом своєї сценічної творчості О. Заклинську вітають прихильними рецензіями українські газети США і Канади. З природи сбударована танцюристка пробує своїх сил в поезії (три збірки поезій «Півонія», «Танкова прозелень», «Рокіт Черемоша») та в образотворчому мистецтві. Постійно перебуває в США.

Оленка Заклинська

Іван Вергун

Вергун Іван. Народився в с. Цеблєві, повіт Сокаль. По maturі (1934 року) студював філософію (УВУ) та медицину (Карлів університет) в Празі, а в 1937 записавсь на Агрономічний Інститут Католицького Університету в Лювені (Бельгія). Студії закінчив у 1941 р., й отримав диплом інженера агронома. В останні роки студій працює асистентом у проф. А. Г. Дюмона (селекція збіжєвих рослин).

Підчас німецької окупації був зайнятий в Україні в «Сільському Господарі» окружним агрономом, а відтак директором «Аграрбюра». На еміграції — в характері інженера-хеміка в текстилі, металургії (Мак Кормік) та електрометалургії. Відтак став професором хемії в Сільсько-Господарському Інституті в Бове (Франція). Тепер працює в науковій документації та розшуках в сідерургічному комплексі «USINOR».

У грудні 1954 р. був прийнятий у звичайні члени НТШ, а від 1959-го року є членом-кореспондентом французького «Наукового Товариства департаменту Марни».

Наукові праці:

- 1) L'évangélaire slavon de Reims dit texte du Sacre (XI s.); Mémoires

de la Sté d'Agriculture, Commerce, Science et Arts du département de la Marne, tome 74, 1959.

2) Méthode de dosage rapide du cuivre et du plomb dans les aciers et les fontes (Chimie Analytique Vol. 41, No. 8, aout 1959).

3) Еволюція у світлі науки (з приводу творів о. Т. де Шардена), («Визвольний Шлях», січень 1963 р.).

4) Relations historiques entre la France et l'Ukraine (l'Est Européen, Mai 1963).

5) Теоретична хемія (машинопис, стор. 285, 1970, Мальо сюр Мер).

6) Розшуки над занечищенням стабілізованих зливок (лінготів), віджиелених по 71/4 та zero хвилинах. (Наукові Записки УТГІ, XX, 1970).

7) Як вирощувати печериці (стор. 20).

8) Дещо за цикорію ендівію (стор. 10).

9) Методи аналіз міді та нікелю в алюміневих сплавах і станія в чавунах. (Наукові Записки УТГІ, том XXII, 1971/72 рік).

10) Etude des inclusions dans les lingots stabilisés renourris ayant eu beaucoup de crasse en surface (intérêt du décrassage). Наукові Записки УТГІ, том XXIV).

Крім того інж. Вергун працює як журналіст в українських католицьких й громадсько-політичних газетах та журналах («Голос Христа-Чоловіколюбця», «Українець-Час», «Шлях перемоги», «Визвольний шлях», «Українська думка», «Канадійський фармер»).

Бажанський Михайло — нар. 1910 р. в Снятині на Покутті, де й навчався в гімназії. Із старших гімназійних клас — активний член й повітовий провідник УВО. За участь у відомій саботажній акції УВО — політичний в'язень двоеноної тюрми (процес «басарабівців»). Будучи постійно під обстрілом польської поліції — виїжджає до ЧСР, де продовжує політичну діяльність як член прсвідної ланки Пласту й УВО-ОУН. У Празі пише перші літературні спроби («Емігрант», «Гордійський вузол», збірка оповідань «У вирі життя»). У роках другої світової війни ув'язнений в концтаборі Брец. Вражіння й переживання з німецького концтабору появилися в Зах. Німеччині (1946) книгою «Мозаїка квадратів в'язничних». Після переїзду до США — продовження громадської праці (в Пласті та інших організаціях та комітетах, голова УКК в Детройті) й журналістичної (редактор-основник журналу «Снятин»). Організує багату приватну збірку документів й цінну бібліотеку, які передав катедрі українознавства Гарвардського університету.

Якубовський Олександр. Після матури 1934 р. студії на медичному факультеті чеського Карлового університету; перехід на фармацію, яку закінчив дипломом mgr. фармації на німецькому університеті в Празі (1940). Після переїзду до Зах. Німеччини — лектор УТГІ в Мюнхені (фармакологія, токсикологія). Переселення до Австралії. Австралійські шкільні органи визнали диплом індустрийного інженера хемії. Як такий працює на державних залізницях. Член австралійсько-

го відділу НТШ, Т-ва інженерів. Активна участь в українському громадському життю (Пласт, заступник голови Української Громади у Фаерфільді).

Алла Лисянська. Богом обдарована великим талантом малярка і карикатуристка; дочка Бориса Лисянського; жорстока доля не дозволила розгорнути незвичайних мистецьких здібностей; померла 1943 року в Празі.

З відомих й публікованих портретів — Петлюра, Є. Коновалець, А. Мельник; усі три разом і Коновалець — Мельник разом. Ілюстрації до «Базару» Гриця Рогозного на сторінках газети «Український вісник», Берлін 1941—42.

*Автопортрет
Алли Лисянської*

*Марія Кричфалушій-
Балтарович*

Кричфалушій-Балтарович Марія. Училася на протязі 1938—1945 в Українській Реальній Гімназії в Модржанах, матурувала в Авгсбурзі в 1945 р. Після матури студіювала дентистику в Мюнхенському Університеті, де osiąгнула диплом дентиста в 1950 р. Промувалася на доктора дентистики в Детройтському Університеті в 1961 р. Працює в американських фахових товариствах, зараз є «council women» Detroit District Dental Society і президентом North Central Component of DDD Association.

Не дивлячись на власну дентистичну амбуляторію в Детройті, бере живу участь в українському громадському життю, починаючи із студентських років, будучи активним членом «Зарево» й ін. товариств та громадських організацій. Має три доні: Оксану, Лесю та Марічку. Старші дочки пішли за прикладом матері — посвятилися штукам Ескулапа.

Д-р Масик Богдан — почав студії у Празі, закінчив медичний факультет в Геттінген (Зах. Німеччина) дипломною працею в 1950 р. Після переїзду до США (1951) — директор державного шпиталю на Rhode Island, згодом — директор шпиталю в Толедо. Приватна ординація з хірургії та положництва. Майор американської армії в резерві. Упривілейований член Колегії Американської Академії фамілійних лікарів — FAAFP. Названий у відомому американському виданні (1974) «Who's who in Ohio».

Активний не тільки у своєму фаху, але й в родинному житті: батько шістьох синів і дочок, шлях яких стелиться медициною . . .

Д-р Богдан Масик

Омелян Гутник

Гутник Омелян. Нар. в Ужгороді. В Ужгороді закінчує п'ять клас реальної гімназії. Навесну 1939 прибуває до Праги, де записується до УРГ в Модржанах. По maturі 1941 р. вступає на медичний факультет Карлського університету. Продовжує медичні студії по війні на мюнхенському університеті. 1949 р. переселяється до Австралії, де в 1958 р. закінчує фармацевтичні студії на університеті в Сіднеї. Власник аптеки в Сіднеї.

Д-р Очеретько Ярослав: медичні студії почав на німецькому Карловому університеті в Празі, закінчив їх 1950 р. на університеті в Ерланген (Зах. Німеччина). Спеціалізація — анестезія. Шеф-лікар в американських шпиталях Long Beach (Каліфорнія) та в Quincy (Іллінойс).

Д-р Очеретько Аркадій — по maturі 1942 розпочав медичні студії на німецькому університеті в Празі; завершуючи їх 1950 в Ерлангені — Баварія. Після переселення до Сполучених Штатів — спеціалізація в хірургії (1958). До 1961 р. працював як хірург у Мулленс, від 1961 р. — в Bath, Maine.

Д-р Ярослав Очеретько

Д-р Аркадій Очеретько

Гриць Дубик

Гліб-Орест Дубик

Дубик Гриць (1923—1945). Нар. в Нижньому Бистрому на Закарпатті. Учився в Укр. державній гімназії в Хусті, а від 1936 р. в гімназіях у Берегові та в Білках. Середньошкільне навчання завершив 1942 р. матурою в Модржанах. В 1942—1944 студії на медичному факультеті німецького Карлового Університету в Празі. В 1944 р. вступає добровольцем до Укр. Дивізії «Галичина». Дальша доля точно невідома. За свідченнями одних — мабуть загинув 1945 з рук советських агентів в таборі Оснабрюк.

Дубик Гліб-Орест. Народився у Вашківцях на Буковині. Після закінчення народної школи на Закарпатті та двох клас державної гімназії в Берегові під кінець 1939 р. прибув до Модржан, де закінчив три класи. 1942 р. переїхав до Ярослава в Галичині, де закінчив 6-ту

і 7-му гімназійні класи. 1944 добровольцем вступає до дивізії «Галичина». 8-му класу закінчив в укр. таборі Карльсфельд, матуру здав на університеті UNRRA в Мюнхені. На медичному факультеті цього університету студював до його закриття. У 1948-му році виїжджає до Австралії. 1958-го року розпочав студії на факультеті дентистики в Сіднейському університеті. Після закінчення студій у 1963-му році — відкрив власну практику в Сіднеї.

Л. Виноградник

Л. Виноградник та † Антін Тумак (загинув від мадярської руки в Хусті 1941 р.)

Любомир Виноградник нар. 1922 р. в Йозефсві, ЧСР. Учився в чеській гімназії, а з 1937 р. в УРГ в Ржевничах і Молдржанах, де матурував в 1941 р. В 1945 р. почав студювати фармацію на Карлсовому університеті в Празі; в 1948 р. був промований на магістра фармації. По закінченні студій працював в аптеці, а від 1952 р. в фармацевтичному промислі на технольогічному відділі розшуків нових форм ліків. 1967 р. після трагічної смерті матері виїхав з ЧСР до Франції та оселився в Ельзасі, де працює асистентом в аптеці.

* * *

Серед заслужених перед УРРГ—УРГ бракує в нашому альманасі деяких осіб (сен. С. Шелухін, проф. Кабачків, декого з чеських приятелів); серед професорів — портретів Івана Майстренка, Костя Подільського, Леоніла Білецького, Володимира Січинського, Бориса Лисянського, Мирсна Дольницького, Лідії Шляхтиченко, Федора Слюсаренка, Панаса Феденка, Платоніди Росіневич-Щуровської. Цю прогалину слід пояснити так: з фінансових міркувань багато із названих осіб не поміщено тому, що про них є коротші або довші згадки в інших виданнях (напр. «Енциклопедія Українознавства»); про декого не було матеріалів.

Велика прогалина в по-гімназійних силветах кол. учнів. Вина не ініціаторів альманаху. Ми свідомі того, що на цих сторінках мали б бути довші згадки про братів Всеволода й Олега Гарасимових, В. Ковалю, сьогодні професора університету в Каракасі, Марини Антонович-Рудницької, Всеволода Солсвйова, Мирслава Риндика, Валі Лисян-

ської, Олександра Блестіва, Василя Кузьмика та про цілий ряд випускників гімназії модржанського періоду. Але причина їхньої відсутності також поза можливостями ініціативної групи цього видання.

Надіємося, що альманах, що його читач отримав завдяки — з одного боку — жертвенності деякої частини кол. учнів гімназії, а з другого — завдяки добрій волі його авторів та Ініціативній Групі — знайде відповідний відгук серед тих колишніх учнів і членів виховного складу, які досі не відгукнулися на наші заклики. Видання іншої книги про УРРГ—УРГ, — справа більш як сумнівна. Але як доповнення — передбачено нами інший вихід: виповнити прогалини та використати додаткові матеріали про гімназію (в тому й фотографії), які ми надіємося отримати після виходу цього альманаху, в іншій праці, а саме про підсумки 25-тирічної культурної діяльності української еміграції в Чехословаччині, яка підготовляється до друку.

Глибокий патріотизм, в якому виховувала своїх учнів гімназія, знайшов свій вислів не тільки в тому, що велика частина учнів після закінчення гімназії включилася в громадсько-політичне й національно-культурне життя української еміграції в різних країнах світу, але й у жертвах, які зазнали наші ряди в роках другої світової війни й після неї. Таке ствердження не дешевий засіб для підкреслення виховних засад, що упродовж понад 20-ти років існування УРРГ—УРГ були незмінними основами національного виховання її учнів, а прямий наслідок цього виховного процесу.

Не своєю смертю, а на різних фронтах, в гітлерівських й советських кацетах або від кулі одної чи іншої окупаційної влади загинули 14 учнів:

Зарицький Митрофан — на Закарпатті
Блестів Олекса — на Закарпатті
Заклинський Святослав — розстріляний советами під час першої окупації Львова
Кравчук Василь — в застінках Гештапо
Кузьмик Василь — мабуть у Бабиному Ярі в Києві в 1942 р.
Сорока Михайло — в советському кацеті
Фодчук Роман — на Східному фронті

Тимсфіїв Іван — загинув в роках 2-ої світової війни
Беднарчук Юрій — загинув в роках 2-ої світової війни
Тучак Антін — загинув в роках 2-ої світової війни
Ільтьо Іван — загинув в роках 2-ої світової війни
Савчур Іван — загинув в роках 2-ої світової війни
Дутчин Степан — загинув в роках 2-ої світової війни
Бора Василь — загинув в роках 2-ої світової війни

Оціли після німецьких тюрем і кацетів

Безсонів Володимир
Бойдуник Осип
Бажанський Михайло

Бугаїв Михайло
Маруняк Степан
Маруняк Володимир

З професорів:

Січинський Володимир

Палій-Сидорянський Михайло

ПОІМЕННІ СПИСКИ

Професорський склад УРРГ в рр. 1926—1937

- Бамбас Теодор — чеська мова
Бартль Ярослав — чеська мова
Брадач Ярослав — чеська мова
Богацька Валерія — французька мова
Валек Владімір — чеська мова
Гавель Ярослав — чеська мова
Говсієва Тетяна — англійська й німецька мови
Д-р Гула Федір — математика, географія, філос. пропедевтика, латинська мова
Д-р Галаган Микола — природознавство і фізика
Дяченкова Лідія — спів
Кобизький Іван — укр. і рос. мови, філ. пропедевтика
Кравець Остап — фізика, математика, філ. пропедевтика
Досталь Ярослав — чеська мова
Д-р Мирон Любинецький — латинська й німецька мови, філос. пропедевтика
Майстренко Іван — природознавство, хемія, фізика, географія
Д-р Е. Малик — природознавство, хемія
Новак Карел — чеська мова
Паливода Іван — малювання, креслення, писання, спів, ручні праці, історія, математика, гімнастика, українська мова, нарисна геометрія
Пасічник Трохим — українська і російська мови, математика і спів
Подільський Костянтин — латинська й українська мови, геометрія, краснопис, гімнастика
Инж. Риндик Степан — математика, нар. геометрія, географія
Д-р Тенянка Петро — філос. пропедевтика
Хлюр Марко — історія, географія
Шимановська Оксана — французька мова
Д-р Шлендик Іван — математика, фізика, хемія
Шляхтиченко Лідія — математика, фізика
Цвак Карел — чеська мова
Д-р Яковенко Антін — спів, музика, історія України, географія, філософічна пропедевтика, російська мова

Виховники 1925—1936

- Гордієнко Кость,
Захвалинський Сергій,
Їржаківський Петро,
Калинець Микола,
Кандиба Віра,
Лисий Іван,
Подільський Константин,
Проскурівський Іван,
Скидан Ольга,
Сокальський Іван,
Тенянка Петро,
Тивонюк Зиновій,
Шляхтиченко Лідія.

Лікарський та адміністративний персонал 1925—1936

Могила Кость — вик. обов'язки
лікаря 1925—1926
Д-р Липський М. — лікар
Канд. мед. Шишківський Степан
—вик. обов'язки лікаря

Нагірний М. — господар интерна-
ту
Гончаренко Володимир — кухар
«Земляк» — помічник кухаря —
(прізвище невідоме)

*Професорська колегія Української Реальної Гімназії
в Модржанах 1937—1945*

Григорій Омельченко — дирек-
тор до 1. 10. 1941
Августин Штефан — директор
від 1. 10. 1941, професор Реаль-
ної Гімназії в Брні-Гусовицях,
викл. предмет: математика
д-р Олекса Балабас — секретар
канцелярії УРГ: природознав-
ство
Микола Бандрівський — приро-
дознавство
д-р Леонід Білецький — укр. мо-
ва
Валерія Богацька — французька
мова
д-р Вейвода — чеська мова
Гринько Грицай — книговод гім-
назії: хемія
Франц Генінгер — німецька мо-
ва
д-р Мирон Дольницький — гео-
графія
Корнелій Заклинський — укра-
їнська мова, німецька мова
Остап Зелик — німецька мова
Олександр Коваленко — мате-
матика
Владімір Кудрновський — чесь-
ка мова
д-р Олена Кушнір — німецька
мова
о. Василь Ларь, греко-кат. парох
в Празі — релігія
Борис Лисянський — фізика
Степан Масляк — німецька мова

д-р Василь Орелецький — ан-
глійська й німецька мови
Іван Паливода — українська мо-
ва, малювання, спів
Трохим Пасічник — українська
мова, керівник гімназійного хо-
ру
полк. Михайло Палій-Сидорян-
ський — гімнастика хлопців
ген. Всеволод Петрів — гімна-
стика хлопців
Вацлав Поспішіл — чеська мова
Прохазка — чеська мова
Степан Риндик — математика,
фізика, дескриптивна геометрія
д-р Володимир Січинський —
малювання
Федір Слюсаренко — латинська
мова
Ярослав Скржечек — чеська мова
Ольга Сірополко — математика
Панас Феденко: латинська мова,
історія, географія
о. Арсен Чернявський, право-
славний священник в Празі —
релігія
д-р Платоніда Росіневич-Щуров-
ська — спів, диригент гімна-
зійного хору
Марина Антонович — гімнастика
для дівчат
Юрій Бора — гімнастика для
хлопців
Микола Калинець — виховник
інтернату і книговод гімназії

Зиновій Тивонюк — виховник інтернату
Сергій Захвалінський — виховник інтернату
Микола Калужний — виховник інтернату
Михайло Палій-Сидорянський — виховник інтернату
Михайло Самойлович — виховник інтернату і завідувачий бібліотекою гімназії

Андрій Федорків — виховник інтернату
Лідія Шляхтиченко — виховниця
Віра Грушецька — виховниця
Ольга Лукач — виховниця
Стефанія Нагірна — виховниця
Емілія Ільницька — виховниця
Марія Пшепорська — виховниця

Адміністрація інтернату, службовий персонал УРГ 1937—1945

Микола Нагорний — управитель інтернату до 1939 р.
д-р Павло Богацький — управитель інтернату 1939—1940 рр.
Михайло Віня — управитель інтернату 1940—1943 рр.
Михайло Палій-Сидорянський — управитель інтернату до 1942 р. (переходово до арешту Гестапом)
Євсей Волощук — управитель інтернату до 1943 р.
д-р Лев Мидловський — управитель інтернату до 1944 р.
Омелян Міценко — діловод і завідувачий складом до 1945 р.
Михайло Машовець — завідувачий складом до 1940 р.
Марійка Ігнатишин — співробітник канцелярії
Михайло Русинко — службовець канцелярії

д-р Ольга Бич — лікарська опіка
д-р Анастасія Сидорук — лікарська опіка
Сергій Овчаренко — сторож в дівочому інтернаті
Гриць Дуда — шкільний сторож
Василь Криський — шкільний сторож
Михайло Шаповал — шкільний сторож
Сестри Службниці — опіка в дівочому інтернаті
Анна Беднарж — завідувача кухнею
Василина Микитин — кухарка і помічниця в інтернаті
Розалія Михайлишин — кухарка і помічниця в інтернаті
Марія Фриз — кухарка і помічниця в інтернаті
Юля — кухарка і помічниця в інтернаті

Список учнів гімназії в празько-ржевницькому періоді рр. 1924—1937

(включно з матурантами-екстерністами без учасників матуральних курсів)

Андрушків А., Галичина, екстерніст.
Антонович Марина, Київщина.
Антонович Михайло, Італія.

Арделян Олена, Закарпаття.
Бажанський Михайло, Галичина, екстерніст.
Бардинова Катерина, Чехія.

Бартко Євген, Наддніпрянщина.
Бачинський Василь, Франція.
Бачинський Сильвестр, Галичина
Барчукова Зденка, Чехія.
Беднарчик Юрко, Закарпаття
Безпалко Калина, Буковина.
Безсонів Володимир, Поділля.
Берегулька-Берегович Антін, По-
ділля.
Березницька Ева, Чехія.
Бинь Анна, Польща.
Бідяк Василь, Закарпаття.
Бідяк Ганна, Закарпаття.
Біла Катерина, Галичина.
Білан Богдан, Чехія.
Блестів Олександр, Закарпаття.
Блестів Ганна, Закарпаття.
Бобеляк Іванна, Чехія.
Бобеляк Петро, Чехія.
Богачек Стефанія, Чехія.
Богун Людмила, Буковина.
Богун Тарас, Австрія.
Богун Богдан, Австрія.
Бойчук Юрко, Чехія.
Бойчук Олександр, Чехія.
Боровська Елісавета, Чехія.
Бугаїв Михайло, Полтавщина.
Будько.
Буляк Роман,
Бучинська Віра, Галичина.
Ваньовська Стефанія, Чехія.
Варварська Галина, Чехія.
Василяшук Юрко, Чехія.
Вергун Іван, Галичина.
Вовк Осип, Словаччина.
Возний Іван, Чехія.
Волянська О., Галичина екст.
Воронецька Марія, Волинь.
Воронецька Аполінарія, Волинь.
Воронкевич Тетяна, Польща.
Вояківська Франтішка, Чехія.
Вояківська Оксана, Чехія.
Галаган Борис, Бесарабія.
Гарасимів Всеволод, Галичина.
Гарасимів Олег, Галичина.
Герасимюк Дамян, Галичина, екст-
терніст.

Гетьманчук Іван, Чехія.
Главата Ірена, Галичина.
Глівко Анна, Чехія.
Глівко Володимир, Чехія.
Гола Марія, Чехія.
Голоднюк Володимир, Чехія.
Городечний Володимир, Чехія.
Городечна Марія, Чехія.
Голота Богдан, Буковина.
Григоренко Йосип, Чехія.
Григоренко Василь, Чехія.
Григоріів Мирослав, Поділля,
прив.
Грицик Марія, Галичина.
Грушецький Микола, Волинь.
Грушецький Дмитро, Волинь.
Грушецька Віра, Волинь.
Грушак Вілібальд, Чехія.
Гудзій Микола, Петроград.
Деркач Кость, Чернігів.
Дідух Тимотей, Галичина, прив.
Джубан Павло, Закарпаття.
Джуфер Іван, Галичина.
Джуфер Марія, Галичина.
Джуфер Володимир, Галичина.
Джуфер Ірина, Галичина.
Дзвонецький Осип, Чехія.
Дзвонецька Марія, Чехія.
Додіані, грузин.
Домбровський Маркіян, Галичи-
на.
Домбровська Одарка, Галичина.
Дурака Микола, Чехія.
Жидун Василь, Чехія.
Жикул Самійло, Наддніпрянщи-
на.
Жлудкін Ігор, Польща.
Заклинський Святослав, Чехія.
Заклинська Олена, Галичина.
Зарицький Митрофан, Наддніп-
рянщина.
Зарібницький Вячеслав, Галичи-
на, екстерніст.
Заяць Ярослав, Чехія.
Звонок Филипа, Галичина, екст.
Звонок Михайло, Галичина.
Зінченко Юрко, Польща.

Змієнко Всеволод, Одещина.
Зозуленко Олег, Катеринославщина.
Зозуля Орест, Поділля.
Зоц Марія, Полтавщина, екст.
Зябкин Іван, Наддн.
Іваненко Елеонора, Наддніпрянщина.
Івасюк Галина, Кубань.
Івахненко Петро, Чехія.
Ілляшенко Макар, Чернігів.
Іщаківна Галина, Чехія.
Іщаківна Марія, Чехія.
Калер Марія, Галичина.
Калина Петро, Словаччина.
Каміонка Юрко, Чехія.
Каплинський Ростислав, Катеринославщина.
Каплинський Юрій, Катеринославщина.
Карач Павло, Наддн.
Кafka Франц, Чехія.
Кахній Михайло, Закарпаття.
Кир Іван, Галичина.
Киричевський Юрко, Вінниччина.
Кисіль Владислав, Чехія.
Кичун Володимир, Галичина.
Кінчук Остап, Галичина.
Клевчуцький Юхим, Наддніпрянщина.
Кобилянський Микола, Буковина.
Кобилянський Юліян, Буковина.
Коваль Володимир, Наддніпрянщина.
Конюшевський Панько, Наддніпрянщина.
Корб'як Володимир, Чехія.
Корженювська Іванна, Галичина.
Корнилів Володимир, Чехія.
Корнилів Мирослав, Чехія.
Косаківський Микита, Київщина.
Кошук Степан, Поділля.
Кошук Євген, Поділля.

Кошук Петро, Поділля.
Корнійчук Петро, Волинь.
Корнійчук Ніна, Волинь.
Котюк Арсен, Волинь.
Котюк Андрій, Волинь, екст.
Кравець Валентина, Херсонщина.
Кравчук Зінаїда, Київщина.
Кравчук Василь, Київщина.
Креєр Анна,
Крижанівський Ярослав, Чехія.
Крупа Юліян, Гал., екст.
Крихівська Марія, Чехія.
Крушельницький Карло, Чехія.
Кузіова Ольга, Чехія.
Курчаківський Франтішек, Чехія.
Курчаківський Петро, Чехія.
Курчаківський Антін, Чехія.
Куспис Стефанія, Галичина.
Куспис Юлія, Галичина.
Кушнір Галина, Галичина.
Кушнір Ольга, Галичина.
Кушніркова Марія, Чехія.
Кучерів Віктор, Волинь.
Левицький Всеволод, Наддн.
Левицький Микола, Наддн.
Ленюк Степан, Словаччина.
Лечук Йосафат, Наддніпрянщина.
Лисий Євген, Галичина.
Лисий Богдан, Галичина.
Лисянська Валерія, Київщина, прив.
Лисянська Алла, Київщина, прив.
Литвиненко Михайло, Наддніпрянщина.
Ліневич Богданна, Чехія.
Лісовий.
Ліщинський Микола, Галичина.
Ліщукевич Михайло, Волинь.
Ліщукевич Микола, Волинь.
Лозов'юк Іван, екст.
Лукиянчук Юрко, Чехія.
Ляпкало Ганна, Наддніпрянщина.
Лятуринська Оксана, Поділля.

Любачівський Петро, Галичина.
Макаренко Василь, Київщина.
Макаренко Валентина. ?
Макаренко Петро. ?
Мазепа Галина, Петроград.
Маруняк Степан, Галичина.
Маруняк Володимир, Галичина.
Марущак Арсен. ?
Масик Богдан, Польща.
Машовець Михайло, Чернігівщина.
Микитин Остап, Галичина.
Микитюк Василь, Закарпаття.
Михайленко Володимир, Волинь.
Михайлів Валеріян, Наддніпрянщина.
Михайлюк Осип, Чехія.
Мольнар Дмитро, Закарпаття, екстр.
Мороз Марія, Поділля.
Мочерняк Франтішек, Чехія.
Мурин Михайло, Словачина.
Мусієвич.
Назарів Іван, Закарпаття.
Назаркевич Ілько, Галичина.
Найдухова Власта, Чехія.
Наріжна Наталка.
Неділько Лев, Полтава.
Нечипорук Стефанія, Чехія.
Нирка Іван, Чехія.
Одайник Гавриїл, Поділля, екстр.
Олійник Антін, Наддніпрянщина.
Онищук Мирослава, Галичина.
Онищук Наталка, Галичина.
Опаренко Михайло, Київщина.
Осадчий Микола, Поділля.
Павлічук Вол., Волинь.
Паславська Софія, Галичина.
Паславська Олена, Галичина.
Пачовський Роман, Галичина.
Пачовський Святополк, Галичина.
Петришак Олена, Галичина.
Пилипов Степан, екстр.
Підганюк Олена, Чехія.
Підмалівський Микола, Закарпаття.

Підмалівська Марія, Закарпаття.
Пік Євген, Галичина, екстр.
Повх Володимир, Закарпаття.
Подільський Йосип, Словаччина.
Пінчук Федір.
Попович Михайло, Галичина.
Приходько Євген, Поділля.
Прохазка Віктор, Чехія.
Прус Евдокія, Галичина.
Пукас Марія, Галичина.
Пулька Анна, Чехія.
Пулька Ольга, Чехія.
Пурдеш Федір, Словаччина.
Раб Данило, Чехія.
Раб Ярослав, Чехія.
Рабинюк Властислав, Чехія.
Риндик Мирослав, Поділля, прив.
Риндик Рогніда, Поділля.
Розторгуїв Петро, Волинь.
Роменюк Юрко, Чехія.
Русов Роман, Поділля.
Рябів Іван, Київщина, екстр.
Савицький Василь, Поділля.
Савкова Марія, Чехія.
Садовська Ірина, Харківщина.
Салацький Михайло, Чехія.
Салінський Володимир, Чехія.
Самохвал Франтішек, Чехія.
Самохвал Божена, Чехія.
Сапатюк Володимир, Словаччина.
Свіжинська Марта, Чехія.
Селянський Юрко.
Семанків Іван, Чехія.
Семеґен Іван, Галичина.
Сеньків Осип, Чехія.
Серафін Володимир, Закарпаття.
Сидор Микола, Галичина.
Сікорський Лев, Галичина.
Сірополко Степан, Наддніпрянщина.
Січинська Оксана, Галичина.
Сквірчинська Софія, Поділля.
Скидан Юрко, Польща.
Слуцький Степан, Закарпаття.
Слюзар Кліментина, Галичина.

Смола Петро, Словаччина.
Смола Марія, Словаччина.
Соловійов Всеволод, Волинь.
Сорока Михайло, Галичина.
Сосницький Богдан, Галичина.
Сподарик Софія, Галичина.
Сподарик Олена, Галичина.
Стадник Вікторія, Бесарабія.
Стахів Ірина, Галичина.
Стахів Ольга, Галичина.
Стефанова Ольга, Закарпаття.
Стеців Іван, Галичина. екст.
Стецюренко Кость, Наддніпрянщина.
Татаруля Сергій, Чернігів.
Терлецький Микола, Харківщина.
Теслюк Йосип, Чехія.
Теслюк Марія, Чехія.
Тимешко Ірина, Чернігівщина.
Тимешко Олександра, Київщина.
Тимофіїв Іван, Чехія.
Тимофіїв Юстина, Галичина.
Тимофіїв Ярміла, Чехія.
Ткаченко Григорій, Волинь.
Тодорук Дмитро, Чехія.
Томич Владислав, Чехія.
Трутенко Всеволод, Чернігівщина.
Трутенко В'ячеслав, Чернігівщина.
Трутенко Ігор, Чернігівщина.
Трутенко Володимир, Київщина.
Тучак Антін, Закарпаття.
Тучак Євген-Тарас, Закарпаття.
Тхір Ярослав, Чехія.
Федитник Віра, Чехія.
Фіран Олександр, Наддніпрянщина.
Фодчук Роман, Галичина.
Химич Василь, Волинь.
Хлюр Зінаїда, Чернігівщина.

Хлюр Тарас, Чернігівщина.
Хмарук Антін, Волинь.
Хома Василь, Галичина.
Хоменко Гриць, Наддн.
Хомяк Теодор, Галичина.
Чайківський Станислав, Чехія.
Чередієва Ірина, Поділля.
Чермак А., екст.
Чернявський Олександр.
Чернявський Ярослав, Поділля.
Чернявська Аріядна, Київщина.
Черняхівський Федір, Волинь.
Чопей Антін, Чехія.
Чопей Олена, Чехія.
Чорна Олена, Чехія.
Шаповал Микола, Полтавщина.
Шаповал Татяна, Полтавщина.
Швед Євгенія, Галичина.
Шемлей Володимир, Чехія.
Шимановська Оксана, Швейцарія.
Шморгун Володимир, Наддніпрянщина.
Щадей Федір, Слов.
Яворський Володимир, Закарпаття.
Яворська Емілія, Чехія.
Якубовська Олена, Кавказ
Якубовський Олександр, Кавказ.
Якимова Стефанія, Галичина.
Янківський Іван, Чехія.
Янківський Василь, Чехія.
Янківська Марія, Чехія.
Яцишин Іван, Галичина.
Яцків Емілія, Галичина.
Яцків Йосип, Галичина.
Юзефович Микола, Київщина.
Юзефович Михайло, Київщина.
Цимборська Марія. Словаччина.
Цимборський Степан, Словаччина.

Список учнів гімназії в Модржанах в рр. 1937—45

Авраменко Богдан — Чехія
Агій Федір — КУ

Арделан Юрко — КУ
Ацбергер Карло — КУ

Бабюк Ярослав — КУ
Байрак Ірена — Україна
Баконі Михайло — КУ
Балицька Ольга — КУ
Барац Мирослава — Галичина
Беднарж Олег — КУ
Беднарж Наталка — КУ
Беднарський Володимир — Галичина
Беднарська Ірена — Галичина
Бень Володимир — Чехія
Бень Степан — Чехія
Березовська Ольга — Чехія
Бібен Василь — КУ
Бізонич Олена — КУ
Бізоня Іван — КУ
Білан Володимир — Чехія
Білецька Катерина — Наддніпрянщина
Білецька Ялина — Наддніпрянщина
Білик Ольга — КУ
Білик Мирон — КУ
Білінський Володимир — КУ
Білокур Олександра — КУ
Бобеляк — Чехія
Бобеляк Ольга — Чехія
Богацький Лев — Чехія
Бойко Ольга — КУ
Бойко Володимир — КУ
Бойчук Ярослава — Чехія
Боднарчук Зінаїда — Чехія
Бора Василь — КУ
Бора Терезія — КУ
Борсук Ірена — Галичина
Борсук Зиновія — Галичина
Борщак Калина — КУ
Бочковський Константин — Чехія
Бочковська Євгенія — Чехія
Бржезіньська Алла — Галичина
Вакаро Гаврило — КУ
Вакула Мирон — КУ
Варнак Микола — Франція
Василящук Юрко — Чехія
Венгринович-Буй-Тур — Чехія
Венгринович Романа — Чехія
Вертипорох Марія — Чехія
Виноградник Любомир — Чехія
Вовчанський Михайло — КУ
Войтечко Любомира — КУ
Войтович Володимир — Моравія
Волошин Іван — Волинь
Волощук Людмила — КУ
Ворона О. — КУ
Габчак Мирослав — Чехія
Гавриленко Георгіна — Чехія
Гаврилко Василина — КУ
Гай-Гаєвський Валерій — Чехія
Гай-Гаєвський Ігор — Чехія
Галаговець Любомир — КУ
Ганьківський Борис — Чехія
Ганьківський Мирослав — Чехія
Главата Ірена — Чехія
Гладіїв Ірена —
Гнатюк Нарциса — Чехія
Головчук — КУ
Голубець Євген — Галичина
Горський Володимир — Волинь
Горощак Василь — КУ
Грицик Володимир — Чехія
Гришук Юрій — КУ
Гудилів Юрко — Чехія
Гуменюк Марина — Україна
Гутник Омелян — КУ
Дворжак-Чолій Олена — КУ
Дворянин Орест — Словаччина
Деха Марія — КУ
Дикун Ольга — Чехія
Дискант Ярослав — КУ
Довбня Ярослав — Чехія
Долинай Николай — КУ
Домазар Гай — Україна
Дорожинський Павло — Галичина
Дорошенко Олег — Україна
Дорошенко Ольга — Чехія
Дубик Гліб — Буковина
Дубик Гриць — КУ
Дубина Наталка — Чехія
Дударець Олександр — Чехія
Думка Ляля — КУ
Думка Михайло — КУ
Дупак Адольф — Чехія

Дутчин Степан — Чехія
Дутка Омеляна — ?
Жегуц Іван — КУ
Жупан Вільма — КУ
Залуцький Мирон — КУ
Зейкан Єлисавета — КУ
Загорський Володимир — Над-
дніпрянина
Захвалінська-Яворська Галина
— Чехія
Зеленко Тихон — КУ
Збурнівна Марія — Словаччина
Євтухівна Дагмар — Чехія
Ємець Троян — Німеччина
Ільтьо Іван — КУ
Ілюк Василь — КУ
Калюжна Лідія — Чехія
Кальман Генрик — Чехія
Камійонка ? — Чехія
Карпенко Олена — Чехія
Келинович Богдан — Галичина
Кирик Любомир — Галичина
Кирчів Ольга — КУ
Кирлик Василь — КУ
Кирч Михайло — Чехія
Кішковський Іван — Чехія
Клименко Людмила — КУ
Клочурак Ольга — КУ
Коваленко Ярослав — Чехія
Коник Марта — Чехія
Колодубець Олександр — КУ
Корж Василь — КУ
Корж Юля — КУ
Костик Юрко — Чехія
Костик Василь — Чехія
Костя Василь — КУ
Коцуляк Марія — КУ
Красноніс Єлисавета — Чехія
Крижанівський ? —
Криськів Квітослава — Чехія
Крупа Адольф — Словаччина
Кричфалушій Марія — КУ
Кузів Юрій — Чехія
Кузьмик Василь — КУ
Кульчинський Юрій —
Курганська Олександра — Чехія
Кучер Юрій — Чехія
Кушнір Олекса — Відень
Кушнір Олена — Відень
Куштинський Тарас — Чехія
Ларь Ольга — КУ
Ларь Володимир — КУ
Ларь Йосиф — КУ
Лащук Василь — Чехія
Лащукевич Віра — Гал.
Лащукевич Роман — Галич.
Лебедів Ірбіда — Чехія
Лемак — КУ
Леньо Марія — Чехія
Лендель Марія — КУ
Леонтович Роман — Чехія
Лещинський Валентин — Чехія
Лібер Карло — Чехія
Літов Михайло — Чехія
Лорченко Микола — Чехія
Лукач Ярослав — КУ
Максимюк Степан — КУ
Малилів Агафія — КУ
Малинич Андрій — КУ
Мандзюк Оксана — КУ
Мардак Всеволод — Буковина
Мардак Любомир — Буковина
Мартинець Аріядна — Чехія
Масиця Михайло — Словаччина
Мацола Семен — КУ
Мельник Юрко — КУ
Мережківна Лідія — Чехія
Мидловська Олена — КУ
Микитин Іван — КУ
Микитин Богдан — КУ
Микитюк Василь — КУ
Микитюк Ігор — Галичина
Микула Василь — Чехія
Микульська Варвара — Поль-
ща
Мишалівна Надія — Чехія
Мицюк — КУ
Михайлишин Вслодимир — КУ
Михайлишин Ярослав — КУ
Михайлів Павло — Чехія
Минчак Андрій — КУ
Миців Марія — КУ
Миценко Володимир — Чехія
Миценко Ольга — Чехія

Миценко Леонід — Чехія
Мойш Іван — КУ
Москалик Петро — КУ
Москалюк Люба — Чехія
Мольнар Михайло — КУ
Мочерняк Мирослав — Чехія
Мочерняк Ярослав — Чехія
Мошич Марія — Словаччина
Назаревська Галина — Чехія
Назаревська Марія — Чехія
Немет Ірена — КУ
Нестеренко Дмитро — Чехія
Нестеренко Андрій — Чехія
Нечипорук Ладислав — Чехія
Никорак Гоглан — КУ
Никорак Люба — КУ
Ничкало Юрій — Чехія
Ноузак Анна — Чехія
Ноузак ? — Чехія
Олаг Степан — КУ
Осовський Михайло — Чехія
Очеретько Аркадій — КУ
Очеретько Ярослав — КУ
Павлюк Марія — КУ
Павлюк Л. — ?
Пайда Михайло — КУ
Паливода Ярослав — Чехія
Палько Михайло — Словаччина
Палюх Франц — КУ
Панас Іван — КУ
Параска Микола — Словаччина
Параска Йосип — Словаччина
Параска Ладислав — Словаччина
на
Пащенко Іван — КУ
Перевузник Юрій — КУ
Перевузник Йосип — КУ
Перун Іван — КУ
Пилипів Анна — КУ
Підганюк Михайло — КУ
Підмалек Василь — КУ
Полянська Ельвіра — КУ
Попівна Марія — КУ
Поштак Василь — КУ
Проданик Марія — Буковина
Прокоп Федір — КУ
Пулька Ярослав — Чехія

Рибак Ольга — Чехія
Риган Олена — КУ
Рипан Мирослав — Чехія
Рихло Андрій — КУ
Рихло Роман — КУ
Романченко Галина — Чехія
Роніс Ольга — Чехія
Русин Василь — КУ
Савчур Іван — КУ
Сакалош Федір — КУ
Салига Ярослав — Чехія
Самохвал Людмила — Чехія
Самохвал Анна — Чехія
Самохвал Франц — Чехія
Сапатюк Володимир — Чехія
Сапатюк ? — Чехія
Святелик Олександр — Чехія
Сит Микола — ?
Сікорська Магдалина — КУ
Сіміренко Олекса — Наддніпр.
Сіміренко Тетяна — Наддніпр.
Січинський Ярослав — Чехія
Сливаківна Ульрика — Чехія
Смалійчук Анатолій — Наддніпр.
Сметанюк Микола — КУ
Соболевич Володимир — Словаччина
Сокіл Зінаїда — Чехія
Соломяна Володимира — КУ
Старецький Ярослав — Чехія
Стефанишин Драгослава — Чехія
Стефанів Ольга — КУ
Стовбуненко Василь — КУ
Стовбуненко Одарка — КУ
Стойка Уляна — КУ
Сулятицький Богдан — КУ
Сулятицький Роман — КУ
Сурецький Богдан — Чехія
Сусла О. — ?
Сушкевич Ігор — Чехія
Тиктор Наталка — Галичина
Тимкевич Ольга — Чехія
Ткачук Андрій — КУ
Триш ? — КУ
Триш Тарас — КУ
Тулайдан Василь — КУ

Тулик Михайло — КУ
Тума Франц — Чехія
Туменюк Всеволод — Наддніпр.
Турка Ольга — КУ
Фартух Стефанія — Франція
Федів Вільма — Чехія
Ферра Михайло — КУ
Фещенко-Чопівський Володимир
— Волинь
Філь Леонід — Наддніпр.
Фомичів Софія — Німеччина
Фомичів Олександр — Польща
Фриз Калина — КУ
Фроляк Мирослава — КУ
Цендра Поланя — КУ
Чепельовський — Чехія
Чех Володимир — Чехія
Чорний Мирослав — Чехія
Чубатий Володимир — Чехія
Чутора Іван — КУ

Шевчук Уляна — Україна
Шемчук Юрій — Наддніпр.
Шерегій Ольга — КУ
Шимон Михайло — КУ
Шимоняк Василь — КУ
Шипитківна Ярослава — Галичина
Шпук Доброслав — Морава
Шпук Вірослав — Морава
Штефан Туся — КУ
Шугаєвська Аріядна — Наддніпрянщина
Яворський Омелян — Чехія
Янів Мирослава — Галичина
Янчик Федір — КУ
Янішевський Василь — КУ
Яровий Ярослав — Чехія
Ярова Ольга — Чехія
Яцканич Анна — КУ
Хилецька Ольга — Чехія

Список гімназійних підручників 1927—1936 років

Українська мова:

О. Курило, «Початкова грамати-ка української мови».

О. Курило, «Граматики української мови» ч. II.

А. Крушельницький, «Читанка для I—VIII кл.».

С. Смаль - Стоцький - Гартнер. «Граматики української мови».

Українська література:

В. Барвінський, «Історія української літератури» ч. I, II.

М. Возняк, «Старе українське письменство».

А. Крушельницький, «Вибір з українського письменства» I, II.
Домбровський, «Укр. стилістика і ритміка».

С. Єфремов, «Історія української літератури», I, II.

Історія України:

М. Грушевський, «Ілюстрована історія України».

Д. Дорошенко, «Курс історії України».

Географія України:

М. Рудницький, «Початкова географія України».

Фещенко-Чопівський, «Економ. географія України».

Географія:

Іванов, «Позаєвропейські країни».

Dr. Nikolau „Učebnice zeměpisu pro vyšší třídy“.

Dr. Nikolau, „Učebnice zeměpisu“ I, III, IV.

Brunclík—Machát, „Atlas zeměpisný“.

Німецька мова:

Hanuš, „Cvičebnice jazyka německého“.

Ježek—Kašík, „Deutsches Lesebuch für V.—VI. Kl.“.

Kadlec, „Deutsches Lesebuch“.

Французька мова:

Pover—Vojtíšek, „Učebnice jazyka francouzského“ II, III.

Pover—Vojtíšek, „Lectures choisies“.

Pover—Vojtíšek, „Grammaire française“.

Дескриптивна геометрія:

Pithardt—Seifert, „Základy deskriptivní geometrie pro rrg“.

Філософiчна пропедевтика:

Балей, «Нарис логіки».

Балей, «Нарис психологiї».

Drálová, „Úvod do filosofie“.

Krejčí, „Psychologie“.

Природознавство:

Вагнер, «Початковий курс природознавства», II, III.

Гірняк, «Мінералогія і хемія». Rosický—Trapl, „Botanika pro vyšší třídy“.

Dr. Vojtěch—Bayer, „Zoologie pro vyšší třídy“.

Voldřich—Kratochvíl, „Geologie pro VII. tř.“.

Верхратський - Сметанський, «Ботаніка».

Хемія і фізика:

Шіндлер, «Фізика».

Гірняк, «Мінералогія і хемія».

Левицький, «Фізика».

Левицький, «Фізика для вищих клас».

Огоновський-Левицький, «Фізика для нижчих клас».

Кравс-Цегельський, «Основи хемії».

Гірняк, «Основи хемії».

Швагр, «Неорганічна хемія».

Mašek—Němeček, „Chemie“ III.

Jemřta—Mašek—Nachtigal, „Fysika“.

Всесвітня історія:

Чайковський, «Нові віки».

Bidlo—Hýbl—Šusta, „Dějiny starověku“.

Bidlo—Hýbl—Šusta, „Všeobecný dějepis“ II, III.

Bidlo—Hýbl—Šusta, „Všeobecný dějepis pro vyšší třídy“.

Історія Чехословаччини:

Pekař, „Dějiny Československé“.

Математика:

М. Грицак, «Учебник геометрії для IV—V класи».

Bydžovský, „Aritmetika pro IV. až VII. třídy“.

Bydžovský, „Sbírka úloh z matematiky“.

Valouch, „Měřicví pro nižší třídy škol středních“.

Valouch, „Měřicví“.

Valouch, „Tabulky logaritmické“.

Červenka, „Aritmetika pro I. tř. středních škol“.

Červenka, „Aritmetika pro III. třídu“.

Vojtěch, „Geometrie pro IV.—V. třídu“.

Vojtěch, „Geometrie pro VI.—VII. třídu“.

Історія літератури й географія ЧСР

Cáha, „Přehled dějin literatury české“.

Götz, „Stručný přehled literatury české“.

Ваха—Nikolau, „Československá vlastivěda“.

Pulec, „Novočasné písemnictví v přehledných otázkách“.

Чеська мова:

Jursa, „Vzkříšení“ III.

Hötzl—Hraba—Ottová, „Cvičebnice jazyka českého“ I.

Gebauer—Ertl, „Krátká mluvnice česká“.

Leder, „Máj“ IV.

Mařín, „Mluvnice česká“.

Müller, „Cvičebnice jazyka českého“ I, III, IV.

Pešek, „Z domova a ciziny“ I, II.

Tožička, „Čítanka“ IV.

Rufer—Horčička, „Česká čítanka“ III.

Srumar—Jursa, „Slabikář“.

Латинська мова:

Артимович, «Латинська читанка».

Огоновський, «Латинська грамати́ка» II.

Brandt, „Výbor z básní Ovidiových“.

Brtnický, „Cicero Disp. Tusc.“.

Hrubý—Hrdina, „Cvičebná kniha jazyka latinského“.

Hanášek—Kaska, „Výbor ze spisů Tacitových“.

Hofmeister, „Horatius“.

Jirani, „Výbor z římské lyriky“.

Kudrnovský, „Cvičebnice jazyka latinského pro V.—VII. tř.“.

Kudrnovský, „Latinská mluvnice pro rrg.“.

Ludvikovský, „M. T. Cicero orationes in L. Catilinam“.

Kníže, „Výbor z Tita Livia“.

Neudert, „Vergilius“.

Salustius, „Jugurtha“.

Tullii Ciceronis, „Disputationum Tusculanarum partes selectae“.

Caesar, „De bello Galico“.

МАТУРАЛЬНІ ВИПУСКИ 1924—1945

Поіменного списку абітурієнтів, що закінчили матуральні курси, організовані Українським Громадським Комітетом при УВПД (крім поодиноких осіб) бракує. Відома кількість випускників цих матуральних курсів — 141.

Матуральні випуски УРРГ—УРГ в Празі

Ржевніцях — Модржанах

I	1926/27	— 28
II	1928/29	— 21
III	1930/31	— 11
IV	1931/32	— 23
V	1932/33	— 19
VI	1933/34	— 14 (нема табльо)
VII	1934/35	— 14
VIII	1936/37	— 14
IX	1938/39	— 16 (нема табльо)
X	1939/40	— 18
XI	1940/41	— 22
XII	1941/42	— 27
XIII	1942/43	— 18
XIV	1943/44	— 27
XV	1944/45	— 18 (Авгсбург)

Разом 431 абітурієнтів

I. Випуск 1926/27

Антонович Михайло*
Бартко Євген
Деркач Кость
Зарицький Митрофан*
Зябкин Іван
Іваненко Єлеонора
Ілляшенко Макар
Каплинський Ростислав
Карач Павло
Косаківський Микита
Котюк Арсен
Кусьпис Стефанія
Кусьпис Юлія
Кушнір Ольга

Левицький Микола
Левицький Всеволод
Лятуринська Оксана
Макаренко Валентина
Михайлів Валеріян
Назаркевич Ілля
Павлічук Володимир
Пачовський Святополк
Прохазка Віктор
Савицький Василь
Сірополко Степан
Стахова Ольга*
Щеснюк Степан
Хомяк Теодор

II. Випуск 1928/29

Антонович Марина
Берегулька-Берегович Антін
Галаган Борис*
Гарасимів Всеволод*
Григоріїв Мирослав
Дідух Тимотей
Домбровський Маркіян
Звонок Філіппа
Калер Марія
Коваль Володимир
Мазепа Галина

Макаренко Василь*
Михайленко Володимир
Одайник Гавриїл
Пачовський Роман
Підмалівський Микола
Росторгуїв Петро
Рябів Іван
Сікорський Лев
Татаруля Сергій
Шимановська-Косач Оксана

III. Випуск 1930/ 31

Бачинський Сильвестр
Гарасимів Олег*
Гудзій Микола*
Зарібницький В'ячеслав
Змієнко Всеволод
Зоц Марія

Крупа Юліян
Кучер Віктор
Підмалівська Марія
Приходько Євген
Юзефович Микола

* Матура з відзначенням.

Випуск 1931/32

Андрушків А., ескт.
Волянська О., екст.
Герасимюк Дамян, екст.
Кир Іван
Корженьовська Агафія
Корнійчук Петро
Ліщинський Микола
Ліщукевич Михайло
Паславська Олена
Попович Михайло, екст.
Слюзар Кліментина
Сорока Михайло

Сподарик Софія
Сподарик Олена
Стеців А., екст.
Тимешко Ірена
Чермак В., ескт.
Хлюр Зінаїда
Хмарук Антін
Швед Євгенія
Юзефович Михайло
Яцишин Іван, екст.
Яцків Емілія

IV. Випуск 1931/1932

Восьма класа 1931/32 р.: Стоять: Хмарук А., Безсонів В., Корнійчук, Кравчук Зіна, Кир Іван, Джуфер Маруся, Швед Женя, Ліщинський Микола, Тимешко Ірена, Сорока Михайло, Слюзар Кліма, Кобилянський Юліян, Юзефович Михайло. Сидять: Сподарик Соня, Домбровська Одарка, Яцків Емілія, проф. Богацька (виглядає як вчителька класу), Хлюр Зіна, Ліщукевич Михайло.
Лежать: Кобилянський Михайло, Машовець Михайло

Випуск 1932/33

Бачинський Василько
Безсонів Володимир
Голота Богдан
Грицик Марія
Заклинський Святослав
Кінчук Остап
Котюк Антін, ескт.
Лисий Богдан
Лисий Євген
Лисянська Валерія

Маруняк Володимир*
Маруняк Степан
Микитин Остап
Риндик Мирослав*
Сосницький Богдан
Тимешко Олександра
Трутенко Всеволод
Хома Василь
Шаповал Микола

* Матура з відзначенням.

Горішній ряд зліва: В. Маруняк, С. Заклинський, Б. Голота, М. Шаповал, Вс. Трутенко, В. Хома, В. Безсонів, М. Риндик, О. Микитин, Ст. Маруняк, Б. Сосницький. Середній ряд: А. Котюк, О. Кінчук, д-р П. Тенякко, проф. Шраєр, проф. І. Майстренко, проф. Т. Пасічник, д-р А. Яковенко, проф. К. Подільський, М. Грицик, В. Лисянська, О. Тимешко. Сидять: проф. І. Паливода, проф. В. Богацька, д-р І. Шлендик, інспектор Й. Урбан, дир. І. Кобизький, проф. Л. Шляхтиченко, проф. Хлюр

V. Bunyck 1932/33

VI. Випуск 1933/34

Бачинський Євген
Бугаїв Михайло
Вергун Іван
Воронецька Марія
Воронецька Аполінарія
Онищук Наталка
Паславська Софія

Соловійов Всеволод
Стадник Вікторія
Терлецький Микола
Хлюр Тарас
Худий Іван
Чернявська Аріядна
Якубовський Олександр

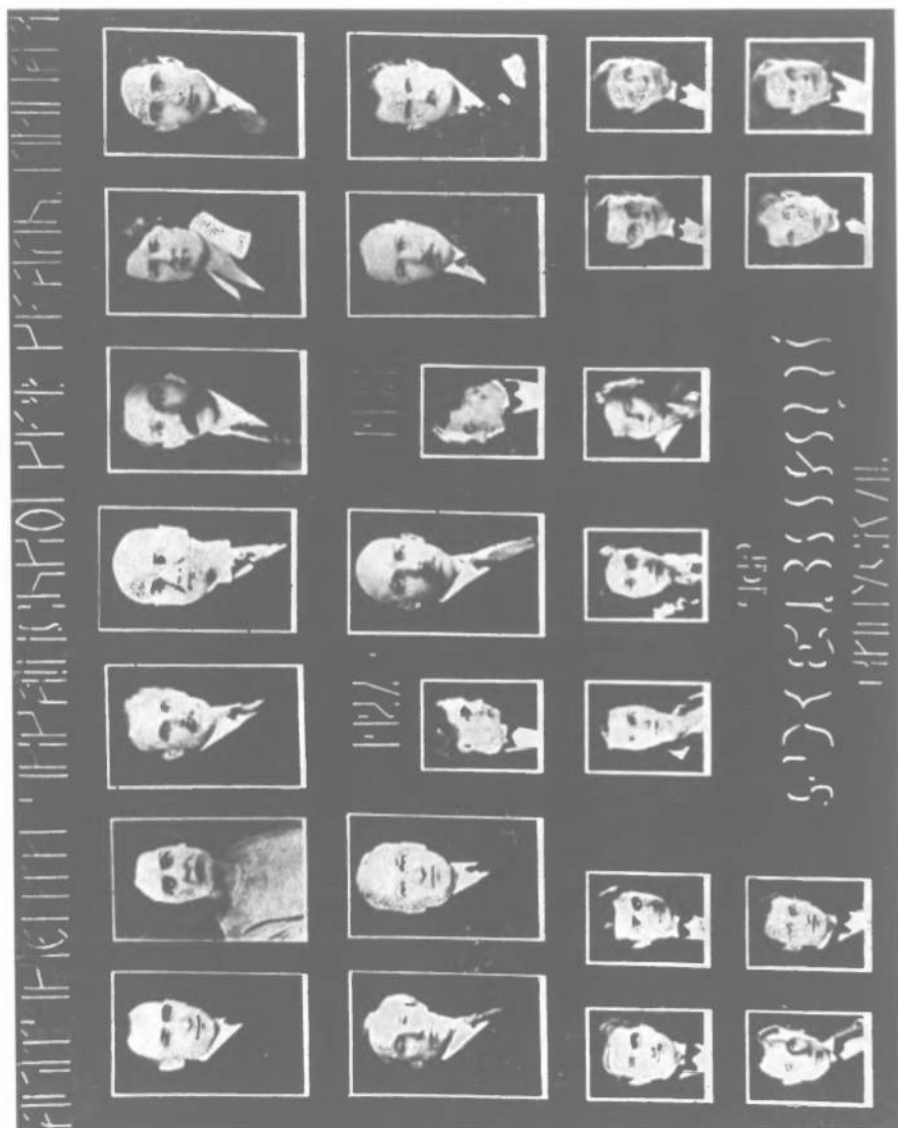
Випуск 1934/35

Богун Богдан
Грушецький Дмитро
Кичук Володимир
Лисянська Алла*
Лозов'юк Іван, екст.
Мольнар Дмитро, екст.
Пік Євген, екст.

Пилипов Степан, екст.
Смола Марія*
Тимофієва Ярміла
Ткаченко Григорій
Трутенко Ігор
Трутенко Володимир
Черняхівський Федір

* Матура з відзначенням.

Перший ряд згори: професори — Пасічник Т., Говсієва Т., Майстренко І., інсп. Урбан, Хлюр М., Богацька В., Яковенко А. Другий ряд: проф. Паливода І., проф. Гула Ф., Богун Богдан, проф. Риндик Ст. (клясний господар), Грушецький Дмитро, проф. Подільський К., проф. Газель Я. Третій ряд: Трутенко Ігор, Трутенко Вол., Тимофієва Ярміла, Лисянська Алла, Смолка Марія, Ткаченко Григорій, Черняхівський Федір. Четвертий ряд: Мольнар Дмитро, Пік Євген, Кичун Володимир, Лозов'юк Іван

Випуск 1936/37

Блестів Олександр
Вояківська Франтішка
Грушецька Віра
Зозуля Орест
Калина Петро
Кузьмик Василь
Машовець Михайло

Осадчий Микола
Риндик Рогніда
Свіжинська Марта
Сеньків Осип
Чернявський Ярослав
Цимборська Марія
Якимова Стефанія

VIII. Випуск 1936/37

Члени Кураторії: сенатор С. Шелухін, ?, Е. Слама, ?, інсп. Й. Урбан, голова Франтішек Соукуп, Григорій-Наш, А. Комінек, Кабачків, інж. А. Галька, М. Скидан Другий ряд: член Кураторії ?, професори: В. Богацька, П. Феденко, Л. Білецький, директор Г. Омельченко, В. Січинський, Г. Скржечек, Г. Кушнір, Б. Лисянський. Третій ряд: С. Риндик, Е. Малик, Т. Пасічник, М. Дольницький. Четвертий ряд: А. Яковенко, І. Паливода, М. Антонович, В. Петрів. П'ятий ряд: виховники: Архипів, С. Нагірна, Л. Шляхтиченко, М. Калинець. Абітурієнти (згори): М. Машовець, М. Свіжинська, О. Сеньків, М. Цимборська, Я. Чернявський, С. Якимова, О. Зозуля, В. Грушецька, М. Осадчий, Ф. Вояківська, О. Блестів, Р. Риндик, П. Калина, В. Кузьмик.

Випуск 1939/40*

Білик Ольга
Бойчук Юрко
Бучинська Віра
Гавриляк Євген
Деха Марія
Долинай Н.
Думка Михайло
Заяць Ярослав
Кирч Михайлс

Лукач Ярослав
Ляпкало Ганна
Масик Богдан
Наріжна Наталія
Нечипорук Стефанія
Павлюх Л.
Пукас Софія
Пулька Анна
Слуцький Степан

* Списка абітурієнтів і табльо ІХ-го матурального випуску немас.

1-ий ряд: професори: С. Риндик, Прохазка, інсп. Й. Урбан, дир. Г. Омельченко, О. Балабас, М. Палій-Сидорянський. 2-ий ряд: Професори — Ф. Слюсаренко, В. Богацька, абітурієнтки: Н. Наріжна, В. Бучинська, М. Кирч й М. Деха, професори: М. Антонович, П. Феденко. 3-ий ряд: проф. С. Масляк, абітурієнтки А. Пулька, С. Нечипорук, А. Думка, господар кляси Т. Пасічник, О. Білик, Г. Лепкало, М. Пукас, проф. В. Поспішил. 4-ий ряд: Б. Масик, Я. Лукач, Я. Заяць, О. Бойчук, С. Слуцький, Є. Гавриляк, Н. Долинай, Л. Павлюх

Випуск 1940/41

Беднарчик Ю.
Білецька Ярина
Блестів А.
Бойко Володимир
Виноградник Л.
Григоренко В.
Гутник О.
Іщак М.
Клочурак О.
Корнилів М.
Костя В.

Курчаківський Ф.⁷
Літов М.
Ліщукевич Микола
Малинич А.
Очеретько Я.
Полюх Ф.
Романченко Г.
Русов Роман
Самохвал Божена
Теслюк О.
Янів М.

Бойко В., Гутник О., Клочурак О., Блестів А., Самохвал Б., Романченко Г., інспектор Урбан, Білецька Я., Іщак М., Янів М., Корнилів М., Теслюк О., Ліщукевич М., Богацька В., Малинич А., дир. Штефан А., Григоренко В., Полюх Ф., проф. Балабас О., Очеретько Я., проф. Антонович М., Слюсаренко Ф., Палій-Сидорянський М., проф. Пасічник Т., Курчаківський Ф., проф. Риндик С., Беднарчик Ю., проф. Орлецький В., проф. Вейвода Е., проф. Січинський В., проф. Масляк С., Літов М., Русов Р., Виноградник Л., Костя В., проф. Білецький Л.

Випуск 1941/42

Арделян Олена
Білик Мирон
Бойко Ольга
Василащук Юрій
Вовчанський Михайло
Гай-Гаєвський Ігор
Зейкан Єлисавета*
Камйонка Юрій
Крілик Василь
Коцуляк Марія
Кушнір Олена
Кисіль Володимир*
Корж Василь
Лар Ольга

Лен Марія
Лендель Марія*
Микитюк Василь
Мурин Михайло
Найдух Власта
Очеретько Аркадій
Пайда Михайло
Панас Іван
Пулька Ольга
Ткачук Андрій
Тума Франц*
Чорна Олена
Щадей Федір

* Матура з відзначенням.

Професори (зліва): М. Дольницький, С. Риндик, Ф. Слюсаренко, Пл. Росіневич-Щуровська, директор А. Штефан, інсп. Урбан, О. Балабас, П. Феденко, С. Масляк, М. Геннінгер, М. Палій-Сидорянський, Ляля Антонович, ?, С. Захвалінський, М. Калюжний, М. Калинець, З. Тивонюк, Я. Скржечек, о. В. Лар, Л. Білецький (серед учнів).

Учні (зліва): 1-ий ряд: О. Зейкан, М. Ленъ, О. Кушнір, О. Арделян, О. Лар, Ю. Василящук, В. Микитюк, † М. Пайда, 2-ий ряд: Вл. Найдух, О. Бойко, М. Лендель, О. Чорна, Пульківна, † М. Кацуляк, М. Білик, Ф. Тума, Ю. Камйонка, Ф. Щадей, І. Гай-Гаєвський, 3-ий ряд: В. Кисіль, І. Панас, В. Корж, В. Кирлик, А. Ткачук, М. Вовчанський, М. Мурин, А. Очеретько

ДІТЯЧИЙ ВІСНИК МОДЖАНІХ.

Випуск XII.

1941-1942.

До побачення 1952.

Випуск 1942/43

Баконі М.
Білан Богдан*
Вакаро Гаврило
Волощук Людмила
Дискант Сл.
Думка Михайло
Дутчин Степан
Жеґуц Іван*
Мельник Юрко

Миценко Володимир
Палько Михайло
Пап Марія
Підмалек Василь
Проданик Марія
Прокоп Федір
Смола Петро
Триш Т.
Тулик М.

* Матура з відзначенням.

Проф. Ф. Слюсаренко, директор А. Штефан. Професори (зліва): О. Балабас, С. Риндик, С. Захвалинський, М. Дольницький, С. Масляк, П. Феденко, М. Самойлович, Т. Пасічник, О. Зелик, Г. Грицай, Л. Білецький, К. Заклинський, З. Тивонюк, В. Січинський, І. Паливода, о. В. Лар, Ю. Бора, А. Федорків, О. Лукач, М. Велигорська, Ляля Антонович
Учні (зліва): † М. Пап, М. Проданик, Л. Волощук, Сл. Дискант, † С. Дутчин, П. Смола, М. Думка, І. Жеґуц, Б. Білан, М. Палько, Т. Триш, Г. Вакаро, М. Баконі, Ф. Прокоп, В. Миценко, † М. Тулик, Ю. Мельник, † В. Підмалек

XIII. Випуск 1942/43

Випуск 1943/44

Балицька Ольга
Бібен Василь
Бізоня Іван
Борсук Зиновія
Борщак Калина
Гаврилик Василина
Главата Ірена
Гнатюк Нарциса
Дикун Ольга
Дупак А.
Збурівна М.
Зеленко Тихон
Кішковський Іван
Мартинець Аріядна

Масиця Михайло
Нестеренко А.
Нечипорук Ладіслав
Роніс Ольга
Самохвал Франц
Січинський Ярослав
Соломяна Володимира
Ферра Михайло
Філь Леонід
Фроляк Мирослава
Цендра Паланя
Шпук Вірослав
Янчик Федір

Права сторона — професори й виховники: дир. Штефан А., Білецький Л., Дольницький М., Масляк С., Слюсаренко Ф., Балабас О., Пасічник Т., Феденко П., Заклинський К., Грицай О., ?, Антонович М., о. Лар В., Зелик О., Ясінчук І., Паливода І., Мидловський Л., Захвалинський С., Самойлович Мих., Федорків А., Лукач О., Калинець М.

Абітурієнти: Балицька О., Борсук З., Роніс О., Гнатюк Н., проф. Риндик С. (клясний господар), Дикун О., Главата І., Збурівна М., Фроляк М., Мартинець А., Цендра П., Солом'яна В., Зеленко Т., Кішковський І., Ферра М., Борщак К., Гаврилик В., Бібен В., Філь Л., Янчик Ф., Нечипорук Л., Січинський Я., Масиця М., Самохвал Ф., Шпук В., Бізоня І., Дупак А., Нестеренко А.

XIV. Бунук 1943/44

Продовження традиції УРРГ—УРГ у Західній Німеччині

а) Українська гімназія в Авгсбурзі

XV. матуридавний річник, шк. рік 1944—45 Авгсбург — річник I-ий): Професори (Зміва): шк. інспектор, І. Паливода, директор А. Штефан, С. Риндик, Т. Пасічник, Л. Білецький, М. Довбницький, І. Голебийовський, І. Ясіничук. Учні (I. група): В. Войтович, А. Пилипів, Б. Микитин, Я. Михайлишин, І. Нежег, В. Горощак, М. Пуляк, М. Кричфалдущий, (2. група): *А. Ригло, Г. Загваліньська, Й. Дар, *А. Крупа, *Г. Яворська, В. Тулайдан, І. Волошин, *О. Дворжак, *М. Назаревська, *І. Сущкевич.

* Учні 8-ої класи, які не здавали матури Авгсбурзі, а заглипились в Празі.

б) Українська гімназія в Ляйпгаймі

Українська Реальна Гімназія в Ляйпгаймі на чолі з директором проф. Т. Пасічником та професорами: Володимиром Державином, Петром Клименком та Марком Антоновичем (ліворуч), Зиновієм Тивонюком (посередні)

в) Українська реальна гімназія в Фюссені

Абітурієнти Української Реальної Гімназії в Фюссені 1945—
46 шк. рік: Директор гімназії проф. Ілько Ясінчук, інспектор
середніх шкіл на Півдн. Баварію О. Глушко та учителі:
2-ий ряд: М. Риндик (†), В. Зелик, М. Самойлович (†), С.
Риндик (†), О. Балабас (†), І. Кейван, М. Дольницький (†)

Ювілей поета О. Олеся в Празі 1941 р. За почесним столом сидять: В. Січинський, Н. Білецька, Л. Білецький, О. Олень, інж. Стеців, д-р П. Теняко. За ними учні УРГ Паланя Цендра та Л. Виноградник в пластових одностроях

Група учнів УРГ — сезонних робітників під час фєрїї 1941 р. в Модржанах. Сидять зліва: Олег Беднарж, Василь Кирлик. Стоять зліва: П. Зелєнко, П. Смола, І. Жєгуц, Г. Вакаро, М. Баконїй, М. Ліщукевич

ІНІЦІАТОРИ АЛЬМАНАХУ УРРГ—УРТ

Г. Ткаченко

Д-р І. Жегуц

Д-р В. Маруняк

Ткаченко Григорій, родом з Берестечка; по maturі працював на Закарпатті (Ужгород, Хуст); 1938—39 в адміністрації урядової газети «Нова Свобода»; бере активну участь у громадсько-політичному житті відродженої Карпатської України. Після падіння Хусту округними шляхами перебирається до Праги. У роках другої світової війни працює в різних установах, серед них в Українській Установі Довір'я. По війні — службовець ІРО. Згодом ЗУАДК, Союзу Церков. Від 1957 року — працівник моніторного відділу американської радіостанції «Свобода». Відтак політична діяльність: секретар ЦК УНДС; в системі Української Національної Ради — член Виконавчого Органу. Діяльний як журналіст, зокрема на філателістичні теми.

Д-р Іван Жегуц, нар. 26. 6. 1923 р. в Рахові (КУ) абсолютував УРГ в Модржанах 1943 р. В рр. 1956—1961 студіював історію, соціологію та слов'янську філологію, 1964 р. промудався в Мюнхенському університеті на доктора філософії. Від 1950 р. був секретарем філософічного факультету УВУ, зараз бере участь в діяльності УВУ як лектор з історії. Науковий співробітник Географічного інституту Мюнхенського університету.

Д-р Маруняк Володимир. По maturі закінчив у Празі Вільну Школу Політичних Наук (1934—1936); згодом студії на філософічному факультеті чеського Карлового університету. Після закриття чеських високих шкіл виїхав (1940) з Праги до Берліну, де в 1941—1945 рр. був членом Головної Управи УНО як культурно-освітній референт та референт пропаганди, водночас редактор двотижневика УНО «Український Вісник». У 1944 р. восьмимісячне перебування в німецькій тюрмі. Після війни працює в Відділі Інформації ЦПУЕН у Франкфурті н./М. (1947—1949); в 1950—51 секретар Європейського Представництва Фонду Допомоги Українців Канади (ФДУК) в Білефельді та Гамбурзі; 1954—56 — уповноважений Європейського Представництва ЗУАДК на північно-західню Німеччину; 1964—69 — редактор тижневика «Українське Слово» в Парижі; 1969—1971 бібліотекар Дому Української Науки в Мюнхені, 1973 році завершення філософічних студій на УВУ дисертацією на тему «Українська еміграція по другій світовій війні в Німеччині та Австрії 1945—1961». Від 1972 року член української редакції американської радіостанції «Свобода» в Мюнхені.

*

*

До силует колишніх гімназистів

Всеволод Степан Мардак нар. 1926 р. у Вашківцях на Буковині. В УРГ учився в рр. 1941—1944. Матурував 1947 р. в Лінці (Австрія). Закінчив студії політичних наук в Парижі 1953 р. 1956 р. — дипломом Високої європейської адміністративної школи в Сарбрюкен, а 1968 р. дипломом порівняльного права в Люксембургу. В січні 1961 р. перебрав відділ зовн. зв'язків ректорату Університету в Сарбрюкен. Від 1967 р. займає пост директора бібліотеки, документації й наукової інформації Інституту для східних справ західньо-німецького уряду в Кельні.

Любомир Микола Мардак нар. 1927 р. в Карапчеві на Буковині. В УРГ учився в рр. 1941—1944. Матурував в Лінці 1947 р. Студіював

гірництво в Леобен, 1953 р. осягнув диплом інженера-гірника. Працював інженером в Саарцині та Рурцині, опісля змінив спеціалізацію і в 1970 р. став референтом технічної документації Атомного центру в Юліх. Від 1973 р. працює в документальному центрі федерального міністерства в Бонні.

Чехословацька Республіка.

ПРИВАТНА УКРАЇНЬСКА
РЕФОРМОВАНА РЕАЛЬНА ГІМНАЗИЯ В РЖЕВНИЦЯХ.

№ 43

Свідцтво зрілости.

Фридерік Шквечко

народжені: ¹⁹¹³ дні 20 листопада 1914 в Берестечку
в Лембурзі, у віці шкільного року 1927/28
в приватній українській реформованій реальній гімназії в Ржевницях.

яку в шкільному році 1934/35 закінчив; складав іспит зрілости згідно з розпорядженнями міністерства шкільництва і народної освіти з дня 12 счня 1931, ч. 189.329/30-Ц, Відомі міністерства шкільництва і народної освіти, XIII, 1931, ч. 19, та з дня 25 счня 1932, ч. 2609/1/10/11

На підставі зрілости у шкільному році і в іспиті зрілости і з урахуванням зрілости видається *диплом зрілости*.

З ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПРЕДМЕТІВ:

в реальній українській реформованій гімназії в українській мові	<i>дуже добре</i>
в реальній українській реформованій гімназії в чеській мові	<i>дуже добре</i>
в латинській мові	<i>дуже добре</i>
в французькій мові	<i>дуже</i>
в німецькій мові	<i>дуже</i>
в історії	<i>дуже</i>
в історії географії	<i>дуже добре</i>
в історії географії України та Чехії	<i>дуже</i>
в математиці	<i>дуже добре</i>
в зоології та ботаніці	<i>дуже</i>
в землі та мінералогії	<i>дуже</i>
в географії	<i>дуже</i>
в фізиці	<i>дуже добре</i>

В Ржевницях, 1940 р. 15/15

М. Шквечко

СПИСОК ФУНДАТОРІВ «АЛЬМАНАХУ УРГ»

Антонович Мирослава	120.— дол.
Антонович Марина	20.— дол.
Ацбергер Карло	20.— дол.
Бачинський Василь	42.80 нім. мар.
Безсонів Володимир і Юлія	100.— дол.
Білан Богдан	50.— дол.
Білан Володимир	20.— дол.
Білецька-Лазор Катерина	20.— дол.
Бірмель Калина	10.— дол.
Бойко Оля	15.— дол.
Бойко Володимир	15.— дол.
Болторович М.	330.— дол.
Бурдихова-Ліневич Б.	10.— дол.
Вергун Іван	200.— нім. мар.
Виноградник Любомир	189.80 нім. мар.
Глібович Олена	15.— дол.
Голота Богдан	200.— фр. фр.
Гринь	18.15 нім. мар.
Грицюк Юрій	30.— дол.
Грушецький Микола	5.— дол.
	та 77.— нім.мар.
Грушецький Дмитро	40.— дол.
Гутник О.	125.— австр. дол.
Гвоздьовська О.	25.— дол.
Дольницька Софія	10.— дол.
Домбровський Маркіян	100.— нім. мар.
о. Домашовець Г.	2.— дол.
	та 10.— нім. мар.
Дорожинський Павло	20.— дол.
Дубик Г.	25.— австр. дол.
Жегуц Іван	200.— нім. мар.
Заклинська Олена	50.— дол.
Залуцький Мирон	10.— дол.
Захвалинський С. В.	10.— дол.
Заяць Ярослав	20.— дол.
Зозуля Орест	15.— дол.
Калинець Васирина	10.— дол.
Калинець-Геба Марія	10.— дол.
Канога Наталка	31.— дол.
Кажній Михайло	20.— дол.
Костик Ю.	10.— дол.
Костик Василь	10.— дол.
Ліневич Олекса	10.— дол.
Любинська-Пилипівна Анна	15.— дол.
Майстренко Петро	45.— англ. фунтів
Майстренко Петро	11.40 австр. дол.
Майстренко Петро	54.40 нім.мар.
Максимюк Т. С.	20.— дол.
Мардак Всеволод	48.— дол.

Маруняк Вол.	200.—	нім. мар.
Марущак Арсен	20.—	фр. фр.
Масик Богдан	250.—	дол.
Мацола Семен	25.—	дол.
Микитин Богдан	10.—	дол.
Микитюк Василь	25.—	дол.
Михайлишин Вол. і Ярослав	185.—	нім. мар.
Мочерняк Мирон	20—	дол.
Мочерняк Ярослав	20—	дол.
Нагірна Стефанія	10.—	дол.
	та	36.03 нім.мар.
Новотна-Стадниківна Вікторія	110.—	дол.
Олійник Антін	10.—	фр.фр.
Очеретько Аркадій	95—	дол.
Очеретько Ярослав	155.—	дол.
Паливода Іван	20.—	дол.
Паливода Лариса	5.—	дол.
Паливода Ярослав	40—	дол.
Панас Іван	126.—	нім. мар.
Параска М.	25.—	австр. дол.
Перун Іван	20—	дол.
Петренко-Грушецька Віра	300.—	норв. корон
Пилипів Семен	20.—	дол.
Празький І.	10.—	фр. фр.
Проданюки І. та Г.	10.—	дол.
Ревай-Лецкан Аврелія	10.—	дол.
Самохвал Франц	25.—	дол.
	та	49.75 нім. мар.
Селянський Юрко	10.000.—	арг. пезо
Січинський Ярослав	10.—	дол.
Сит Микола	5.—	дол.
Сидоренко Зіна	25.—	анг. фунт.
Сосницький Богдан	75.—	дол.
Стовбуненко Василь і С.	35.—	дол.
Стовбуненко-Гомес Одарка	25.—	дол.
Сусла О.	10.—	дол.
Теслюк Й.	20.—	дол.
Ткаченко Григорій	200.—	нім. мар.
Триш Тарас	30.—	дол.
Трутенко Всеволод	45.—	дол.
Трутенко Володимир	25.—	дол.
Федів Вільма	10.—	дол.
Хоменко Гриць	120—	фр. фр.
Чернявський Ярослав	45.—	дол.
	та	78.42 нім. мар.
Чернявська-Вайс Аріядна	25.—	дол.
Шандор Вікентій	10.—	дол.
Шаповал Микола	100.—	нім. мар.
Шевченко О.	10.—	дол.
Шевчук Женя	10.—	дол.
дир. Штефан А.	20.—	дол.
Юзефович Микола	20.—	дол.
Яворський В.	35.—	дол.
Якубовські Олександр й Стефанія	172.60	нім. мар.
Янішевський Василь	20.—	дол.

ВЖИВАНІ В КНИЗІ СКОРОЧЕННЯ

УРРГ	— Українська Реальна Реформована Гімназія в Празі-Ржевніцях.
УРГ	— Українська Реальна Гімназія в Ржевніцях-Модржанах.
УВУ	— Український Вільний Університет у Празі.
УВПІД	— Український Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова в Празі.
УСПМ	— Українська Студія Пластичного Мистецтва в Празі.
УГВФ	— Український Громадський Видавничий Фонд у Празі.
УГА	— Українська Господарська Академія в Подебрадах.
УТГІ	— Український Технічно-Господарський Інститут у Подебрадах.
УГК	— Український Громадський Комітет у Празі.
ЧСР	— Чехословацька Республіка.
Протекторат	— Протекторат Чехія та Моравія.
УНО	— Українське Національне Об'єднання.
УГ	— Українська Громада в ЧСР.
КНВ	— Культурно-Наукове Видавництво УНО в Празі.
УІФТ	— Українське Історично-Філологічне Т-во в Празі.
УАГ	— Українська Академічна Громада в Празі.
ЦеСУС	— Центральний Союз Українського Студентства.
УВС	— Український Високошкільний Спорт.
КУ	— Карпатська Україна.
НТШ	— Наукове т-во ім. Шевченка.
УНР	— Українська Народна Республіка.
ЗУНР	— Західна Українська Народна Республіка.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	Стор.		Стор.
Школа Українських Пла- стунів в Щипйорно	10	Гімназійних хор в 1932 р.	102
Учні УРРГ в Празі (1925)	11	Школа скрипалів	103
Частина учениць гімназі (1930)	13	Група інтернатчиків (1933)	105
Прага: Карлів міст	16	Гімназійні видання	108
Гімназійна «гвардія» (1925)	31	Г. Вінклер та Й. Урбан	113
Група учнів УРРГ 1925 р.	40	Учні УРРГ з Берестечка	117
Прага: Старозамкові сходи	42	Пластовий курінь ім. Богда- на Хмельницького	119
Прага: Погоржелец	46	Учні гімназії 1936/37	125
Прага: Вулиця Неруди	49	VIII-а кляса 1936/37	131
Капля гімназійних банду- ристів	52	Будинок гімназії в Модржа- нах	133
Учениці гімназії (1927)	54	Їдальня інтернату в Модр- жанах	134
Ржевниці	63	Вітають Президента А. Во- лошина	135
Хлоп'ячий інтернат з кух- нею в Ржевницях	64	Гімназійний хор (1937)	139
Будинок дівочого інтернату в Ржевницях	67	Гімназійне свято Т. Шев- ченка (1931)	142
Група учнів «Шіберняку»	68	Гімназійна струнна орке- стра	143
Перед гімназійною прогуль- кою	70	Гімназійний хор (1930)	146
Учасники екскурсії до Пра- ги	72	Педагогічний склад гімназії в 1932 р.	155
У ржевницьких лісах	73	Педагогічний склад гімназії в Авгсбурзі	157
Сокільське свято	76	Укр. гімназія з Модржан в Авгсбурзі (1946)	159
На спомини Сокільського здвигу	78	Прага: Кармелітська вулиця	163
Прогулька на замок Карлів Тин	80	Гімнастичні вправи в УРГ	166
Дружина ДТЄ в Ржевницях	81	Учні XIII-го випуску перед матурою	171
Українська футбольна дру- жина у Везін-Шалеті	84	Прогулька старших учнів УРГ до Подебрад	176
Свято Крут у Ржевницях	90	Одна з модржанських кляс	178
Гімназійне свято С. Петлю- ри	93	Зустріч учнів УРГ з през. А. Волошином	180
На Слов'янському Пласто- вому Джемборі	97	У 20-тиріччя матури. Пра- га 1964	185
Серед польських пластунів	99	Учениці XIV-го випуску пе-	
Курінь ім. Лесі Українки	100		

	Стор.		Стор.
ред матурою	188	Л. Виноградник і А. Ткачук	
Зустріч кол. учнім гімназії		з Виноградником	235
в 1949 р.	192	VIII-ма кляса 1931/32	253
Група учениць перед бу-		Матуральний випуск 1932/33	255
динком дівочого інтерна-		Матуральний випуск 1934/35	257
ту (1933)	203	Матуральний випуск 1936/37	259
Одна з кляс УРГ в Ржевни-		Матуральний випуск 1939/40	261
цях	207	Матуральний випуск 1940/41	263
На залізничному шляху		Матуральний випуск 1941/42	265
Прага—Ржевниці	209	Матуральний випуск 1942/43	267
XI-ий випуск в клясі	214	Матуральний випуск 1943/44	269
Д-р А. Артимович	217	Матуральний випуск Укр.	
Михайло Сорока на Закар-		гімназії в Авґсбурзі	270
патті	222	Матуральний випуск Укр.	
Д-р В. Бачинський під час		гімназії в Ляйпгаймі	271
гри з Богатирчуком	227	Матуральний випуск Укр.	
О. Заклинська та І. Вергун	230	гімназії у Фюссені	272
Автопортрет А. Лисянської		Ювілей О. Олеся	273
та М. Кричвалушій	232	Група учнів УРГ (1941)	273
Д-р Б. Масик та О. Гутник	233	Ініціативна група видання	
Я. Очеретько, А. Очеретько		Альманаху	274
Г. Дубик та Г. О. Дубик	234	Матуральне свідоцтво УРРГ	276

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Андреадіс — 22, 56
 Андрієвський О. — 28, 72, 79, 121
 Андрусів П. — 25
 Айхлер — 126
 Анна Ярославна — 202
 Антонович Д. — 27, 28, 29, 30
 Антонович К. — 29
 Антонович Мих. — 228
 Антонович Марина — 138, 147, 158, 209, 235
 Антонович Марко — 187, 191, 198
 Арделян О. — 160, 179
 Артимович А. — 147, 154, 217
 Архипенко О. — 22
 Ануї Ж. — 21
 Аннуціо Г. 22
- Бабій О. — 29
 Бажанський М. — 231, 236
 Баєр П. — 137
 Баконі М. — 171, 179
 Балабас О. — 150, 157, 167, 191, 211, 212
 Баланшін — 21
 Балицька О. — 179, 188
 Бамбас Т. — 114
 Банах Ст. — 138, 139
 Барвінський В. — 68, 229
 Бартко Є. — 38
 Бачинський Л. — 62, 98
 Бачинський Є. — 146
 Бачинський В. — 73, 102, 143, 227
 Беднаржова А. — 158
 Беднарж О. — 166, 184, 187, 188
 Беднарчик Ю. 196, 236
 Безсонів В. — 48, 102, 236
 Бейкон Ф. — 204
 Бенеш Е. — 33, 112, 175
 Бинь А. — 54
 Бич О. — 174
 Бичков — 224
- Бідло Я. — 114, 125
 Бізоня І. — 166, 168, 173, 178
 Білан Б. — 196
 Білецький Л. — 124, 137, 150, 157, 168, 177, 191, 193, 194, 195, 209, 235
 Білий П. — 117
 Білик В. — 166
 Білинський А. — 225
 Білинський — 223
 Білодуб — 39
 Бірчак В. — 137
 Блестів О. — 93, 131, 154, 235, 236
 Блестів А. — 160
 Блюхер Г. — 229
 Богатирчук — 227
 Богацька В. — 148, 155, 170, 174, 191, 209
 Богацький П. — 99, 170, 173, 177, 208
 Богун Л. — 54, 63
 Богун Б. — 40
 Вєгун Т. — 102, 143, 146
 Бойдуник О. — 225, 226, 236
 Бокшай О. — 83
 Бора В. — 158, 183, 236
 Борковський І. — 27, 137
 Борсук З. — 188
 Борщак К. — 188
 Борщик К. — 185
 Браге Тихо де — 46, 100
 Броневський М. — 229
 Бугаїв М. — 38, 52, 54, 62, 236
 Бурян Вл. — 198
- Вавілов — 224
 Вайсміллер Дж. — 56
 Вакаро Г. — 171, 179
 Валентин — 69
 Велентіно Р. — 22
 Василячук Ю. — 165, 166

- Василів — 173
 Вейвода Е. — 194, 195, 199
 Вергун І. — 225, 230
 Верлен П. — 21
 Веселовський Л. — 210
 Винниченко В. — 60
 Виноградник — 173
 Виноградник Л. — 160, 178
 Вишневецька Рокс. — 226
 Віняр М. — 177, 180, 184
 Вінклер Г. — 93, 113
 Вергілій — 148, 212
 Віцо Ф. — 197
 Вовчанський М. 166
 Вовчанський І. — 179
 Возняк М. — 68, 193
 Володимир Вел. — 202
 Волошин А. — 27, 135, 137, 153,
 172, 176, 180
 Волошин О. — 180
 Волощук Є. — 158
 Волощук Л. — 171
 Воронєцька М. — 102, 117, 143,
 146
 Воронєцька Є. — 102, 117
 Воронкевич Т. — 54
 Воляківська Ф. — 131
 Всеволод Ярославич — 202
 Гавлічек-Боровський К. — 208
 Гаврилко Ц. — 188
 Гай-Гаєвський — 166
 Гайдовський В. — 84
 Гайндріх — 196
 Гайс-Тинецький — 64, 114
 Галаган М. — 34
 Галаган Б. — 146
 Гамсун К. — 21
 Гарасимів Вс. — 48, 78, 82, 84,
 146, 235
 Гарасимів О. — 48, 57, 78, 82,
 84, 85, 98, 235
 Геннінгер Ф. — 181, 210
 Генрик І. — 202
 Герасименко П. — 177
 Гітлер А. — 112, 209, 210, 211
 Гітомі — 56
 Гомзин Б. — 29, 72
 Гоголь М. — 121
 Главата І. — 185, 188
 Гнатюк Н. — 188
 Головатий П. — 138
 Головка — 39
 Голоскевич Г. — 139
 Гончаренко І. — 39
 Гончаренко В. — 86
 Гопко В. о. — 131, 154
 Гора — 193
 Горак Яр. — 156
 Гораций — 144
 Горбачевський І. — 27, 29, 31
 Гордієнко П. — 39, 40, 57
 Горький М. — 60
 Граські Вл. — 114
 Григорійв-Наш Н. — 34, 216
 Григорійв М. — 144, 145, 209
 Гринько І. — 190
 Грицай Г. — 157, 193, 197, 212
 Грицай О. — 189
 Грицак П. — 182
 Грицик М. — 102, 146
 Грінченко Б. — 184
 Грушевський М. — 205, 266
 Грушецький М. — 40, 84
 Грушецький Дм. — 48, 90, 120
 Грушецька В. — 48, 93, 131
 Гуда — 39
 Гудзій М. — 38, 40, 52, 57
 Гулак-Артемівський — 69
 Гуменюк І. — 173
 Гутник О. — 233
 Гутник Ю. — 83
 Гарбо Гр. — 22, 76
 Гейбл Кларк — 76
 Герліт — 39
 Грей З. — 92
 Геземан І. — 137
 Геррес Й. — 229
 Гінсбург О. — 223
 Гірса В. — 43, 114
 Грі — 22
 Гольдельман С. — 34
 Гольсфорті — 22
 Грюнгерс Г. — 181
 Гула Ф. — 90, 155, 208

- Дараган Ю. — 29, 226
 Дворжак А. — 46, 101
 Деблін — 21
 Демсей Дж. — 22, 77
 Державин В. — 191, 198
 Деркач К. — 31, 38, 40
 Джубан П. — 79, 82, 163
 Джуфер І. — 40, 48, 57
 Джуфер М. — 48, 146
 Джуфер В. — 48
 Джуфер І. — 48
 Дикун О. — 185, 188
 Дідух Р. — 146
 Дністрянський Ст. — 27
 Долгих — 224
 Дольницький М. — 150, 157, 170,
 191, 193, 209, 217, 219, 235
 Доманицький М. — 126
 Домбровський М. — 48, 146
 Донцов Д. — 22
 Дорожинський П. — 192
 Дорошенко Д. — 29, 226
 Драї-Хмара М. — 25
 Драгомирецька-Федак — 229
 Дубик Г. — 234, 235
 Дубик Г. О. — 234
 Дуда Г. — 158
 Думка М. — 171, 179
 Дутчин Ст. — 196, 236
 Духнович О. — 207
 Дюмон А. Г. — 230
 Дягілев — 21
 Еліот — 21
 Євтухів О. — 189
 Ємець Ф. — 25
 Єгоров — 224

 Жеґуц І. — 161, 171, 192
 Живага-Живачевський — 165,
 166
 Жидун — 173
 Жикул С. — 31, 38, 57
 Жід А. — 21
 Жіранду — 21
 Жойс — 21

 Заклинський Св. — 40, 48, 236
 Заклинська О. — 48, 100, 146,
 229, 230
 Зарицький Митр. — 38, 55, 236
 Заклинський К. — 158, 208
 Захвалинський С. — 158, 177, 199
 Збур О. — 188
 Звонок М. — 40, 48, 82, 102, 143
 Звонок Філ. — 147
 Зелик О. — 157, 185
 Зеров М. — 28
 Зінченко Ю. — 173, 206
 Змієнко Вс. — 38, 40, 52
 Зозуленко — 166
 Зозуля О. — 93, 131
 Зубрицький Д. — 107

 Іванчо — 83
 Ігнатишин-Логош М. — 158
 Ільницька Е. — 158
 Ільтьо І. — 158, 182, 183, 236

 Їржаківський П. — 146, 155

 Кабачків І. — 235
 Кадя К. — 52, 56
 Кафка Ф. — 40
 Кафка Фр. — 47
 Калер М. — 147
 Калина П. — 48, 93, 131
 Калинець М. — 73, 150, 155, 158,
 162, 165, 166, 191, 208, 220, 221
 Калочай — 83
 Калюжний Гр. — 158
 Кальман — 22
 Камьонка А. — 166
 Кандиба В. — 69, 73, 128, 155
 Кандінський — 22
 Канюга-Самохвалівна Н. — 128
 Каплинський Ю. — 38, 52, 54, 57
 Каплинський Р. — 38, 40, 52
 Карман — 171
 Карузо Е. — 22
 Касян В. — 28, 29
 Кахній М. — 79, 179
 Качуровський — 126
 Кашинський П. — 191
 Квітка-Основ'яненко — 69
 Кетрос Д. — 229

- Кешлер — 100
 Кирлик В. — 184
 Кисіль В. — 166
 Кичун В. — 102
 Кітон — 53
 Кішковський І. — 185
 Клевчуцький Ю. — 31, 38, 40, 52, 54, 57
 Клочурак О. — 160
 Кльодель П. — 21
 Кобзар В. — 83
 Кобизький І. — 39, 40, 42, 44, 50, 52, 88, 148, 155, 208, 217
 Кобилянський Ю. — 48
 Коваленко О. — 72, 197, 208, 209
 Коваль В. — 139, 142, 144, 149, 235
 Козак Е. — 25
 Кокто Ж. — 21
 Колесса О. — 27, 135, 137
 Колесса М. — 229
 Коллард Ю. — 173
 Колчак — 34
 Комаринський Ю. — 153, 172, 180
 Комаринський М. — 126
 Конашевич-Сагайдачний П. — 203
 Коновалець Є. — 226, 232
 Конюшевський П. — 38, 52, 54, 57
 Корж В. — 166
 Корнійчук М. — 48, 117
 Корнійчук М. — 48
 Корнійчук Н. — 48, 117
 Королева Н. — 128
 Королів-Старий — 28, 68
 Косаківський М. — 38, 55, 229
 Костін О. — 229
 Котляревський І. — 69
 Кох Е. — 211
 Кошиць О. — 22, 132
 Кощук Ст. — 38, 52, 79, 84
 Кощук Є. — 38, 52, 62, 79
 Кощук П. — 38, 52, 62
 Коцюбинський М. — 69
 Кравчук В. — 48, 235
 Кравчук З. — 48, 54, 63, 146
 Крамарж К. — 112
 Криськів П. — 158
 Кричвалушій М. 180, 232
 Кричевський В. — 25
 Кропивницький М. — 212
 Крушельницький А. — 68, 193
 Кудрновський — 199
 Кузів О. — 93
 Кузьмик В. — 235, 236
 Кукач Р. — 114
 Кулець І. — 29
 Куліш М. — 25
 Кульчицька І. 158
 Купер Г. — 76
 Курінний П. — 28
 Курчаківський — 165
 Кучерів В. — 48
 Лакомий Ф. — 31, 45
 Ларь В. о. — 158, 180
 Левицький Модест — 28
 Левицький М. — 31, 52
 Легар Ф. — 22, 76
 Лечук — 40, 84
 Липа Ю. — 25
 Лисенко М. — 102, 229
 Лисий І. — 88
 Лисий Є. — 48, 63, 79, 82, 86
 Лисий Б. — 48, 63, 79, 102
 Лисянський Б. — 71, 93, 209, 232, 235
 Лисянська А. — 71, 232
 Лисянська В. — 71, 235
 Литвиненко М. — 31, 38
 Лінке П. — 22
 Лісовий Р. — 29, 38
 Літов — 160
 Ліщинський М. — 48, 54, 102, 146
 Ліщукевич Мик. — 48, 86, 87, 117, 137
 Ліщукевич Мих. — 48
 Лоті П. — 22
 Лукач О. — 158, 180, 189
 Лукач Т. — 189
 Лутць — 39
 Любинецький М. — 148
 Лягерлоу — 21

Лягуринська О. — 25, 29, 101,
151, 226
Льорка — 22
Маєрінк — 47
Мазепа Галина — 29, 141, 142,
144, 145, 149, 209, 228
Мазепа І. — 204, 211
Майстренко І. — 73, 90, 111, 119,
120, 122, 145, 147, 148, 208, 235
Макаренко І. — 72
Макаренко В. — 143, 144, 145
Мако С. — 29
Маланюк Є. — 25, 226
Малило Г. — 82
Малярме — 21
Мальро А. — 21
Манет — 21
Манн Г. і Т. — 21
Мартинець А. — 147, 185, 188
Мартіанів — 39
Мартос Б. — 34
Маруняк Ст. — 48, 57, 62, 77, 79,
84, 101, 102, 143, 236
Маруняк В. — 78, 82, 84, 85,
143, 146, 163, 172, 178, 236
Марущак А. — 31, 38, 52, 54, 57
Масарик Т. Г. — 33, 101, 111, 112,
114, 162, 205
Масик Б. — 180, 233
Масик — 93
Масляк Ст. — 150, 157, 195, 196,
208, 211, 212, 220
Масютин — 25
Мати Агнета ЧССВ — 158
Маха К. Г. — 47
Махар Й. — 114
Машовець М. — 40, 48, 93, 102,
131, 143, 146, 199
Меланія, сестра ЧСВВ — 180
Мельник К. — 83
Мельник Ю. — 171
Мельник А. — 232
Менцінський Є. — 22
Мидловський Л. — 158
Микитин В. — 158, 199
Микитин О. — 146
Микитюк В. — 166

Миськів П. о. — 158
Миськів Хр. о. — 131, 132
Михайлишин Р. — 158, 199
Михайлів В. — 40
Мицюк О. — 27, 34, 137
Мікс Том — 53
Мілота — 185
Мірчук І. 28
Містінгет — 22
Миценко О. — 158, 180, 191, 199
Миценко В. — 171
Міяковський В. — 28
Могила К. — 52, 54
Мозалевський І. — 29
Мономах Вол. — 202
Мороз М. — 102
Мосендз Л. — 25, 226
Моцарт — 46, 47
Мудрий Ярослав — 212, 226
Мурич М. — 166
Мусієвич — 31
Мусуліні Б. — 211

Нагірний М. — 155
Назаркевич І. — 40
Найтінгейль Ф. 174
Нарбут Ю. — 25
Наріжний С. — 29, 30, 37
Негрі Поля — 51
Некольні Фр. — 77
Немец Яр. — 33, 114
Ніжинський — 21
Ніщинський — 100
Новаківський О. — 25
Нурмі П. — 22, 56

Овідій — 148, 194
Овчаренко С. — 158
Оглоблин О. — 28
О'Коннор-Вілінська — 28
Олесь О. — 68, 69, 70, 71, 79, 121,
226
Ольбрахт І. — 114
Ольжич О. — 69, 70, 142, 143, 225,
226
Олійник А. — 31, 38, 39, 57, 84
Смелянович-Павленко ст. — 36
Омельченко Гр. — 54, 110, 131,

- 132, 149, 153, 154, 162, 165, 169,
170, 172, 175, 176, 177, 197, 199,
207, 208, 210, 211, 217, 218
- Омельченко М. — 132
- Онищук Н. — 79, 90, 129, 143
- Опаренко М. — 48
- Ортега і Гасет — 22
- Оріхів — 39
- Осадчий М. — 131
- Островський Н. — 60
- Осомисл Ярослав — 226
- Оснач Д. — 153
- Очеретько А. — 166, 178, 233, 234
- Очеретько Я. — 233, 234
- Павлик В. — 33
- Палацький Фр. — 194
- Паливода І. — 68, 72, 73, 88, 155,
157, 170, 173, 189, 191, 199, 208,
216
- Палій-Сидорянський М. — 151,
158, 166, 184, 211, 236
- Палюх — 180
- Палько М. — 161, 162, 171, 179,
182, 192
- Панас І. — 166
- Панькевич І. — 137
- Пасічник Т. — 69, 70, 71, 73, 155,
157, 170, 173, 177, 180, 189, 191,
195, 199, 207, 208, 219
- Пастернак М. — 229
- Пахман Л. — 227
- Пачовський Р. — 146, 227
- Петлюра С. — 93, 226, 232
- Петращук — 223
- Петрів Вс. — 36, 81, 84, 197, 208,
219
- Петро І. — 204
- Печеніг О. — 226
- Підгорецька К. — 158
- Піддубний І. — 56
- Підмалек В. — 171
- Підмогильний В. — 25
- Підмалівський М. — 79, 101
- Підмалівська М. — 79, 146
- Пікассо П. — 22
- Пікфорд М. — 51, 76
- Пікертон — 52
- Пік Є. — 146
- Пінчук Ф. — 38
- Пітігіріллі — 22
- Подільський К. — 52, 61, 62, 73,
88, 98, 99, 111, 155, 208, 235
- Погодін — 194
- Пономар — 39
- Полонська-Василенко Н. — 28
- Попівна М. — 171
- Попсуйшапка — 88
- Поспішил В. — 174, 194, 199, 210
- Приходько В. — 72, 73
- Приходько Є. — 73
- Проданик М. — 171
- Прокоп Ф. — 171, 179
- Прокопович Т. — 201, 204
- Проскурівський І. — 155
- Прохазка — 199, 210
- Прхала — 120
- Пукас М. — 173
- Пурдеш Ф. — 93
- Пустовар — 39
- Пуч — 52
- Пушкін О. — 182
- Пшешпурська-Овчаренко М. — 158
- Радзикеви́ч В. — 193
- Расель Б. — 21
- Рахманінов — 229
- Ремарк М. — 22
- Ренадр Дж. — 140
- Ренуар — 21
- Решетило Ст., о. — 153
- Рильський М. — 47, 70
- Риндик Ст. — 68, 71, 74, 75, 126,
148, 149, 150, 155, 157, 168, 170,
177, 187, 191, 193, 195, 197, 208,
220
- Риндик М. — 62, 75, 77, 187, 191,
235
- Риндик Р. — 93
- Рихло Р. — 179
- Рільке М. — 21
- Рогозний Г. — 35, 232
- Розенберг А. — 22
- Рознатовський М. — 191
- Розторгуїв П. — 38, 40
- Ромен Р. — 21

- Ромен Ж. — 21
 Романченко Г. — 160
 Романченко О. — 180
 Романченко — 39
 Роніс О. — 188
 Росіневич-Щуровська Пл. — 132,
 158, 179, 197, 235
 Росоха Ст. — 137
 Рот Г. — 77
 Рудницький Я. — 126, 137
 Русинко М. — 158

 Савенко — 40
 Савицький В. — 31, 38, 57
 Савієнко — 39
 Савчук — 187
 Савчур І. — 182, 184, 196, 199,
 236
 Садовський М. — 64
 Сакалош — 174
 Салацький Б. — 165
 Самойлович Мих. — 158, 180, 189,
 191
 Самойлович Мик. — 191
 Самчук Улас — 69
 Свіжинська — 131
 Селянський Ю. — 40
 Семенів — 39
 Семенко — 170
 Сеньків О. — 131
 Сидор М. — 93
 Сидорук А. — 158
 Сировий Я. — 163
 Сікорський Л. — 50
 Сіміренко М. — 158
 Сіміренко О. — 172
 Сірополко О. — 168
 Січинський В. — 158, 184, 197,
 208, 209, 235, 236
 Сквірчинська С. — 54, 146
 Скидан О. — 155
 Скидан Ю. — 166
 Сковорода Г. — 204, 217
 Скоропадський П. — 201
 Скржечек Я. — 193, 194, 210
 Слабігоудкова — 173
 Слюсаренко Ф. — 150, 158, 194,
 209, 212, 235

 Смаль-Стоцький Ст. — 28, 29
 Сметана Б. — 46, 101
 Смола М. — 102
 Смола П. — 162, 171, 179, 182
 Соловійов Вс. — 48, 78, 82, 85, 235
 Солом'яна В. — 185, 188
 Сорока М. — 48, 78, 85, 146, 221,
 222, 223, 224, 225, 236
 Сорока Б. — 223
 Сосницький Б. — 48, 63, 77
 Сподарик С. — 102, 143, 146
 Стадник В. — 78, 90, 102, 143
 Соукуп Фр. — 33, 64, 93, 113, 114,
 175, 176
 Сочинський В. — 180
 Стаховський К. — 29
 Сталін — 211
 Стефанів Гн. — 167
 Стефанів О. — 167, 168, 182, 183
 Стефанович О. — 25, 29, 69, 226
 Стецюренко К. — 38, 52, 54, 57
 Стовбуненко В. — 180
 Стокласа Й. — 28
 Стокласа Ю. — 114
 Сушко Р. — 186
 Сушко Хр. — 39
 Сушко М. — 138

 Татаруля С. — 52, 54, 146, 147,
 228
 Теліга О. — 25
 Теняно П. — 29, 68, 71, 73, 121,
 155
 Терлецький М. — 48, 102, 146, 193
 Тивонюк З. — 158, 173, 191
 Тимешко І. — 48
 Тимешко О. — 48, 102, 143
 Тимофіїв І. — 178, 236
 Тимофієва Я. — 102
 Тимошенко С. — 29
 Тищенко Ю. — 27
 Тичина П. — 70
 Ткаченко Гр. — 48, 90, 116, 117
 Ткачук А. — 166
 Триш Т. — 171, 196
 Трутенко Вс. — 40, 48, 57, 62, 79,
 93, 146
 Трутенко Вяч. — 40

- Трутенко І. — 48, 102, 143, 146
 Трутенко Вол. — 48, 102, 146
 Тулик М. — 171
 Тума Ф. — 166
 Туней Г. — 77
 Турко О. — 179
 Тучак Т. — 166
 Тучак А. — 196, 236
 Уланови Олекс. і Наран — 82
 Ундсет — 21
 Урбан Й. — 31, 45, 93, 113, 135, 156, 193, 209
 Українка Леся — 70, 226
 Феденко П. — 150, 174, 193, 194, 195, 199, 202, 235
 Федорків А. — 158, 180, 191
 Феник О. — 182
 Фербанкс Д. — 22, 52, 53, 76
 Фіран — 38, 40
 Фодчук Р. — 90, 227, 236
 Форостенко — 83
 Франко І. — 33, 60, 69, 70, 208, 226
 Фриз М. — 158
 Фрімл — 22, 76
 Фріштенський Г. — 56
 Фроляк Я. — 188, 192
 Шальяпін Ф. — 22
 Шаповал Микита — 34, 41, 43, 216
 Шаповал Т. — 147
 Шаповал Мик. — 48, 77
 Шаповал Ст. — 158
 Шарден Т. — 21, 231
 Шафарик Й. — 194
 Шварц Е. — 137
 Швед С. — 54, 146
 Шевельов Ю. — 22, 28
 Шевченко Т. — 61, 70, 92, 121, 130, 139, 212, 213
 Шевчик В. — 114
 Шелухін С. — 27, 28, 72, 79, 121, 122, 235
 Шерегій А. — 177, 181
 Шетелік Я. — 47
 Шиманович-Косач О. — 147
 Шишківський Ст. — 120
 Шкрумеляк Ю. — 29
 Шлендик І. — 39, 93, 155
 Шляхтиченко Л. — 68, 73, 86, 92, 129, 155, 170, 173, 207, 235
 Шморгун В. — 31, 38, 40, 52, 54, 57
 Шов Б. — 21
 Шопенгауер — 22
 Шпук З. — 185
 Шраер Ф. — 114
 Штефан А. — 126, 132, 137, 151, 152, 170, 172, 177, 181, 184, 185, 187, 188, 189, 191, 196, 197, 210, 217, 218, 219
 Щадей Ф. — 166
 Щербаківський В. — 27, 28
 Щербина Т. — 27
 Чаплін Ч. — 22, 53, 76
 Чапля В. — 153
 Чедік — 170, 171
 Черкасенко С. — 68, 71, 100
 Чернявський А. — 43, 81, 101, 158
 Чернявський Я. — 93, 131
 Чернявська А. — 81, 100, 102
 Чернявський О. — 38
 Черняхівський Ф. — 48, 82, 117
 Чирський М. — 226
 Хвильовий М. — 25
 Хіміч В. — 38, 40, 57
 Хладек Р. — 229
 Хлор М. — 43, 50, 52, 73, 88, 111, 119, 122, 132, 149, 155, 208, 217, 218
 Хлор Т. — 48
 Хлор З. — 48, 143, 146
 Хмарук А. — 48, 117
 Хмельницький Б. — 203, 226
 Холодний П. мол. — 29
 Хоменко Г. — 31, 38, 39, 49, 52, 84
 Хомінський Л. — 187
 Худий І. — 48
 Цвак К. — 114
 Цендра П. — 188

Цимбал В. — 25, 29
Цимборська М. — 131
Якімова Я. — 131
Яковенко А. — 101, 102, 103, 143,
146, 155, 164, 179, 208
Яковлів А. — 27, 29
Якубовський О. — 40, 48, 54, 90,
146, 231

Якубовська О. — 54
Янікс Е. — 22, 76
Янківський — 31, 39
Яновський Ю. — 25
Ярема Я. — 43, 44, 217
Ясінчук І. — 158, 191, 199
Ятс — 21
Яцків Е. — 146

ZUSAMMENFASSUNG

Nachdem die Unabhängigkeitskämpfe des ukrainischen Volkes und anderer Völker des ehemaligen zaristischen Rußlands in den Jahren 1917 bis 1921 gescheitert waren, und nachdem das kommunistische Regime errichtet war, kam aus dem europäischen Osten eine Welle von Emigranten in den Westen, darunter eine Vielzahl von Ukrainern. Eines der Aktionszentren dieser Emigranten wurde Prag, die Hauptstadt der Tschechoslowakei.

Zwischen den zwei Weltkriegen konzentrierte sich der Großteil der ukrainischen Emigranten (ca 20.000 Personen) vorwiegend in der Tschechoslowakei, in der sich die kulturelle Führungsschicht zusammengefunden hatte, und in Polen, wo man die Angehörigen der Armee der ukrainischen Volksrepublik in Lagern interniert hatte, ca. 30.000 Personen. Einige wenige Emigranten ließen sich in anderen europäischen Ländern nieder. Die ukrainischen Emigranten in Prag entfalteten eine große Aktivität auf dem kulturellen Gebiet. Mit Hilfe der wohlwollenden Unterstützung der Regierung und anderer engagierter Kreise der Tschechoslowakischen Republik bestanden durch beträchtliche finanzielle Hilfe von eben diesen Seiten zwischen den zwei Weltkriegen in der Tschechoslowakei folgende ukrainische Hochschulen: die „Ukr. Freie Universität“ in Prag, die „Ukr. Wirtschaftsakademie“ in Poděbrady, die „Ukr. Pädagogische Hochschule M. Drahomanov“ in Prag, die „Ukr. Akademie der bildenden Künste“. Der Beweis für die großzügige finanzielle Unterstützung ukrainischen Kulturgutes in der Emigration ist die Tatsache, daß mit Hilfe der Stipendien des Prager Außenministeriums bis zum Jahre 1932 die Anzahl von 1666 ukr. Studenten an der Prager und an anderen Hochschulen graduierten.

Da sich unter den ukr. Emigranten viele Kinder und Jugendliche im Schulpflichtigen Alter befanden, gab das tschechoslowakische Kultusministerium die Erlaubnis, das „Ukr. Reformierte Realgymnasium“ zu gründen. Dieses Gymnasium existierte in Prag, Rževnice, Modřany zwanzig Jahre lang, (von 1924 bis 1945) und entließ an die 400 Abiturienten. Dies war ein privates Gymnasium, doch anerkannt durch das Kultusministerium. Der Lehrplan war angepaßt an die entsprechenden tschechischen Gymnasien. Der Unterricht erfolgte in ukr. Sprache. Bis zum Jahre 1930 stand das URRG auf dem Budget der Ukr. Pädagogischen Hochschule, das wiederum die Zuwendungen des Außenministeriums sicherten. Nach der Auflösung der Hochschule im Jahre 1932, übernahm ein Kuratorium die Verwaltung des URRG, des aus Vertretern tschechischen und ukrainischen kultutrell engagierter Kreise zusammengesetzt war. Die schwache finanziel-

le Grundlage erlaubte den vollen Unterricht in acht Klassen nicht, so hatte das Gymnasium bis 1939 nur fünf Klassen, und die Abiturprüfungen fanden nicht jedes Jahr statt. Von 1939 an führte das Gymnasium den Unterricht in allen acht Klassen durch. Dem Gymnasium drohte dreimal die Auflösung, aber mit Hilfe des organisierten Widerstandes der ukr. Bürgerschaft und der wohlwollenden Unterstützung tschechischer kultureller und politischer Kreise wurde das URRG gerettet.

Besonders schwere Zeiten mußte das Gymnasium und das zugehörige Internat in den Jahren der Okkupation Böhmens und Mährens durch Hitler durchmachen, als an die zehn Schüler des Gymnasiums in Konzentrationslagern umkamen; mehr als zwanzig Professoren und Schülern gelang es sich zu retten.

Im Frühjahr des Jahres 1945 vor dem Einmarsch der Roten Armee in Prag wurde das Gymnasium nach Westdeutschland evakuiert. In Bayern initiierten die Lehrkräfte die Gründung von vier weiteren Gymnasien.

Dieses Buch herausgegeben von ehemaligen Schülern des ukr. Gymnasiums in der Tschechoslowakei unter der Schirmherrschaft der Ukr. Freien Universität in München ist zunächst Ausdruck der Dankbarkeit nicht nur der ehemaligen Schüler dieses Gymnasiums, sondern auch der ganzen ukr. Emigration auf dem Gebiet der CSR für die herzliche Gastfreundschaft der Regierung und des tschechoslowakischen Volkes in den Jahren 1920 bis 1945, und auch Ausdruck des Bekenntnisses zu denjenigen kulturellen Bestrebungen der ukr. Emigration, die ihren Anfang nach dem ersten Weltkrieg genommen haben und bis zum heutigen Tag andauern.

RÉSUMÉ

Après l'échec de la lutte pour l'indépendance du peuple Ukrainien et des autres peuples de l'ancienne Russie tsariste entre les années 1917—1921 et après l'installation du régime communiste, une vague d'émigrants de l'est européen reflua vers l'ouest, parmi lesquels beaucoup d'ukrainiens. Prague, capitale de la Tchécoslovaquie, devint un des centres actifs de ces émigrants.

Entre les deux guerres mondiales une grande partie d'émigrants ukrainiens, ving mille environ, se fixa principalement en Tchécoslovaquie où s'étaient reformés les cercles culturels, et en Pologne où 30000 soldats de la république ukrainienne furent internés dans des camps. Moins nombreux furent ceux qui s'établirent dans d'autres pays européens. Les émigrants ukrainiens de Prague développèrent une grande activité dans le domaine culturel. C'est grâce à l'appui bienveillant du gouvernement et des groupes actifs de la république tchécoslovaque et à l'importante aide financière

de ceux-ci que purent exister en Tchécoslovaquie entre les deux guerres mondiales les universités suivantes: «L'Académie ukrainienne des sciences économiques» à Padebrady, «Haute école ukrainienne de M. Drahomanov des sciences pédagogiques» à Prague et l'Académie des arts plastiques».

Les bourses accordées par le ministère des affaires étrangères jusqu'en 1932 permirent à 1666 étudiants ukrainiens de faire leurs études à l'université de Prague et dans d'autres institutions; elles témoignent de l'aide financière généreuse dispensée en faveur du maintien de la culture ukrainienne pendant l'émigration.

En raison du grand nombre d'enfants et d'adolescents en âge scolaire parmi les émigrants ukrainiens, le ministère culturel tchécoslovaque accorda la permission de fonder un lycée moderne réformé ukrainien. Ce lycée exista à Prague vingt ans, à Rzevnice, à Modrzany (1924—1945) et forma environ 400 bacheliers. C'était un lycée privé, reconnu cependant par le ministère culturel, dont les matières enseignées s'alignaient sur celles des lycées correspondants. Les cours se déroulaient en ukrainien. Il dépendait financièrement de l'école des sciences pédagogiques qui elle-même était subventionnée par le ministère des affaires étrangères. Après la dissolution de cette haute école en 1932, un conseil composé représentants des groupes engagés de la vie culturelle tchèque et ukrainienne administra le lycée. Les faibles fonds financiers ne permettaient pas l'enseignement complet de huit classes, si bien que le lycée ne disposait que de cinq classes jusqu'en 1939 et que les examens du baccalauréat n'avaient pas lieu tous les ans. A partir de 1939 l'enseignement ne fut plus dispensé dans les huit classes. Le lycée fut menacé trois fois de dissolution. Il dut sa sauvegarde grâce à la résistance organisée des groupes actifs et à l'appui bienveillant des milieux culturels et politiques tchèques. Le lycée et son internat connurent des périodes particulièrement difficiles lors de l'occupation par Hitler de la Tchécoslovaquie, telle la disparition dans les camps de concentration de 10 élèves. Plus de 20 professeurs et élèves réussirent cependant à s'échapper. Au printemps de l'année 45, avant l'entrée de l'armée rouge à Prague, le lycée fut évacué vers l'Allemagne de l'Ouest. En Bavière, les enseignants entreprirent de fonder quatre autres lycées.

Ce livre publié par d'anciens élèves du lycée ukrainien en Tchécoslovaquie, patronné par l'université libre ukrainienne à Munich, est d'abord l'expression de la reconnaissance non seulement des anciens élèves du lycée, mais également de toute l'émigration ukrainienne de Tchécoslovaquie pour le chaleureux accueil accordé par le gouvernement tchécoslovaque entre les années 1920—1945. Il apporte aussi la preuve des efforts culturels accomplis par les émigrés ukrainiens de la première guerre mondiale jusqu'à nos jours.

З М І С Т

	Стор.
Замість передмови.	5
<i>Шляхтиченко Л.</i> : Українська гімназія в Чехословаччині	7
<i>Маруняк В.</i> : В кузні соборницьких характерів	16
<i>Хоменко Г.</i> : Перші кадри	19
<i>Маруняк В.</i> : В кузні . . . (продовження)	42
<i>Ткаченко Г.</i> : По науку з Волині	116
<i>Білецький Л.</i> : Українська гімназія в Модржанах	124
<i>Канюга-Самохвалівна Н.</i> : Казка про дійсність	128
<i>Рудницький Я.</i> : Як я був куратором у Празі	137
<i>Антонович Марина</i> : Від учениці до учительки	141
<i>Штефан А.</i> : Українська реальна гімназія в Модржанах	153
<i>Жегуц І.</i> : Українська гімназія в Модржанах (1937—1945)	161
Стан учнів, кошторис і бюджет УРГ	200
Допомоги і стипендії в шк. р. 1942/43—43/44	201
<i>Феденко П.</i> : Соборна школа	202
<i>В. М.</i> : Підбиваючи підсумки	215
Професорський склад, виховники, лікарі та адміністратив- ний персонал в рр. 1925—1937	237
Професорський склад в 1937—1945	238
Адміністрація та адміністративний персонал 1937—1945	239
Список учнів празько-ржевницького періоду	239
Список учнів в Модржанах	243
Гімназійні підручники	247
Матуральні випуски	250
Ініціативна Група Альманаху	274
Список жертводавців	277
Вживані в книзі скорочення	279
Список ілюстрацій	280
Показчик імен	282
Резюме німецькою та французькою мовами	291

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

- Стор. 36 3 рядок знизу написано «мусімо»; має бути «мусіло».
- Стор. 154 1 рядок знизу написано «Заходи»; має бути «заходи».
- Стор. 156 1 і 2 рядок знизу написано «Горак»; має бути «Гора».
- Стор. 184 7 і 8 рядок згори написано «1941»; має бути «1942».
- Стор. 184 17 рядок правильно читати: «його появі в Модржанах в квітні 1945 р. наша гімназія на про-».

